

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Historické vědy – iberoamerikanistika

Hana Bortlová

Československo a Kuba v letech 1959–1962
Czechoslovakia and Cuba in the Years 1959–1962

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Opatrný, CSc.

2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

Poděkování

Tato práce by nevznikla bez podpory a pomoci několika lidí. Zvláštní poděkování patří Karlu Sieberovi za jeho nezištnou pomoc a podnětné a inspirativní komentáře. Zavázána jsem také svému školiteli prof. Josefu Opatrnému. Za přátelskou pomoc na kubánské půdě děkuji Kateřině Kráčmarové. Velký dík patří také pracovníkům českých archivů a kubánským pamětníkům – bývalým stipendistům čs. vlády, kteří se se mnou podělili o své vzpomínky. Děkuji rovněž svým nejbližším za podporu a trpělivost.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Politika Sovětského svazu vůči Kubě.....	15
3. Předpoklady čs. politiky vůči Kubě.....	29
4. ČSR a Kuba: od vítězství „vousáčů“ do normalizace diplomatických vztahů (leden 1959 – únor 1960).....	45
5. ČSR a Kuba: od zřízení čs. ZÚ v Havaně do vylodění na Playa Girón (únor 1960 – duben 1961).....	66
6. ČSSR a Kuba: od vylodění na Playa Girón do raketové krize (duben 1961 – říjen 1962).....	88
7. Hospodářské vztahy Kuby a Československa.....	107
8. Dodávky čs. zbraní na Kubu.....	128
9. Vědeckotechnická spolupráce a čs. experti na Kubě.....	142
František Kriegel a Kuba 1960–1963.....	155
10. Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa.....	175
11. Kubánští stipendisté v Československu.....	200
12. Československá propaganda a Kuba.....	209
13. Závěr.....	226
14. Prameny a literatura.....	232
15. Seznam použitých zkratk.....	248
16. Abstrakt.....	252
17. Resumen en español.....	254
18. Příloha – tabulky.....	256
19. Obrazová příloha.....	260

1. Úvod

Třebaže je všeobecně známo, že komunistické Československo navázalo s Kubou blízké vztahy brzy po vítězství Fidela Castra a udržovalo je pak po několik desetiletí, toto téma nebylo nikdy podrobena rozsáhlejší historické analýze opírající se o archivní prameny. Jednu z příčin nezájmu lze jistě spatřovat v určité nedostupnosti těchto pramenů v minulých letech. Svou roli nepochybně sehrály i nové priority československé a později české zahraniční politiky po r. 1989.

Předkládána práce tak představuje první systematictější pokus popsat a interpretovat konkrétní časově vymezené období vztahů Kuby a Československa na základě analýzy téměř všech v České republice dostupných archivních pramenů. Práce je svým charakterem spíše faktografická, což ji v některých místech nepochybně činí méně čtivou, chtěla jsem se však vyvarovat čistě teoretickým spekulacím nebo snaze za každou cenu předložit originální interpretaci problému. Za přínosnější považuji podat historická fakta a souvislosti tak, jak je odhalil výzkum v archivech. Prezentované poznatky snad přispějí do obecnější debaty jak o podobách čs. zahraniční politiky na přelomu 50. a 60. let, tak o transformaci Castrova režimu v politický a společenský systém sovětského typu.

Periodizace

Práce sleduje vývoj vztahů Kuby a Československa v prvních čtyřech letech revoluce (1959–1962). Období je ohraničeno rokem 1962 ze dvou důvodů. Z vnitropolitického hlediska došlo na Kubě v roce 1962 ke konsolidaci revoluční moci. Castro upevnil svou moc a nadřazené postavení nad všemi ostatními členy revoluční elity. Z hlediska zahraničně-politického se po roce 1962 v důsledku říjnové raketové krize vztahy Kuby se Sovětským svazem a jeho satelity silně zhoršily a Kuba v následujících letech hledala podporu spíše v Mao-Ce-Tungově Číně.

Na základě empirického výzkumu v archivech dělím československo-kubánské vztahy ve sledovaném období na tři etapy.

1. Období od vítězství Castrových oddílů v lednu 1959 do normalizace diplomatických vztahů s ČSR na počátku roku 1960. V tomto období působí ČSR na Kubě jako „prodloužená ruka“ Sovětského svazu a jako lakmusový papírek antikomunistických nálad v kubánské společnosti. V první polovině roku 1959 je vztah Prahy k Havaně určen vyčkávací strategií Sovětského svazu a jednání se takřka výhradně omezují na návštěvy členů Lidové socialistické strany Kuby (LSSK) v Praze. ČSR výrazněji přebírá iniciativu v létě 1959, kdy na Kubu vysílá první obchodní delegaci. Ve stejné době je navázána spolupráce mezi zpravodajskými agenturami ČTK a Prensa Latina (rozšířena je pak v lednu 1960). V prosinci 1959 se s největší pravděpodobností uskutečňuje první větší dodávka čs. zbraní na Kubu (50 tisíc samopalů, přes Švýcarsko) a v téže době je také definitivně rozhodnuto o normalizaci diplomatických styků. V ovzduší vyostřujících se vztahů mezi USA a Kubou jsou snahy čs. diplomacie a čs. zahraničního obchodu zúročeny sovětským vedením. Po Mikojanově návštěvě Havany v únoru 1960 se Kuba začíná politicky i hospodářsky viditelněji orientovat na země sovětského bloku.
2. Období od zřízení čs. ZÚ v Havaně na počátku roku 1960 do vyloďení anticastrovských sil na Playa Girón v dubnu 1961. „Euforické“ období, kdy se Československo v souladu s moskevskou politikou, jež pružně reaguje na obavu Kuby z války se Spojenými státy a na její potřebu pevného spojení, na Kubě významně hospodářsky a vojensky angažuje. Mimo to nadále plní funkci zástěrky a „prodloužené ruky“ Moskvy – přes Československo se uskutečňují všechny dodávky sovětského vojenského materiálu. Z čs. strany se v této době projevuje jistá neznalost skutečného stavu věcí, do

vztahů s Kubou jsou vkládána přehnaná očekávání, která se promítnou i do nové koncepce čs. zahraniční politiky vůči Latinské Americe (představa Československa jako „ledoborce socialistického tábora“ na západní polokouli). Po Playa Girón je vývoj kubánské revoluce už pevně spjatý se sovětským blokem.

3. Období od dubna 1961 do podzimu 1962. Události z dubna 1961 mají za následek ještě pevnější sepletí Kuby se Sovětským svazem a jeho satelity. Castrovo vítězství na Playa Girón umožňuje oficiálně ohlásit transformaci kubánské revoluce v revoluci socialistickou a získat tak právo na zvýšenou vojenskou ochranu a větší hospodářskou pomoc, jejíž podstatná část plyne právě z Československa. Zároveň však začíná kubánské vedení ve vztahu k SSSR a jeho politickému systému kolísat. Castro se vzpouzí tlaku Moskvy, jež chce dostat Kubu do podřízenějšího postavení, prosazuje „vlastní cestu“ vnitropolitického vývoje a v zahraniční politice neskrývá sympatie k Číně a jí deklarované koncepci ozbrojeného boje proti imperialismu. Na druhé straně ekonomicky je Castrův režim na Sovětském svazu a jeho satelitech v tomto období již v podstatné míře závislý. Vyloučení Kuby z Organizace amerických států v lednu 1962, zesílení amerického obchodního embarga v únoru 1962 i opakované pokusy CIA o fyzickou likvidaci F. Castra pak jistě přispívají k tomu, že na přelomu jara a léta 1962 kubánští představitelé souhlasí se zahájením výstavby systému odpalovacích základen pro rakety středního doletu s jadernými hlavicemi na kubánském území. Tuto etapu uzavírá „horký“ říjen 1962, tedy americko-sovětský konflikt známý jako raketová krize.

Načrtnutá periodizace potvrzuje fakt velké závislosti československo-kubánských vztahů na mocenských poměrech ve světě. Praha sledovala sovětský kurs ve všech mezinárodních otázkách a Kuba nebyla výjimkou. Čs. ministerstvo zahraničních věcí nebylo místem, kde vznikala za-

hraniční politika, ale pouze jejím vykonavatelem. Všechna důležitá zahraničněpolitická rozhodnutí vydával aparát ÚV KSČ, konkrétně politbyro a často přímo první tajemník A. Novotný, přičemž on sám v naprosté většině případů pouze poslouchal pokyny z moskevského ústředí.

Struktura práce

Analýze vztahů Československa a Kuby ve třech výše stanovených obdobích předchází rozbor politiky Sovětského svazu vůči regionu a nástin celkového mezinárodněpolitického kontextu, v němž sledované události probíhaly (kapitola 2). Následující kapitola (3) je věnována předchozím kontaktům Československa s Latinskou Amerikou a Kubou a celkovým předpokladům čs. politiky vůči Kubě. Kapitoly 4 až 6 chronologicky pojednávají o jednotlivých událostech, jež utvářely a charakterizovaly československo-kubánské vztahy ve sledovaném období. Samostatné kapitoly (7 a 8) jsou věnovány hospodářským vztahům a dodávkám čs. zbraní na Kubu, jež čs. politiku vůči Kubě v podstatné míře determinovaly. Devátá kapitola pojednává o vědeckotechnické spolupráci, „vývozu“ čs. expertů a okolnostech a podmínkách jejich působení na ostrově. V rámci této kapitoly také rekonstruuji některé okamžiky života Františka Kriegla v letech 1960–1963, kdy působil jako poradce kubánského ministerstva zdravotnictví. V kapitole 10 analyzuji spolupráci bezpečnostních služeb Kuby a Československa a poměrně podrobně popisují několik případů. Jedenáctá kapitola pojednává o politickém významu udělování vysokoškolských stipendií mladým Kubáncům a o některých aspektech pobytu kubánských studentů v Československu. V poslední tematické kapitole (12) analyzuji cíle a prostředky československé propagandy týkající se Kuby, přičemž se zaměřuji na propagandu tiskovou šířenou na domácím území. Závěr (kapitola 13) je jednak rekapitulací hlavních zjištěných poznatků, jednak představuje pomyslný úvod ke studii, jež by se zabývala vztahy Kuby a Československa po roce 1962.

Prameny

Hlavním pramenem pro studium vztahů Kuby a Československa v letech 1959–1962 mi byly především archivní materiály, jichž v České republice existuje ohromné množství a které jsou vesměs neprobádané. Třebaže jsem v počáteční fázi počítala s tím, že část výzkumu se bude odehrávat také v kubánských archivech, tento plán jsem nemohla uskutečnit, jelikož přístup do kubánských archivů mi nebyl umožněn. Byla jsem tedy nucena poněkud přehodnotit strukturu a zaměření práce. Rozsáhlejší a systematický výzkum jsem potom uskutečnila především v archivech a knihovnách na území ČR.

Zásadní význam měl Archiv ÚV KSČ v Národním archivu (NA), především fondy politbyro/předsednictvo ÚV KSČ, mezinárodní oddělení, ideologické oddělení, branně-bezpečnostní oddělení, sekretariát a druhá část fondu Antonína Novotného. Tento aparát rozhodoval o všech podstatných zahraničněpolitických otázkách. V Národním archivu jsem v menší míře pracovala také s dokumenty z tajné spisovny úřadu předsednictva vlády, s fondem Ministerstva školství a kultury ČSSR (problematika kubánských stipendistů v Československu) nebo Ústředního geologického úřadu (problematika geologických expertů na Kubě).

Klíčový pramen představují rovněž fondy v Archivu ministerstva zahraničních věcí (AMZV), kde jsem studovala zejména dokumenty kubánského teritoriálního odboru, politické zprávy ZÚ Havana a dokumenty z porad kolegia ministra.

Pro studium hospodářských vztahů Kuby a Československa měl zásadní význam fond ministerstva zahraničního obchodu (f. MZO 1945–1968) v Národním archivu. Třebaže fond je zatím nezpracovaný a badatelsky běžně nedostupný, po dohodě se zaměstnanci archivu mi bylo umožněno postupně nahlédnout do množství materiálu. Některé archivní materiály mi byly rovněž zpřístupněny v archivně-administrativním oddělení Ministerstva průmyslu a obchodu, které sice nedisponuje vlastní badatelkou, nicméně řada materiálů je zde dodnes uložena (do budoucna se počí-

tá s jejich přesunutím do Národního archivu). Velká část dalších materiálů je bohužel nedostupná – jedná se o archivy některých podniků zahraničního obchodu (PZO), jejichž velká část byla po privatizaci PZO v 90. letech zničena, přesunuta, některé podniky se sloučily apod. Část materiálů některých PZO sice převzal Národní archiv, dokumenty se však teprve zpracovávají. Statistické přehledy vzájemné obchodní výměny (viz příloha disertační práce) jsem zpracovala na základě ročenek čs. zahraničního obchodu vydávaných Československou obchodní komorou, které vzhledem k tomu, že vycházely z jednotlivých kontraktů podniků zahraničního obchodu, se mi zdály nejvěrohodnější.

Téma spolupráce tajných služeb Kuby a Československa jsem zpracovala převážně na základě materiálů pocházejících z bývalé I. správy československého ministerstva vnitra (f. I. správy SNB). Fond hlavní správy rozvědky je dnes badatelsky plně zpřístupněný v Archivu bezpečnostních složek (ABS) při nedávno vzniklém Ústavu pro studium totalitních režimů.

Při studiu kubánského období Františka Kriegla, o němž pojednává samostatná podkapitola předkládané práce,¹ jsem pracovala především s dosud badatelsky opomíjeným archivním fondem „MUDr. František Kriegel“, uloženým v Národním archivu. Rozsáhlá osobní pozůstalost obsahuje více než šest stovek inventárních jednotek uložených ve 22 kartonech. Pro námi sledované období mají největší význam Krieglovy diáře, deníky a tzv. denní záznamy z let 1960–1963 a různé životopisné materiály roztroušené napříč fondem. Bez zajímavosti není ani Krieglova „kubánská“ personální a pracovní korespondence, některé projevy či fotografie.² Krieglova pozůstalost seznamuje badatele s řadou témat. Vzhledem k charakteru a požadovanému rozsahu práce jsem se rozhodla soustředit se

¹ Viz. kapitola *Vědeckotechnická spolupráce a čs. experti na Kubě*.

² Studium těchto dokumentů vyžaduje vedle značné badatelovy trpělivosti (obtížně čitelný Krieglův rukopis) také znalost španělštiny. Španělština a čeština zároveň slouží jako vodítko určující povahu a funkci toho kterého dokumentu či záznamu: zatímco osobní úvahy a postřehy si Kriegel obvykle zaznamenával česky, ve španělštině si vedl většinu záznamů z pracovních porad (stanoviska spolupracovníků, vlastní pracovní úkoly, osnovy, koncepty a podobně). Některé poznámky jsou psány dvojjazyčnou směsicí.

pouze na několik vybraných témat,³ touto volbou jsem však rozhodně nevyčerpala potenciál, který kubánská část Krieglovy pozůstalosti nabízí. Záznamy věnované odborným a odborně-technickým problémům nebo personálnímu obsazení tehdejšího kubánského ministerstva zdravotnictví jsou bohatým a dodnes badatelsky nevyužitým materiálem pro specializovanější studium.⁴

Hlavním pramenem pro analýzu československé propagandy zabývající se Kubou a pro studium utváření obrazu Kuby u čs. veřejnosti mi byl dobový čs. tisk a „odborná“ literatura.

Doplňkovým, ale nikoli nedůležitým pramenem, který jsem při mapování vztahů Kuby a Československa na přelomu 50. a 60. let využila, byly rovněž *oral history* rozhovory s pamětníky zejména z řad bývalých stipendistů čs. vlády žijících v současnosti na Kubě. Interview se uskutečnila v srpnu a září 2009.

Sekundární literatura

Problematika zahraničněpolitických vztahů Kuby v letech studené války je již po desetiletí předmětem zájmu řady autorů a počet prací zabývajících se tématem je obrovský. Patrně největším současným odborníkem na kubánské dějiny nejen 20. století je americký historik Louis A. Pérez, Jr. Mezi uznávané kapacity patří také britský vědec Hugh Thomas. Thomasovy rozsáhlé dějiny Kuby, jejichž druhá polovina je věnována právě událostem po r. 1959, se dočkaly už několika vydání.⁵ Zejména studenoválečným vztahům USA a SSSR se vztahem ke Kubě se věnuje Jorge Domínguez, jenž je také autorem kapitoly o nejnovějších kubánských dějinách v klasické devítisvazkové encyklopedii dějin Latinské Ameriky *Cambridge History of*

³ Pozornost jsme omezili na tři tematické okruhy: Krieglovo svědectví o situaci v kubánském zdravotnictví, Krieglův pohled na politické a hospodářské události na Kubě v době jeho pobytu a projevy československé přítomnosti na Kubě. Viz podkapitola *František Kriegel a Kuba 1960–1963*.

⁴ Materiál je vhodný např. pro specializované studium dějin socializace a sovětizace kubánského zdravotnictví, obsahuje zajímavé údaje a postřehy k osobnostem kubánské medicíny apod.

⁵ První anglické vydání *Cuba, the pursuit of Freedom*. New York, 1971. Španělské vydání např. *Cuba. La lucha por la libertad*. Barcelona: DEBATE, 2004.

Latin America (ed. L. Bethel).⁶ Kubánskou zahraniční politikou ve třetím světě a pokusy o „export“ kubánské revoluce se zabývá původem italský historik působící v USA Piero Gleijeses.⁷ Americký historik kubánského původu Carmelo Mesa-Lago se dlouhodobě věnuje převážně ekonomickým tématům a kubánské hospodářské politice v druhé polovině 20. století.⁸ Velmi početná je literatura, jež pojednává o vzniku a průběhu jednotlivých významných událostí jako např. Playa Girón nebo říjnová raketová krize a jejich dopadu na vztahy Východu a Západu. Na primárním výzkumu v sovětských archivech je založená vynikající práce autorské dvojice Fursenko – Nafatali *One Hell of a Gamble*.⁹ V českém překladu vyšla rozsáhlá a uznávaná Castrova biografie od Roberta E. Quirka.¹⁰

Vztahy Castrovy Kuby s jednotlivými zeměmi sovětského bloku nicméně dosud zůstávají spíš na okraji badatelského zájmu. Příčinou jistě byla i určitá nedostupnost pramenů v minulých letech. Vztahu kubánské revoluce k Sovětskému svazu se ze starších autorů věnoval kanadský historik Jacques Levesque.¹¹ Autorem cenné edice pramenů ke studiu sovětské politiky v Latinské Americe od počátku 20. století do 70. let je britský odborník Stephen Clissold.¹²

Pokud jde o vztahy Kuby a ČSSR, této problematice nebyla ze strany historiků dosud věnována příliš velká soustavná pozornost. Zahraniční politika komunistického Československa je obecně v české historiografii

⁶ DOMÍNGUEZ, Jorge. „Cuba since 1959“. In BETHEL, Leslie (ed.). *The Cambridge History of Latin America. Vol. VII – Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press, 1990, s. 457 a n. Viz. také DOMÍNGUEZ, Jorge. „US-Latin American Relations During the Cold War and Its Aftermath“. In BULMER-THOMAS, Victor – DUNKERLEY, James (ed.). *The United States and Latin America: The New Agenda*. London: Institute of Latin American Studies, 1999, s. 33–50.

⁷ GLEIJESES, Piero. *Conflicting Missions. Havana, Washington, and Africa 1959–1976*. Chapel Hill/London: The University of North Carolina Press, 2002.

⁸ Viz. např. MESA-LAGO, Carmelo. „Historia y evaluación de medio siglo de políticas económico-sociales en Cuba socialista 1959–2008“. In NARANJO OROVIO, Consuelo (ed.). *Historia de Cuba*. Madrid: CSIC, 2009, s. 507–537.

⁹ FURSENKO, Aleksandr – NAFTALI, Timothy. *One Hell of a Gamble. Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958–1964*. New York/London: W. W. Norton & Co., 1998.

¹⁰ QUIRK, Robert E. *Fidel Castro. O jeho cestě k moci, jeho režimu a jeho spojencích a protivnících*, přel. Jan Hrdina. Ostrava: OLDAG, 1999.

¹¹ LEVESQUE, Jacques. *L'URSS et la Révolution Cubaine*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 1976.

¹² CLISSOLD, Stephen (ed.). *Soviet Relations with Latin America 1918–1968. A Documentary Survey*. London/New York/Toronto: Oxford University Press, 1970.

značně opomíjeným tématem. Třebaže jsou archivní prameny z větší části již delší dobu dobře přístupné, syntetičtější práce pojednávající o čs. poválečných vztazích se zeměmi Latinské Ameriky (mezi nimiž Kuba zaujímá zvláštní postavení) dosud neexistuje.¹³ Přitom vztahy poválečného Československa se zeměmi Afriky nebo např. Blízkého východu jsou již z velké části zmapovány nejmladší generací českých historiků.¹⁴

Zájemce o téma československo-kubánských vztahů po r. 1959 je tak odkázán na některé tituly oficiální literatury vydané v Československu do roku 1989, z nichž jen malou část lze označit za historicky důvěryhodnou,¹⁵ na nepočetné paměti některých představitelů tehdejšího politického, diplomatického nebo kulturního života (s veškerými omezeními, který tento jistě zajímavý, ale ne vždy spolehlivý pramen představuje)¹⁶ a na několik článků, případových studií nebo jednotlivých kapitol v obecnějších pracích. Stručný nástin československo-kubánských poválečných vztahů nalezneme v některých textech Josefa Opatrného.¹⁷ V rámci studia dějin poválečného exportu čs. zbraní do zemí třetího světa se Kubou okrajově zabýval Petr Zídek.¹⁸ Roli Prahy v kubánském projektu „exportu revoluce“

¹³ Kolektivní práce *Československo a Latinská Amerika po druhé světové válce. Sborník materiálových studií*. (Praha: Orientální ústav ČSAV, 1977) je dnes již naprosto nevyhovující.

¹⁴ ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006. ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel. *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009. ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.

¹⁵ Poměrně objektivním zdrojem informací k hospodářským vztahům Kuby a ČSSR od r. 1959 do začátku 80. let je KOŠŤÁK, Vítězslav, a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980.

¹⁶ Viz např. HÁJEK, Jiří. *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997. POLIŠENSKÝ, Josef. *Historik v měnícím se světě*. Praha: UK, 2001. ČIVRNÝ, Lumír. *Co se vejde do života*. Praha: Hynek, 2000. CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. Praha: ETC Publishing, 1998. ŠEJNA, Jan. *We Will Bury You*. London: Sidgwick and Jackson, 1982. Na své působení na Kubě vzpomíná v knize, jež svým žánrem ovšem osciluje na pomezí memoárů a autobiografické novely, také Valtr Komárek. KOMÁREK, Valtr. *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. století*. Praha: Academia, 2004.

¹⁷ Vývoji vztahů Kuby a českých zemí je věnována stručná kapitola v Opatrného přehledové práci *Kuba* (Praha: Libri, 2000), s. 86–88. Kontakty Prahy a Havany autor popisuje také v článku „Československo-kubánské vztahy v období 1945–1989“ v online verzi časopisu *Zahraniční politika*, 2007.

¹⁸ ZÍDEK, Petr. „Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962“. *Historie a vojenství*, 2002, roč. 51, č. 3, s. 523–567.

do Latinské Ameriky popsal ve svém článku Prokop Tomek.¹⁹ Kapitulu o vztazích Kuby a ČSSR nalezneme také v textu Karla Kaplana pojednávajícím o postavení Československa v sovětském bloku.²⁰

Nejnovějším dějinám Kuby se jinak z českých historiků věnoval především Vladimír Nálevka. Říjnová krize je jak tématem jednotlivých kapitol jeho obecnějších prací,²¹ tak samostatné monografie.²² V jiné stručné monografii se zabýval také osobností Fidela Castra.²³

Vztah Československa a Kuby v letech studené války je rovněž tématem několika diplomových prací.²⁴

¹⁹ TOMEK, Prokop. „Akce Manuel“. In *SECURITAS IMPERII 9. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*. Praha: ÚDV, 2002, s. 326–333.

²⁰ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968, díl I. Československo a rozpory v sovětském bloku*. Brno: Doplněk, 2000, s. 101–113.

²¹ *Kapitoly z dějin studené války* (Praha, 1997), *Světová politika ve 20. století* (Praha, 2000).

²² NÁLEVKA, Vladimír. *Karibská krize*. Praha: ISV, 2001.

²³ NÁLEVKA, Vladimír. *Fidel Castro. Podzim diktátora*. Praha: Epoque, 1996 (doplněné vydání 2010).

²⁴ Za zdařilý považujeme např. text M. Špaňára *Karibská krize a její československá reflexe* (magisterská práce, FSV UK, 1996) nebo na primárních pramenech založenou práci M. Segečové *Československo-kubánské vztahy v 60. letech* (magisterská práce, FF UK, 2000). I. Dadová napsala disertační práci *Las relaciones entre el pueblo checo y eslovaco con el pueblo cubano entre 1989–2009* (FF UK, 2009).

2. Politika Sovětského svazu vůči Kubě

Československá zahraniční politika po druhé světové válce, a zejména po r. 1948, byla určována sovětskými zájmy a poslušně plnila příkazy Moskvy. Ani v období po roce 1956, kdy Sovětský svaz do jisté míry uvolnil kontrolu nad svými satelity, nevyužilo Československo možnosti vykonávat samostatnější zahraniční politiku. Z tohoto trendu nevybočovala ani čs. politika vůči Kubě v námi sledovaném období (1959–1962). Poďíváme se proto nejprve na vývoj politiky Sovětského svazu vůči Kubě.

Sovětský svaz a Latinská Amerika po druhé světové válce

Po skončení druhé světové války usiloval Sovětský svaz primárně o ovládnutí středoevropských a východoevropských zemí a o upevnění prosovětských režimů v těchto státech. Zájem Rusů o mimoevropské oblasti, ve kterých lokální vývoj vytvářel předpoklady pro nárůst komunismu, se v 50. letech soustředil zejména na Asii a počátkem 60. let na dekolonizovanou Afriku. Latinská Amerika nepatřila k zahraničně-politickým prioritám SSSR a zájem, který jí Rusové věnovali, byl spíše marginální. SSSR uznával západní polokouli jako sféru vlivu USA.

Sovětský svaz navíc v Latinské Americe postrádal významnější tradici diplomatických i obchodních vztahů (na rozdíl např. od prvorepublikového Československa). Před druhou světovou válkou měl SSSR diplomatické zastoupení pouze v Mexiku (1924–1930) a Uruguayi (1926–1935). Kominternu sice do Latinské Ameriky vysílala své emisary, kteří pomáhali zakládat tamní komunistické strany²⁵ a jejich prostřednictvím se snažili

²⁵ Ve 20. letech tak vznikly komunistické strany i v menších, co do sovětského zájmu marginálních, latinskoamerických státech, např. v Guatemale, Salvadoru či na Kubě (1925). Základnou komunistických aktivit v Jižní Americe ale byla laplatská oblast. V Argentině sídlil Jihoamerický sekretariát Kominterny (Secretariado Sudamericano de la Internacional Comunista) a také pobočka Yuzhamtorgu, ruské obchodní organizace pro Latinskou Ameriku, jež sloužila mj. jako efektivní zástěrka pro komunistické aktivity v regionu a jejímž prostřednictvím byl zmiňovaný Jihoamerický sekretariát financován. V Buenos Aires se v roce 1929 také konal první sjezd latinskoamerických komunistických stran (navštívilo jej 38 delegátů z 14 komunistických stran). Viz RAPOPORT, Mario. „Argentina

šířit sovětský vliv na západní polokouli, latinskoamerické režimy však byly hospodářsky i politicky pevně svázány se Spojenými státy. Majetné latinskoamerické vrstvy (latifundisté), jejichž zájmy se shodovaly se zájmy amerických monopolních společností, socialistické ideje odmítaly.

V letech druhé světové války a sovětsko-amerického spojení Sovětský svaz nakrátko obnovil nebo vůbec navázal diplomatické styky s řadou latinskoamerických zemí (včetně těch, kde vládli pravicoví diktátoři, např. s Nikaragou nebo Dominikánskou republikou). Rychlý nástup studené války a americký boj proti komunismu ve světě a v Latinské Americe zvláště ale další sovětské pronikání zarazil. V roce Stalinovy smrti udržovaly diplomatické styky se SSSR pouze Mexiko, Uruguay a Argentina. Diplomatické styky s Kubou byly přerušeny v březnu 1952 po vojenském puči gen. Batisty.

Vlny antiamerické nálady v Bolívii, Guatemale, či Perónově Argentině a pokusy těchto zemí o omezení amerického vlivu posílením politických a ekonomických kontaktů se zeměmi sovětského bloku Sověti na jednu stranu vítali, na druhou stranu se nehodlali angažovat v otevřených akcích. Jejich postoj např. k vývoji v Guatemale byl obezřetný a rezervovaný. Socialistický režim v této části světa podle nich neměl šanci na přežití. SSSR nenavázal s Arbenzovým režimem diplomatické styky a v guatemalských událostech se výrazněji neangažoval.²⁶ V Latinské Americe jednoznačně upřednostňoval postupné pronikání skrz místní komunistické strany. Obchodní kontakty udržoval ve větší míře jenom s Argentinou. Svůj vliv na západní hemisféře se pokoušel šířit rovněž prostřednictvím poboček tzv. frontových organizací, jež měly za úkol šířit komunismus pod „odbornou“, „kulturní“ nebo jinou zástěrkou. Jednalo se např. o Mezinárodní svaz demokratických právníků, Mezinárodní organizaci novinářů, Světovou federaci demokratické mládeže nebo Mezinárodní

and the Soviet Union. History of Political and Commercial Relations (1917–1955)“. *The Hispanic American Historical Review*, 1986, vol. 66, č. 2, s. 242–244. Srov. též CLISSOLD, Stephen (ed.). *Soviet Relations with Latin America 1918–1968. A Documentary Survey*. London/New York/Toronto: Oxford University Press, 1970, s. 12 a jinde.

²⁶ Viz. např. GLEIJESES, Piero. *La Esperanza Destrozada. La revolución guatemalteca y los Estados Unidos 1944–1954*. Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 2004.

svaz studentstva (MSS). Posledně zmiňovaná kryptokomunistická organizace se sídlem v Praze podporovala antiamerické nálady latinskoamerických studentů, do Latinské Ameriky zasílala španělskou mutaci časopisu *Studentský svět (El Mundo Estudiantil)* a poskytovala materiální pomoc pro studentské politické aktivity.

Politika Sovětského svazu vůči Kubě 1959–1962

Podobně jako v případě Guatemaly zachovával Sovětský svaz vůči kubánské revoluci zpočátku opatrný a rezervovaný postoj. Jak jsme již viděli výše, v okamžiku vítězství „vousáčů“ nepředstavovala Latinská Amerika pro Sovětský svaz zahraničněpolitickou prioritu.

Kubánskou revoluční vládu nicméně Moskva uznala už 10. ledna 1959. Od počátku s uspokojením kvitovala zejména antiamerický rozměr kubánské revoluce. Kubánské události byly v sovětském tisku prezentovány ne tolik jako pád zkorumpovaného a represivního režimu F. Batisty, ale zejména jako „vítězství nad opresí yankeeského imperialismu“.²⁷ Ačkoli se Fidel Castro přinejmenším v první polovině roku 1959 nijak výrazně antiamericky neprojevoval, Sovětům stačilo, že uvádí americké vedení přinejmenším do rozpaků. Jinak ovšem Moskva zaujímala obezřetné a vyčkávací stanovisko a až do podzimu 1959 se omezovala téměř výlučně na verbální podporu nového režimu. O vývoji na ostrově ostatně neměla téměř žádné informace, nepočítáme-li sporadické návštěvy členů LSSK v Moskvě. Měsíc po vítězství povstalců se sovětská rozvědka sice snažila vyslat na Kubu svého důstojníka pod legendou dopisovatele sovětského rozhlasu, kubánské MZV mu však neudělilo vízum.²⁸ Jisté množství informací o Kubě zasílala do Moskvy rezidentura KGB v Mexiku a také československá rozvědka, přičemž kvalita tohoto zpravodajství nebyla valná.

²⁷ *Pravda*, 3. 1. 1959, cituje LEVESQUE, Jacques. *L'URSS et la Révolution Cubaine*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 1976, s. 25.

²⁸ FURSENKO, Aleksandr – NAFTALI, Timothy. *One Hell of a Gamble. Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958–1964*. New York/London: W. W. Norton & Co., 1998, s. 20

Sověti nespěchali ani s obnovením diplomatických vztahů. Jejich obezřetnost přirozeně měla své důvody: Zaprvé se sovětské vedení nechtělo příliš rychle kompromitovat s poněkud nevypočitatelným Castrovým režimem, o němž se patrně domnívalo, že se bude profilovat jako nacionalistický a v zahraniční politice „v nejlepším případě“ jako neutrální.²⁹ Zadruhé Sověti nechtěli vyprovokovat nebo urychlit ozbrojenou americkou intervenci na Kubu (příliš explicitní podpora kubánské revoluce mohla být ve Washingtonu interpretována jako vměšování do vnitřních záležitostí a sledování sovětských zájmů) a způsobit tak pád režimu, který do budoucna mohl skýtat zajímavé možnosti. Ze stejného důvodu Sovětský svaz důrazně odmítal americká obvinění Castrova režimu z komunismu. Kubánský režim a revoluční vládní program byl v SSSR charakterizován jako „pokrokový“ a vlastenecký, posilující politickou a hospodářskou nezávislost země, ale s komunismem neměl podle oficiálního sovětského tisku nic společného.³⁰ To samé ostatně tvrdil v prvním roce revoluce i Fidel Castro. Od komunismu se důrazně distancoval. Kubánské komunisty opakovaně kritizoval. Prohlásil, že všechny hlavní problémy v karibské oblasti má na starosti světový komunismus.³¹

Postoj Fidela Castra ke komunistům a komunismu byl ovšem komplikovanější a mezi odborníky na kubánskou problematiku se dodnes vedou spory o tom, kdy se Castro pro komunismus vlastně rozhodl. Sblížení Castra a Sovětského svazu na přelomu 50. a 60. let a následné přijetí sovětského politického systému Kubou interpretují někteří odborníci jako reakci na politický a hospodářský tlak, který vyvíjely na nový revoluční režim Spojené státy. Jiní autoři naopak zastávají názor, že Castro vyznával marxistickou ideologii již od počátku revoluce a Kubu směřoval do sovětské náruče bez ohledu na postoj USA.

Jaký vztah panoval mezi Castrem a SSSR v prvním roce revoluce a jaký postoj v této době zaujímal Nejvyšší vůdce ke kubánské komunistické

²⁹ CLISSOLD, Stephen (ed.). *Soviet Relations with Latin America 1918–1968. A Documentary Survey*. London/New York/Toronto: Oxford University Press, 1970, s. 43

³⁰ LEVESQUE, op. cit. s. 27–28.

³¹ QUIRK, op. cit., s. 246, 269, 271, 277.

straně (LSSK) ³²? Uvědomíme-li si, že až do konce roku 1959 (kdy na Kubu přijel A. Alexejev) představovali členové LSSK pro Moskvu hlavní zdroj informací o Castrovi a o vývoji na Kubě, a tak vlastně spoluutvářeli postoj sovětského vedení ke kubánské revoluci, nabývá tato otázka na významu.

Ještě v době bojů považovali kubánští komunisté Castra i většinu členů Hnutí 26. července za „maloburžoazní dobrodruhy“ a o jejich akcích se vyjadřovali nelichotivě. V tomto směru také informovali Moskvu. Sami se antibatistovského hnutí příliš nezúčastňovali. S Hnutím 26. července se spojili až na sklonku léta 1958, kdy již bylo zjevné, že akce povstalecké armády podstatně urychlí pád Batisty. Teprve tehdy se ve větším počtu připojili k partyzánům v horách a k podzemnímu hnutí ve městech. Navzdory pozdější propagandě, tvrdící opak, byl jejich podíl na pádu Batisty mizivý. Ani Castro neměl kubánské komunisty v oblibě. V rozhovoru s americkým novinářem Andrew St. Georgem v Sierra Maestra v roce 1958 prohlásil, že podle jeho názoru se kubánská marxistická strana (LSSK) ve skutečnosti proti Batistovi nikdy nepostavila, a také v prvních proslovech, pronesených po vítězství revoluce, opakoval, že LSSK „byla vždy pod ochrannými křídly Batistova režimu.“³³ Po celý rok 1959 se stával ke komunistům obezřetně. Diskuse o vlivu komunistů a podezření, že komunismus prorůstá do řad revoluční vlády, ovšem rozhodně nebyly bezpředmětné. Jednak měli někteří lidé z Castrova okolí k marxismu-leninismu velmi blízko (to platilo např. pro Che Guevaru³⁴, Raúla Castra³⁵,

³² Komunistická strana Kuby vznikla v roce 1925 (jako Partido Comunista Cubano, PCC). Za Machada (1925–1933) se dostala do vedení hlavních odborových svazů. V době antihitlerovské koalice USA a SSSR (jež koincidovala s prvním obdobím vlády Fulgencia Batisty) byla strana legalizována a kubánští komunisté dokonce vstoupili do vyšší politiky, když v Batistově válečném kabinetu obsadili dvě ministerská křesla. Mimo to měli deset zástupců v dolní sněmovně a tři zástupce v senátu. Tím se pozice kubánských komunistů naprosto vymykala běžnému postavení komunistických stran v jiných zemích Latinské Ameriky. V roce 1944 strana přijala název Partido Social Popular (PSP) – Lidová socialistická strana Kuby (LSSK). Po vypuknutí studené války byla opět postavena mimo zákon. Ještě za vlády C. Pría Socarráse (1948–1952) podepsala Kuba s USA smlouvu o společném postupu při obraně proti světovému komunismu. V době druhé Batistovy vlády (1952–1958) byli někteří vedoucí komunisté opakovaně (ale většinou krátkodobě) vězněni nebo vyhoštěni ze země.

³³ QUIRK, op. cit., s. 177, 246.

³⁴ Guevara tajně vstoupil do LSSK v roce 1957. FURSENKO–NAFTALI, op. cit., s. 14 a jinde.

³⁵ Raúl Castro udržoval kontakty s LSSK již za Batisty. Jako člen komunistické mládeže navštívil v červnu 1953 mj. Československo. GLEIJESES, Piero. *Conflicting Missions. Hava-*

Osvalda Dorticóse³⁶, Vilmu Espínovou, Ramira Valdése aj.), jednak revoluční vláda komunisty svým způsobem potřebovala. Proč? Zprvce měli předchozí zkušenosti se stranickou politikou, s organizováním masových akcí a z působení ve vládě, což nebyl případ Hnutí 26. července ani Studentského revolučního direktoria. Zadruhé měli jako jediní jistou teoretickou znalost marxismu-leninismu a tvořili ideologický a komunikační most mezi Castrovým vedením a Sovětským svazem. Zatřetí, jak sám konstatoval Castro, „nikdy nekritizovali“ a hbitě na sebe vzali roli loajálních poslůhovačů „Nejvyššího vůdce“. Tím vším komunisté získali solidní postavení, ze kterého mohli dál šířit svůj vliv a vytvářet stále silnější vazby na revoluční vládu. Vláda komunistům nekladla větší překážky a některým kubánským společenským organizacím byl již v prvním roce revoluce vnucen komunistický charakter. Je charakteristické (a zcela vystihuje míru oportunismu kubánských komunistů), že v roce 1959, kdy se Castro dostává k moci, okupují nejvyšší stranická místa stejní lidé jako na počátku 30. let (Blas Roca – generální tajemník strany od roku 1934; Joaquín Ordoqui – zástupce tajemníka; Lázaro Peña – odborářský lídr; Juan Marinello – „profesionální stranický intelektuál“; Carlos Rafael Rodríguez – právník, ekonom a stranický teoretik). Vytrvalá loajalita vůči „Nejvyššímu vůdci“ brzy komunistům z LSSK vynesla první ovoce. Na konci roku 1959 je Castro prosadil do vedení odborových svazů a další „odměny“ následovaly. V roce 1960 se již aktivně podíleli na eliminaci nekomunistů z Castrova nejbližšího okruhu.

Na konci roku 1959 měli Sověti důvod k mírnému optimismu. Revoluce se radikalizovala. Pozemková reforma se naplno rozběhla a začala významně měnit strukturu kubánské ekonomiky. Antiamerická orientace režimu byla čím dál patrnější. Režim sám se těšil obrovské podpoře obyvatelstva. Vztah Fidela Castra ke komunistům, které ještě v polovině roku kritizoval, byl příznivější. Castro se také začal zajímat o sblížení se zeměmi

na, Washington, and Africa 1959–1976. Chapel Hill/London: The University of North Carolina Press, 2002, s. 11 a 99. Srov. též QUIRK, op. cit., s. 67.

³⁶ O. Dorticós, od července 1959 kubánský prezident, byl členem LSSK od r. 1953. FURSENKO – NAFTALI, op. cit., s. 22.

sovětského bloku a samotným SSSR. Půda pro sovětské ideologické a politické pronikání byla připravena.

Sovětské angažmá na Kubě začalo pragmaticky: nejprve byly navázány obchodní kontakty. Poté Sověti přistoupili k normalizaci diplomatických styků. Následovala politická a vojenská podpora kubánského režimu.

Obchodní dohoda z dubna 1959 se sotva dá považovat za „angažmá“: Sovětský svaz měl nakoupit 170 tis. tun kubánského cukru, což bylo dokonce méně než předchozího roku (za Batisty).³⁷ Větší význam mělo tajné vyslání několika španělských komunistů, kteří studovali na sovětských vojenských akademiích, ve funkci armádních poradců na Kubu. O jejich vyslání požádal Moskvu sám Raúl Castro (misí pověřil člena LSSK Lázara Peňu). Sovětské prezidium odsouhlasilo Castrovu žádost 23. 4. 1959.³⁸ Na podzim 1959 souhlasila Moskva také s prvními dodávkami zbraní z východoevropských zemí (prostřednictvím třetí strany) na Kubu. Kubánci se sice s žádostí o zbraně neobrátili přímo na Sovětský svaz, nýbrž na Československo a Polsko, Sovětský svaz byl ale o žádosti přirozeně informován a interpretoval ji jako signál zájmu o sblížení.³⁹ Kubánské vedení skutečně ke sblížení se SSSR směřovalo, vzhledem k antipatiím většiny kubánské společnosti vůči komunismu a Sovětskému svazu ovšem postupovalo opatrně. Jako lakmusový papírek politické nálady v kubánské společnosti posloužil vybraný sovětský satelit – Československo.⁴⁰ Pakliže normalizaci diplomatických vztahů s Prahou (o níž bylo rozhodnuto

³⁷ O několik měsíců později se Sověti rozhodli koupit ještě dalších 330 tis. tun, i tak ale obchod zůstával hluboko pod úrovní např. obchodu z roku 1957. Viz např. LEVESQUE, op. cit., s. 31.

³⁸ FURSENKO – NAFTALI, op. cit., s. 12.

³⁹ O československé zbraně projevíli Kubánci zájem poprvé již na přelomu let 1958–1959 a podruhé pak v druhé polovině roku 1959. V září 1959 schválilo PB ÚV KSČ dodávku 50 tisíc čs. samopalů a 80 milionů nábojů kubánským ozbrojeným silám. Na podzim 1959 také přijela do Československa nákupní skupina tvořená zástupci kubánské revoluční armády (skupinu vedl M. P. Cardoso) a představiteli americké firmy *South American Panama Export Co.* Skupina měla zájem o civilní letouny a zbraně. Ve stejné době potvrdili Kubánci svůj zájem o čs. a sovětský vojenský materiál v jednáních s pracovníkem HTS-MZO Knytlem přímo na Kubě. Viz kapitola Dodávky čs. zbraní na Kubu. O polské zbraně projevíli Kubánci zájem prostřednictvím polského ZÚ ve Švýcarsku v září 1959.

⁴⁰ O faktorech podporujících tuto volbu (nepřerušování diplomatických styků, tradice obchodních kontaktů) pojednává kapitola *Předpoklady čs. politiky vůči Kubě.*

v prosinci 1959⁴¹) akceptovali Kubánci příznivě, byla řada na Sovětském svazu.

V únoru 1960 byla na žádost Kubánců do Havany přivezena sovětská technická a kulturní výstava. Výstavu přijel osobně zahájit A. I. Mikojan. Sověti se sice vynasnažili, aby Mikojanova přítomnost a sovětsko-kubánská jednání vyzněla čistě hospodářsky, přítomnost prvního náměstka sovětského premiéra na Kubě ovšem nemohla nerezonovat i politicky, a to jak na Kubě, tak v Sovětském svazu a v zemích sovětského bloku. Sověti odjížděli z Kuby optimisticky naladěni. Mikojan byl okouzlen revolučním nadšením Kubánců a Castrovým osobním nasazením: „*Je to skutečný revolucionář. Přesně jako my. Cítil jsem se, jako bych se vrátil do dětství.*“⁴² Důvod k nespokojenosti neměli ani Kubánci: v hospodářské dohodě podepsané 13. února 1960 se Sovětský svaz zavazoval odkoupit 1 mil. t kubánského cukru ročně v následujících čtyřech letech a Kubě byl poskytnut úvěr ve výši 100 milionů USD.

Začátkem května 1960 byly normalizovány sovětsko-kubánské diplomatické styky na úrovni velvyslanectví. Ještě předtím se realizovaly první dodávky sovětských a československých zbraní na Kubu, a další (objemnější) se uskutečnily v následujících měsících.

Vývoj událostí nabral rychlé tempo v létě 1960. Poté, co zahraniční společnosti Texaco, ESSO a Shell (dvě z nich dvě americké) odmítly rafinovat sovětskou ropu, byly v červnu 1960 znárodněny. Dosud se znárodnění amerického majetku na Kubě omezovalo na cukrovary a pozemky velkých podniků typu *United Fruit Company*, a až do března 1960 projevovala americká vláda pro kubánská opatření jisté pochopení. Znárodnění amerických rafinérských společností však bylo pro Američany příliš velké „sousto“ a 6. července Kongres rozhodl o zkrácení cukerní kvóty stanovené mezi Kubou a USA o 700 tis. tun, a hrozilo, že toto opatření zásadně ochromí kubánské hospodářství. Sověti se rozhodli „držet s Kubánci krok“. Za tři dny Chruščov oznámil, že SSSR zmiňované množství cukru od Kuby od-

⁴¹ viz. kapitola *ČSR a Kuba: od vítězství „vousáčů“ do normalizace diplomatických vztahů (leden 1959 – únor 1960)*.

⁴² FURSENKO-NAFTALI, op. cit., s. 39.

koupí a připojil prohlášení, že Sovětský svaz je „obrazně řečeno“ připraven bránit Kubu i vojensky.⁴³

Na konci července Chruščov své stanovisko zopakoval: Kubánce znovu ujistil, že v případě vojenského napadení obdrží Kuba od SSSR potřebnou pomoc.⁴⁴ Chruščovovo prohlášení, že Kubu skryje pod svým jaderným deštníkem, a jeho rozhodnutí odkoupit kubánský cukr představovaly první otevřenou výzvu Spojeným státům ve věci Kubu. Třebaže sovětské hrozby byly poněkud vágní, jejich psychologický účinek na USA byl evidentní. Obavy Američanů z větší mezinárodní krize s nepředvídatelným vývojem vzrostly. Tato možnost byla ostatně velmi reálná.

Sovětsko-kubánské objetí bylo fyzicky zhmotněno cestou Raúla Castra a Antonia Núñeze Jiméneze (ředitele INRA) do Sovětského svazu a Československa. První vyjednal dodávky východoevropského vojenského materiálu a spolupráci sovětské a československé rozvědky s Kubou, druhý finanční a technickou pomoc, jež měla Kubě pomoci začít budovat „socialistickou společnost“.

Letní měsíce roku 1960 představují zásadní bod obratu v sovětsko-kubánských vztazích. Kuba se výrazně „hnula“ směrem k socialistickému táboru a Sovětský svaz převzal podstatný díl zodpovědnosti za další vývoj kubánské revoluce.

Již tak napjaté americko-kubánské vztahy se ještě zhoršily v září 1960, když Castro v první Havanské deklaraci odsoudil „*déle než sto let trvajících zbabělých a zločinných akce severoamerického imperialismu v Latinské Americe (...) i na Kubě*“ a vyjádřil vděk Sovětskému svazu za nabídku, že v případě napadení kubánského území Američany „*podpoří Kubu svými raketami*.“⁴⁵ Výroky kubánského vůdce zavazovaly Sověty vůči Kubě snad více, než si sami v danou chvíli přáli, zároveň však nabízely Moskvě nečekané možnosti působení „přímo pod okny“ Spojených států. Strategická poloha Kubu a revoluce, která – jak se zdálo – rychle směřovala

⁴³ Proslov N. Chruščova z 9. 7. 1960, *Pravda*, 10. 7. 1960. Cituje CLISSOLD, op. cit., s. 256.

⁴⁴ Proslov N. Chruščova z 21. 7. 1960, *Pravda*, 26. 7. 1960. Cituje CLISSOLD, op. cit., s. 257.

⁴⁵ Havanská deklarace z 2. 9. 1960. Viz *The Declaration of Havana*. Havana: [s. n.] 1960, s. 5 a 8.

k socialismu, působila na Sověty jako magnet. Význam, který Kubě přikládali, zdaleka převyšoval význam jakéhokoli jiného „pokrokovému“ režimu ve třetím světě. Od roku 1960 představovala podpora či nepodpora kubánského režimu kritérium, podle něhož sovětské vedení rozlišovalo mezi „pokrokovými“ a „reakčními“ silami Latinské Ameriky. V prosinci 1960 vyšel v ruštině první díl Castrových projevů. Bylo to patrně vůbec poprvé, co byly v Sovětském svazu publikovány projevy žijícího nekomunistického vůdce.⁴⁶ Kuba posloužila také jako model nového sovětského politického konceptu „národně-demokratického státu“, což bylo nové označení pro nacionalistické a radikální režimy třetího světa, které se nacházejí na půl cesty mezi kapitalismem a socialismem, brání svoji politickou a ekonomickou nezávislost, provádějí zemědělskou reformu, bojují proti pronikání imperialistického kapitálu a posilují státní sektor. Konečně Kuba inspirovala i sovětskou ideologickou inovaci pojednávající o „třetí krizi kapitalistického systému“.⁴⁷

V prvních dnech r. 1961 Američané přerušili s Kubou diplomatické styky. Následovalo dlouho očekávané vylovení asi tisícovky Castrových odpůrců z řad kubánského exilu na Playa Girón a Playa Larga v Zátocě sv. ní 17. dubna 1961. Tato událost poskytla Castrovi další příležitost deklarovat svoji sounáležitost se Sovětským svazem, jehož vojenskou ochranu nutně potřeboval. Den před vylovením, kdy již byly bombardovány kubánské letecké základny, prohlásil kubánskou revoluci za socialistickou.⁴⁸ Domníval se patrně, že tímto prohlášením mu na sovětskou ochranu vznikne jaksi automaticky nárok.

Účinek byl takřka opačný. Invazi, jež byla během pár dnů zlikvidována (zejména proto, že Američané akci vojensky nepodpořili), Sověti pochopitelně odsoudili, nijak ale Castrův výrok o socialistické povaze revoluce nekomentovali, a poněkud zdrženliví zůstali i v následujících měsících.

⁴⁶ LEVESQUE, op. cit., s. 43. Česky vyšly o necelé dva roky později. Viz. CASTRO, Fidel. *Projevy*. Praha: SNPL, 1962.

⁴⁷ LEVESQUE, op. cit., s. 74–75.

⁴⁸ Castrův proslov z 16. 4. 1961 viz *Discursos e intervenciones del Comandante en Jefe Fidel Castro Ruz, Presidente del Consejo de Estado de la República de Cuba*, dostupné z <<http://www.cuba.cu/gobierno/discursos>>

Vlažná reakce Moskvy měla několik příčin. Zaprvé temperamentní a nevy-
počitatelný *caudillo* postupoval na sovětský vkus příliš rychle. Své prohlá-
šení z 16. dubna s nikým nekonzultoval. Sověti přitom nechtěli být zataže-
ni do nevýhodného revolučního dobrodružství, ve kterém by riskovali vál-
ku se Spojenými státy. Zadruhé Castro neměl základní marxistické vzdělá-
ní a nebyl členem komunistické strany. Konečně zde byla důležitá okol-
nost, že Kuba představovala pro Sovětský svaz poměrně velkou ekono-
mickou zátěž, s níž Moskva původně patrně nepočítala.

Na druhou stranu nebylo v zájmu Moskvy přestat Castrův režim
podporovat a ztratit tím vliv na vývoj událostí „pod okny USA“. Vzápětí po
invazi byla kubánská civilní i vojenská rozvědka poslána sovětskými bez-
pečnostními experty z KGB, kteří s Kubánci zahájili „úzkou spolupráci“
namířenou proti USA a kubánskému exilu.⁴⁹ V srpnu byla podepsána do-
hoda o objemných dodávkách vojenského materiálu na Kubu.⁵⁰

Castro, jenž nadále toužil po maximální vojenské ochraně Sovět-
ského svazu, byl ochoten splnit „ideologickou podmínku“ a depersonalizo-
vat (alespoň navenek) svůj režim. V červenci ohlásil vznik „nové strany“
ORI (Organizaciones Revolucionarias Integradas - Sjednocené revoluční
organizace), kterou sice měl formálně řídit ústřední výbor, ve skutečnosti
ji ovšem hodlal ovládat on sám.⁵¹ V prosinci 1961 se pak osobně přihlásil
k marxismu-leninismu, když prohlásil, že v marxismus věří a věřil již ve
svých studentských letech, „pouze jej jinak chápal“. Sovětský svaz oficiálně
zařadil Kubu mezi socialistické země až v polovině dubna 1962, do té doby

⁴⁹ FURSENKO-NAFTALI, op. cit., s. 97–98.

⁵⁰ „Convenio entre el Gobierno de la República de Cuba y el Gobierno de la URSS sobre el suministro a Cuba de los materiales especiales y sobre el pago de estos materiales“, 4. 8. 1961. Dostupné z: <<http://www.wilsoncenter.org>> (Woodrow Wilson International Center for Scholars: Cold War International History Project)

⁵¹ Nová strana oficiálně vznikla spojením tří dříve existujících stran: Hnutí 26. července, Studentského revolučního direktoria a staré Komunistické strany (LSSK). Budování stra-
ny svěřil Castro komunistům. Ti také rychle ovládli vedoucí pozice: Carlos Rafael Rodrí-
guez se stal vedoucím rady pro hospodářské plánování, Lázaro Peña dostal na starost
odborny, Severo Aguirre zemědělství, Edith Garcíová Buchacová školství. Zejména vynikl
„starý kádr“ a organizační tajemník strany Aníbal Escalante, jenž se (v souladu s přáním
Moskvy) snažil přetvořit ORI na samostatnou sílu, nezávislou na vládě a armádě, čímž se
přirozeně cítil ohrožen Castro. Příliš ambiciózní Escalante tak byl v březnu 1962 obviněn
ze sektářství, zbaven funkce a poslán do exilu. Později byla ORI přejmenována na PURS -
Partido Unido de la Revolución Socialista (Jednotná strana kubánské socialistické revolu-
ce) a v r. 1965 konečně na PCC (Partido comunista cubano – Komunistická strana Kuby).

se hovořilo o „socialistických cílech vepsaných na bojové vlajce kubánské revoluce.“⁵²

Castro ovšem brzy ukázal, že jeho interpretace marxismu-leninismu se ne vždy shodují se stanoviskem Moskvy a jejích poslušných evropských satelitů. Razil nezávislou domácí i zahraniční politiku (což mu ostatně umožňoval sám Sovětský svaz tím, že mu dál poskytoval hospodářskou pomoc) a nehodlal se přizpůsobovat sovětským představám. Se sovětskou koncepcí „mírového soužití rozdílných společenských systémů“ (tj. kapitalismu a socialismu) se neztotožňoval, opakovaně ji dokonce kritizoval. Za jediný možný způsob dosažení revoluce a řešení problémů třetího světa považovali Kubánci ozbrojený boj. Jiný způsob neuznávali. Tuto filosofii se pokoušeli šířit nejprve v Latinské Americe, později v Africe. Od roku 1961 začali poskytovat levicovým hnutím v těchto oblastech také materiální podporu. Sověti s kubánskou teorií „vývozu revoluce“ nesouhlasili a její praxi důrazně odmítali jako neúčinnou, neekonomickou a riskantní.

Z těchto rozdílných pozic došlo již v roce 1961 k neshodám jak v sovětsko-čínské roztržce (ačkoli Kuba byla oficiálně neutrální, čínské a kubánské pojetí boje proti imperialismu si bylo ideově blízké)⁵³, tak na podzim 1962 v době karibské krize, kterou kubánské vedení vnímalo jako zradu a „socialistický Mnichov“.

O notoricky známém konfliktu označovaném také jako „raketová krize“, pojednává ohromné množství odborné literatury a není cílem této práce analyzovat samotný průběh krize. Omezím se zde proto na stručné shrnutí. O instalaci sovětských odpalovacích základen pro rakety středního doletu s atomovými hlavicemi na Kubě bylo rozhodnuto patrně již v květnu 1962. Mezi badateli dnes převažuje názor, že o zařízení požádali sami Kubánci v obavě před útokem z USA.⁵⁴ Důvody, které vedly Sovětský svaz k souhlasu, lze jistě hledat jak v komplikované vnitropolitické situaci

⁵² LEVESQUE, op. cit. s. 56

⁵³ Viz. např. LÜTHI, Lorenz M. *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2008, s. 269, 284 a jinde.

⁵⁴ Srov. GLEIJESES, FURSENKO–NAFTALI, LEVESQUE, op. cit.

v Sovětském svazu (Chruščov potřeboval upevnit svou pozici), tak v panujícím napětí s Čínou a konečně i v touze Moskvy vyrovnat strategickou rovnováhu sil. Vedle toho bylo Chruščovovo rozhodnutí „logickým“ a patrně i nutným důsledkem uznání socialistického charakteru kubánského režimu: vybudováním raketové základny měla být Kuba integrována do socialistického tábora nejen verbálně, ale (navzdory vzdálenosti, která ji od SSSR dělila) také vojensky.⁵⁵

Poté, co byla akce odhalena, znemožnily Spojené státy námořní blokádu sovětským lodím, aby pokračovaly v dopravě vojenského materiálu na Kubu. Ve světle hrozby celosvětového válečného konfliktu, kterého se pochopitelně obě strany obávaly, Sověti patrně s úlevou přijali americký návrh, že odstraní-li Sovětský svaz rakety umístěné na Kubě, USA v budoucnu nezaútočí na Kubu a stáhnou vlastní rakety z Turecka.

Po říjnu 1962 zavládl mezi Havanou a Moskvou chlad. Chruščovovo rozhodnutí stáhnout rakety z ostrova Castro nesl těžce. Cítil se ponížen zejména tím, že jednání mezi Kennedym a Chruščovem byla vedena bez kubánské účasti a že s ním Chruščov své rozhodnutí nijak nekonzultoval. Mírné zlepšení sovětsko-kubánských vztahů sice nastalo na jaře 1963 po Castrově pětítýdenní návštěvě SSSR, kde byl velkolepě přijat a hoštěn, nedůvěra kubánského vedení vůči Moskvě ovšem přetrvávala. V oblasti zahraniční politiky se Kuba čím dál jasněji orientovala na Čínu. Kubánsko-čínské sbližování ovšem netrvalo dlouho. Čína si mimo to nemohla dovolit Kubu tak štědře ekonomicky podporovat jako Sovětský svaz.

Shrnutí

K nečekanému vítězství „vousáčů“ a rychlému nárůstu levicových tendencí na Kubě se Sovětský svaz zprvu stavěl obezřetně. Sověty zaujala „pokrokovost“ revoluce a lákala je poloha Kubu „pod okny“ USA, nehodlali

⁵⁵ Srov. GADDIS, John Lewis. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. Oxford/New York: Oxford University Press, 1998, s. 260–280 a CLISSOLD, op. cit., s. 50 a n.

ovšem riskovat střet s americkou velmocí. Až do podzimu 1959 nepřesáhly sovětsko-kubánské vztahy „zdvořilostní“ úroveň.

V létě 1960 Sovětský svaz definitivně usoudil, že udržení kubánského režimu při životě je i v jeho zájmu. Moskva optimisticky hodnotila možnosti, které Kuba skýtala pro sovětské ideologické a politické pronikání na západní hemisféře a nevyklučovala ani změnu světové rovnováhy sil. Sovětská podpora Havaně rostla přímo úměrně tomu, jak eskalovalo napětí ve vztazích Kuby a USA. Přerušování diplomatických vztahů s Kubou ze strany USA v lednu 1961 poskytlo Sovětskému svazu nečekaný manévrovací prostor na západní polokouli, kterou jinak tradičně považoval za americkou sféru vlivu. V polovině roku 1961 začala transformace kubánské revoluce v socialistickou. O několik měsíců později se Fidel Castro oficiálně přihlásil k marxismu-leninismu.

Svérázná kubánská interpretace této ideologie a neochota podřizovat se sovětským představám ovšem působila Moskvě potíže a činila z Kuby nespolehlivého partnera. Naprosto rozdílný postoj Havany a Moskvy k říjnovým událostem 1962 pak způsobil ve vzájemných vztazích prudké ochlazení.

3. Předpoklady čs. politiky vůči Kubě

Československo na Kubě působilo v roli jednoho ze sovětských agentů a v jistých ohledech razilo cestu pro samotný SSSR. Mělo k tomu ideální předpoklady: na rozdíl od ostatních zemí sovětského bloku mohlo navázat na diplomatické, hospodářské i kulturní kontakty, které v této oblasti získalo již před druhou světovou válkou.

Československo a Latinská Amerika před rokem 1959

Diplomatické a konzulární styky s latinskoamerickými státy začalo Československo navazovat brzy po svém vzniku. Zakládání zastupitelských úřadů doprovázel rozvoj obchodních kontaktů, jejichž tradice v některých případech sahala přinejmenším do doby Rakouska-Uherska (vývoz skla, textilu, cukrovarnictví).⁵⁶ K předním čs. obchodním partnerům patřila Brazílie a Argentina. Mezi průkopníky československého hospodářského pronikání do Latinské Ameriky v meziválečném období patřily firmy Baťa, Škoda Plzeň nebo Zbrojovka Brno. Brněnská Zbrojovka vyvážela ve 30. letech zbraně do deseti latinskoamerických zemí. Znamé je např. československé vojenské angažmá (spojené právě s dodávkami zbraní) generála Klecandy v Kolumbii v době kolumbijsko-peruánského ozbrojeného konfliktu o amazonský přístav Leticia (1932–1934) nebo mise gen. Plačka v Bolívii. Z českých zemí směřovaly do Latinské Ameriky již od 19. století také vlny emigrantů, jež zesílily zejména ve 20. letech 20. stol., když Spojené státy zavedením tzv. kvótového systému omezily volnou imigraci a středoevropští vystěhovalci pak často za svůj nový domov volili právě některou latinskoamerickou zemi. Koncem roku 1925 mělo Československo

⁵⁶ O českých cukrovarnických expertech na Kubě na přelomu 19. a 20. stol. viz text SCHEJBAL, Jan. „Los especialistas azucareros en Cuba y España alrededor del 1900“ In *Ibero-Americana Pragensia*, 1980, č. XIV, s. 155–167.

v Latinské Americe jedenáct zastupitelských úřadů v deseti zemích, v roce 1938 to již bylo 33 úřadů (z toho sedm vyslanectví) ve dvaceti zemích.⁵⁷

Diplomatické i obchodní kontakty Československa s Latinskou Amerikou přerušila nacistická okupace, ačkoli řada latinskoamerických států ČSR nadále právně uznávala. K nemalému překvapení latinskoamerických vlád předali někteří českoslovenští tituláři své zastupitelské úřady Němcům de facto dobrovolně.⁵⁸ Po roce 1945 byly válkou zpřetrhané kontakty mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky poměrně rychle obnoveny.⁵⁹

Únor 1948 a nástup komunistické strany k moci zcela změnil dosavadní charakter vztahů ČSR se zeměmi Latinské Ameriky. V důsledku stupňujících se obav z nárůstu komunismu přerušilo diplomatické styky s ČSR již na konci roku 1947 např. Chile, v roce 1949 Kolumbie, v roce 1952 Venezuela. Ani plánovaná poválečná „hospodářská ofenzíva“, kdy Československo hodlalo navázat na svou dobrou prvorepublikovou pověst a na latinskoamerických trzích nahradit válkou vyřazené Německo, se nekonala.⁶⁰ Československé hospodářství se od svého vstupu do RVHP v lednu 1949 orientovalo na socialistické státy a fakticky bylo odkázáno plnit „doporučení“ SSSR, zejména pomáhat ostatním státům východního bloku s jejich vlastním hospodářským rozvojem a industrializací. Tradiční čs. hospodářská odvětví (sklářský, potravinový, textilní průmysl) byla utlumena a čs. ekonomika se zaměřila na rozvoj těžkého průmyslu, náročného na energii a suroviny, jež musela země dovážet. V roce 1949 předsta-

⁵⁷ Vyslanectví mělo Československo v Argentině, Brazílii, Chile, Kolumbii, Mexiku, Peru a Venezuele. Viz. *Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918–1985*. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1987 a také *Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu v letech 1918–1974*. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1974.

⁵⁸ NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972, s. 31, 61 a jinde.

⁵⁹ V polovině roku 1947 mělo Československo v Latinské Americe osmnáct zastupitelských úřadů (z toho osm vyslanectví) v patnácti státech. Viz. *Příručka o navázání diplomatických styků*, op. cit. a *Konzulární zastoupení*, op. cit.

⁶⁰ Ještě v lednu 1948 vydala Československo-latinskoamerická obchodní komora „první poválečnou pomůcku“ určenou čs. exportérům a nabízející přehled možností a potřeb čs. vývozu do latinskoamerických států. Viz. *Pokyny pro vývoz do Latinské Ameriky*. Praha: Československo-latinskoamerická obchodní komora v Praze I, U Obecního domu 3, [leden] 1948.

voval obchod se zeměmi Latinské Ameriky jen asi 5,8% celkového obchodu ČSR s kapitalistickým světem.⁶¹

Nárůst levicových nálad v Latinské Americe počátkem 50. letech znamenal jisté sblížení těchto zemí se sovětským blokem. Dva roky po vítězství bolivijské revoluce (1952) bylo v La Paz otevřeno čs. vyslanectví. Známé jsou také dodávky čs. vojenského materiálu Arbenzově Guatemale (1954). Těsně před pádem Arbenzovy vlády byla zahájena jednání o hospodářské spolupráci: Československo mělo Guatemale dodávat investiční celky a působit jako prostředník v jednáních s RVHP o poskytnutí hospodářské pomoci.⁶²

Politický vývoj v Guatemale, Bolívii či Perónově Argentině vzbudil v Praze jistý zájem o region: „*Třebaže náš podíl [rozumí se podíl zemí socialistického tábora] na zahraničním obchodě žádné z jednotlivých latinskoamerických zemí nepřekročil 2% jeho celkového objemu, má přece velký význam pro další vývoj našich styků (...) a znamená také posílení jejich obrany proti snahám severoamerického imperialismu o jejich úplnou kolonizaci a zatažení do agresivního vojensko-politického bloku (...) Československo zaujímá [v Latinské Americe] významnou pozici, kterou je třeba upevňovat. K tomu je potřeba, aby naše zastupitelské úřady byly co nejlépe obsazeny odborně i politicky vyspělými kádry.*“ Ideologické zdůvodnění pochopitelně nesmělo chybět; důvody ale byly i pragmatické: obchod s Latinskou Amerikou představoval potřebný zdroj deviz a jako takový ho čs. komunistické vedení také vnímalo: „*Je třeba, abychom se přizpůsobili běžným dodacím lhůtám a dodržovali je, odstranili byrokratické metody obchodování a podstatně je zpružnili, bezvadným vyřizováním objednávek odstranili veškeré reklamace.*“⁶³

⁶¹ „Otázky vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky s ohledem na hospodářské styky, schůze kolegia z 1. 7. 1954“, AMZV, f. Porady kolegia 1954, s. 14

⁶² Tamtéž, s. 12.

⁶³ Tamtéž, s. 10 a 19.

Ve srovnání s pozorností, kterou čs. komunistický režim v 50. letech věnoval některým zemím třetího světa,⁶⁴ se zájem o Latinskou Ameriku jistě může jevit jako marginální. Ze všech zemí sovětského bloku to bylo nicméně Československo, které s latinskoamerickými státy udržovalo nejrozsáhlejší diplomatické, hospodářské i kulturní styky. V roce 1956 měla ČSR zastupitelské úřady v Mexiku, Ekvádoru, Peru, Bolívii, Argentině, Uruguayi, Brazílii a Kolumbii a vedla jednání o zřízení ZÚ v Chile nebo v Paraguayi. V té době měl Sovětský svaz zastupitelské úřady pouze v Mexiku, Uruguayi a Argentině; Polsko v Mexiku, Brazílii a Argentině, další země socialistického tábora většinou jen v Argentině.⁶⁵ V roce 1957 vyvezlo Československo do zemí Latinské Ameriky zboží za asi 280 mil. Kčs.⁶⁶ Nejčilejší obchodní styky udržovalo s Brazílií a Argentinou, v menší míře také s Uruguayí a Mexikem: v r. 1958 činil vývoz do Brazílie 105 mil. Kčs, do Argentiny 75,8 mil. Kčs, do Mexika i Uruguaye asi 14 mil. Kčs.⁶⁷ Komunistické vedení si toto (v rámci sovětského bloku) výjimečné postavení uvědomovalo a na konci 50. let na něm postavilo novou koncepci vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou: *„Tato výhodná pozice nás zavazuje, abychom při upevňování a rozšiřování vzájemných vztahů postupovali s vědomím, že je třeba v této oblasti napomáhat dalším zemím našeho tábora, především pak SSSR (...) Naše hospodářské a obchodní styky s touto oblastí jsou základem vztahů mezi zeměmi socialistického tábora a Latinskou Amerikou. Kromě ekonomického aspektu mají význam politický, přihlížíme-li k tomu, že jde o oblast závislou na (...) USA. Je třeba, aby jim byla věnována mimořádná pozornost. Ukazují reálné východisko z hospodářských potíží a v neposlední řadě přispívají i ke snížení politické závislosti (...) na imperialismu.“*⁶⁸

⁶⁴ Srov. např. ZÍDEK – SIEBER. *Československo a subsaharská Afrika 1948–1989*. Praha: ÚMV, 2007 nebo ZÍDEK – SIEBER. *Československo a Blízký východ 1948–1989*, Praha: ÚMV, 2009.

⁶⁵ „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, schůze kolegia z 18. 10. 1956, AMZV, f. Porady kolegia, s. 1

⁶⁶ „Koncepce vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou. Usnesení politbyra ze dne 25. 6. 1959“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II (zahraničí), Latinská Amerika, ka 1, Příloha IV

⁶⁷ „Koncepce vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky“ ze dne 2. 2. 1959, AMZV, f. Porady kolegia, 1959, s. 10 („Realizace leden – listopad 1958“)

⁶⁸ „Koncepce vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou. Usnesení politbyra ze dne 25. 6. 1959“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II (zahraničí), Latinská Amerika, ka 1, Příloha III, s. 6

ČSR a KUBA před rokem 1959

Diplomatické styky mezi Československem a Kubou byly navázány krátce po první světové válce. V roce 1924 byl zřízen čs. honorární generální konzulát v Havaně (fungoval 1924–1948) a v roce 1925 kubánský generální konzulát v Praze (fungoval 1925–1932). Diplomatickou agendu vykonával čs. ZÚ ve Washingtonu.⁶⁹

Prvorepublikové Československo udržovalo s Kubou také poměrně čilé obchodní kontakty. Charakteristickým rysem obchodní výměny byla výrazná převaha československého vývozu nad dovozem, jelikož Kuba nabízela zejména cukr, který Československo samo ve velké míře vyrábělo a vyváželo. Ani o jiné tradiční vývozní artikly ostrova neprojevovalo Československo přílišný zájem – preferovalo dovoz z bližších zemí, zejména balkánských. Ve dvacátých a třicátých letech ČSR vyvážela na Kubu zejména výrobky ze železa (automobilová kola, hřebíky, cvočky, řetězy), sklo a luxusní sklo, zrcadla, bižuterii, papír, slad, přízi, textil a konfekční zboží. Kubánský dovoz představovala z více než 90% káva (nepražená), tabákové listy a cigarety, kůže (z hovězího dobytka) a bavlna. Celkový obrat obchodu mezi Československem a Kubou, Haiti a Dominikánskou republikou v letech 1920–1931 (statistiky z daného období zahrnují tyto tři země do jediného areálu) činil asi 160 mil. Kčs (pro srovnání: obrat vzájemného obchodu mezi Československem a Mexikem činil 571 mil. Kčs). Československý vývoz se na celkové obchodní bilanci podílel 82%, dovoz 18%.⁷⁰ Pro období 1932–1938 již disponujeme samostatnými údaji pro Kubu: celkový obrat činil 102 mil. Kčs (pro srovnání: středoamerické pevninské

⁶⁹ Kuba uznala Československo 4. listopadu 1918. O dva roky později adresovalo čs. vyslanectví v Paříži tamnímu kubánskému vyslanectví nótu se žádostí o udělení agrément pro čs. vyslanec v USA. 23. listopadu 1920 tlumočilo kubánské vyslanectví v Paříži svůj souhlas a tento den je oficiálním datem navázání diplomatických styků mezi oběma zeměmi (třebaže čs. vyslanec ve Washingtonu nikdy své pověřovací listiny v Havaně neodevzdal). Prvním na Kubě akreditovaným čs. vyslancem byl až Zdeněk Fierlinger trvale sídlící ve Washingtonu (akreditován 1927, ve stejném roce bylo zřízeno kubánské vyslanectví v Praze). Viz. *Příručka o navázání diplomatických styků...* op. cit., s. 95 a 96 a také *Konzulární zastoupení Československa...* op. cit., s. 36.

⁷⁰ NOVOTNÝ, Jiří – ŠOÚŠA, Jiří. „Las relaciones comerciales entre Checoslovaquia, México y Centroamérica, 1918–1938 (Análisis de datos estadísticos) - 1ª parte“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA XXXV*, 2001, Praha: Karolinum, 2002, s. 137–175.

země bez Mexika – 144 mil. Kčs), přičemž čs. vývozu se na celkovém obrátu podílel 86%.⁷¹

Z oblasti kulturních kontaktů, jinak spíše sporadických, stojí za zmínku velké americké turné padesátičlenného Pěveckého sboru pražských učitelů (PSPU), jež zahrnovalo také několikadenní zastávku na Kubě. V knižně vydaných poznámkách z cesty nalezneme půvabné popisy Havany konce 20. let: *„Havana je romance Orientu, přinesená do Nového světa. Plná kontrastů příkře soupeřících. Uliční ruch má ráz improvizace, o níž nikdo neví, jak dopadne. Opak měst amerických: španělský otazník proti americkému vykřičníku. Lidé hlučí, gestikulují, strkají se a snad vadí; má to však půvab, smutnou vůni pod veselým nebem. Žebráci, opravdoví, existenční i ze «sportu», zvláště děti. Nabízejí chodcům své služby, byť na ně nestačili. Neseš dopisnice, černý kluk se přidruží, ukáže ti schránku: ovšem ne zadarmo, ne z ochoty či úslužnosti k cizincům, jichž je tu tolik (...). Kus Neapole tu potkáš na každém kroku. Cařihradští vyvolavači ohromí nabízením šperků, perel, prstenů (...) Španělská bigotnost zaráží tě spoustou obrázků, figurek, amuletů, talismanů. Chceš, aby tvůj nůž dobře krájel? Kup takový s náboženským říkáním, vrytým na rukojeti, či světcovou podobiznou na oceli! Hle, španělský středověk v době radia. (...) Driver v autu za chvíli vám napočte dolar, ale laskavě «sleví» na 25 centů, je-li na blízku strážník a nemáte-li se rychle k placení (...) Spousty černochů všude, dokonce i «krásně» ošacených, třebaže vkus zaplakal.* ⁷² Pražští pěvci přednesli před kubánským publikem Dvořákovu „Hostinu“, Foestrův „Hymnus“, Brahmsovu „Ukolébavku“, díla Křížkovského či Janáčka. V havanském auditoriu se sešlo obecnstvo v počtu *„přes 2000, návštěva ohromná se zřetelem na panující vedra“*. Úspěch koncertu byl veliký. *„Janáčková Maryčka přes svůj slovanský realism měla netušenou ozvěnu v pochopení posluchačů, kteří svého obligátního ovívání vějíři zanechali v napjaté pozornosti a sledování dramatické lícně.“*⁷³

⁷¹ NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. „Las relaciones comerciales entre Checoslovaquia, México y Centroamérica, 1918–1938 (Análisis de datos estadísticos) - 2ª parte“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA XXXVI*, 2002, Praha: Karolinum, 2003, s. 153–183.

⁷² BOŠ, J. A. – NOVÁK, Jan. *Pěvecké sdružení pražských učitelů v Americe*. Praha: nákladem PSPU, 1929, s. 74–76.

⁷³ Tamtéž, s. 78.

Před vypuknutím druhé světové války žila na Kubě asi padesátka Čechů a Slováků, kteří se vesměs živilí drobným podnikáním. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 Kuba i nadále uznávala existenci ČSR a v souladu se zahraničně-politickou linií USA uznala čs. exilovou vládu v Londýně. Diplomatickou agendu nadále spravoval čs. ZÚ ve Washingtonu. Počet Čechů a Slováků přicházejících na Kubu v prvních válečných letech vzrostl a ustálil se asi na sto padesáti (část válečných imigrantů tvořili bývalí čs. interbrigadisté ve Španělsku). V roce 1942 čs. imigranti na Kubě založili *Československý svaz* (Unión Checoslovaca de Cuba) a dokonce *Čs. obchodní společnost* (Asociación Económica Checoslovaca), která měla vytvářet předpoklady pro obnovení obchodních styků po skončení války.⁷⁴ Ve stejném roce bylo v Havaně otevřeno čs. vyslanectví, jež vykonávalo svoji činnost až do konce léta 1947 (tehdy diplomatickou agendu opět převzal čs. ZÚ ve Washingtonu). Podobně jako jinde v Latinské Americe také na Kubě silně zapůsobila lidická tragédie. Jméno české vesnice obdržela nejen kubánská veřejná prostranství, veřejné budovy či obce, ale také děvčata, která přicházela v tuto dobu na svět.

Bezprostředně po válce se Československo snažilo co nejrychleji oživit na Kubě obchodní kontakty. V roce 1946 napsal přednosta čs. úřadu v Havaně do ústředí: „Československo získalo za poslední čtyři roky (...) velmi mnoho přátel ve všech kubánských kruzích. Obchodní firmy dávají najevo skutečný zájem o československé zboží (...) naše výrobky se zde těší mimořádné oblibě pro svou dokonalost“.⁷⁵ Kubánci poptávali především stolní a tabulové sklo, křišťálové zboží, smaltové zboží, porcelán, slad, pivo, jabloncké zboží, textilie, elektrické motory, keramiku, žárovky, kovové zboží.⁷⁶ Obchod ovšem komplikovaly dlouhé dodací lhůty, poměrně vysoké ceny a nepružnost v komunikaci. „Nutno naše výrobce znovu upozorniti, že Kuba je trh s největšími požadavky, co jakosti zboží se týče, který je tak dobrý, že zde

⁷⁴ NÁLEVKA, Vladimír. „La colonia checoslovaca en Cuba durante la Segunda Guerra Mundial“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 1970, č. IV, s. 231–235.

⁷⁵ „Periodická politická zpráva za leden – březen 1946“ z 10. 6. 1946, A MZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, č. j. 90/d/46, s. 7.

⁷⁶ „Národohospodářská zpráva, 1947–8“ ze dne 9. 8. 1947. A MZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, č. j. 1124/47, Příloha I, s. 5.

soutěží prvotřídní vývozní země celého světa“.⁷⁷ Čs. diplomatické a obchodní styky s Kubou v prvních poválečných letech nicméně Černínský palác hodnotil jako „nejčilejší ze všech zemí Střední Ameriky“.⁷⁸

Další vývoj vztahů s Kubou přirozeně poznamenala situace bipolárního rozdělení světa. Činnost čs. ZÚ v Havaně byla zastavena (čs. generální konzulát byl v druhé polovině roku 1947 uzavřen a kubánská agenda opět svěřena ZÚ Washington), diplomatické styky ale nebyly oficiálně přerušeny a k vypovězení diplomatických vztahů nedošlo ani po komunistickém puči v Československu v únoru 1948.⁷⁹ Možnost znovuotevření čs. ZÚ v Havaně potom opakovaně sondoval čs. úřad v Mexiku. V r. 1951 bylo dosaženo dohody s kubánskou vládou, ale kvůli Batistově převratu v roce 1952 k akreditaci nedošlo. Další sérii sondáží o normalizaci vzájemných styků prováděla čs. strana opět přinejmenším od r. 1954.⁸⁰ Neúspěšně žádala o udělení agrément pro čs. vyslanec v Mexiku např. v březnu 1956 (Kubánci neodpověděli).⁸¹

Lépe se čs. straně dařilo v oblasti obchodu. Obchodní výměna dosáhla v roce 1955 přibližné úrovně předválečného období (viz příloha, tabulka 1). Čs. vývoz silně převyšoval dovoz a čs. strana se dokonce snažila vymoci na Kubáncích povolení k dlouhodobému pobytu „alespoň určitého počtu pracovníků čs. zahraničního obchodu“ v Havaně.⁸² Komoditní struktura obchodu ve značné míře kopírovala předválečný stav, v druhé polovině 50. let z čs. vývozu výrazněji přibýly hutnické výrobky a polotovary, stroje a strojní zařízení (nákladní automobily, čerpadla, zemědělské stro-

⁷⁷ „Národohospodářská zpráva, 1947–8“ ze dne 9. 8. 1947. A MZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, č. j. 1124/47, Příloha I, s. 6.

⁷⁸ „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, schůze kolegia z 18. 10. 1956, AMZV, f. Porady kolegia, s. 2 a 3

⁷⁹ Poslední předrevoluční (tj. před rokem 1959) titulář, jenž obdržel kubánské agrément, byl čs. vyslanec ve Washingtonu V. Outrata, do úřadu v Havaně ovšem nenastoupil a diplomatické styky nebyly od té doby (r. 1949) ani z jedné strany naplňovány.

⁸⁰ „Otázky vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky s ohledem na hospodářské styky“, schůze kolegia z 1. 7. 1954, AMZV, f. Porady kolegia 1954, s. 18

⁸¹ „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, schůze kolegia z 18. 10. 1956, AMZV, f. Porady kolegia, s. 2

⁸² „Instrukce pro čs. delegaci k obchodně politickému jednání s Kubou“ ze dne 12. 10. 1956, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, s. 2

je), papír, barvy a laky.⁸³ V roce 1956 například Kuba dovezla z ČSR motocykly v hodnotě 17, 3 tis. pesos (13,4% všech dovezených motocyklů) a obkladačky za bezmála 269 tis. pesos (16% všech dovezených obkladaček).⁸⁴ Kuba vyvážela do ČSR cukr, kávu, kůže a tabák. Kubánský cukr nakupovalo Československo spíše jednorázově a okamžitě jej reexportovalo (10 tis. tun v roce 1955/1956).⁸⁵ Kubu v 50. letech navštívila bezmála třicítka pracovníků různých PZO.⁸⁶

V letech 1948 až 1959 byly československo-kubánské politické styky de facto nulové. Praha a Havana stály na opačných koncích bipolárně rozděleného světa. Existovaly zde ovšem kontakty čs. státních a stranických představitelů se členy kubánské komunistické strany (LSSK). Jak již bylo zmíněno jinde, kubánští komunisté z LSSK sehráli důležitou roli jak v konsolidaci Castrovy moci, tak v upevnění vztahů se Sovětským svazem a jeho satelity. Zhruba od léta 1961 obsazovali klíčové pozice nového režimu (za nitky politické a hospodářské moci samozřejmě tahal Castro, komunisté se ale dostali se čela institucí, ze kterých ovlivňovali chod důležitých organizací, například kulturních). Proměna „starých“ komunistů v novou revoluční elitu se z velké části týkala lidí, kteří v 50. letech udělali během svých exilových pobytů mimo Kubu jistou zkušenost s realitou ve východoevropských zemích včetně Československa. Jejich kontakty s čs. komunisty a okolnosti jejich pobytů v ČSR proto nejsou zcela bez zajímavosti.

Pro kubánské komunisty, kteří v 50. letech navštěvovali nebo pobývali v SSSR a jinde v sovětském bloku, fungovala Praha jako praktická a oblíbená přestupní stanice. Vzhledem k rozsáhlejšímu obchodním stykům ČSR s Latinskou Amerikou se odtud dalo vycestovat nepoměrně snadněji než ze Sovětského svazu. Z Prahy létali Kubánci obyčejně přes Paříž nebo Amsterdam do Mexika, případně přes Amsterdam na Curaçao a dále do

⁸³ KOŠŤÁK, Vítězslav a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980, s. 134

⁸⁴ „Zahraniční obchod Kuby v letech 1949, 1953, 1957 a 1958“, NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 1, obal *Informační dossier*.

⁸⁵ Informace pro cestu soudruha ministra na Kubu [1960], NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 1, obal *Informační dossier*, s. 2

⁸⁶ „Seznam našich odborníků, kteří zemi navštívili a mohou být použiti jako experti“ [s. d.], NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 1, obal *Informační dossier*. Kuba – informační zpráva, s. 74

Havany. Kubánským soudruhům byly před cestou „přizpůsobeny“ cestovní doklady tak, že zmizel záznam o pobytu v Československu nebo byl pas „upraven“ z východního na západní. Žádosti o „úpravu pasu“ schvalovalo MO ÚV KSČ a provádělo MV. Vybraným kubánským komunistům byly v Československu zprostředkovávány léčebné pobyty v lázních či ve stranických sanatoriích.⁸⁷

Na konci 40. let se styky mezi čs. a kubánskými komunisty omezovaly na vzájemnou korespondenci (zdravice, poselství solidarity při příležitosti výročí založení strany, příspěvky do marxistického měsíčníku *Fundamentos* apod.)⁸⁸ Zcela v linii agresivní stalinské rétoriky vyzývali kubánští komunisté své evropské protějšky, aby podporovaly jejich boj proti „nepříteli číslo jedna kubánského lidu a všeho lidu vůbec: divokému a agresivnímu yankeeskému imperialismu.“⁸⁹ Snahy o komunikaci s čs. komunisty vyvíjeli přinejmenším od r. 1948 Juan Marinello (předseda strany) a v Moskvě oblíbený Blas Roca (generální tajemník).⁹⁰ J. Marinello, jehož LSSK vyslala v roce 1949 jako svého delegáta na sjezd KSČ, v Praze neodbytně vyhledával čs. komunisty a později jim zasílal až úmorně nudné dopisy: „*Naším hlavním zájmem je udržovat a upevňovat nejbratrštější styky s velkou Komunistickou stranou Československa, abychom tak pracovali s větším účinkem na porážce společných nepřátel a na zřízení socialismu.*“⁹¹

⁸⁷ NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344–347.

⁸⁸ Člen redakce měsíčníku *Fundamentos* (dříve *El Comunista*) Carlos Rafael Rodríguez oslovil v červnu 1949 prezidenta Gottwalda a požádal o příspěvek do zvláštního čísla: „*Revue otiskla již často Vaše články [...] a bylo by nám velkou ctí, kdybyste nám napsal zvláštní článek, [který] by jednal o světové situaci a válečné hrozbě pod zorným úhlem boje Vaší země a problémů Latinské Ameriky, což by přijali naši čtenáři s velkým zájmem.*“ Gottwaldovým jménem byl zaslán asi půlstránkový příspěvek, který poněkud „mimo zadání“ shrnuje úspěchy, kterých čs. lid a strana za bratrské pomoci Sovětského svazu dosáhl na cestě k socialismu. Viz. Dopis C. R. Rodrígueza Klementu Gottwaldovi z 27. 6. 1949, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344

⁸⁹ Dopis A. Díaze ústředním výborům komunistických stran evropských socialistických zemí z března 1955, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

⁹⁰ Při příležitosti nadcházejícího sjezdu strany zaslali v říjnu 1948 československým komunistům žádost, aby „*vyslali bratrského reprezentanta nebo alespoň zdravici. Vzhledem k rostoucím útokům reakce [...] je jakýkoli projev mezinárodní solidarity pro nás velmi důležitý.*“ ÚV KSČ reagoval na kubánský dopis dvouřádkovým pozdravem: „*Posíláme plamenné pozdravy k vašemu sjezdu a projev solidarity s vaším bojem proti silám reakce a imperialismu*“ Viz. Dopis Výkonného výboru LSSK (Comité Ejecutivo Nacional del PSP) ze dne 26. 10. 1948 a odpověď na něj, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

⁹¹ Dopis B. Geminderovi, vedoucímu zahraničního oddělení ÚV KSČ, z Paříže ze dne 27. 6. 1949, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

Své zážitky z pobytu v Sovětském svazu a evropských socialistických státech vydal Marinello v Havaně v roce 1950 dokonce tiskem. V pasážích věnovaných ČSR hluboce obdivuje čs. lázeňství, kinematografii, obuvnictví nebo pivovarnictví a považuje je za „*nové socialistické výdobytky Československa*“.⁹²

Juan Marinello a C. Rafael Rodríguez také v ČSR vyjednali pobyt pro Fabia Grobarta.⁹³ Grobart, jedna z nejzajímavějších (a přitom málo známých a dodnes badatelsky nezpracovaných) postav kubánských dějin 20. století, byl zakládající člen kubánské komunistické strany, podle některých současníků „*patrně nejvýše postavený představitel Třetí internacionály na Kubě*“⁹⁴ a po r. 1959 vlivný poradce Fidela Castra. Fabio Grobart nebyl kubánského původu. Narodil se v Polsku v židovské rodině jako Abraham Simkovič (nebo Simjovič) v roce 1905. V mládí Polsko opustil a v necelých dvaceti letech přijel do Havany, kde si podle všeho otevřel krejčovství. Nikdo ze současníků si ovšem nevybavoval, že by se v něm Grobart vyskytoval.⁹⁵ Je tedy pravděpodobnější, že žil z příspěvků Kominterny, nebo že jej Kominternu na ostrov dokonce vyslala. V roce 1925 se podílel na založení Komunistické strany Kuby a v následujících dvaceti letech vystupoval jako jedna z jejích vedoucích postav.⁹⁶ Za Machada byl opakovaně vězněn (většinou krátce) a několikrát v té době navštívil Moskvu. V době první Batisovy vlády, kdy byla strana zlegalizována, získal zkušenosti ve velké politice. Po vypuknutí studené války a zostření postupu kubánské vlády proti komunistům se Grobart nejspíš skrýval a patrně u něj vypukla tuberkulóza. Sovětští představitelé rozhodli o jeho léčbě v některé zemi sovětského

⁹² MARINELLO, Juan. *Viaje a la Unión Soviética y a las democracias populares. Dos charlas*. La Habana, 1950, s. 16–22.

⁹³ Krycí jméno Alberto Blanco, Alberto Maseira Blanco. V čs. archivních dokumentech se vyskytuje také křestní jméno Abraham.

⁹⁴ Takto jej charakterizoval např. Castrův švagr, Rafael Díaz Balart. Viz. „Testimony of Rafael Lincoln Diaz Balart, afternoon session , Tuesday, May 3, 1960“. In *Communist Threat to the United States Through the Caribbean. U.S. Senate Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws, of the Committee on the Judiciary*.. Dostupné z <http://www.latinamericanstudies.org/us-cuba/diaz-balart.htm>

⁹⁵ KOZOLCHYK, Boris. *The Political Biographies of Three Castro Officials*. Santa Monica (USA): RAND, 1966, s. 5

⁹⁶ MOISES, Asís. „Judaism in Cuba 1959–1999“. *ICCAS Occasional Paper Series*. Miami: University of Miami, 2000, s. 5

bloku. Vzhledem k povaze jeho nemoci padla volba na Československo, které nabízelo nejkvalitnější sanatorní léčbu. Následný Grobartův pohyb po Evropě v letech 1951–1959 (1960?) je – s výjimkou pobytu v Československu od března 1951 do jara 1952 – těžké s přesností zrekonstruovat. Po návratu na Kubu stanul v r. 1961 ve vedení časopisu *Cuba Socialista*, jenž měl za úkol propagovat marxismus-leninismus, a v pozadí dál vršil svou moc. Byl bedlivým strážcem plnění moskevských přání a patrně také pracoval jako agent sovětských tajných služeb. Podle některých odborníků hrál důležitou roli ideologického prostředníka v komunikaci mezi Fidelem Castrem a komunistickou východní Evropou.⁹⁷ Grobartův život a jeho politická činnost není dodnes dobře zdokumentována. Zemřel na Kubě v roce 1994.⁹⁸

Vraťme se ale k okolnostem jeho příjezdu a pobytu v ČSR. Od r. 1947 se podle všeho léčil na tuberkulózu a „podle lékařova názoru by se měl léčit v horách (...) KS Kuby prosí, aby mu byl umožněn pobyt v sanatoriu v Tatrách.“⁹⁹ O poskytnutí léčení Grobartovi rozhodl 26. 10. 1950 Sekretariát ÚV KSČ. Z Kuby Grobart vycestoval do Mexika, odkud mu čs. konzul zařídil další cestu přes Panamu a Británii do Paříže a konečně do Prahy, kam přijel 15. března 1951. Byl ubytován v hotelu Paříž a s železnou pravidelností se dopisem připomínal Slánskému a Geminderovi, a žádal, aby rozhodli, „co mám dělat (...) Nejrady bych odjel do SSSR, kde bych mohl nasbírat nejvíce zkušeností pro boj strany na Kubě. Kdybych zůstal zde, mohl bych pracovat jako krejčí, upozorňuji však, že již 21 rok toto zaměstnání nevykonávám, protože jsem stranickým funkcionářem, z povolání.“¹⁰⁰ V daném okamžiku ovšem v Praze sílila vlna zatýkání, jež následujícího roku vyústila v politické monstrprocesy, a kubánský komunista nebyl pro

⁹⁷ Srov. QUIRK, op. cit., s. 430.

⁹⁸ *New York Times*, 24. 10. 1994. Není zcela bez zajímavosti, že Grobartův syn Fabio Grobart Sunshine (*1942) studoval v letech 1960–1965 jako stipendista čs. vlády chemické inženýrství na VŠCHT Praha. Později se věnoval ekonomii. Dnes působí na katedře mezinárodní ekonomie na Univerzitě Havana (Centro de Investigaciones de Economía Internacional) a publikuje radikální marxistické texty. Viz. např. sborník *Crisis de hegemonía de Estados Unidos*, Gandásegui, Marco A. (coord.) CLACSO, 2007. V Praze žije jeho žena Věra Hoffmanová.

⁹⁹ Dopis přednosta tiskového odboru Ministerstva informací (MI) adresovaný MO ÚV KSČ ze dne 22. 4. 1950, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹⁰⁰ Dopis Geminderovi ze dne 4. 4. 1951, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345

čs. vedení prioritou. Grobartova záležitost se vlekla a čs. soudruzi se jej snažili alespoň zabavit: „*Je zásobován tiskovinami, jež dostáváme z Kuby, a dali jsme mu poslední stranické bulletiny (...) Soudruh Grobart dostal dalších 3000 Kčs, byl na obou májových přehlídkách, na estrádách mládeže, v zemědělském družstvu, na večeru španělských soudruhů, s nimiž se může stýkat, na dvou operách, na veletrhu a na výstavě 30 let KSČ.*“¹⁰¹ KSČ se postarala o hotel, stravování, lékařskou péči, dostával kapesné. S výjimkou španělských komunistů žijících v pražském exilu (Vicente Uribe, Angelino Mije) se ovšem s nikým pravděpodobně nestýkal a stěžoval si, že „*nemůže vidět nic z toho, co zajímá komunistu: nový život československého lidu v lidově demokratickém zřízení.*“¹⁰² Grobart i kubánští komunisté dále naléhali na čs. vedení, aby stanovilo, ve které zemi má Grobart s rodinou žít, a aby mu zařídilo „nějakou politickou práci“ – Kubánci navrhovali např. redakci španělského vydání týdeníku Kominformy *Za trvalý mír, za lidovou demokracii* se sídlem v Bukurešti. Rumuni ovšem o Grobarta neprojevovali nejmenší zájem. Grobart se stal „horkou bramborou“, kterou nikdo nechtěl. Zatímco čekal, až o něm bude rozhodnuto, dostával od strany slušné kapesné a byl mu přidělen rodinný byt. 1. července 1951 za ním přicestovala manželka se synem, v září byla zařízena školní docházka do české školy pro jeho syna Fabia mladšího. Grobartovi se zapsali do kurzů češtiny a ruštiny (ačkoli Grobart rusky patrně již uměl) a udělali zkušenosti s každodenní realitou v lidově demokratickém Československu: „*Soudruh chce nakoupit za několik dolarů, které prý má k dispozici, několik věcí - oděv pro syna - v Darexu, a žádá o sdělení, jak by to mohl udělat, neboť prý tam na něm žádali potvrzení, z čeho žije v ČSR.*“¹⁰³ V ČSR Grobart zůstal patrně do jara 1952, kdy se pro něj konečně „našlo místo“ v SOF (Světová odboářská federace) ve Vídni.¹⁰⁴

Československo dobře znal ze svých cest po Evropě také člen politbyra ÚV LSSK Lázaro Peña, předseda kubánských odborů a náměstek ge-

¹⁰¹ „Soudruh Geminder“ z 26. 5. 1951, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345

¹⁰² Dopis R. Slánskému ze dne 10. 4. 1951, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345, s. 3

¹⁰³ „Soudruh Geminder“ z 17. 7. 1951, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345

¹⁰⁴ NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344., obal „Kuba IV“

nerálního tajemníka SOF. Léto 1951 například Peňa strávil se zmíněným Grobartem a jeho ženou na zotavovací rekreaci v zotavovně Domovina (hotel Grand) ve Špindlerově Mlýně.¹⁰⁵ Prahou rovněž projížděl a krátce v ní v říjnu 1952 pobýval Aníbal Escalante,¹⁰⁶ později známý člen kubánské revoluční elity a „obětní beránek“ politických procesů z roku 1962 a 1968 (místem jeho politického exilu se pak poněkud paradoxně opět stala Praha). Z dalších pozdějších reprezentantů kubánské komunistické moci, kteří měli jistou znalost Československa 50. let, lze jmenovat Joaquína Ordoquiho a jeho manželku Edith Garciovou Buchacovou (dříve provdanou za Carlose Rafaela Rodrígueza). Joaquín Ordoqui se po nástupu Castra stal vysokým činitelem ministerstva ozbrojených sil a Edith Garciová Buchacová vynesla revoluce místo prezidentky Národní rady pro kulturu (Consejo Nacional de Cultura).¹⁰⁷ Podle dostupných dokumentů pobýval Ordoqui se ženou a synem v pražském exilu (s přestávkami) po dobu jednoho a půl roku (od ledna 1955 do července 1956).¹⁰⁸

V pražském sídle Mezinárodního svazu studentstva (MSS) pracoval od roku 1952 Castrův vrstevník a přítel ze studentských let Leonel Soto.¹⁰⁹ S Prahou té doby se konečně seznámil i komunistický básník Nicolás Guillén, jenž ze svého pařížského exilu létal přes československé hlavní město do Moskvy. Guilléna tehdy osobně poznal překladatel jeho básnického díla hispanista Lumír Čivrný.¹¹⁰

Představitelé LSSK také stáli u prvních rozhovorů o dodávkách čs. zbraní Castrově ozbrojenému hnutí. V polovině července 1958 požádal tajemník ÚV LSSK Enrique Vega Pérez (do Prahy přicestoval po konzulta-

¹⁰⁵ „Kuba – Lázaro Peňa – pobyt v ČSSR“ ze dne 25. 7. 1951, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345

¹⁰⁶ „S.[oudruh] Escalante“ ze dne 29. 10. 1952, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345 („Kuba II“)

¹⁰⁷ Instituce, jíž Garciová Buchacová předsedala, podpořila v létě 1961 zavedení cenzury v kubánské kultuře.

¹⁰⁸ „Zápis o rozmluvě se s. J. Ordoquí“ ze dne 24. 1. 1955, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344, srov. též děkovný dopis ÚV KSČ na rozloučenou ze dne 13. 7. 1956, tamtéž.

¹⁰⁹ V prosinci 1960 Castro postavil Leonela Sota do čela „Škol revolučního vzdělávání“ (Escuelas de Instrucción Revolucionaria). Později se L. Soto stal členem ÚV KSK. THOMAS, Hugh. *Cuba. La lucha por la libertad*, s. 1046.

¹¹⁰ ČIVRNÝ, Lumír. *Co se vejde do života*. Praha: Hynek, 2000.

cích v Moskvě) mezinárodní oddělení „o přezkoumání možnosti, zda by ČSR nemohla dodat určité množství zbraní partyzánskému hnutí na Kubě, které vede Fidel Castro.“ Tlumočil tak žádost samotného Castra, který přes LSSK sháněl zbraně nejen v Československu, ale i ve Venezuele a Mexiku, kde se ovšem „nedalo v tomto směru čekat mnoho“. Vega Pérez sice čs. stranu informoval, že kubánští komunisté vůči Castrově „maloburžoaznímu pojetí politického boje za svržení proamerického diktátora Batisty zachovávají nezávislý rezervovaný postoj“, zároveň však proti roli prostředníka v nákupu zbraní „nemají námitek“.¹¹¹ V listopadu 1958 pak Castrovu žádost o prodej zbraní urgoval Lázaro Peña. Peňovi byla sice zdůrazněna „závažnost celé operace s ohledem na postavení ČSR a celého socialistického tábora“, mezinárodní oddělení ale souhlasilo s nezávazným pozváním „kubánského soudruha s konkrétními návrhy na rozsah pomoci a způsob provedení“.¹¹²

Zbraně představovaly významné pojítka nejen mezi kubánskými rebely a čs. komunistickým vedením, ale nepřímo také mezi Havanou a Moskvou. V prosinci 1958, těsně před pádem Batisty, se na čs. ZÚ v Mexiku obrátila kostarická firma Polini San José „s poptávkou na dodávku vojenské techniky pro Fidela Castra na Kubě“.¹¹³ 17. prosince si čs. strana vyžádala stanovisko Moskvy, která již 27. 12. 1958 odpověděla, že „úmysl čs. strany pomoci osvobozovacímu boji na Kubě“ podporuje. Prostřednictvím Československa tak Sovětský svaz vlastně poprvé vešel v kontakt s kubánskými povstalci.¹¹⁴

Shrnutí

Na rozdíl od většiny zemí sovětského bloku mohlo Československo zahájit své pronikání na Kubu brzy po pádu Batisty. Diplomatické vztahy

¹¹¹ „Záznam pro soudruha Hendrycha“ ze dne 17. 7. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346 (obal „Kuba III“)

¹¹² „Záznam pro s. Hendrycha“ z 18. 11. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346.

¹¹³ „Zpráva pro politické byro ÚV KSČ o poptávkách na vojenskou techniku z ČSR“, NA, f. 1261/0/11 (KSČ-ÚV-PB 1954–1962), sv. 202, aj. 276, bod 15, Příloha III, s. 1.

¹¹⁴ Viz. též FURSENKO–NAFTALI, op. cit., s. 12.

mezi Prahou a Havanou byly navázány v r. 1924, a třebaže za Batisty nebyly aktivní, oficiálně nikdy nedošlo k jejich přerušení. ČSR také jako jediná země sovětského bloku udržovala s Kubou i v 50. letech obchodní styky (jejich tradice rovněž sahala do předválečného období). Svou roli hrály i kontakty čs. komunistů s kubánskými soudruhy, z nichž někteří zhruba od poloviny roku 1961 obsadili v kubánském mocenském aparátu důležité pozice. Kubánští komunisté také stáli u prvních rozhovorů o dodávkách čs. zbraní Castrově ozbrojenému hnutí v polovině r. 1958.

V sovětském politickém a ideologickém pronikání na Kubu zaujímalo Československo významné místo. Zejména čs. výrobky (včetně zbraní), známé na Kubě už z období první republiky, ale i z časově méně vzdálené éry Batistovy, vhodně doprovázely export sovětské komunistické ideologie. Později se staly nezbytnou součástí tzv. internacionální pomoci, kterou sovětský blok Kubě poskytoval. O tomto vývoji pojednává následující kapitola.

4. ČSR a Kuba: od vítězství „vousáčů“ do normalizace diplomatických vztahů (leden 1959 – únor 1960)

„Váš budoucí velvyslanec v Havaně by měl být mladý, velmi pružný člověk, schopný i velké fyzické námahy, tak, aby mohl lézt s Fidelem na hory nebo na něj bez přestání čekat plných 15 hodin.“¹¹⁵

Informace, které mělo čs. komunistické vedení o situaci na Kubě na přelomu let 1958/59, pocházely ze dvou zdrojů.¹¹⁶ První zdroj představovali kubánští komunisté (LSSK), kteří byli v kontaktu s mezinárodním oddělením ÚV KSČ. Zprávy zasílané do Prahy ovšem neobsahovaly podstatné informace o událostech na ostrově. Vesměs se jednalo o všeobecné apely na evropské komunistické špičky, „*aby projevíly solidaritu s oběťmi teroru gen. Batisty.*“¹¹⁷ Relevantní údaje neobsahovaly ani takzvané „rozbory“.¹¹⁸ Co naopak kubánští komunisté ve svých textech formulovali jasně, byl jejich postoj k Hnutí 26. července a Fidelu Castrovi „*Proamerická vláda Batistova využívá boje partyzánského hnutí maloburžoazního vůdce povstalců Fidela Castra (...) ke kruté persekuci, ba fyzické likvidaci funkcionářů a členů LSSK, přestože strana nemá s anarchistickými metodami boje Fidela Castra nic společného.*“¹¹⁹ Čs. vedení odeslalo kubánským komunistům několik projevů solidarity a *Rudé právo* a slovenská *Pravda* otiskly články, jež byly z větší části doslovnou citací textů zasílaných LSSK.¹²⁰

¹¹⁵ Guevara v rozhovoru s nám. ředitele ČTK L. Fišerem. „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. 1. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 3–4

¹¹⁶ O některých vnitropolitických událostech na Kubě Prahu sporadicky informoval také čs. ZÚ v Mexiku. Zprávy ZÚ Mexiko, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, obal Kuba- Habana, běžná agenda.

¹¹⁷ Viz. např. „Záznam pro s. Hendrycha – otevřený dopis ÚV LSSK“ z 19. 2. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹¹⁸ Viz. např. „Rozbor událostí z 9. dubna a vývoj situace na Kubě“, květen 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹¹⁹ „Záznam pro soudruha Hendrycha“ z 19. 2. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹²⁰ „Batistova vláda terorizuje kubánský lid. Ústřední výbor LSSK vyzývá k protestním akcím.“ *Rudé právo*, 6. 3. 1958, s. 4. „Nové vydání americké intervence – tentokrát na

Druhým zdrojem informací byly reporty čs. rozvědky zasílané z rezidentury v Mexiku. Množství dochovaných reportů z období před lednem 1959 je bohužel značně omezené. V jedné zprávě z konce roku 1958 je Fidel Castro líčen jako „slávoman bez přesnějšího politického programu.“¹²¹ Není zcela bez zajímavosti, že na přelomu let 1958/59 čs. rozvědka v Mexiku „vytěžovala“ také člena LSSK Marcose Rodrígueze (kterého kubánský režim o několik let později odsoudil k trestu smrti za udavačství a zradu dělnické třídy, jíž se měl dopustit ještě za Batisty; na jeho zatčení a vydání Kubáncům pak asistovala právě čs. rozvědka).¹²² „Celkovou situaci lze nyní charakterizovat tak, že pokrokové síly protiimperialistické získávají stále pevnější půdu (...) Porážku BATISTY a vítězství CASTRA lze zatím hodnotit jako prozatímní porážku USA záměrů na Kubě. Velitelem východní provincie je bratr CASTRA – RAUL a je v silném spojení s komunistickou stranou Kuby (...) Činnost je dobře kontrolována komunisty,“¹²³ přečetli si na začátku ledna 1959 v pražské centrále poznatky získané „vytěžením“ Rodrígueze. V následujících týdnech a měsících si tzv. situační zprávy často vzájemně odporovaly, když – pravděpodobně v závislosti na typu „vytěžených“ osob – uváděly, že „převládá názor, že postupná cesta k navázání styků se zeměmi soc[ialistického] tábora je otevřená a to hned jakmile se bude stabilizovat situace a definitivně se upevní posice CASTRA“,¹²⁴ a o měsíc později

Kubě“ *RP*, 2. 8. 1958, s. 3. „Diktátor Batista vraždí odborové předáky – vlna teroru na Kubě“, *RP*, 26. 8. 1958, s. 3

¹²¹ „Poznámky k situační zprávě o Kubě“ [nedatováno], ABS, f. I. správa SNB (Hlavní správa rozvědky), obj. sv. č. 11226

¹²² MARCOS, jak znělo jeho krycí jméno, obdržel v roce 1959 (prostřednictvím čs. ZÚ v Mexiku) čs. vládní stipendium a v létě 1959 přijel studovat do Prahy. Vedle studia na FAMU působil od následujícího roku jako kulturní atašé na kubánském ZÚ v Praze. Zároveň ovšem pracoval pro americkou (nebo západoněmeckou) rozvědku, což byl jeden z dvou důvodů, proč kubánská tajná služba požádala v roce 1961 svou čs. kolegyni o jeho vydání. Druhým důvodem byla Rodríguezova údajná spolupráce s Batistovou policií v roce 1957, jež vedla ke smrti čtyř studentských atentáčníků z Revolučního direktoria. Za tento čin (skutečný či domnělý) byl Rodríguez v roce 1964 v jednom z největších veřejných soudních procesů na Kubě odsouzen k trestu smrti. Proces významně otrásl pozicemi LSSK.

¹²³ „Agenturně získané poznatky o objektu KUBA – zpráva z Mexika ze dne 5. 1. 1959“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, mikrofiš 1/4

¹²⁴ „Zpráva o objektu KUBA“ z Mexika ze dne 10. 1. 1959, ABS, f. I. správa SNB, objektový svazek r. č. 11226.

varovaly, že „je nutno počítat s protikomunistickým postojem vlády.“¹²⁵ V létě 1959 nevědělo čs. vedení o Castrově Kubě o mnoho víc, než na začátku roku. Jako ostatně nikdo v té době, nemohli ani „vytěžovaní“ informátoři „opravdu odpovědně říci, zda Castrova vláda je levicová nebo pravicová.“¹²⁶ Tématem většiny reportů byla charakteristika „Nejvyššího vůdce“. Jejich autoři zdůrazňovali Castrovy rozsáhlé pravomoci a popularitu, a netajili se přesvědčením, že budoucnost kubánské revoluce závisí z větší části právě na vývoji Castrových postojů a názorů. „Předseda kub. vlády F. Castro je člověk odvážný, tvrdošíjný [,] ale také velmi schopný. Jestliže se podaří přesvědčit CASTRA o vhodnosti znovunavázání styků se zeměmi našeho tábora, CASTRO prosadí tyto styky i proti všem vlivům a nátlakům.“¹²⁷

Třebaže zpravodajské zdroje mexické rezidentury nepatřily k nejkvalitnějším, některé zprávy přejímala od čs. rozvědky i KGB. Na rozdíl od sovětské rozvědky disponovala I. správa na Kubě jistým množstvím kontaktů.¹²⁸ Vzhledem k vyšší frekvenci a přibývajícím množství zasílaných zpráv byl na začátku července 1959 založen samostatný objektový svazek na Kubu.¹²⁹

Počátkům vztahů ČSR s kubánským revolučním režimem se ve svých pamětech věnoval i někdejší diplomat a náměstek ministra zahraničí J. Hájek: „Vítězství kubánské revoluce nebylo zpočátku považováno za nějakou podstatnou změnu. Vzpomínám si, že mě články o «barbudos» a jejich bojích s Batistovými vojáky zaujaly spíš jako romantické příběhy a že jejich vítězství u Santa Clara a vstup do Havany jsem považoval za nějaké «pronunciamento», jaké se v zemích této oblasti vyskytovalo dosti často. Jeho demokratický a sociální tón byl ovšem sympatický a byl nám argumentem

¹²⁵ „Současná situace na Kubě“ ze dne 11. 2. 1959, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, s. 7

¹²⁶ „Zpráva z 24. července 1959“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226. „Vytěžený“ Armando Bayo byl synem generála Alberta Baya, mexického Kubánce a „guerillového poradce“ Fidela Castra v době příprav vylovení *Granmy*. O Albertu Bayovi viz. např. QUIRK, op. cit., s. 124–125.

¹²⁷ „Zpráva o Karibské oblasti“ z Mexika dne 15. 7. 1959, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

¹²⁸ FURSENKO, Aleksandr – NAFTALI, Timothy. *One Hell of a Gamble. Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958–1964*. New York/London: W. W. Norton & Co., 1998, s. 25

¹²⁹ „Dožádání zavedení objektového svazku KUBA ze dne 30. 6. 1959, schváleno mj. Boreckým“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

*pro návrh, aby naše vláda uznala novou [kubánskou] vládu.*¹³⁰ K tomu došlo 13. ledna 1959, tři dny po Sovětském svazu. ČSR měla zájem využít příznivé revoluční nálady na Kubě k normalizaci vzájemných vztahů, o což – vzhledem k existujícím obchodním kontaktům – ostatně usilovala už v první polovině 50. let. 2. února 1959 byla předána kubánskému chargé d'affaires v Mexiku žádost o agrément pro čs. tituláře. Kubánský diplomat ovšem „přijal naši žádost rezervovaně a odmítl vyjádřit své stanovisko (...)“.¹³¹ Žádost zůstala v následujících měsících bez odpovědi, což čs. stranu patrně zaskočilo: „Je zvykem na žádost o agrément v krátké době at' kladně či záporně reagovat.“¹³²

V prvních měsících po vítězství revoluce měly československo-kubánské vztahy takřka výlučně podobu návštěv kubánských komunistů v Praze. Členové LSSK pravidelně využívali Prahu jako zastávku na svých čím dál častějších cestách do Moskvy. Lázaro Peña, Aníbal Escalante, Blas Roca a jiní, kteří znali Prahu už z první poloviny 50. let, sice v rozhovorech s československými soudruhy informovali o vývoji na Kubě, podávané informace však lze označit za dosti zkreslené (zveličován byl zejména podíl LSSK na pádu Batistova režimu, čímž vznikal dojem, že komunisté se na Kubě těší podpoře značné části obyvatelstva, což nebyla pravda). Vedle toho kubánští komunisté podporovali obnovení obchodních kontaktů mezi Kubou a ČSR, absolvovali „studijní pobyty“ v armádě a rozvědce, konzultovali otázky politické propagandy a celkově vytvářeli jistý ideologický most mezi Kubou a Československem a sovětským blokem.

Jedním z prvních kubánských komunistů, jenž po vítězství revoluce zavítal do Prahy, byl Severo Aguirre. V březnu 1959 se přijel „informovat o možnostech hospodářské a jiné pomoci KSČ a ČSR kubánskému lidu v nynější situaci, kdy americký imperialismus uvádí v pohyb všechny páky, aby para-

¹³⁰ HÁJEK, Jiří. *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 220.

¹³¹ „K situaci na Kubě“ ze dne 19. května 1959, čj. A/1-00368/12-59. ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, s. 4

¹³² „Poznámky k situační zprávě o Kubě z 10. února 1959“ [nedatováno, únor 1959], ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, s. 2

lyzoval rozvíjení kubánské revoluce.“¹³³ Aguirre se vracel ze SSSR, kde zastupoval kubánské komunisty na XXI. sjezdu KSSS. Z Moskvy si odvážel sice nesmělý, ale vyslovený příslib hospodářské pomoci, „*jestliže o to vláda Fidela Castra požádá*“.¹³⁴ 10. března se Aguirre sešel s Hendrychem a s náměstkem MZO Hlochem. Aguirre nejprve informoval o událostech, které vedly k pádu Batisty (přičemž značně zveličil zásluhu komunistů), poté se věnoval Castrovi: „*Castro se v poslední době vyvíjí stále více doleva. Je tomu tak vlivem americké politiky a také zásluhou dobré, trpělivé práce strany s Castrem (...). Castro je mladý, poněkud samolibý idealista*“.¹³⁵ Za politicky vyspělejšího považoval Castrova mladšího bratra Raúla a Ernesta Guevaru: „*Jejich prostřednictvím a v poslední době stále více i přímo působí LSSK na Castrova rozhodnutí*“.¹³⁶ Aguirre pak přešel rovnou k obchodním otázkám. Podmínky k čs. ekonomickému pronikání na Kubu označil za „*obzvláště příznivé*“ vzhledem k tomu, že diplomatické styky mezi oběma zeměmi nebyly na rozdíl od SSSR přerušeny a obchodní spojení s kubánskými firmami trvalo i po dobu Batistovy diktatury. „*ČSR může působit v této oblasti jako ledoborec socialistického tábora*“.¹³⁷ Toto sdělení jistě vyslechl s potěšením zejména náměstek Hloch. Podkladová zpráva pro setkání s Aguirrem ostatně připomínala, že „*čs. zahraniční obchod by v současné době potřeboval vyslat na Kubu svého krátkodobého cestovatele, který by prozkoumal situaci a podal konkrétní návrhy*“.¹³⁸ Zájem o rozšíření hospodářských kontaktů z čs. strany byl evidentní – obchod s Kubou byl pro ČSR zdrojem volně směnitelných deviz. Československo samo sondovalo obchodní možnosti již v únoru 1959.¹³⁹

¹³³ „Záznam pro s. Hendrycha“ z 9. 3. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹³⁴ Tamtéž. Srov. CLISSOLD, op. cit., s. 43

¹³⁵ „Záznam o rozhovoru s. Hendrycha se s. Severo AGUIRRE, členem PB ÚV LSSK“ ze dne 10. 3. 1959. NA, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344, s. 2 a n.

¹³⁶ „Záznam o rozhovoru s. Hendrycha se s. Severo AGUIRRE, členem PB ÚV LSSK“ ze dne 10. 3. 1959. NA, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344, s. 2 a n.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ „Záznam pro s. Hendrycha“ z 9. 3. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹³⁹ ČSR se zajímala i o nové možnosti dovozu z Kuby: „*Kuba exportuje měděné koncentráty, železnou rudu, mangan atd. Tyto doly jsou jistě v rukou amerických. Byly by možnosti proniknout do těchto kruhů a zajistit plynulé dodávky těchto produktů z Kuby? V kladném pří-*

Obě strany se shodly, že „*nyní je nejvhodnější okamžik*“ k vyslání obchodní delegace, Aguirre ovšem zdůraznil, že delegace musí přijet „*bez jakékoli publicity*“. Hovořilo se i o žádosti kubánských soudruhů z r. 1958, která se týkala dodávek čs. zbraní.¹⁴⁰ Aguirre žádal, aby čs. nabídka (dodávek zbraní) nadále zůstala v platnosti. „*Tento čin by měl velmi kladný psychologický účinek nejen v masách, ale mezi samotnými vůdci Hnutí 26. července, pro které bylo opatření zbraní vždy největším problémem.*“¹⁴¹ Zájem byl na i čs. straně: obchodu bylo velmi nakloněno jak MZO (devizový přínos), tak MNO, jež by se tak vhodně zbavilo starého materiálu.

O týden později, 24. března, politbyro rozhodlo, že na Kubu bude vyslána obchodní mise s cílem dojednat rozšíření stávající obchodní výměny s Kubou (datum nebylo stanoveno).¹⁴² Mise měla také připravit půdu pro normalizaci diplomatických styků, tlumočit souhlas k jednání o dodávkách zbraní a předat LSSK dar – tiskárnu.¹⁴³ (V létě daroval ÚV KSČ kubánským komunistům ještě rozhlasový přijímač.¹⁴⁴)

V dubnu 1959 zprostředkovali kubánští komunisté asi dvoutýdenní „studijní“ pobyt pro důstojníka revoluční armády Ortize Domíngueze v Československu. Strana jej vysílala, aby se blíže seznámil s organizací armád a protišpionážních služeb v Sovětském svazu a Číně. Se sovětskými soudruhy bylo dohodnuto, že „studijní poznatky“ získané v Pekingu a Moskvě si Ortiz před odjezdem doplní ještě v Československu. Ortizovy poznatky měly být po návratu na Kubu využity generálním štábem kubánské armády k „*paralyzování špionážní činnosti některých starých důstojnic-*

padě necht' jsou udány firmy a osoby, jež by byly vhodné k případnému jednání.“ „Úkoly“ ze dne 6. února 1959, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, b. 9.

¹⁴⁰ Viz také kapitoly *Předpoklady čs. politiky vůči Kubě* a *Dodávky čs. zbraní na Kubu*.

¹⁴¹ „Záznam o rozhovoru s. Hendrycha se s. Severo AGUIRRE, členem PB ÚV LSSK“ ze dne 10. 3. 1959. NA, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344

¹⁴² Usnesení schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. 3. 1959, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 211, aj. 287/7

¹⁴³ Jelikož mise odjela na Kubu až v červenci, tiskárna (pět linotypů) byla vypravena jiným způsobem v dubnu 1959 (je možné, že převoz zařídila východoněmecká SED, která LSSK darovala ve stejné době rotačku).

¹⁴⁴ „51. schůze sekretariátu ÚV KSČ dne 19. 8. 1959“, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 172, aj. 272. Jednalo se o „*silný rozhlasový přijímač čs. výroby LAMBDA v hodnotě 5.000 Kčs pro potřeby tiskového orgánu strany Noticias de Hoy (...) k poslechu rozhlasového vysílání zemí socialistického tábora, jejichž příjem velmi silně ruší americké vysílače.*“

*kých kádrů z bývalé buržoazní armády diktátora Batisty, kteří přešli na stranu revolučních vojsk a kteří musí být co nejrychleji nahrazeni spolehlivými novými kádry.*¹⁴⁵ Ortiz se měl vzdělat také po osvětové stránce. *„LSSK připravuje řadu osvětových materiálů, připravených z marxistického hlediska, [které] budou přednášeny ve vojenských školách. Veškerá tato činnost má plnou podporu Fidela a Raúla Castra.*¹⁴⁶

V jarních měsících se pak v Praze vystřídalo ještě několik návštěv „s obchodně politickými úkoly“. Členové LSSK, dobře obeznámení s poměry panujícími v sovětském bloku, obvykle nejprve létali do Moskvy, kde předkládali své návrhy, a teprve potom v Praze návrh opakovali (někdy již se stanoviskem SSSR). V květnu 1959 např. Miguel Ángel Ramón Pascual a A. D. Pascual při návštěvě mezinárodního oddělení ÚV KSČ sdělili, že v Moskvě předložili *„podklady k ev. československé nabídce pomoci při vybavení továrny na střelivo a strojní kompletaci další továrny včetně vyslání 1–2 čs. techniků“*, a zdůraznili, že *„na nabídce má konkrétní zájem vedoucí skupina v kubánské vládě kolem Fidela Castra.*“ Opakovali také již dříve vyslovený názor, že ČSR by *„vzhledem ke své obchodní tradici a možností vývozu mohla význačněji přispět k industrializaci Kuby.*¹⁴⁷ Jak se projekt na výstavbu továrny na střelivo dále vyvíjel, není z dochovaných dokumentů bohužel jasné.

Častým hostem na ÚV KSČ byl v roce 1959 také člen politbyra ÚV LSSK Lázaro Peña. Opakovaně prohlašoval, že *„některý význačný činitel by měl při vhodné příležitosti projevit veřejně zájem ČSR na navázání obchodních styků s Kubou a projevit ochotu při její industrializaci“*, a navrhoval, aby československé kulturní organizace *„navázaly spolupráci s kubánskými soudružskými firmami, jež se budou zabývat dovozem literatury, filmů a desek ze socialistických zemí.*¹⁴⁸ Peňovy návrhy, zdá se, padaly na úrodnou půdu. V červnu 1959 již pracovník MZV Josef Hokeš jednal na Kubě

¹⁴⁵ „Záznam pro s. Hendrycha“ z 9. 4. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ „Záznam pro s. Hendrycha“ z 23. 5. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 345.

¹⁴⁸ „Záznam pro s. Hendrycha“ z 4. 5. 1959, tamtéž.

s vedoucím distribuční společnosti PELI CUBA o spolupráci s PZO Filmexport.¹⁴⁹

V říjnu 1959 Československo krátce navštívila delegace velitelů kubánské revoluční armády v čele s comandantem Faurem Chomónem¹⁵⁰, kterou Castro vyslal do Moskvy, Prahy a Peking, aby sondařovala obchodní možnosti. Chomóna a jeho suitu hostilo čs. ministerstvo národní obrany,¹⁵¹ lze tedy předpokládat, že na programu byly ukázky vojenského materiálu, pravděpodobně i jednání o dodávkách. Podrobnější archivní materiál o pobytu Chomónovy skupiny v Praze se bohužel nepodařilo nalézt. Jak je známo, Kubánci se vrátili na Kubu jako obdivovatelé SSSR a všeho komunistického.

Bez zajímavosti není ani návštěva ambiciózního tajemníka ÚV LSSK Aníbala Escalanteho na ÚV KSČ v prosinci 1959 a jeho rozhovor s Vladimírem Kouckým.¹⁵² Escalante Kouckého nejprve informoval o posledních změnách v revoluční vládě (*„byli odstraněni další tři pravičáci a v rámci těchto změn se stal Guevara – komunist – předsedou Státní banky, ministr národní obrany Raúl Castro je rovněž komunist“*)¹⁵³, poté o pozici LSSK v odborovém hnutí: *„Strana měla určité potíže v odborovém hnutí, kde vládli žluťáčtí byrokraté reformistického typu. Na posledním sjezdu však byli reformisté po taktické dohodě levice 26. července a komunistů zcela vyloučeni z vedení CTC [odborový orgán]“*.¹⁵⁴ Castra označil za *„čestného maloburžoazního nacionálního revolucionáře“* a jemně zmínil jeho diktátorské sklony;¹⁵⁵ jeho vztah ke komunistům nicméně hodnotil jako velmi dobrý: *„Castro je přesvědčen, že kubánská revoluce se musí pohybovat směrem*

¹⁴⁹ „Zpráva o akcích podniknutých v Latinské Americe – pro schůzi kolegia MZV (30. 7. 1959)“, AMZV, f. Porady kolegia, s. 9.

¹⁵⁰ V roce 1960 se Chomón stal prvním revolučním velvyslancem v Sovětském svazu.

¹⁵¹ „Záznam pro soudruha Hendrycha“ ze dne 17. 10. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346

¹⁵² Na osobě A. Escalanteho Castro dvakrát ukázal, kde končí pravomoci komunistů na Kubě, byť by se jednalo o sebevětší oblíbence Kremlu. O událostech v r. 1962 („první Escalanteho aféra“) a 1968 („druhá Escalanteho aféra – proces s mikrofrakcí“) viz poznámka v kapitole *Fr. Kriegel a Kuba 1960–1963*.

¹⁵³ „Záznam o rozhovoru tajemníka LSS Kubu s A. Escalante se s. Kouckým“ ze dne 2. prosince 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 2

¹⁵⁵ Tamtéž.

*k socialismu a že je nezbytno v blízké budoucnosti se úzce spojit se socialistickými zeměmi.*¹⁵⁶ S odvoláním na rozhovory v Moskvě pak Escalante předložil čs. straně žádost „o dodání zařízení na výrobu munice a [o dodávky] dalších lehkých zbraní“. Požádal také o „umožnění návštěvy střelnice s ukázkou lehkých zbraní, dodávaných na Kubu“.¹⁵⁷ Poslední dvě poznámky možná potvrzují domněnku (vyslovenou v kapitole *Dodávky čs. zbraní na Kubu*), že dodávka 50 000 čs. samopalů na Kubu se uskutečnila ještě před prosincem 1959.

V Praze se různě dlouho zdržovali i mnozí další členové LSSK – jejich výčet by byl zbytečný. Zaujmou však některé společné okamžiky těchto návštěv. Nezřídka se Kubánci dožadovali návštěvy vojenského muzea, střelnice, zajímala je organizace lidových milic. Neobvyklá nebyla žádost, aby jim „bratrská stana“ zakoupila letenku do další evropské destinace nebo až na Kubu a darovala pistoli čs. výroby. Zdá se, že čs. komunistické vedení těmto žádostem takřka automaticky vyhovovalo. Zejména pistolové dary se v 60. letech staly takřka součástí stranického *bontonu*.¹⁵⁸

K některým kontaktům došlo i na Kubě. V rámci neformální návštěvy některých latinskoamerických zemí vyhledal pracovník MZV Josef Hokeš 4. června 1959 v Havaně Guevaru a pozval jej do Prahy, což velitel vězeňské pevnosti La Cabaña odmítl s tím, že návštěvu Československa „pokládá dosud za politicky neúnosnou pro Kubu“¹⁵⁹. Už 16. 6. 1959 ale Guevara navštívil čs. velvyslance v Káhiře a sdělil mu, že je možno přistoupit k normalizaci diplomatických vztahů a že Kuba má zájem o československou technickou a hospodářskou pomoc.¹⁶⁰ V Káhiře ostatně Kubánci navázali první oficiální kontakty také se Sovětským svazem a není bez zají-

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 3.

¹⁵⁸ Např. tajemník ÚV LSSK A. R. Rojas v říjnu 1959 požádal, aby mu byla darována pistole ráže 7,65 mm („Záznam“ ze dne 27. 10. 1959, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346), o dalších pistolových darech vypovídají zejména materiály ABS, f. I. správy SNB, ř. č. 80582, 80589, 80629, 80647, 80692, 80721, 80723 a 80799.

¹⁵⁹ „Zpráva o akcích podniknutých v Latinské Americe“, Porada kolegia dne 30. 7. 1959, AMZV, f. Porady kolegia, 1959, s. 10.

¹⁶⁰ „Telegram z Káhiry“ ze dne 17. 6. 1959. AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959.

mavosti, že návštěvu u sovětského velvyslance zprostředkoval pro Guevaru právě čs. titulář Karpíšek.¹⁶¹

Po Guevarově impulsu schválilo politbyro ÚV KSČ 23. června 1959 nejen normalizaci diplomatických vztahů s Kubou na úrovni vyslanectví, ale i novou koncepci vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky, což do určité míry odráží význam, který čs. vedení již v této době Kubě přikládalo. Koncepce zahrnovala povýšení několika vyslanectví na velvyslanectví (Rio de Janeiro, Mexiko, Buenos Aires), normalizaci diplomatických styků s Venezuelou, Chile a Peru, další rozšíření diplomatické sítě v Latinské Americe a zvýšení objemu obchodní výměny s touto oblastí, přičemž *„při provádění obchodní politiky [je nutné] sledovat oproti dřívějšímu větší uplatnění politických hledisek.“*¹⁶²

Důvodů, proč ČSR usilovala o rychlou normalizaci styků s Kubou, bylo několik. Zmínili jsme již existující obchodní kontakty a zájem čs. strany tyto kontakty rozvíjet. Dále zde byla nikoli nevýznamná okolnost, že *„na Kubě již existuje jugoslávské diplomatické zastoupení (...) a jeho činnost je třeba do jisté míry neutralizovat přítomností zastupitelského úřadu některé socialistické země.“*¹⁶³ Zdá se také, že čs. strana si byla dobře vědoma, že do budoucna by mohla sehrát roli „mostu do socialistické Evropy“: *„Normalizování (...) styků s ČSR by Kubě pomohlo také k přípravě zahájení obdobných výhodných styků s těmi socialistickými zeměmi, na kterých bude mít zájem a v době, která se jí bude zdát vhodnou.“*¹⁶⁴ Poté, co Guevara v červnu v Káhiře prohlásil, že k normalizaci styků je „možno přistoupit“, sondovala čs. strana, jaké jsou očekávané konkrétní kroky. Jako první byli sondáží pověřeni členové československé obchodní mise.

¹⁶¹ „Styky ČSR – Kuba“ z Káhiry ze dne 23. 6. 1959, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959. Srov. též BETHEL, Leslie (ed.). *The Cambridge History of Latin America. Volume VII – Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1990, s. 461

¹⁶² „Normalizace čs. – kubánských diplomatických styků“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 248, aj. 330/11. „Koncepce vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou“, Usnesení PB ÚV KSČ ze dne 23. 6. 1959, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II (zahraničí, Amerika Latinská).

¹⁶³ „Kuba – žádost o agrément pro s. Hokeše“, čj. 032.338/59, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959. Jugoslávie normalizovala diplomatické styky s Kubou již v roce 1959.

¹⁶⁴ „Kuba – žádost o agrément pro s. Hokeše“, čj. 032.338/59, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, s. 2.

Obchodní mise na Kubu, k jejímuž vyslání dalo politbyro souhlas již v březnu, odletěla v červenci 1959.¹⁶⁵ Pracovníci MZO Maruška, Almasy a Hanuš se na Kubě zdrželi od začátku července do poloviny srpna 1959.¹⁶⁶ Přijal je kubánský prezident a několik ministrů. Cílem mise bylo zjistit možnosti zvýšení obchodní výměny. Čs. straně se přirozeně jednalo zejména o zvýšení vývozu svého zboží za dolary. V druhé polovině 50. let vyvážela ČSR na Kubu zboží za 15–20 mil. Kčs ročně a ministerstvo zahraničního obchodu hodlalo pro následující rok vývoz zvýšit na 40 mil. Kčs.¹⁶⁷ Čs. zahraniční obchod počítal s tím, že stávající vývoz strojírenského zařízení bude rozšířen o nový sortiment (např. textilní stroje) a že přibudou malé investiční celky. Z Kubu měl zájem o železné rudy, měděné a manganové koncentráty, kávu, kakao a ananas.¹⁶⁸ Kubánci přirozeně nabídli cukr, o který ale čs. strana nestála. Nakonec bylo dosaženo jistého kompromisu, když obě strany připustily možnost trianglového obchodu (čs. zboží za kubánský cukr na reexport).¹⁶⁹ Vedle toho se čs. strana zavázala nakoupit na Kubě 100 tun kávy za 720 tis. Kčs a asi 45 tun tabáku do 430 tis. Kčs. Konkretizovaly se podmínky vývozu čs. nákladních aut, traktorů, diesellových motorů a jiného zboží v celkové hodnotě asi 2 mil. USD. Češi s Kubánci jednali také o poskytnutí technické pomoci (kubánská strana žádala experty na geologický průzkum a telekomunikaci). K normalizaci diplomatických vztahů, jež se čs. straně patrně jevila jako otázkou blízké budoucnosti, se však kubánští představitelé postavili spíš rezervovaně: *„Případný návrh bude pečlivě uvážěn kubánskou vládou.“*¹⁷⁰ Potvrdili zájem o zbraně z ČSR, ovšem vzhledem k *„napjaté situaci jen prostřednictvím třetí*

¹⁶⁵ Jelikož archiv MZO není dodnes plně zpřístupněný, pobyt čs. mise jsem se pokusila zrekonstruovat na základě pramenů z fondů, jejichž původcem jsou jiné instituce.

¹⁶⁶ „Vyjádření odboru 6/2 k telegramu z Mexika“ ze dne 6. 7. 1959, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959.

¹⁶⁷ „Zřízení čs. velvyslanectví v Havaně – pro schůzi předsednictva vlády“, čj. 031.734/59-6/2, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, s. 4 Přílohy.

¹⁶⁸ „Zřízení čs. velvyslanectví v Havaně – pro schůzi předsednictva vlády“, čj. 031.734/59-6/2, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, s. 5 Přílohy.

¹⁶⁹ „Normalisace čs. diplomatických styků s Kubou – informace (čj. 030.811/59)“, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959, s. 2.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 1.

země.¹⁷¹ Zájem Kubánců o čs. „speciální materiál“ zaregistrovala v téže době i mexická rezidentura čs. rozvědky: „Kubánský GŠ má zájem o československou vojenskou výzbroj. Především se zajímá o naše obojživelná auta a těžké kamiony. V souvislosti s prováděním zemědělské reformy se kubánská vláda také zajímá o čs. zemědělské stroje. ČSR by se v budoucnu mohla podílet i na rozsáhlé výstavbě mostu, kterou CASTRO plánuje.“¹⁷² Ještě v době pobytu čs. delegace v Havaně bylo zřízeno prozatímní československé obchodní zastupitelství s generálním zmocněncem pro čs. podniky zahraničního obchodu (PZO) s diplomatickými výhodami a dvěma podnikovými delegáty.¹⁷³ Toto zastupitelství se stalo základem budoucího trvalého obchodního oddělení při československém velvyslanectví v Havaně.¹⁷⁴

Druhou sondáž o možnosti normalizace diplomatických vztahů vykonal na podzim 1959 Josef Knytl, jehož na Kubu primárně vyslala hlavní technická správa ministerstva zahraničního obchodu (HTS-MZO), aby s bratry Castrovy jednal o dodávkách čs. zbraní.¹⁷⁵ Ani Knytl neobdržel jednoznačné stanovisko. „[Castro] prohlásil, že budou navázány v příhodném okamžiku, vyprovokovaném dalšími nepřátelskými kroky se strany Spojených států proti Kubě, [a že Kubánci] nechtějí tento krok provést tak, že by byl vykládán jako iniciativa kubánské vlády, nýbrž že k tomu kroku použijí vhodného okamžiku, který se při revolučním vývoji vyskytne. Na přímý dotaz, kdy očekává, že se [tento okamžik] vyskytne, uvedl, že podle jeho

¹⁷¹ „Zpráva pro politbyro o projednávání dodávek speciální techniky z ČSR kubánským ozbrojeným silám“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 235. aj. 314/14, s. 2 Přílohy

¹⁷² „Informace o vnitropolitické situaci a mezinárodním postavení Kuby“ ze dne 3. 8. 1959, Mexiko, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226. Rezident informoval ještě o tom, že „kubánský generální štáb se snaží tuto otázku [naprostý nedostatek náhradních dílů k používané americké výzbroji] řešit nákupem náhradních dílů přes Švýcarsko. Dále získává zbraně švédského původu pašováním z Meridy na Yucatán.“

¹⁷³ Funkci vykonával Oldřich Šporcr.

¹⁷⁴ „Normalisace čs. diplomatických styků s Kubou – informace, čj. 030.811/59“, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959. V říjnu 1959 se uskutečnila reciproční návštěva kubánské obchodní delegace v ČSR. Delegaci tvořil „předseda poradní komise kubánského MZV pro textilní produkci“ Jesús Soto a dva bývalí textilní dělníci. Kubánci se zajímali o čs. textilní průmysl a textilní stroje, konkrétní výstup jednání však nebyl žádný: z dochovaných dokumentů se zdá, že delegace si nebyla jista svými pravomocemi a zůstalo jen u vágních usnesení.

¹⁷⁵ O jednání J. Knytla s bratry Castry pojednává podrobněji kapitola *Dodávky čs. zbraní na Kubu*.

*názoru se tak stane v průběhu roku 1960.*¹⁷⁶ K tématu diplomatických styků se pak už kubánský vůdce do konce více než čtyřhodinového jednání, „*které se uskutečnilo od 02.00 do 06.30 hod. v přísném soukromí pouze za přítomnosti Fidela a Raúla Castra*“, nevrátil. Zajímal se ale o možnost do-
dávky továrny na výrobu traktorů, antisolárního skla pro stavební výrobu, zařízení pro klimatizaci vzduchu a tázal se, zda by si mohl zapůjčit film o J. Fučíkovi. Bez zajímavosti nejsou ani dotazy, které Castro svým dvěma českým hostům¹⁷⁷ kladl: dotazoval se, zda jsou v Československu povoleny stávky, ptal se na opatření provedená proti bývalým továrníkům a zajímal se o důvody, proč je v Československu několik politických stran.¹⁷⁸

Obrat v otázce československo-kubánských diplomatických styků nastal až na sklonku roku 1959. Ohlašoval kubánsko-sovětské sbližování a souvisel i se změnou postoje Fidela Castra ke kubánským komunistům. 5. prosince byla kubánské straně opět předložena žádost o udělení agrément pro čs. tituláře v Mexiku (velvyslanec v Mexiku Hokeš měl nadále sídlit v Mexiku a čs. vyslanectví v Havaně měl vést chargé d'affaires).¹⁷⁹ Několik dnů před Vánoci pak byla v Havaně „*velmi srdečně přijata*“ a péčí několika ministrů zahrnuta čs. parlamentní delegace, která na Kubě končila svou návštěvu zemí Latinské Ameriky.¹⁸⁰ Ministr zahraničí Raúl Roa v rozhovoru se členy delegace sdělil, že kubánská strana „*očekává normalizaci vztahů na úrovni velvyslanectví*“¹⁸¹, a Raúl Castro přispěchal s prohlášením, že „*v souladu s upevňováním vnitropolitické situace na Kubě se bude upevňovat i spolupráce s demokratickými zeměmi, mezi nimi i ČSR.*“¹⁸²

¹⁷⁶ „Zpráva ze služební cesty pracovníka HTS-MZO s. inž. Knytla na Kubu a do Venezuely“, NA, f. 315/2 (ÚPV-T), ka 1567, s. 3

¹⁷⁷ Vedle Knytla byl jednání přítomen ještě generální zmocněnec pro čs. podniky zahraničního obchodu na Kubě O. Šporcr.

¹⁷⁸ „Zpráva ze služební cesty pracovníka HTS-MZO s. inž. Knytla na Kubu a do Venezuely“, NA, f. 315/2 (ÚPV-T), ka 1567, s. 5 a 6.

¹⁷⁹ „Kuba – žádost o agrément pro s. Hokeše“, čj. 032.338/59, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959.

¹⁸⁰ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 240, aj. 321/3 p. r.

¹⁸¹ „Znovuzřízení čs. velvyslanectví v Havaně – pro schůzi předsednictva vlády“, čj. 031.734/59-6/2, AMZV, f. TO-T Kuba 1955–1959

¹⁸² „Zpráva o výsledcích návštěvy delegace Národního shromáždění v zemích Latinské Ameriky ve dnech 3. 11. až 22. 12. 1959“, Porada kolegia 21. 2. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960, s. 8

Tato prohlášení byla v Praze interpretována jako kladné stanovisko kubánské vlády k čs. žádosti o agrément. Přesné datum zřízení ZÚ bylo s největší pravděpodobností stanoveno během návštěvy A. I. Mikojana na Kubě v prvních únorových dnech: v noci z 13. na 14. ledna 1960 sdělil E. Guevara náměstkovi ředitele ČTK Fišerovi, že „*přesné datum [navázání diplomatických styků] vám dnes ještě nemohu říci, ale stanovíme ho přesně při jednáních s A. Mikojanem, který nás navštíví začátkem února [Mikojan přiletěl na Kubu 4. 2. 1960].*“ Připojil i svou představu ideálního tituláře: „*Váš budoucí velvyslanec v Havaně by měl být mladý, velmi pružný člověk, schopný i velké fyzické námahy, tak, aby mohl lézti s Fidelem na hory nebo na něj bez přestání čekat plných 15 hodin.*“¹⁸³ Zřízení čs. velvyslanectví v Havaně schválilo politbyro ÚV KSČ 9. února 1960.¹⁸⁴ Oficiální prohlášení bylo zveřejněno v denním tisku 17. května 1960.

Přehled československo-kubánských kontaktů v roce 1959 by nebyl úplný bez zmínky o spolupráci tiskové agentury Prensa Latina (PRELA) a Československé tiskové agentury (ČTK). Prensa Latina vznikla jako nástroj politické propagandy kubánskému režimu brzy po vítězství revoluce. Slovy Fidela Castra bylo potřeba „*konečně mít v Latinské Americe takovou tiskovou agenturu, která by šířila pravdu, sloužila zájmům lidu a ne imperialismu.*“¹⁸⁵ PRELA byla založena v dubnu 1959 a za cíl si vytyčila „*objektivně informovat a čelit lžím, které jsou rozšiřovány americkým imperialistickým tiskem.*“¹⁸⁶ Generálním ředitelem PRELA se stal Argentinec Jorge Ricardo Masetti, levicový novinář známý svými reportážemi a rozhovory s Fidelem Castrem a Che Guevarou ze Sierra Maestry ještě z dob povstaleckých bojů. Místo ředitele PRELA mu osobně nabídl Guevara. Na konci roku 1959 měla PRELA 20 kanceláří a korespondentů v 18 amerických zemích (včetně

¹⁸³ „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. 1. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 3–4

¹⁸⁴ „Usnesení 85. schůze politbyra ze dne 9. 2. 1960“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 248, aj. 330/11.

¹⁸⁵ Oficiální zpráva k 50. výročí PRELA, „50 años al servicio de la verdad“, dostupné z <<http://www.prensa-latina.cu/Dossiers/Dossier50AnosPL/Antecedentes.htm>>.

¹⁸⁶ Tamtéž. Prensa Latina vznikla jako akciová společnost s akciemi v hodnotě 1 milion kubánských pesos (tj. USD) s komerčním názvem Agencia Informativa Latinoamericana S. A. a sídlem v Havaně. Hlavním podílníkem agentury byl mexický průmyslník Guillermo Castro Ulloa, mezi další patřili průmyslníci a podnikatelé z Kuby, Venezuely, Argentiny, Brazílie.

USA) a rozšiřovala zprávy asi padesáti deníkům a několika rozhlasovým a televizním stanicím.

Prensa Latina navázala spolupráci s ČTK brzy po svém založení. Kdy přesně agentury uzavřely dohodu o výměně zpravodajství, není z dostupných pramenů možné s jistotou určit. Ve zprávě rozvědky z druhé poloviny roku 1959 se hovoří o tom, že „*spolupráce [agentur] byla zahájena bez oficiálního smluvního vztahu*“.¹⁸⁷ V září 1959 PRELA „*přijímá dvouhodinové zpravodajství ČTK [denně] vysílané morsem ve španělštině, obsahující zprávy o ČSR, ostatních lidových demokraciích i některých kapitalistických zemích, a používá až 80% těchto zpráv ve svém zpravodajství*“.¹⁸⁸ ČTK byla v této době jediným zahraničním zdrojem kubánské agentury.

V říjnu 1959 přijel do Prahy člen vedení agentury Armando Rodríguez Suárez. S vědomím ředitele agentury Masettiho předtím jednal v TASS v Moskvě.¹⁸⁹ V Praze vyhledal náměstka ředitele ČTK L. Fišera. Žádal od ČSR technickou pomoc, kterou mu sice v neomezené míře nabídli v Moskvě, ale kterou PRELA „*z taktických politických důvodů nemůže od Sovětského svazu přijmout*“.¹⁹⁰ Sovětům sdělil, že „*jediným místem, odkud by bylo možno žádat pomoc, je Československá tisková kancelář, s níž PRELA téměř od samého začátku udržuje výborné styky, a pro niž jako jedinou agenturu na světě zřídila vysílání zpráv, takže otázka spojení s ČTK je již na Kubě více méně probojována*“.¹⁹¹ V Moskvě Rodríguez rovněž tlumočil návrh ředitele Masettiho,¹⁹² „*aby se Praha stala střediskem příjmu zpravodaj-*

¹⁸⁷ „Záznam z jednání s A. Rodríguezem Suaresem [sic], představitelem kubánské agentury Prensa Latina v Praze ve dnech 1. a 2. X. 1959“ ze dne 5. 10. 1959, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Podle zpráv čs. rozvědky byl Suárez „*pod rodinnou záminkou povolán z Kuby do Mexika, kde mu sovětští soudruzi sdělili, že je očekáván v Moskvě v TASSu*“ . S vědomím ředitele agentury Masettiho odjel Rodríguez přes Mexiko a Paříž do Prahy (cestu platil čs. konzul v Paříži) a poté do Moskvy. Čs. ministerstvo vnitra „*upravilo*“ cestování doklady tak, že oficiálně jel Rodríguez jen do Paříže.

¹⁹⁰ „Záznam z jednání s A. Rodríguezem Suaresem [sic], představitelem kubánské agentury Prensa Latina v Praze ve dnech 1. a 2. X. 1959“ ze dne 5. 10. 1959, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Asi v polovině roku 1959 vykonal Masetti cestu do Egypta, kde sice podepsal smlouvu s tiskovou kanceláří MEN, ale na místě pochopil, že agentura má nízkou úroveň, nemá zahraniční vysílání a je technicky špatně vybavena. Z Egypta proto odjel do Hamburku, tisková agentura DPA ale neměla o spolupráci s Kubánci zájem.

ství PRELA i pro Sovětský svaz a Čínu, tj. TASS a Novou Čínu a místem, z něhož by PRELA dostávala z východního bloku světové zahraničně politické informace.“¹⁹³ O stanovisku TASS se ve zmíněném dokumentu bohužel nehovoří, jak je ale patrné dále, Moskva kubánský návrh nakonec uvítala.

Důvody, proč PRELA žádala Československo o technickou pomoc, byly prosté. Pro své zpravodajství využívala spoje patřící americkým společnostem, které mohly kdykoli rozhodnout tuto službu kubánské agentuře dále neposkytovat, což se vzhledem k rostoucímu napětí v kubánsko-amerických vztazích na konci roku 1959 nejevilo zcela nemožné. „Znamenalo by to zničení [agentury], [neboť] jiný spojovací systém mezi jednotlivými latinskoamerickými státy neexistuje“. O čs. vysílače se ostatně Kubánci zajímali už při jednání s čs. obchodní delegací v Havaně v létě 1959 „avšak dodací termíny byly zcela neuspokojivé“.¹⁹⁴

Rodríguez navrhoval, aby čs. strana kubánské agentuře poskytla „dlouhodobější finanční úvěr za liberálních podmínek na nákup potřebného technického zařízení (vysílaček, přijímaček, dálnopisných strojů)“ a aby vysílala „skupinu spojařských expertů, kteří by provedli vědeckou analýsu vysílacích a přijímacích podmínek na latinskoamerickém kontinentě a vypracovali návrh na vlastní spojovací síť PRELA.“¹⁹⁵ V jednání s náměstkem ředitele ČTK Fišerem zopakoval názor vedení Prensy Latiny, který již dříve vyslovil v Moskvě, a sice že Kubánci považují Československo „za jedinou zemi, která by jednak takovouto pomoc mohla poskytnout a zároveň by z politického hlediska byla v Latinské Americe přijatelným partnerem (...) Praha je pro tuto spolupráci nejpřijatelnější.“¹⁹⁶

Čs. strana vyvodila z jednání s Rodríguezem vcelku očekávaný závěr, že totiž „informace [Rodrígueza] Suáreze jsou natolik závažné, že by bylo po-

¹⁹³ Záznam z jednání s A. Rodríguezem Suaresem [sic], představitelem kubánské agentury Prensa Latina v Praze ve dnech 1. a 2. X. 1959“ ze dne 5. 10. 1959, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226.

¹⁹⁴ „Záznam z jednání s A. Rodríguezem Suaresem [sic], představitelem kubánské agentury Prensa Latina v Praze ve dnech 1. a 2. X. 1959“ ze dne 5. 10. 1959, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, s. 9

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

*třeba další postup konzultovat se sovětskými soudruhy a teprve poté mezi TASS a ČTK. Věc si žádá dohody se sovětskými soudruhy.*¹⁹⁷

Prameny, jež by umožňovaly zrekonstruovat průběh „dohody se sovětskými soudruhy“, bohužel chybějí.¹⁹⁸ Z pozdějších dokumentů vyplývá, že Moskva se proti užší spolupráci ČTK a PRELA kupodivu nestavěla, lze ovšem předpokládat, že podmínkou bylo, aby vše probíhalo pod jejím dohledem. Československo-kubánská spolupráce v oblasti zpravodajství konec konců nabízela Moskvě zajímavé možnosti. ČTK plně podléhala sovětské kontrole a vytvářela tedy potřebný „most“ pro další pronikání SSSR na Kubu.

Konkrétní jednání mezi PRELA a ČTK se pak konala v Havaně v lednu následujícího roku. Čs. strana na Kubu vyslala již zmíněného náměstka ředitele ČTK L. Fišera. Oficiální záminkou pobytu byla konference tiskových agentur,¹⁹⁹ ve skutečnosti se mělo jednat o poskytnutí československé technické pomoci a o zpravodajské spolupráci tiskových agentur, a navázat tak na jednání s Rodríguezem zahájené na podzim 1959 v Praze.

Fišer byl pozorně přijat Fidelem Castrem a v „*neformálním, velmi srdečném a otevřeném ovzduší*“ se sešel také s Guevarou, který Fišerovi vysvětlil, že „*právě tak jako jsme zemí kráčející k socialismu pod maskou kapitalismu, právě tak Prensa Latina je naším maskovaným nástrojem. Má pro nás větší význam než ministerstvo zahraničních věcí.*“ Patrně pro živější dokreslení situace nebo pro případ, že by čs. náměstek nepochopil, co je

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Zajímavé je, že Rodríguez po návratu z Československa zůstal v Mexiku a PRELA s ním přerušila kontakty. Čs. rozvědka na něj dodatečně (v listopadu 1959) obdržela „negativní posudky“ („*propadl anarchistickým a sektářským tendencím, zpronevěřil stranické peníze na pohřeb příbuzného v Mexiku*“ apod). V říjnu byly přitom Rodríguezovy politické názory charakterizovány jako „*vysloveně komunistické*“, netajil se ovšem „*velmi kritickými názory*“ na Fidela Castra: „*Fidel Castro se svým heslem «revoluce ani rudá, ani bílá, ale zelenoolivová» a se svou vlastní ideologickou základnou má sklony ke kultu osobnosti, anarchismu a snaží se učinit z PRELA nástroj ve svých rukou.*“ Tyto informace nasvědčují tomu, že Rodríguez byl odstraněn z vedení PRELA Castrovy příznivci nebo přímo některým ze členů Castrovy skupiny. Viz. „Zaslání dalších poznatků. Zpráva náčelníka I. správy MV Millera Rudolfovi Barákovi“ ze dne 26. 11. 1959. ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

¹⁹⁹ Konference se účastnily pouze tiskové agentury ze zemí sovětského bloku, Jugoslávie a Číny. SSSR měl na konferenci pouze pozorovatele.

předešlými větami myšleno, Guevara dodal, že *„Kuba je pálivým trnem v boku USA, pálivějším trnem nežli Jugoslávie v boku vašem“*.²⁰⁰

Po vzletném uvítacím rozhovoru se pak Fišer sešel s ministrem spojů Enriquem Oltuskim a ředitelem Prensý Latiny Jorgem R. Masettim, aby s nimi řešil věci praktického rázu. Fišer se neopomenul postarat o to, aby do jednání byl *„podrobně zasvěcen“* sovětský „delegát“ A. Alexejev²⁰¹ a „pozorovatel“ Čigir. S ministrem spojů Fišer dojednal vytvoření přímého telegrafního spojení mezi Prahou a Havanou, *„jež by bylo realizováno asi po čtyřech měsících.“* Při té příležitosti požádali Kubánci čs. stranu o dodání generátoru jako nouzového zdroje energie pro vysílače v případě napadení a několika vysílaček *„za podmínky rychlého dodání a příznivého úvěru“*.²⁰² S Masettim bylo dohodnuto zřízení *„nejméně desetihodinového oboustranného spojení mezi Prahou a Havanou [denně]“* a obě strany souhlasily s tím, že v případě *„zpráv, jež mají politický charakter a vyžadují dalšího objasnění, si budou agentury udělovat vzájemně vysvětlivky k těmto zprávám pod zvláštním označením,“* a že *„zprávy ČTK budou distribuovány Prensou Latinou v Latinské Americe bez označení pramene jako vlastní zahraničně politické zpravodajství Prensý Latiny. ČTK bude naopak redistribuovat zprávy Prensý Latiny do světa s označením pramene, aby zvýšila mezinárodní prestiž této agentury.“* Agentury budou *„vzájemně podporovat svoje politické kampaně.“*²⁰³

Dále bylo ujednáno, že Československo dodá *„výborný přijímač ZVP 2.“* Fišerovým prostřednictvím Masetti přijímač ihned objednal u podniku Kovo s tím, že *„v případě, že Kovo nebude schopno tuto přijímačku rychle dodat, uvolní ČTK pro tento účel prozatím svou rezervní přijímačku.“* Ředitel

²⁰⁰ „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. ledna 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 3–4

²⁰¹ Oficiálně „vedoucí latinsko-amerického oddělení Výboru pro kulturní styky při Radě ministrů SSSR dlící v Havaně“. Pravým jménem Alexandr Ivanovič Šitov, hispanista a přední znalec Latinské Ameriky, do r. 1959 rezident sovětské rozvědky v Buenos Aires. Na podzim 1959 se přesunul do Havany, kde zprostředkoval první kontakty mezi Sověty a Kubánci. I po zřízení sovětského velvyslanectví v Havaně zůstal nejdůležitějším mužem Moskvy na Kubě (jako kulturní rada, zástupce TASSu a rezident rozvědky v jedné osobě).

²⁰² „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. ledna 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 9.

²⁰³ Tamtéž, s. 15.

kubánské agentury požádal ještě o co nejrychlejší dodání radiodálnopisného vysílače o výkonu nejméně 50kW.²⁰⁴

Pozornost si zaslouží i tento bod jednání mezi PRELA a ČTK: „*Pokud jde o vysílání TASSu pro Prensa Latina, půjde jako dosud do Havany přes newyorskou odbočku Prensý Latiny, a ústně bylo dohodnuto, že v případě přerušení spojení mezi New Yorkem a Havanou by TASS mohl vysílat přes Prahu.*“²⁰⁵ Nemusíme patrně podotýkat, že slovo „ústně“ zde nijak nesnižuje význam dohody, ba právě naopak.

Tyto dokumenty nasvědčují tomu, že v době Fišerova pobytu v Havaně v lednu 1960 bylo s největší pravděpodobností již rozhodnuto o pevnějším sovětsko-kubánském „objetí“ a Kubánci měli poměrně přesnou představu i o jeho načasování. Ministr spojů Oltuski Fišerovi specifikoval, že telegrafní spojení by mělo být zřízeno „*do čtyř měsíců*“, Guevara se v rozhovoru zmínil, že „*během tří měsíců budou připraveny seznamy, co by eventuelně [Kubánci] potřebovali od socialistických zemí.*“²⁰⁶

V únoru 1960, kdy první náměstek sovětského premiéra a člen politbyra ÚV KSSS A. I. Mikojan přijíždí do Havany, aby zde zahájil sovětskou průmyslovou výstavu, existuje již mezi Kubou a sovětským blokem poměrně solidní „most“ – sovětský satelit a blízký spojenec Československo má s Kubou navázány obchodní kontakty, je krůček od normalizace diplomatických styků, jeho zpravodajská agentura spolupracuje s kubánskou a čs. zbraně jsou dodávány kubánské armádě. Za zmíněné „*tři-čtyři měsíce*“, tedy v květnu 1960, je oficiálně zahájena činnost československého i sovětského zastupitelského úřadu na Kubě. Mikojanova návštěva jednak oznamuje rozhodné sovětské *entrée* na Kubu, jednak uzavírá první etapu vztahů Československa a Kuby v námi sledovaném období.

Ještě než se v našem výkladu přehoupneme do další kapitoly, vrátíme se naposledy k náměstkovi ředitele ČTK L. Fišerovi. Po návratu z Kuby na konci ledna 1960 podal ústřednímu výboru KSČ zprávu o svém pobytu a jednání s revolučními vůdci. Entusiasmus, s jakým o Kubě refero-

²⁰⁴ Tamtéž, s. 10.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 15.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 5.

val, si zaslouží komentář. Fišer měl zkušenosti ze služebních cest z Egypta, Sýrie nebo Iráku, Kuba jej ale nadchla. „*Situace zde je velmi odlišná a bylo by chybou, kdyby[chom] na základě svých minulých i současných zkušeností s [jinými] režimy zaujímaly podobný postoj vůči Kubě. Kubánská revoluce je velmi hluboká, skutečně sociální revoluce, nemající naprosto obdoby svou hloubkou v Iráku, nemluvě vůbec o SAR (...). Kubánská agrární reforma má svou obdobu jen v socialistických zemích.*“ Kubánský režim charakterizoval jako „*velice výkonný, nejde o romantickou skupinu revolucionářů s dlouhými vlasy a vousy, kteří sice byli výborní v guerillové válce, ale budou bezradní v otázkách politiky a hospodaření. Naopak, své cíle plní velmi rychle.*“ „*Skutečně ohromné revoluční nadšení mas*“ na Fišera silně zapůsobilo a apeloval na čs. komunistické vedení, aby věnovalo Kubě „*mimořádnou pozornost (...), jak odpovídá eminentním politickým potřebám, a to i za cenu mimořádných opatření jak ve výrobě, tak i v obchodě a finančních otázkách.*“²⁰⁷ Domníváme se, že Fišerova zpráva dobře odráží nadšení, jež mladý kubánský režim vyvolával u lidí ze zemí za železnou oponou (ale i Západoevropanů), kteří ostrov v této době navštívili. Většinu z nich uchvátila zejména popularita, které se kubánský režim mezi obyvateli v této době skutečně těšil, což bylo v naprostém kontrastu se situací ve východoevropské „šedé zóně“. Zároveň Fišerova zpráva vystihuje jistou obezřetnost čs. oficiálních míst, která souvisela s negativní zkušeností s jinými „pokrokovými“, ale většinou nespolehlivými nebo chudými režimy třetího světa, které neúměrně zatěžovaly čs. ekonomiku, a předznamenává jeden z problémů, které budou československo-kubánské vztahy charakterizovat v následujícím období.

Shrnutí

Postoj čs. oficiálních míst vůči Kubě v prvním roce revoluce nepřekročil základní hranice vytyčené Moskvou. Své sympatie k novému kubán-

²⁰⁷ „Zpráva náměstka ředitele ČTK s. Fišera o jeho jednáních a pobytu na Kubě“ ze dne 27. 1. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344 KUBA, čj. 0013/60, s. 2–3.

skému režimu – především jeho antiimperialistickým a antiamerickým rysům – vyjadřovala Praha umírněně a s ohledem na zahraničněpolitické priority sovětského bloku. Kubánskou revoluci v tomto období označovala za „národně osvobozenickou“ nebo „sociální“.

Zároveň zde byla nevyřčená, ale existující role ČSR jako „prodloužené ruky“ Sovětského svazu na Kubě. Pro tuto roli měla ČSR vzhledem ke svým hospodářským i jiným stykům ze všech zemí sovětského bloku nejlepší předpoklady. Během roku 1959 Praha několikrát iniciovala jednání o normalizaci diplomatických styků a usilovala také o rozšíření obchodních kontaktů (mezi československým zbožím nabízeným Havaně nechyběl „speciální“ materiál). V první polovině r. 1959 jednala čs. strana výlučně se členy LSSK v Praze. Od léta 1959 vedli jednání o obchodních otázkách také čs. delegáti na Kubě. Stanovisko Kubánců k normalizaci diplomatických vztahů s ČSR bylo zprvu rezervované. Obrat nastal na sklonku roku 1959, kdy v kontextu rostoucího napětí v americko-kubánských vztazích se kubánská vláda a Fidel Castro začal hospodářsky výrazněji orientovat na země sovětského bloku a politicky se (dočasně) sbližovat s kubánskými komunisty. O normalizaci československo-kubánských diplomatických vztahů bylo definitivně rozhodnuto v prosinci 1959. Snazší byla pro Kubánce otázka obchodu s ČSR, o jehož rozšíření sami projevovali zájem již v první polovině roku 1959. Problém představoval omezený vývozní sortiment Kuby, z čs. strany byl obchod komplikován neschopností rychlých dodávek. Nákup čs. zbraní se v roce 1959 uskutečňoval pouze přes třetí zemi, první přímé dodávky byly dojednány v prvních měsících roku 1960.

5. ČSR a Kuba: od zřízení čs. ZÚ v Havaně do vyloďení na Playa Girón (únor 1960 – duben 1961)

„Konečné vítězství kubánské revoluce je i úspěchem naší zahraniční politiky, splněním její internacionální povinnosti.“²⁰⁸

Čs. ZÚ v Havaně a pozice ČSSR na Kubě

Na počátku roku 1960 byl v Havaně zřízen československý zastupitelský úřad (ZÚ). Třebaže zahájení činnosti velvyslanectví obě strany oficiálně oznámily až 17. května 1960 a československý velvyslanec Vladimír Pavlíček předal pověřovací listiny až v červnu,²⁰⁹ na Kubě působil už od března 1960. *„Je třeba vědět, že Čechoslováci byli v té době na Kubě sami. Sověti přijeli až za půl roku po nás a po Polácích.“²¹⁰* Velvyslance v Havaně doprovázeli zaměstnanci ministerstva zahraničního obchodu (její hlavní technické správy - HTS) Josef Knytl a František Mareš a pracovník Československé státní banky, kteří ihned zahájili s Kubánci jednání o dodávkách čs. a sovětských zbraní, obchodní výměně a technické pomoci (vyslání expertů).²¹¹ První objemnější dodávka speciálního materiálu původem ze SSSR a ČSSR dorazila do Havany v květnu, kdy ZÚ oficiálně zahájil svou činnost.²¹²

Čs. velvyslanectví s obchodním oddělením a několika experty působilo jako spolehlivá „prodloužená ruka“ Moskvy na Kubě. Připomeňme, že

²⁰⁸ „Zpráva o vlivu kubánské revoluce v Latinské Americe“, Porada kolegia 20. 10. 1960. AMZV, f. Porady kolegia 1960, s.11–12.

²⁰⁹ *Příručka o navázání diplomatických styků...* op. cit., s. 96. V 50. letech působil Pavlíček jako vyslanec v Mexiku a v Argentině. Po návratu z Kuby (1964) vykonával několik let funkci vedoucího latinskoamerického odboru MZV, v druhé polovině 70. letech opět vedl ZÚ Buenos Aires.

²¹⁰ Rozhovor s Vladimírem Pavlíčkem: „Přítelem Che Guevary“, In *Obrys-Kmen* č. 39/2007, Dostupné z <http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2007&cis=39&cl=02>

²¹¹ Část jednání o zbraních probíhala i v Praze, kde generální tajemník ÚV LSSK Blas Roca a kapitán Pina předložili oficiální žádost kubánské vlády o čs. speciální materiál. Více viz. kapitola *Dodávky čs. zbraní na Kubu*.

²¹² „Dodávky speciálních materiálů kubánské revoluční vládě“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 259, aj. 343, bod 28 a „Záznam o návštěvě s. Blas Roca“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 123, obal 7.

postoj kubánského vedení k Sovětskému svazu byl v tomto období dosti obezřetný – Fidel Castro neplánoval upadnout do závislosti na komunistické velmoci. Mimo to tradičně antikomunisticky smýšlející kubánská veřejnost nebyla na přítomnost většího počtu Sovětů na ostrově připravena. Diplomaté a obchodní zástupci z menší a „západnější“ ČSR byli pro Kubánce přijatelnější.

Současně s velvyslanectvím byla v Havaně zřízena také rezidentura čs. rozvědky.²¹³ Rezidentura se měla soustředit zejména na „*podkopání posic a diskreditaci politiky USA v Latinské Americe.*“²¹⁴ To byl ostatně jeden z hlavních cílů čs. zahraniční politiky vůči Kubě, které ve své koncepci z června 1960 formuloval (ve srovnání s rozvědkou poněkud obšírněji) také Černínský palác. O čs. zahraniční politice – nejen vůči Kubě – přirozeně rozhodovala Moskva, její rozhodnutí ale bylo nutné zasadit do čs. rámce a vytvořit tak iluzi samostatné zahraniční politiky Prahy. Koncepce předně zdůrazňovala, že Kubě je nutno dát přednost před jinými zeměmi třetího světa, protože kubánská revoluce „*je vyšší formou osvobozeneckého hnutí*“ (než třeba v Africe) a „*znamená možnost vítězství myšlenky socialismu tam, kde se až dosud imperialismus cítil nejbezpečnější, přímo pod okny USA.*“ Velký význam byl přikládán vlivu kubánské revoluce na jiné latinskoamerické státy. ČSSR měla podporovat šíření tohoto vlivu a zároveň připravovat půdu pro vlastní pronikání. Čs. diplomaté „*budou věnovat zvláštní pozornost latinskoamerickým diplomatům a zaměří [se] na to, aby jich bylo možno využít k jednání o normalizaci styků.*“²¹⁵ Koncepce doporučovala soustředit se nejprve na Venezuelu. Důležitá byla také role reprezentanta socialistického světa. „*Velká je úloha čs. ZÚ i z hlediska těch zemí lidově demokratického společenství, které nebudou mít své zastoupení na Kubě.* [Úko-

²¹³ Návrh na zřízení rezidentury byl už na přelomu let 1959–1960 projednán „*s přáteli, kteří dalšímu hospodářskému a politickému vývoji na Kubě věnují velkou pozornost.*“ „Návrh na zřízení nové rezidentury v La Habana – Kuba při čs. velvyslanectví v La Habana“ – dopis náčelníka I. správy plk. Millera ministru Barákovi z 25. 1. 1960 ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589, čj. A/1-0031/12-60. O činnosti havanské rezidentury a spolupráci tajných služeb Kuby a ČSSR pojednává také samostatná kapitola.

²¹⁴ „Dopis rezidentovi [podpis Linhart]“ z 23. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

²¹⁵ „Koncepce styků ČSR s Kubou. Porada kolegia 2. 6. 1960“, AMZV, f. Porady kolegia 1960.

lem ZÚ] je účinně propagovat země socialistického tábora.“²¹⁶ Všichni pracovníci ZÚ Havana museli být naprosto politicky spolehliví.²¹⁷ Bylo rovněž nutné, aby dokázali vzbudit u nejvyšších kubánských činitelů důvěru a navázali s nimi „široké přátelské styky (...). Pracovníci ZÚ budou muset vždy poskytnout Kubáncům vhodnou radu.“²¹⁸

10. června 1960 byla v Havaně podepsána československo-kubánská hospodářská smlouva a o den později vojenská smlouva o dodávkách čs. a sovětského speciálního materiálu. Prakticky všechny otázky byly vyjasněny již při předešlých návštěvách čs. obchodních delegátů na Kubě, takže ministr zahraničního obchodu F. Krajčír pouze podepsal. Za kubánskou stranu podepisoval Fidel Castro, což podle oficiální zprávy ZÚ „dodalo vlastnímu aktu velkou důležitost.“²¹⁹ Ve skutečnosti Castro dokumenty podepsal až na letišti těsně před odletem čs. ministra na zádech svého osobního strážce.²²⁰ Krajčír jednal prakticky jen s bratry Castry a s Guevarou. „Ministři hospodářství a zahraničního obchodu nebyli do jednání o obchodních dohodách příliš zaslíbeni a tak se (...) zdvořilostní návštěva odbývala ve formě rozhovoru o problému cukru a více méně instruktaže našeho s. ministra o obchodních a hospodářských vztazích mezi našimi zeměmi.“²²¹ ČSSR poskytla Kubě štědrý úvěr (co do výše třetí největší po SSSR a Číně),²²² což značně zvýšilo její politický kredit. „Tisk smlouvy velmi příznivě komentoval a pokládal je za velký úder a zásah proti imperialistům

²¹⁶ „Koncepte styků ČSR s Kubou. Porada kolegia 2. 6. 1960“. AMZV, f. Porady kolegia 1960.

²¹⁷ „Ideologickou nezávadnost“ zaměstnanců ZÚ Havana kontrolovala mj. agenturní síť rozvědky. „Sekretářka Plíhalová – vyjadřovala se, že to na Kubě za nic nestojí, že si nemůže nic pořádného koupit apod. Její vystupování bylo naprosto apolitické a neslučovalo se s reprezentací zaměstnance čs. ZÚ. Z Kuby definitivně odjela.“ „Vyhodnocení plánu práce za rok 1962“ ze dne 23. 11. 1962, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11331, s. 5.

²¹⁸ Koncepte styků ČSR s Kubou. Porada kolegia 2. 6. 1960. AMZV, f. Porady kolegia 1960

²¹⁹ Mimořádná politická zpráva č. 1 – zpráva o pobytu a jednáních čs. vládní delegace na Kubě, 1. 7. 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana 1945–1965, s. 4.

²²⁰ Ministr Krajčír údajně situaci komentoval slovy: „To je skutečně revoluční vláda se vším všudy.“ Rozhovor s Vladimírem Pavlíčkem v komunistickém týdeníku pro literaturu a kulturu *Obrys-Kmen*, č. 39/2007, „Přítelem Che Guevary – rozhovor s Vladimírem Pavlíčkem.“ Dostupné z <http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2007&cis=39&cl=02>.

²²¹ Mimořádná politická zpráva č. 1 – zpráva o pobytu a jednáních čs. vládní delegace na Kubě, 1. 7. 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana 1945–1965, s. 3.

²²² 20 mil. USD v červnu 1960 a dalších 20 mil. USD v říjnu 1960.

USA a jejich vlivu na Kubě.“ Velvyslanectví bylo zavaleno „*nesčetnými telefonickými dotazy a požadavky po materiálech.*“²²³

Na diplomatické úrovni se o nárůst popularity ČSSR mezi Kubánci podstatnou měrou zasloužil náměstek ministra zahraničí Jiří Hájek, jehož pobyt na Kubě v červenci 1960 byl hodnocen jako „*velmi vhodné pokračování pobytu čs. vládní delegace a zahájení činnosti čs. velvyslanectví.*“²²⁴ Jiří Hájek patřil k nemnoha čs. diplomatům s vysokoškolským vzděláním, znalostí několika západních jazyků, kultivovaným vystupováním a všeobecným rozhledem. Hájkovo vystupování na veřejnosti i v médiích mělo mezi Kubánci velký ohlas. Byl přijat prezidentem Dorticósem a několika ministry. „*Hovořil španělsky a bez připraveného textu o všech otázkách dotýkajících se našich styků s Kubou.*“²²⁵

Zároveň vzrostl pocit zodpovědnosti za udržení pozice, kterou si Československo na Kubě pomalu získávalo. „*[Naše pozice] znamená velký závazek politický a hospodářský. Na Kubě nyní všichni Latinoameričané pozorují naše plnění a bylo by neodpustitelnou chybou, abychom se dopouštěli chyb, které by poškodily dobré jméno ČSSR.*“ Velvyslanectví apelovalo na „*důslednou kontrolu kvality dodávaných celků i materiálů a prostě všeho, co by mohlo poškodit dobré jméno naší republiky.*“²²⁶ „Dobrému jménu republiky“ pak byly podřizovány zejména obchodní zájmy Československa. Obchod s Kubou byl silně politizován a na čs. ministerstvo zahraničního obchodu byl kladen tlak, aby zboží dodávané na Kubu bylo na úrovni produktů určených na západoevropské trhy. „*Je nutno, aby naše podniky přednostně a kvalitně a v dané lhůtě vyřizovaly objednávky pro Kubu.*“²²⁷

²²³ Mimořádná politická zpráva č. 1 – zpráva o pobytu a jednáních čs. vládní delegace na Kubě, 1. 7. 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana 1945–1965, s. 4, 7.

²²⁴ „Mimořádná politická zpráva č. 2“ – zpráva o pobytu nám. ministra s. Dr. Hájka na Kubě“ ze dne 4. 8. 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, čj. 015/60-Pv, s. 4.

²²⁵ Mimořádná politická zpráva č. 2 – zpráva o pobytu nám. ministra s. Dr. Hájka na Kubě“ ze dne 4. 8. 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, čj. 015/60-Pv, s. 4.

²²⁶ Tamtéž, s. 7.

²²⁷ „Zpráva o vlivu kubánské revoluce v Latinské Americe“, Porada kolegia 20. 10. 1960. AMZV, f. Porady kolegia 1960, s.11–12.

ČSSR jako „ledoborec socialistického tábora“ – plány Prahy na expanzi do zemí Latinské Ameriky z r. 1960

Úměrně tomu, jak si Československo upevňovalo své postavení na Kubě a rostla jeho oblíbenost mezi Kubánci (zejména pro dodávané čs. zbraně), narůstaly také jeho ambice na politické i obchodní pronikání do dalších zemí Latinské Ameriky. Zastavme se na chvíli u této otázky. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, kubánská revoluce a vývoj československo-kubánských vztahů vedly už v červnu 1959 politbyro ÚV KSČ ke schválení nové koncepce vztahů se zeměmi Latinské Ameriky. Praha měla usilovat o rozšíření tamní diplomatické sítě, obchodních, kulturních kontaktů apod. Po zahájení činnosti čs. ZÚ v Havaně se podmínky pro realizaci této koncepce výrazně zlepšily. Pojetí kubánské revoluce „jako předvoje pro revoluci celého kontinentu“ zaujalo nejen čs. diplomaty v Havaně, ale i funkcionáře v Praze. Mladí a charismatičtí kubánští vůdci jako by ztělesňovali naději na „nový“ lepší socialismus, inspirovali, omlazovali. Obrovské nadšení a podpora, kterou revolučnímu režimu v této době vyjadřovala naprostá většina kubánského obyvatelstva, výrazně kontrastovala s unaveným šedým socialismem sovětského bloku. Kubánské vedení působilo nezávisle, suverénně, což zástupcům země zcela podřízené Moskvě imponovalo. Náměstek mistra zahraničí Jiří Hájek byl uchvácen Guevarovým a Castrovým odhodláním a revolučním zápalem. „Když jsem se vracel [z Kubu] domů, zdálo se mi, že kubánská revoluce vnáší do revolučního procesu našich dnů opravdu nové prvky, především snahu zapojit do tohoto procesu veliký lidský potenciál Latinské Ameriky a pak onen svérázný odpor proti tendencím k zbyrokratizování. Byl jsem tedy na konci této cesty přesvědčen o možnosti a nutnosti aktivnější politiky Československa vůči této oblasti (...).“²²⁸ Hájek zdaleka nebyl jediný, kdo shledával přitažlivou představu, že ČSSR by přes Kubu působila jako „ledoborec socialistického tábora“ v Latinské Americe. Nejen mezi čs. diplomaty v Havaně, ale i mezi čs. funkcionáři v Praze do jisté míry zavládl dojem, že kubánská revoluce, jež

²²⁸ HÁJEK Jiří. *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 223.

„v těsném sousedství s USA názorně dokazuje falešnost všech teorií geografického fatalismu“,²²⁹ se brzy začne šířit kontinentem a na západní polokouli se rozpoutají rozsáhlé politicko-sociální změny. V „nových ohniscích revoluce“ se pak Československo mělo angažovat podobně jako na Kubě: poskytováním hospodářské pomoci a politické podpory přispívat ke stabilizaci těchto levicových režimů. Šlo o to „rozbít mythus o neomezeném vlivu USA v Latinské Americe.“²³⁰ Nejprve bylo nutné vytvořit si v oblasti vhodnou pozici. Okamžik pro konkrétní kroky nastal na jaře 1960, když Frondiziho vláda v Argentině pozvala Československo k účasti na oslavách 150. výročí argentinské nezávislosti. Praha se rozhodla využít pozvání k vyslání „mise dobré vůle“ i do dalších zemí Latinské Ameriky.²³¹ Misi, jež se uskutečnila v červnu a červenci 1960, vedl již zmiňovaný náměstek ministra zahraničí Jiří Hájek a účastnil se jí i ministr národní obrany B. Lomský. Mise byla úspěšná zejména v Uruguayi a Brazílii, se kterou ČSR podepsala dlouhodobou obchodní dohodu. Poté mise zamířila do Peru, Kolumbie a Venezuely, kde Hájek sondoval postoj těchto vlád k normalizaci diplomatických styků s ČSR (Kolumbie přerušila diplomatické vztahy s ČSR v roce 1949, Venezuela v r. 1952, Peru v r. 1957). Závěrečný dojem byl optimistický. „Severní oblasti Jižní Ameriky a Střední Americe bude třeba věnovat zvýšenou pozornost. USA se zde nepodařilo vytvořit souvislou protikubánskou frontu, kde předními kandidáty na vedení byla kolumbijská nebo venezuelská Betancourtova vláda (...) Při udržování a prohlubování našich dobrých styků v Argentině, Brazílii i Uruguayi bude třeba obrátit pozornost také k zemím kolem Karibského moře.“²³² V jistých ohledech byla Hájkova mise

²²⁹ „Mimořádná politická zpráva č. 8“ ze dne 27. září 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, s. 2–4.

²³⁰ „Mimořádná politická zpráva č. 5“ ze dne 31. srpna 1960, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, s. 5.

²³¹ „Pokud jde o oblast Latinské Ameriky, je vyslání čs. mise dobré vůle svým způsobem experimentem. Jde o akci průkopnickou, která nemá v našich poválečných vztazích s Latinskou Amerikou precedentu.“ Černínský palác počítal s tím, že Latinská Amerika by mohla být „dosti neschůdným terénem pro misi dobré vůle příliš vysoké úrovně – není vyloučeno, že se může naše mise dobré vůle setkat i s chladným přijetím se strany vládních míst“ a navrhl proto, aby misi vedl zástupce na nižší úrovni (náměstek ministra zahraničí). „Otázka prestiže vysílajícího státu [pak] není dotčena.“ „Vyslání čs. mise dobré vůle do Latinské Ameriky“, Porada kolegia 21. 2. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960.

²³² „Zpráva o pobytu čs. vládní delegace na oslavách 150. výročí nezávislosti Argentiny, o misi dobré vůle v Uruguayi a Brazílii a o cestě s. nám. dr. J. Hájka po dalších zemích“, pří-

v Latinské Americe skutečně úspěšná. Posílila kontakty s brazilskými a uruguayskými obchodními kruhy a předjedнала podepsání kulturních a školských dohod. S výsledky cesty bylo spokojeno i politbyro ÚV KSČ, které v prosinci 1960 schválilo vyslání další navazující mise, která měla „*dále prohloubit a rozšířit existující hospodářské a diplomatické vztahy*“ a – jako osvědčený sovětský *sidekick*, kterým Československo bylo – také „*zjistit možnosti normalizace styků SSSR s některými latinskoamerickými státy*“.²³³ Druhá mise, opět vedená Jiřím Hájkem a tvořená mj. pracovníky zahraničního obchodu, trvala od ledna do března 1961. Vedle Mexika, s nímž ČSSR udržovala tradičně dobré vztahy, navštívili čs. zástupci opět Brazílii, nově pak Ekvádor, Chile a Bolívii. Zatímco v Brazílii, Bolívii a Ekvádoru byla mise velmi dobře přijata (v Bolívii byla podepsána kulturní a školská dohoda, na jejímž základě pak v Československu vystudovalo množství mladých Bolivijců), v Chile „*bylo přijetí formální, chladné a svým výsledkem negativní, přestože některé obchodní kruhy měly o styky s Československem zájem. Málo pomohly naše tiskové konference.*“²³⁴ Obnovení diplomatických vztahů nepřipadalo v úvahu. „*Chilská vláda nevidí důvodu, aby změnila postoj zaujatý vůči ČSSR a ostatním zemím socialistického tábora v r. 1947–48.*“²³⁵ Zklamáním byla i Venezuela a některé středoamerické země (Panama, Kostarika, Salvador), kde mise nedosáhla rozhovorů s vládními činiteli. Přitom právě tyto oblasti Praha považovala za politicky slibné a vhodné k diplomatické a obchodní expanzi. Byla proto poněkud korigována koncepce čs. vztahů k Latinské Americe. Oproti závěrům z první mise, které doporučovaly rozšiřovat pozornost na země Střední Ameriky, Venezuelu a Kolumbii, bylo rozhodnuto soustředit se na udržení dobrých vztahů s Argentinou a Uruguayí a vyvíjet „*aktivní politiku především v Brazílii, Bolívii a Ekvádoru (...) Československo jeví se těmto činitelům jako nejvhodnější první článek socialistického tábora. To bylo jasně vidět jak v Bolívii, tak i*

loha „Celkové závěry ze zemí Latinské Ameriky“, Porada kolegia 28. 6. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960.

²³³ „Zpráva o výsledcích cesty čs. mise do zemí Latinské Ameriky, konané od 17. ledna do 1. března 1961“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 307, aj. 391, k inf. 2

²³⁴ HÁJEK Jiří. *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 225.

²³⁵ Zpráva o cestě čs. mise dobré vůle do některých zemí Latinské Ameriky a její výsledky. Porada kolegia 10. 4. 1961, AMZV, f. Porady kolegia 1961, s. 9.

v Ecuadoru. Průmyslová i kulturní vyspělost ČSSR je v těchto zemích známa a respektována, československé strojírenské výrobky a také zbraně mají dobré jméno. Potvrdil se tak znovu názor, jež uznávají i [sovětští] přátelé, že ČSSR ze všech socialistických zemí má nejlepší předpoklady k aktivní politice vůči zemím Latinské Ameriky.²³⁶

Důležitou součástí strategie pronikání do Latinské Ameriky bylo i navázání a rozšíření styků v oblasti kultury a školství. Kulturní výměna a udělování školských stipendií představovaly funkční a praxí ověřené nástroje politické a ideologické propagandy. V srpnu 1960 rozhodlo politbyro ÚV KSČ o navýšení financí pro kulturní a školské styky s Latinskou Amerikou a nařídilo vypracovat koncepci na léta 1961–1964. „Kulturní styky napomáhají uvědomovacímu procesu lidových mas a tím i národně osvobozovacímu boji (...) Československo jako stát průmyslově vyspělý se staletými kulturními tradicemi může sehrát zvláštní úlohu v latinskoamerickém ideologickém boji proti severoamerickému pronikání.“ Latinskoamerické země byly rozděleny na tři skupiny, přičemž zásadním kritériem pro navázání nebo rozšíření kulturních a školských styků byla podpora, kterou režimy těchto zemí vyjadřovaly Kubě. První skupinu tvořily země, „které se jeví jako pokrokovější, tj. země, kde existuje široké lidové hnutí posilované vlivem kubánské revoluce a kde i vlády (...) byly nuceny dát najevo určité sympatie vůči Kubě.“ Na konci r. 1960 spadalo do této skupiny např. Mexiko, Bolívie, Ekvádor, Venezuela. S těmito zeměmi měla být navázána široká kulturní a školská spolupráce. Do druhé skupiny byly řazeny země, „kde reakční síly podřízené mezinárodnímu imperialismu nebyly dosud vlastním lidem donuceny k ústupkům“ a nepodporovaly výrazněji Kubu (např. Argentina, Uruguay, Brazílie, Kolumbie nebo Peru). S těmito zeměmi hodlala Praha udržet kulturní kontakty na stávající úrovni. Poslední skupinu tvořily „země s diktátorskými režimy“ (Nikaragua, Para-

²³⁶ „Zpráva o výsledcích cesty čs. mise do zemí Latinské Ameriky, konané od 17. ledna do 1. března 1961“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 307, aj. 391, k inf. 2, s. 15.

guay), kde vzhledem k nulovým kontaktům s ČSSR bylo kulturní pronikání bezpředmětné.²³⁷

Cílem čs. kulturní propagandy v Latinské Americe bylo „*paralyzovat vliv*“ USA a některých západoevropských zemí, ale např. i Číny nebo Jugoslávie. Ve školské oblasti byly uvolněné finance použity zejména na navýšení počtu stipendií pro mladé Latinoameričany ke studiu v ČSSR. V r. 1963 studovalo na čs. vysokých školách asi 600 latinskoamerických studentů.²³⁸ Vzhledem k vysokému procentu negramotnosti latinskoamerického obyvatelstva byl za hlavní prostředky čs. kulturní propagandy zvolen rozhlas, film a televize. Osvědčily se zejména tzv. exportní pořady čs. rozhlasu. Počet odvysílaných hodin Rádia Praha ve španělštině v letech 1960–1962 se pohyboval kolem 1200 ročně, v portugalštině asi 800 ročně.²³⁹ Pořady bylo třeba koncipovat tak, aby atraktivně prezentovaly různé aspekty života v socialistickém Československu. Propaganda měla být zaměřena na zemědělství („*otázka pozemkové reformy je v Latinské Americe klíčová*“), zdravotnictví, péči o matku a dítě a podobně. Pozornost měla být věnována také „*indiánskému národnostnímu hnutí*“, přičemž mělo být využito „*již získané dobré československé pověsti, např. indianologa s. Č. Loukotky.*“²⁴⁰ Rozhlasovou propagandu doplňovala propaganda tisková, která byla distribuována přes čs. zastupitelské úřady nebo některé mezinárodní levicově zaměřené a/nebo kryptokomunistické organizace jako např. Mezinárodní svaz studentstva.²⁴¹

²³⁷ „Dlouhodobá koncepce MŠK pro provádění kulturních a školských styků se zeměmi Latinské Ameriky“ – Úvod ke koncepci – Přehled propagačních publikací ve španělštině, Porada kolegia 24. 11. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960

²³⁸ „Zpráva o plnění koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky“, Usnesení 52. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 14. 1. 1964, NA, f. 1261/0/4 KSČ-ÚV-P 1962–1966, s. 6

²³⁹ KRUPÍČKA, Miroslav. „70 let Radia Praha“. In *Historie Radia Praha*, dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/v-zajeti-ideologie>.

²⁴⁰ „Dlouhodobá koncepce MŠK pro provádění kulturních a školských styků se zeměmi Latinské Ameriky“ – Úvod ke koncepci – Přehled propagačních publikací ve španělštině, Porada kolegia 24. 11. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960.

²⁴¹ Už v roce 1960 byly distribuovány španělské publikace „Zemědělství v ČSSR“, „Sociální zabezpečení v ČSSR“, „Hospodářský rozvoj v ČSSR“, „Československo včera, dnes a zítra“, „Lékařská péče v ČSSR“, „Vše pro jejich zdraví“, „Leoš Janáček“, „Antonín Dvořák“ nebo „ČSSR v číslech“ (v nákladu několika tisíc). Viz „Dlouhodobá koncepce MŠK...“, Porada kolegia 24. 11. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960, s. 5.

K jistému vystřízlivění v otázce „československé expanze“ do Latinské Ameriky došlo již po karibské krizi. Koncepce čs. zahraniční politiky ve vztahu k latinskoamerickým zemím pro rok 1964 už otevřeně doporučovala „více zdrženlivosti“ a zdůrazňovala nutnost korigovat „naše někdy trochu velikášské přesvědčení, že můžeme obrátit země Latinské Ameriky na naši politiku, přičemž tyto věci se neprokazují fakty, reálným odhadem našich možností.“²⁴² Nereálné byly zejména možnosti skomírající čs. ekonomiky.

Na závěr stručná poznámka: jedním z největších přínosů období „euforie“ čs. zahraniční politiky vůči Latinské Americe počátku 60. let, která vycházela z předpokladu šíření vlivu kubánské revoluce na západní hemisféře, byl nepochybně vzestup zájmu o Latinskou Ameriku a vytvoření vhodných podmínek pro jeho rozvíjení na akademické a vědecké půdě, kde byl po r. 1948 značně utlumen. V rámci již zmíněné koncepce čs. pronikání do Latinské Ameriky z roku 1960 bylo podpořeno „urychlené vybudování studijního centra, které by se zabývalo otázkami kultury v latinskoamerické oblasti. Vítá se vytvoření stálého aktivu pracovníků nejen školských a uměleckých, ale také vědeckých.“²⁴³ V r. 1967 bylo na FF UK založeno interdisciplinární Středisko ibero-amerických studií a později vzniklo také latinskoamerické oddělení při Orientálním ústavu ČSAV. Rozvíjela se i překladatelská činnost, vyšly první dějiny literatur zemí Latinské Ameriky atd.²⁴⁴

Raúl Castro v Československu

Růst popularity ČSSR na Kubě v letních měsících roku 1960 je nutné vidět i v širším kontextu, zejména v souvislosti s vývojem v americko-

²⁴² „Připomínky o plnění koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky“, Usnesení 52. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 14. 1. 1964, NA, f. 1261/0/4 KSČ-ÚV-P 1962–1966.

²⁴³ „Dlouhodobá koncepce MŠK pro provádění kulturních a školských styků se zeměmi Latinské Ameriky“, Porada kolegia 24. 11. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960

²⁴⁴ K dějinám čs. iberoamerikanistiky viz. OPATRŇY, Josef. Tradice české iberoamerikanistiky, in: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999, str. 48-54.

kubánských vztazích. Ty lze ve zmíněném období označit již za značně napjaté. Washington s nelibostí sledoval jak sbližování Kuby se zeměmi sovětského bloku, tak opatření kubánské vlády, která citelně postihovala jeho ekonomické zájmy na ostrově. V červnu 1960 kubánské vedení znárodnilo americké rafinérské společnosti. S vědomím, že pohár trpělivosti Washingtonu každou chvíli přeteče, zároveň Fidel Castro rozhodl vyslat svého mladšího bratra Raúla do ČSSR, SSSR a Číny, kde měl získat vojenskou a hospodářskou pomoc. Těsně před odjezdem Raúlovy delegace však kubánský ministerský předseda oznámil změnu původně plánované cesty a informoval, že Raúl navštíví pouze Československo a poté bude pokračovat do Itálie a Egypta. Je pravděpodobné, že se obával, že Raúlova cesta do SSSR by urychlila nebo vyvolala americký útok na Kubu.²⁴⁵ Československo pravděpodobně považoval za „menší zlo“ pro Američany. Mimo to Sovětům zcela nedůvěřoval a jeho vztah ke komunistům stále kolísal. O hospodářské pomoci chtěl raději jednat se „západnější“ Prahou.

Raúla doprovázel ředitel INRA (Národního ústavu pro pozemkovou reformu) Antonio Núñez Jiménez, pověřený jednáními o finanční a technické pomoci, a ministr vnitra Ramiro Valdés, jenž měl podstoupit školení v oblasti státní bezpečnosti a tajných služeb a asistovat Raúlovi při jednáních o spolupráci kubánské G-2 s čs. I. správou a sovětskou KGB.

Očekávané americké protiopatření přišlo v době, kdy Kubánci v Praze již déle než týden jednali o dodávkách zbraní a hospodářské pomoci. Namísto tolik obávaného vojenského útoku se Američané rozhodli pro „racionálnější“ odvetu hospodářskou – 6. července 1960 rozhodl americký Kongres o zkrácení cukerní kvóty stanovené mezi Kubou a USA o 700 tis. tun. Bylo zřejmé, že opatření bude mít ochromující účinek na ostrovní ekonomiku. Okamžiku obratně využil sovětský vůdce, jenž vzápětí Kubánce ujistil, že Moskva odmítnutý cukr odkoupí, a své rozhodnutí doplnil prohlášením, že Sovětský svaz poskytne kubánské revoluci vojenskou po-

²⁴⁵ Srov. např. FURSENKO–NAFTALI, op. cit., s. 48–53.

moc, kdykoli bude potřeba.²⁴⁶ Prohlášením Chruščov sledoval několik cílů: zaprvé vyslal Američanům signál, aby se vůči Kubě drželi zpátky. Zadruhé chtěl „ukázat“ Peking, který se snažil získat Havanu v sovětsko-čínském sporu na svou stranu.²⁴⁷ Zatřetí si potřeboval zavázat samotné Kubánce. Posledně zmiňovaného cíle bylo dosaženo okamžitě. Fidel Castro byl Chruščovovým gestem nadšen – konečně dostal jasný vzkaz, že Kuba nebude v boji proti USA osamocena.

Vystoupení sovětského vůdce mělo zásadní dopad na pobyt Raúla Castra a jeho skupiny v ČSSR a značně ovlivnilo jednání i názory, které Kubánci v Praze vyjadřovali. Před Chruščovovým proslovem se Raúlova delegace netajila obavami o další vývoj na Kubě a projevovala známky nedůvěry vůči Sovětskému svazu a jeho satelitům. Upozorňovala na „nepochopitelní“ kubánských a latinskoamerických specifik a kritizovala čs. představitele, že *„se málo zabýváme problematikou vývoje protiimperialistického hnutí v Latinské Americe a toto hnutí nestudujeme do hloubky s přihlédnutím ke specifickým zvláštnostem této oblasti.“* Kritika se týkala i Moskvy – její přístup ke kubánské revoluci byl označen za „schematický“. K nelibosti čs. strany se Kubánci naopak *„pochvalně zmiňovali o tom, co v tomto směru dělá Čínská lidová republika (...) věnuje pečlivou pozornost všemu, co se v Latinské Americe děje a [latinskoamerické] protiimperialistické hnutí je do hloubky studováno. ČLR ze všech socialistických zemí nejdříve pochopila i celou problematiku kubánské revoluce.“*²⁴⁸ Došlo i k „náhodnému“ setkání s korejskými a čínskými náměstky ministra obrany na přehradě Orlík.²⁴⁹ O několik dnů později Castro pro Čiňany a Korejce uspořádal večeři, reci-

²⁴⁶ Chruščovovo ujištění Kuby o poskytnutí vojenské ochrany, kdykoli bude potřeba, zaznělo v proslovu k ruským učitelům 9. července 1960, viz např. CLISSOLD, op. cit., s. 256–257.

²⁴⁷ Část kubánského vedení včetně Raúla Castra, kterého jinak Moskva považovala za svého spojence, se netajila názorovou blízkostí s Pekingem, jenž byl zastáncem ozbrojeného boje národněosvobozeneckých hnutí, a naopak odmítala sovětskou koncepci „mírového soužití“ socialismu a kapitalismu. Očekávala, že Čiňané budou na rozdíl od Sovětů ochotni Havaně poskytnout vojenskou pomoc. Peking se snažil udržet si sympatie radikální rétorikou, vojenskou pomoc si ale nemohl dovolit poskytnout.

²⁴⁸ „Zpráva o rozhovorech s Luise Mas MARTINA, osobního náměstka R. CASTRA, s náměstkem ministra zahraničních věcí s. GREGOREM a s. plk. ŠEJNOU, náčelníkem sekretariátu...“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12.

²⁴⁹ Stručná informace o pobytu R. Castra v ČSR, AMZV, f. TO-T: Kuba 1960–1964, ka 1.

pročně jej pak korejský i čínský titulář přijali ve svých rezidencích, což bylo čs. místy opět sledováno se značnou nervozitou, stejně jako opakované výroky Kubánců o „*stejně platformě protiimperialistického boje kubánského, korejského i čínského lidu*“ apod.²⁵⁰ „*Ani při jednom z těchto setkání nebyly vysloveny žádné názory v souvislosti s politikou mírového soužití socialistické a kapitalistické soustavy, tak jak ji provádí SSSR. Po setkání s představiteli ČLR Raúl CASTRO se velmi kladně vyslovoval o čínském pohostinství a o přátelství ČLR ke Kubě.*“²⁵¹

Tím víc se čs. představitelé snažili na kubánskou skupinu zapůsobit. Delegace byla přijata několika ministry a zahrnuta pozornou péčí „strany a státu“ tak, aby „*byly vytvořeny předpoklady pro změnu v jejich vztahu [k zemím sovětského bloku] a aby po svém návratu na Kubu ovlivňovali v příznivém smyslu své okolí.*“²⁵² Kubánské hosty všude „nadšeně“ vítalo čs. obyvatelstvo a o jejich programu podrobně informovala čs. média. Delegace navštívila spartakiádu („*na R. Castra zapůsobila nejsilnějším dojmem zejména cvičení armády*“²⁵³) a ministerstvo národní obrany pro ni připravilo několik celodenních vojenských programů (ukázky čs. zbraní, přehlídky vojenských manévrů v Čáslavi a Karlových Varech apod.), které Kubánce nadchly.²⁵⁴ Delegace navštívila také třicetičlennou skupinu kubánských letců, kteří se v Trenčíně zaučovali v létání na proudových stíhačkách MIG-15.²⁵⁵ Jednání o vojenské pomoci vedl za čs. stranu ministr národní obrany B. Lomský se svým tajemníkem J. Šejnou a ministr zahraničního obchodu F. Krajčír se svým náměstkem F. Marešem a pracovníkem sekretariátu

²⁵⁰ „Stručná informace o pobytu R. Castra v ČSR“, AMZV, f. TO-T: Kuba 1960–1964, ka 1

²⁵¹ „Záznam o stycích kubánské vládní delegace...“ ze dne 13. 7. 1960, zpráva pro ministra R. Baráka, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12, s. 2–3

²⁵² „Poznatky o členech doprovodu kubánského ministra ozbrojených sil RAULA CASTRA“ ze dne 28. června 1960. ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

²⁵³ Tamtéž. Druhá celostátní spartakiáda byla ostatně oficiální záminkou pozvání delegace do ČSR.

²⁵⁴ „Stručná informace o dosavadním pobytu Raúla Castra v ČSR [27. června – 10. července 1960]“, AMZV, f. TO-T, Kuba 1960–1964, č. j. 027.317/60-6/2, s. 3

²⁵⁵ „Záznam o návštěvě Raúla Castra v Trenčíně u skupiny kubánských letců“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226. Součástí výcviku byla mimo chodem i ideologická indoktrinace: podmínkou absolvování kurzu byla výuka marxismu-leninismu ve stejném rozsahu jako pro příslušníky čs. armády.

Antonínem Novotným ml. (v jehož bytě probíhala část jednání).²⁵⁶ Kubánci měli zájem především o tanky a těžkou vojenskou techniku, jejich představa ale byla velmi vágní. Lomský proto ustavil skupinu expertů, která Kubáncům během jednání pomohla formulovat jejich požadavky.²⁵⁷

Po Chruščovově proslovu dostala delegace od Fidela pokyn, aby pokračovala z Prahy do Moskvy, kde měla sovětskému vůdci tlumočit díky za vyjádřenou podporu.²⁵⁸ Od tohoto okamžiku se Kubánci začali chovat o poznání „učenílivěji“, projevovali „*vážný zájem o naše zkušenosti, které by se jim na Kubě hodily*“ apod.²⁵⁹ V nové atmosféře se konala také jednání o spolupráci tajných služeb. Kubánské tajné služby fungovaly chabě a Raúl Castro se netajil obdivem ke KGB a rozvědkám zemí sovětského bloku. V jednáních s Rudolfem Barákem požádal o odposlechovou techniku, školení pro příslušníky kubánské bezpečnosti v ČSSR a vyslání čs. bezpečnostních pracovníků na Kubu, navrhl vzájemnou výměnu zpráv. Čs. ministr vnitra kubánské zástupce ujistil, že ČSR je ochotna poskytnout „*neomezenou pomoc, neboť toto slouží v boji proti našemu jedinému a společnému nepříteli, kterým je severoamerický imperialismus. Kubě předáme všechny naše zkušenosti.*“²⁶⁰ V následujících měsících obdrželi Kubánci de facto veškerou pomoc, o níž žádali. Člen Castrovy delegace, osmadvacetiletý ministr vnitra a hlavní šéf kubánské rozvědky a kontrarozvědky Ramiro Valdés absolvoval v době návštěvy asi třítydenní odborné bezpečnostní školení.²⁶¹

²⁵⁶ „Záznam o činnosti kubánského ministra národní obrany Raúla Castra dne 11. 7. 1960“, zpráva pro ministra R. Baráka, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12

²⁵⁷ ŠEJNA, Jan. *We Will Bury You*. London: Sidgwick and Jackson, 1982, s. 46.

²⁵⁸ „V průběhu cesty autem (...) Raúl CASTRO uvedl, že odpoledne tentýž den hovořil telefonicky s předsedou vlády Fidelem CASTREM, který mu naznačil, že jeho cesta se může prodloužit (...) do SSSR.“. Viz. „Záznam o činnosti kubánského ministra národní obrany Raúla Castra dne 11. 7. 1960“, zpráva pro ministra R. Baráka, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12, s. 1. Castro odletěl do Moskvy 17. 7. 1960. Srov. též FURSENKO, op. cit., s. 50.

²⁵⁹ „Záznam o činnosti kubánského ministra národní obrany Raúla Castra dne 11. 7. 1960“, zpráva pro ministra R. Baráka, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12, s. 2

²⁶⁰ „Záznam o rozhovoru s. ministra R. Baráka s osobním tajemníkem kubánského ministra ozbrojených sil R. Castra s Luis Mas Martin ze dne 12. 7. 1960“ ze dne 20. 7. 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226 a „Záznam o jednání s. ministra vnitra R. Baráka s kubánským ministrem národní obrany Raúlem CASTREM“ ze dne 19. července, tamtéž.

²⁶¹ Uspořádání školení pro Valdése navrhl člen ÚV LSSK Osvaldo Sánchez prostřednictvím rezidenta PETERKY a „*vzhledem k politickému významu byl okamžitě udělen souhlas*“

Ředitel INRA Antonio Núñez Jiménez se zase seznamoval s československým *know-how* centrálního plánování a řízení ekonomiky. „Kuba potřebuje pečlivě zkoumat zkušenosti zemí jako je Československo, které začaly zvyšovat úroveň organizace a techniky.“²⁶² Od předsedy Státní plánovací komise O. Šimůnka dostal slib, že na náklady ČSSR bude na Kubu vyslána skupiny expertů SPK, kteří provedou „*expertízu řízení a plánování obdobně jako ji v roce 1951 uskutečnila sovětská expertní skupina u nás.*“²⁶³ Čs. experti odjeli na Kubu v prosinci 1960.

Po návratu z Moskvy na konci července 1960 ještě pokračovala jednání o vojenské pomoci v Praze. Dle pokynu z Kremlu vyšla čs. strana Kubáncům ve všech požadavcích vstříc. Ředitel HTS-MZO F. Mareš a R. Castro podepsali kontrakty na dodávky čs. zbraní a na zaúčtování kubánského vojenského personálu v ČSR a na Kubě. Bylo také sjednáno ustavení vojenských přidělců při velvyslanectví v obou zemích.²⁶⁴

Jak již bylo naznačeno výše, Praha vyvinula značné úsilí, aby kubánské představitele přesvědčila o atraktivitě lidově-demokratického zřízení zemí sovětského bloku a věnovala jim všestrannou péči a pozornost. Před odjezdem z ČSSR byl Raúl Castro a jeho doprovod bohatě obdarován,²⁶⁵ což poukazuje na význam, který čs. vedení návštěvě přikládalo.

Během pobytu delegace se rovněž vyskytlo několik „delikátních“ okamžiků. Již několik dnů po příjezdu, 6. července, poslal Raúl Castro předčasně zpět na Kubu čtyři členy své (původně čtrnáctičlenné) delega-

ministra Baráka. Zpráva z Mexika č. 193 ze dne 27. 6. 1960 [podpis Neužil], ABS, f. I. správa SNB, sv. r. č. 80589. a „Gen. Ramiro Valdes – žádost o odborné bezpečnostní školení v ČSR“ ze dne 28. 6. 1960, tamtéž, r. č. 11226. Viz také kapitola *Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa*.

²⁶² „Některé otázky hospodářské spolupráce mezi Československou socialistickou republikou a Republikou Kuba“, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 280, aj. 363, bod 15, s. 2-3

²⁶³ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 280, aj. 363/15, Příloha III. – Zpráva o jednání s představitelem Kubánské vlády dr. Ernesto Guevarra [sic], s. 4

²⁶⁴ „Souhrnný záznam o jednání ministra Raúla Castra a členů jeho doprovodu na čs. ministerstvu národní obrany a na ministerstvu zahraničního obchodu“ ze dne 30. července 1960, ABS, fond I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226

²⁶⁵ Od generálního tajemníka Novotného dostal R. Castro osobní automobil *Felicia*, vojenskou vysílačku *Orlík*, malorážku s dalekohledem, loveckou kulovnici, pistoli vz. 50 ráže 7, 65 mm, pistoli DUO nikl ráže 6,35 mm, několik souprav broušeného skla, filmovou kameru ADMIRA s promítačkou, kompletní rybářskou soupravu aj. „Seznam darů, které obdrželi členové kubánské delegace v ČSSR, vedené Raúlem Castrem v červnu a červenci 1960“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589

ce.²⁶⁶ V dokumentech rozvědky je uváděným důvodem „*nenormální chování*“ spojené s nadměrnou konzumací alkoholu,²⁶⁷ gen. Jan Šejna ve svých pamětech nicméně uvádí, že pravým důvodem byly výsledky lékařského vyšetření – jež na Castrovu žádost podstoupili všichni členové delegace – svědčící o tom, že tito Kubánci trpí pohlavními chorobami.²⁶⁸ Rozruch způsobil také Castrův osobní tajemník Luis Mas Martín, který „*zapomněl v taxíku deník s poznámkami z Ministerstva zahraničního obchodu, kde se jednalo o kvótách a druzích zbraní pro Kubu v dalších lodních zásilkách.*“²⁶⁹

Setkání F. Castra s A. Novotným

Zanedlouho po návštěvě Raúla Castra v Československu se poprvé osobně sešli také nejvyšší představitelé obou zemí Fidel Castro a Antonín Novotný. Stalo se tak po vyhlášení tzv. Havanské deklarace (2. září 1960) – textu, který nejen ostře kritizoval americkou politiku vůči Latinské Americe, ale naznačoval také výraznější ideologický posun kubánského vedení k marxismu, což LSSK i Moskva kvitovaly s uspokojením. Při následném setkání Castra s Chruščovem v sídle OSN v New Yorku pak sovětský vůdce využil příležitosti, aby zopakoval své prohlášení z července, že totiž Sovětského svaz je připraven bránit Kubu vojensky. Také s Novotným se Castro sešel v New Yorku. 26. září 1960 zavítal se svou suitou do budovy čs. mise OSN, kde se Novotný při příležitosti XV. valného shromáždění zdržoval. Měli několikahodinový noční rozhovor. Castro Novotného požádal o úvěry na výstavbu průmyslových závodů a dostal Novotného souhlas. Jinak se jejich rozhovor točil hlavně kolem politických témat: Castro označil kandi-

²⁶⁶ Jednalo se o Felixe Lugonese Ramíreze, Marcelina Sáncheze Díaze, Juana B. Péreze a Mariana E. Seija Torrese. „Záznam o stycích kubánské vládní delegace....“ ze dne 13. 7. 1960, zpráva pro ministra R. Baráka, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12, s. 4.

²⁶⁷ „Seznam členů kubánské delegace – Poznámka“, AMZV, f. TO-T: Kuba 1960–1964, ka 1. Viz též „Záznam o návštěvě Raúla Castra“ ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226, mikrofiš 3/4.

²⁶⁸ ŠEJNA, Jan. *We Will Bury You*. London: Sidgwick and Jackson, 1982. s. 46.

²⁶⁹ „Záznam. Luis Mas Martín, osobní tajemník ministra Raúla Castro – ztráta poznámkového bloku se záznamy z pobytu v ČSSR“ ze dne 30. 7. 1960. ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226.

dáty na úřad prezidenta USA za „*stupidní lidi, kteří by dnes na Kubě nemohli zastávat žádné odpovědné místo.*“²⁷⁰ Hovořil také o utlačované černošské populaci USA, která podporuje kubánskou revoluci a americké černochoy označil za pokrokové. V tomto bodě „*s. president s Castrem plně nesouhlasil: řekl, že kdyby černoši USA byli skutečně pokrovní, šli by do Afriky pomoci nově vzniklým černošským státům vybudovat jejich hospodářství, což se však neděje.*“²⁷¹ Poté se Novotný s Castrem podělil o „*některé naše četné zkušenosti*“ z oblasti řízení ekonomiky státu a závěrem se představitelé obou zemí vzájemně pozvali na návštěvu Kuby a ČSSR, k nimž ovšem v následujících letech z ani jedné strany nedošlo.²⁷²

Che Guevara v Praze

S vědomím, že může počítat se sovětskou vojenskou ochranou a hospodářskou pomocí, přistoupilo kubánské vedení na podzim 1960 ke znárodnění zbytku klíčových sektorů ekonomiky (banky, většinu služeb), které opět zasáhly i americký kapitál v zemi. Podobně jako v létě 1960 po znárodnění amerických rafinérských společností rozhodl Fidel Castro podpořit tento krok vysláním hospodářské mise do zemí sovětského bloku. Misi vedl Ernesto Guevara. Do Prahy přijel na konci října 1960 – krátce poté, co Washington vyhlásil zákaz vývozu amerického zboží na Kubu (vyjma léků a potravin). Jednání o rozšíření hospodářské pomoci sovětského bloku Kubě trvala až do konce roku, částečně se odehrávala v Moskvě. V souladu se směrnicí politbyra ÚV KSČ byly uspokojeny prakticky všechny kubánské požadavky: rozšíření dlouhodobého úvěru o dalších 20 mil. USD, zkrácení dodacích lhůt u investičních celků dodávaných

²⁷⁰ Záznam ze setkání soudruha presidenta s Fidelem Castrem, AMZV, f. TO-T, Kuba 1960–1964, ka 2, s. 3.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Ačkoli kubánský prezident O. Dorticos navštívil v 60. letech ČSSR hned dvakrát (1961 a 1964), návštěva F. Castra se odehrála až v roce 1972 a čs. návštěva Kuby na této úrovni až v roce 1973 (G. Husák). Nejpravděpodobnější byla návštěva F. Castra v létě 1961, kdy chtěl kubánský ministerský předseda u příležitosti konference tzv. nezúčastněných zemí v Bělehradě „*využít návštěvy v ČSSR jako protiváhy účasti na této konferenci.*“ Viz. „*Informace a pozvání Fidela Castra k návštěvě ČSSR*“ z 30. 6. 1961, čj. 23-26/508, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3.

z Československa na Kubu, poskytnutí stovek vysokoškolských stipendií pro mladé Kubánce aj. Smlouva o rozšířené hospodářské pomoci Kubě byla podepsána 28. října 1960 jako dodatkový protokol k červnové dohodě a její plnění mělo být vzhledem k „*mimořádné důležitosti*“ zabezpečeno „*i za cenu mimořádných opatření.*“²⁷³

„Akce 313“

V době Guevarova pobytu v Praze také již několik měsíců běžela „Akce 313“, což byl krycí název pro čs. účast na (v tuto dobu přísně utajované) kubánské měnové reformě, která byla vyhlášena v srpnu 1961 a během níž kubánská vláda stáhla z oběhu a zrušila bankovky v hodnotě asi 500 mil. peso.²⁷⁴ Československo hrálo v této akci významnou roli. V červenci 1960 se na čs. velvyslance Pavlíčka v Havaně osobně obrátili Fidel Castro a Ernesto Guevara žádostí o vytištění 150 milionů kusů bankovek. Usnesením politbyra ze dne 17. září 1960 se Praha zavázala zajistit tisk nových kubánských bankovek.²⁷⁵ K výrobě bankovek bylo nutné nakoupit v Sovětském svazu několik set tun speciálního papíru a v některém kapitalistickém státě tzv. offsetové barvy a gumy za tvrdou měnu. Aby byla dodržena stanovená lhůta, bylo nutné vyhradit celou kapacitu Státní tiskárny cenin pro tento úkol, na několik měsíců zavést desetihodinovou pracovní dobu a odložit výrobu tuzemských platidel a tiskovin asi o půl roku.²⁷⁶ V listopadu 1960 pak Kubánci požádali ještě o dodání 160 milionů kusů nových mincí. Tuto žádost důrazně podpořil i Guevara, jenž se v Praze zdržoval.²⁷⁷ 27. prosince 1960 odsouhlasilo politbyro ražbu a dodávky požadovaného množství mincí. Výrobu kubánských platidel, jejich dopravu a

²⁷³ Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 294, aj. 377, b. 10.

²⁷⁴ „Mimořádná hospodářská zpráva č. 3 – vývoj peněžního oběhu na Kubě po měnové reformě v srpnu 1961“ ze dne 27. 9. 1962, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, čj. 0190/62-Fk/Zi.

²⁷⁵ Usnesení ze dne 17. 9. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 278, aj. 360, b. 25.

²⁷⁶ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 278, aj. 360, b. 25, s. 2 Přílohy

²⁷⁷ „Žádost vlády kubánské republiky“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 289, aj. 372, b. 24. „Zpráva o ražbě...“, s. 2.

předání označovala čs. rozvědka jako „akci 313“. Na výrobu mincí pro Kubu musela ČSSR zajistit dovoz 502 tun mědi a 168 tun niklu v hodnotě 4,5 mil. Kčs (ve volných devizách). Vzhledem k tomu, že Státní mincovna v Kremnici nedisponovala dostatečně výkonnými razicími stroji, muselo být zařízení dovezeno (nad schválený dovozní limit) z Belgie. Jelikož Kubánci na mince spěchali, začala výroba dokonce předtím, než byl podepsán příslušný kontrakt (výroba tuzemských mincí ovšem musela být přesunuta až do roku 1962).²⁷⁸ Navíc „vzhledem k politickému významu věci“ souhlasilo MZO na jednání s Guevarou (20. – 21. 12. 1960), že sníží původní cenu zakázky z cca 10,7 mil. Kčs²⁷⁹ na cca 8,1 mil. Kčs (kovy měli Kubánci zaplatit ve volných devizách, zbytek v československo-kubánském clearingu do konce roku 1962).²⁸⁰ Vzhledem „k nutnosti zachovat naprostou tajnost celé akce a zajistit co nejrychlejší a bezpečnou přepravu“ provedl přepravu a pojištění bankovek a mincí Sovětský svaz (tento postup byl obvyklý i u dodávek čs. speciálního materiálu). První dodávka byla vyexpedována v prvním čtvrtletí 1961 (do Havany dorazila na přelomu března a dubna), poslední na konci roku 1961. Celková váha zásilek činila asi 1000 t a celou akci koordinovala HTS-MZO.²⁸¹

Hájení kubánských zájmů v USA a vylodění anticastrovských sil na Playa Girón

Poslední týdny roku 1960 se na Kubě nesly ve znamení očekávání ozbrojeného útoku USA. Ukázalo se také, že Castrova podezření, že mezi zaměstnanci amerického velvyslanectví v Havaně se nacházejí agenti CIA, byla oprávněná. Na základě zprávy sovětské rozvědky o rostoucím nebez-

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Mincovna Kremnica vyčíslila cenu zakázky na 27, 8 mil. Kčs. ve státních velkoobchodních cenách.

²⁸⁰ „Žádost vlády kubánské republiky“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 289, aj. 372, b. 24. „Zpráva o ražbě...“, s. 3.

²⁸¹ „Dodávky [bankovek a mincí] kubánské revoluční vládě – ústně“ ze dne 17. ledna 1961, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 292, aj. 375, bod 31. Již v létě 1962 ovšem vyšlo najevo, že bankovky jsou značně nekvalitní: „po určité době v oběhu se zkracují až o 3 mm, což je zaviněno vlhkým tropickým klimatem.“ „Zpráva z Havany č. 92“ ze dne 14. 7. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

pečí invaze dal Castro na konci prosince 1960 americké vládě 48 hodinovou lhůtu na snížení stavu pracovníků amerického velvyslanectví v Havaně na jedenáct osob včetně místních sil. Na tuto žádost reagoval Washington 3. ledna 1961 přerušением diplomatických styků. Vzápětí se kubánská vláda obrátila na Československo s žádostí, aby hájilo její zájmy na území USA. Čs. strana sdělila svůj souhlas už 4. 1. 1961. Souhlasila i Moskva a Američané. Kubánské záležitosti v USA přešly na čs. ZÚ ve Washingtonu. „Převzetí hájení zájmů je významným politickým krokem při utužení vztahů nejen mezi Kubánskou republikou a ČSSR, ale také celým socialistickým táborem. Má také značný význam ve vztazích socialistického tábora k zemím Latinské Ameriky.“²⁸² Kubánská agenda byla poměrně rozsáhlá (vedle legalizace dokumentů, vízové agendy a podobně obnášela také spory mezi kubánskými emigranty a vládou ohledně zabaveného majetku, předávání protestních nót jak ze strany State Departmentu, tak kubánského MZV atd.) a pojily se s ní značné výdaje, které z „politických důvodů“ hradila Praha.²⁸³

17. dubna 1961 došlo k dlouho očekávané invazi, jejímž cílem bylo svržení kubánského režimu. Asi tisícovka Castrových odpůrců z řad kubánského exilu se vylodila na Playa Girón a Playa Larga v Zátocě sviní. Při likvidaci této akce byl použit čs. vojenský materiál, dodávaný na Kubu ve velkém od počátku roku 1960. Ve dnech invaze se proslavily zejména čs. protiletadlové čtyřkanóny-čtyřsamopaly, Kubánci nazývané *cuatrobocas checas*. (Zdůrazněme ovšem, že anticastrovská akce neuspěla zejména proto, že ji Američané vojensky nepodpořili).

Vylodění příslušníků kubánského exilu za asistence CIA poskytlo Castrovi příležitost oficiálně vyjádřit sympatie ke státní ideologii Sovětského svazu, jehož vojenskou ochranu a hospodářskou pomoc potřeboval,

²⁸² „Zastupování kubánských zájmů v USA“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3.

²⁸³ Jen plat a náklady na ubytování představovaly asi 10 tis. Kčs měsíčně. Mimo to hradila čs. strana cestovné, výdaje na zařízení bytů aj. „Úhrada výdajů spojených se zastupováním kubánských zájmů v USA“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 315, aj. 400, b. 9. Po sesazení J. Goularta v r. 1964 převzala ČSSR hájení kubánských zájmů také v Brazílii.

a oznámit socialistickou orientaci své země.²⁸⁴ Tento okamžik potom otevírá novou etapu vztahů Kuby a sovětského bloku.

Shrnutí

V období, které je předmětem této kapitoly (od zřízení čs. ZÚ v Havaně na počátku roku 1960 do vylodění anticastrovských sil na Playa Girón v dubnu 1961), je postoj kubánského vedení k zemím sovětského bloku včetně ČSSR určován zejména obavou z války se Spojenými státy a potřebou pevného spojení ve vojenské a hospodářské oblasti. V souladu se sovětskou linií Československo na tuto potřebu pružně reaguje a masivně se na Kubě angažuje. Participuje na konsolidaci kubánského režimu několika způsoby. Vedle dodávek vojenského materiálu (který je mj. použit k likvidaci dubnové invaze) a hospodářské pomoci (jež spolu se sovětskou a čínskou pomocí umožňuje Kubě čelit následkům amerického embarga vyhlášeného v říjnu 1960) se Praha podílí i na organizaci kubánských bezpečnostních služeb a v různých oblastech poskytuje odborné *know-how* prodchnuté ideologickou indoktrinací.²⁸⁵ V druhé polovině roku 1960, po návratu Raúla Castra z Československa a Moskvy, pak Havana uskutečňuje několik zásadních kroků v oblasti vnitřní i zahraniční politiky – přejímá systém bezpečnostních služeb zemí sovětského bloku (jako inspirace slouží i čs. rozvědka), v oblasti ekonomiky výrazně podporuje cestu centrálního plánování, státní aparát je „očištěn“ od antikomunistů atd. V zahraničněpolitické oblasti se čím dál zřetelněji odvolává na sovětskou jadernou „garanci“, která již naprosto ovládá její vztahy s Washingtonem.

²⁸⁴ Castrův proslov z 16. 4. viz *Discursos e intervenciones del Comandante en Jefe Fidel Castro Ruz, Presidente del Consejo de Estado de la República de Cuba*, dostupné z <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/>

²⁸⁵ Ideologická indoktrinace byla součástí bezpečnostního školení, hospodářských konzultací, ale např. i vojenského výcviku. Kubánští letci a technici, kteří od roku 1960 přijížděli do Československa na školení, museli v rámci kurzu absolvovat hodiny marxismu-leninismu ve stejném rozsahu jako příslušníci čs. armády. V březnu 1961 uspořádala KSČ „odborný“ kurz pro velitele kubánských lidových milic (dvacetičlennou skupinu vedl člen ÚV LSSK Oscar Ortiz), jehož náplň byla zejména politická. „Záznam o návštěvě Raúla Castra v Trenčíně u skupiny kubánských letců“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226 a „Zpráva o pobytu studijní delegace kubánských revolučních milic v ČSSR“ ze dne 26. 5. 1961. NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 210, aj. 351, b. 23.

Útok na Playa Girón pak umožňuje kubánskému vedení odhalit před Kubánci i před světem svůj záměr orientovat Kubu na Východ a přetvořit ji v socialistický stát. Třebaže její otěže nadále třímá v rukou *el líder supremo*, vývoj kubánské revoluce je od tohoto okamžiku pevně spjatý se sovětským blokem. Význam Kuby pro sovětský blok zdaleka převyšuje význam jakéhokoli jiného „pokrokovému“ režimu ve třetím světě a její „rozkvět“ se stává otázkou prestiže všech komunistických režimů.

6. ČSSR a Kuba: od vylodění na Playa Girón do raketové krize (duben 1961 – říjen 1962)

Stejně jako v předcházejících obdobích se i v této etapě československá politika vůči Kubě pohybovala v mezích vytyčených Sovětským svazem. V některých ohledech byla podrobena dokonce přísnějšímu dohledu Moskvy. To se týkalo např. činnosti čs. zastupitelského úřadu v Havaně. Zatímco ve svých počátcích v roce 1960 a prvních měsících r. 1961 disponovalo čs. velvyslanectví jistým prostorem pro vlastní iniciativu, což byla odměna za poslušné plnění funkce „prodloužené ruky“ SSSR na Kubě, po Castrově vítězství na Playa Girón, kdy odpadla nutnost skrývat před Západem rozsáhlé kontakty Havany s Moskvou a sovětská přítomnost na ostrově narostla ve všech oblastech (diplomacie, bezpečnost, hospodářství, vojenská oblast), byli čs. diplomaté přesunuti do výrazně podřízenějšího postavení. Častěji než dosud se dostavovali na konzultace k sovětským „přátelům“, kteří de facto vykonávali nebo v podstatné míře ovlivňovali všechna důležitá rozhodnutí. Pakliže měli Sověti dojem, že je čs. strana hodlá obejít, ZÚ se nevyhnul kritice. Už v březnu 1961 upozornil sovětský velvyslanec Kudrjavcev čs. velvyslance Pavlíčka, že „některé závažné otázky zahraniční politiky [vůči Kubě] nejsou konzultovány se sovětskými přáteli“,²⁸⁶ a kritika pokračovala i v druhé polovině roku 1961. Jak naznačují některé archivní dokumenty,²⁸⁷ Kudrjavcev mimo jiné narážel na plány Prahy založit v Havaně čs. kulturní a informační středisko Casa de la Cultura Checoslovaca. Takový projekt byl na sovětský vkus příliš samostatný a překračoval částečnou autonomii, kterou Moskva svým satelitům ve vztahu k zahraničí udělovala. Praha tedy musela zpětně žádat ve věci o svolení a činnost střediska byla zahájena až v květnu 1962 (viz dále).

Pracovníky čs. ZÚ Havana dosti zaměstnával i vyostřující se čínsko-sovětský spor, v němž hrála Havana specifickou roli a jenž byl důležitou součástí „nových vztahů“ mezi SSSR a Kubou po Playa Girón. Z pověření

²⁸⁶ „Koordinace zahraniční politiky ke Kubě se sovětskými přáteli“, informace ze dne 23. 3. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629

²⁸⁷ „Rozhovor s Pavlíčkem se sovětským titulářem v Havaně“, ze dne 10. 4. 1961, čj. 024 399/61-6/2, AMZV, TO-T Kuba 1960–1964, k. 2

Moskvy měli nyní čs. diplomaté za úkol věnovat zvýšenou pozornost čínským aktivitám na Kubě, oblíbenost Číny u Kubánců srovnávat se zeměmi sovětského bloku a hlásit tyto informace sovětským „přátelům“. Stejně bedlivou pozornost měli čs. diplomaté věnovat i „konkurenčnímu“ jugoslávskému velvyslanectví a jeho činnosti. Změna postavení směrem k větší podřízenosti Moskvě, jež zhruba v polovině r. 1961 postihla čs. ZÚ, se nevyhnula ani havanské rezidentuře čs. rozvědky, jež nyní veškeré své kroky týkající se Kuby musela předem konzultovat se svou sovětskou kolegyní (více viz kapitola *Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa*).

Na druhé straně se čs. pronikání a působení na Kubě rozrostlo co do kvantity, zejména pokud jde o poskytovanou hospodářskou pomoc, jež spolu s dodávkami vojenské techniky dosáhla za celé námi sledované období (1959–1962) největšího objemu. Rychlým tempem rostl také počet čs. zástupců žijících a pracujících na Kubě – pracovníků ZÚ, obchodního oddělení, vojenského oddělení, rozvědky, expertů, technického personálu atd. – jenž v polovině roku 1962 dosáhl asi šesti stovek (nepočítaje krátkodobé pobyty, brigádníky aj.).²⁸⁸ Rozšíření spolupráce s Kubou a navýšení poskytované pomoci přirozeně mělo své důvody. Souviselo především s nepřítelstvím obratnou politikou Washingtonu vůči Kubě, jež se snažila ostrov všestranně izolovat. Havana pak hledala pevnější oporu ve státech, s nimiž ji pojila protiamerická linie, což byl primárně Sovětský svaz a jeho satelity. Události na Playa Girón v dubnu 1961 pak Kubu vehnaly hlouběji do sovětského náručí. Mezi Moskvou a Havanou (a podobně Prahou a Havanou) byla v druhé polovině r. 1961 a v průběhu roku 1962 podepsána řada dohod o hospodářské a vojenské pomoci. Castrovo vítězství na Playa Girón také umožnilo oficiálně ohlásit transformaci kubánské revoluce v revoluci socialistickou a paralelně s hospodářskou pomocí SSSR přijmout i jeho politický systém.

Na ideologický posun kubánského vedení směrem k marxismu-leninismu reagoval Sovětský svaz tím, že Kubu v dubnu 1961 zařadil na seznam „národně-demokratických“ států. „Národně-demokratický“ stát

²⁸⁸ „Zpráva delegace Národní fronty, která se zúčastnila oslav třetího výročí kubánské revoluce“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 339, aj. 430/k info 2, s. 13.

byl nový sovětský komunistický koncept přijatý v prosinci 1960 během konference komunistických a dělnických stran v Moskvě a „ušíť na míru“ právě Kubě. Ať už zněla definice „národně-demokratického“ státu jakkoli (spolu s Kubou byly za „národně-demokratické“ země prohlášeny ještě Guinea, Ghana, Mali a Indonésie), jednalo se v prvé řadě o snahu vtěsnat Kubu a vývoj, kterým se ubírala, do teoretické kategorie, jež by odpovídala moskevským představám.²⁸⁹ Jenom tak mohla být Kuba legitimně přivítána v sovětském bloku. Vzhledem k naprosté závislosti čs. zahraniční politiky na Moskvě hodnotila Praha ideologický vývoj kubánského vedení identicky. Pakliže do konce roku 1960 řadil Černínský palác Kubu mezi tzv. národně-osvobozené státy, v polovině roku 1961 byla Kuba dle sovětského vzoru přeřazena do skupiny národně-demokratických režimů, což jí v praxi zaručovalo stejný přístup jako k zemím socialistickým.²⁹⁰ Nyní se podíváme na to, jak se Moskvou posvěcené přijetí Kubu do „rodiny socialistických zemí“ a výraznější orientace Kubu na spolupráci se sovětským blokem promítlo do různých oblastí československo-kubánských vztahů.

Změny ve vztahu ČSSR a Kubu ohlašovala rovina ideologická. Kubě byl nyní poskytnut větší prostor ve specializovaných ideologických časopisech i neperiodických publikacích určených československým příjemcům. V r. 1961 vydalo Státní nakladatelství politické literatury (SNPL) český překlad knihy *Základy socialismu na Kubě* od Blase Roky; záhy poté vyšel v edici „Zkušenosti bratrských komunistických a dělnických stran“ téhož nakladatelství dvoustránkový sborník z VIII. sjezdu LSSK.²⁹¹ Texty Fide-la Castra a kubánských komunistů (Blase Roky, Juana Marinella) se od po-

²⁸⁹ LEVESQUE, op. cit., s. 75. Za „národně-demokratický“ byl označován stát, který již dokončil buržoazní revoluci a nacházel se „v přechodu k socialismu“, byl politicky a hospodářsky nezávislý, antiimperialisticky vymezený, prováděl zemědělskou reformu a posiloval roli státu v ekonomice.

²⁹⁰ Přechod z jedné kategorie do druhé symbolicky demonstrovalo například to, že kubánským diplomatickým pracovníkům a jejich rodinám (i těm působícím mimo ČSSR) byly od r. 1961 poskytovány „za obdobných podmínek, jako je tomu u titulářů zemí socialistického tábora“ – tedy zdarma – rekreační nebo léčebné pobyty v československých lázních. Např. kubánský velvyslanec v Paříži Harold Gramatges strávil část roku 1961 na léčení v Teplicích. „Souhlas J. Hendrycha s návrhem MZV“, čj. 23-26/345, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3.

²⁹¹ VIII. sjezd Lidové socialistické strany Kubu. Praha: SNPL, 1961 (Přel. Jiřina Radilová-Weissová). ROCA, Blas: *Základy socialismu na Kubě*. Praha: SNPL, 1961 (Přel. Jiřina Radilová-Weissová).

loviny roku 1961 pravidelně objevovaly na stránkách časopisů *Nová doba* nebo *Otázky míru a socialismu*.²⁹² Český překlad Castrových *Projevů* vyšel v r. 1962. (O domácí propagandě zabývající se Kubou podrobně pojednává samostatná kapitola.)

Rozvíjely se také politické styky. Byly rozšířeny oboustranné návštěvy oficiálních delegací na vládní i ministerské úrovni. Při příležitosti otevření výstavy *Československo – země přátel* v Havaně v létě 1961 navštívila Kubu vládní delegace vedená místopředsedou vlády R. Strechajem. V září 1961 navštívil Československo kubánský prezident O. Dorticós. Téhož roku se uskutečnila také oboustranná návštěva ministrů zahraničních věcí R. Roy a V. Davida. Při příležitosti oslav výročí kubánské revoluce, útoku na kasárna Moncada apod. byly na Kubu vysílány delegace Národní fronty. Značně narostl počet delegací vysílaných ministerstvy zahraničního obchodu a národní obrany.²⁹³

Přijetí kubánských státních představitelů v Československu nyní odpovídalo zvyklostem běžným při přijímání zástupců socialistických států. Zatímco Raúla Castra v létě 1960 přijal pouze ministr národní obrany B. Lomský se svými spolupracovníky,²⁹⁴ při příletu a odletu prezidenta O. Dorticóse v září 1961 byla na ruzyňském letišti a na projížděné trase zajištěna účast desítek tisíc obyvatel, město bylo vyzdobené a podobně.²⁹⁵ Během pobytu kubánského prezidenta došlo také ke „*slavnostnímu pojmenování Východního náměstí ve Vršovicích na náměstí Kubánské revoluce*.“²⁹⁶ Podobné výsady byly zpravidla rezervovány pouze představitelům socia-

²⁹² *Nová doba* byla českou mutací ruského časopisu *Novoje vremia*. Časopis *Otázky míru a socialismu* (známější pod anglickým názvem *World Marxist Review*) byl teoretický a ideologický měsíčník komunistických stran založený v r. 1958 jako nástupce časopisu Kominformy *Za trvalý mír, za lidovou demokracii*. Redakce sídlila v Praze. V době jeho největšího rozkvětu vycházelo až 41 jazykových mutací a v nákladu kolem půl milionu kusů byl distribuován do 145 zemí. Časopis měl „napomáhat formulování společné politické linie“ komunistických stran v sovětském bloku, ve skutečnosti jej spíš využívaly komunistické strany některých rozvojových zemí, kde komunisté nebyli u moci. Články Blase Roky v *Otázky míru a socialismu* v r. 1961: č. 5, s. 68, č. 10, s. 1–8, č. 11, s. 37–43.

²⁹³ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 361, aj. 453/k info 1, sv. 339, aj. 430/k info 2 aj.

²⁹⁴ ŠEJNA, Jan. *We Will Bury You*. London : Sidgwick and Jackson, 1982, s. 44

²⁹⁵ „Státní návštěva presidenta Kubánské republiky dr. O. Dorticóse Torrado v ČSSR.“ NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 319, aj. 406, bod 15.

²⁹⁶ Tamtéž.

listických států. Československo-kubánská politická jednání byla také od nynějška uzavírána tradičními oficiálními komuniké, jakými končovala všechna podobná setkání mezi představiteli komunistických režimů a jež se vyznačovala nadmírou ideologických frází a faktickou bezobsažností. Závěrečná komuniké obyčejně obsahovala prohlášení o názorové shodě představitelů obou států, že příčinou problémů současného světa je „vykořisťovatelská, utlačovatelská a agresivní povaha imperialismu, jenž (...) štví proti socialistické světové soustavě a buduje válečné základny.“ Navzdory pročínským sympatiím Havany bylo nezbytnou součástí prohlášení také „ocenění mírového úsilí SSSR“ a text vždy uzavíral dovětek, že rozhovory byly „přátelské“ a vyznačovaly se „srdečností a oboustranným porozuměním.“²⁹⁷ Dalším charakteristickým rysem vládních nebo ministerských setkání bylo předávání zkušeností s budováním socialismu v různých oblastech („očišťování“ státního aparátu od politicky závadných osob, oslabení vlivu církve aj). „Velmi poučné bolo pre komandanta Guevaru vysvetlenie s. Strechaja, akým spôsobom bola akcia umiestňovanie nespôľahlivých kádrov na iné pracovnické riešená v ČSSR. Zvlášť podrobne sa prediskutovala otázka využitia a rozmiestnenia lekárov a technikov, ktorí plne nepodporujú súčasnú vládu, ale sú pre kubánske hospodárstvo nepostrádateľní.“²⁹⁸ Hned na úvod setkání Dorticóse a Novotného zase „došlo ke krátké výměně názorů a zkušeností z řešení náboženské otázky v Československu a na Kubě.“²⁹⁹

Předávání zkušeností s budováním socialismu se neuskutečňovalo jen mezi vládními nebo stranickými představiteli, ale také na úrovni pracovníků různých společenských organizací.³⁰⁰ Není cílem této kapitoly poskytnout jejich úplný výčet, na ilustraci uvedeme jen několik příkladů. Na počátku r. 1962 uspořádalo Revoluční odborové hnutí (ROH) dvouměsíční

²⁹⁷ „Společné československo-kubánské prohlášení. Státní návštěva presidenta Kubánské republiky dr. O. Dorticose Torrado v ČSSR“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 319, aj. 406, b. 15.

²⁹⁸ Pobyt čs. vládní delegace na Kubě ve dnech 3. – 19. 6. 19661. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 313, aj. 398, b. 7, s. 6.

²⁹⁹ „Záznam z jednání mezi presidentem Republiky Kuba dr. Osvaldo Dorticosem a presidentem ČSSR s. A. Novotným“ z 21. září 1961, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 323, aj. 410, k informaci, bod 1, s. 1.

³⁰⁰ Na jiných místech v této práci jsou podrobněji rozebírány případy poskytování „socialistického know-how“ v oblasti hospodářství či bezpečnosti – viz kapitoly *Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa* a *Hospodářské vztahy Kuby a Československa*.

kurs pro třicet kubánských odborových funkcionářů. Kurs, jehož cílem bylo „předat zkušenosti získané při výstavbě socialistické společnosti, zejména k problémům účasti pracujících na řízení a kontrole výroby,“³⁰¹ byl koncipován do třinácti „obecně-teoretických“ politických lekcí. Kubánští odboráři absolvovali přednášky o boji čs. lidu za samostatnost, vzniku KSČ, všeobecné krizi kapitalismu, úloze mzdy v socialismu, úloze odborů v organizování socialistického soutěžení apod. Lekce vycházely z výsledků XXII. sjezdu ÚV KSSS a „příslušných závěrů ÚV KSČ.“³⁰² Ústav dějin KSČ zase převzal péči o kubánské muzejníky, kteří hledali inspiraci pro vznikající Muzeum revoluce (Museo de la Revolución). Pod vedením pracovníků Muzea K. Gottwalda a Muzea V. I. Lenina absolvovali v Praze kratší studijní pobyt, během kterého byli seznámeni s čs. muzejními postupy a konzultovali vlastní práci.³⁰³ Velká pozornost byla věnována družbě mládežnických svazů a politickým školením pro mladé Kubánce. V srpnu 1961 byla do ČSSR pozvána k třítydennímu pobytu skupina kubánských pionýrů, v níž se nacházel i syn ministerského předsedy Fidela Castra.³⁰⁴ Část léta 1961 trávili na „poznávacím a studijním pobytu“ v Československu také delegáti AJR (Asociación de Jóvenes Rebeldes – Asociace mladých povstalců). Na základě usnesení politbyra je pozval Ústřední výbor Československého svazu mládeže (ÚV ČSM). „Mladé povstalce“ přijal mimo jiné i A. Novotný na Pražském hradě.³⁰⁵ Rozhovor – lépe řečeno Novotného přednáška – se nejprve točil kolem mezinárodní situace: „Kennedy bude muset trochu usměrnit svůj rozum 44letého člověka, kterým chce převrátit svět. S plány

³⁰¹ „Usnesení 150. schůze sekretariátu ÚV KSČ, konané dne 3. 1. 1962 – k bodu Organizování semináře pro 30 odborářských funkcionářů kubánských odborů“. NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 221, aj. 375, b. 7.

³⁰² Tamtéž, příloha III, s. 4. Náklady na akci ve výši 220 tis. Kčs hradila Ústřední rada odborů (ÚRO), Kubánci platili cestu.

³⁰³ „Usnesení ze 135. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 16. 8. 1961 – k bodu pozvání dvou pracovníků budovaného Muzea revoluce do ČSSR“, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 215, aj. 360, b. 19

³⁰⁴ Castro osobně požádal čs. velvyslance v Havaně, „aby jeho syn Fidelito (...) mohl strávit prázdniny v naší republice“. Usnesení ze 135. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 16. 8. 1961 – k bodu pozvání pěti kubánských pionýrů do ČSSR, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 215, aj. 360, b. 38. Kubánští pionýři byli umístěni v mezinárodním pionýrském táboře v Seči. Náklady pobytu hradil ÚV ČSM.

³⁰⁵ „Přijetí delegace Sdružení mladých povstalců Kuby“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 307, aj. 391/18.

USA na světovládu to vypadá velmi špatně, Američané den ode dne ztrácejí na své prestiži. Na druhé straně socialistický tábor a zejména Sovětský svaz a evropské země socialistického tábora jdou velmi rychle kupředu v rozvoji své ekonomiky.“ Pokračoval výčtem úspěchů socialistického Československa na poli zemědělství, průmyslu, školství či zdravotnictví a pro případ, že by se snad některý z adolescentů nedovtípil, uzavřel Novotný přednášku zdůrazněním, že *„to, co vám říkám, není žádné chlubení. Jsou to výsledky systematické práce, kterých žádný kapitalistický režim nemůže dosáhnout.“*³⁰⁶

Další oblast, která nemohla zůstat neovlivněna přijetím Kuby do „socialistické rodiny“, byly hospodářské vztahy. Jak již bylo zmíněno výše, orientace kubánské ekonomiky na spolupráci se zeměmi sovětského bloku se po Playa Girón dále prohloubila. Hospodářská pomoc poskytovaná Kube představovala značnou zátěž především pro Sovětský svaz, ten se ale snažil rozložit náklady i na své satelity, především na ČSSR. Praha vycházela Moskvě vstříc. Souhlasila například s tím, že od roku 1962 navýší dovoz kubánské třtinového cukru, třebaže sama byla největším vývozcem sladké poživatiny ve střední Evropě. Projevila dokonce ochotu omezit vlastní výrobu cukru a domácí cukrovou řepu používat především jako krmiva. Na politické rovině doplnilo čs. vedení (konkrétně generální tajemník A. Novotný) tyto kroky prohlášením, že *„naše síla bude mnohem větší, když si budeme vzájemně pomáhat. Imperialisté mohou uvalovat embargo na obchod, my si navzájem pomůžeme. Uvidíme, kdo to déle a lépe vydrží,*“ na což kubánský prezident O. Dorticós reagoval slovy, že *„je rád, že soudruh Novotný k věci přistoupil tímto způsobem, neboť dle jeho názoru právě takto je nutno k řešení těchto problému přistoupit.“*³⁰⁷ O dlouhodobý vyšší odběr kubánské cukru a o zachování preferenčních cen až do roku 1965 požádala Kuba po předchozí dohodě s Chruščovem také další členské

³⁰⁶ „Záznam o návštěvě delegace kubánské mládeže Sdružení mladých rebelů u prvního tajemníka ÚV KSČ a presidenta republiky soudruha A. Novotného na Pražském hradě“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 154, obal 2, složka 14.

³⁰⁷ „Záznam z jednání mezi presidentem Republiky Kuba dr. Osvaldo Dorticósem a presidentem ČSSR s. A. Novotným...“ z 21. září 1961, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954-1962, sv. 323, aj. 410, k info 1, s. 3, 6.

země RVHP. Svou žádost přednesla na podzim 1961 v Moskvě. S výjimkou Albánie všechny členské země Rady přirozeně projevíly „zásadní ochotu zvyšovat odběr cukru a řešit také cenovou otázku.“³⁰⁸ Československo se zavázalo odebrat o Kuby v letech 1962–1965 ročně 150 tisíc tun surového cukru pro vnitřní potřebu za preferenční cenu 3,56 US centů za libru (kteřou stanovil SSSR).³⁰⁹ V porovnání s rokem 1961 tím ztrojnásobilo svůj závazek (tehdy odebralo 50 tis. tun). Vedle toho bylo dohodnuto, že ČSSR odebere v letech 1962–1965 také 100 až 150 tis. tun surového nebo rafinovaného cukru pro reexport a splní Kubou kladené podmínky, že cukr nebude reexportován na tradiční trhy Kuby a nebudou podbízeny kubánské ceny.³¹⁰ Horlivost čs. strany v této otázce ocenila jak Moskva, tak vedoucí kubánské delegace: „Československá socialistická republika vždy rychle a odpovědně přistupuje k řešení kubánských požadavků.“³¹¹

Nové postavení Kuby jako „člena socialistického tábora“ mělo být zohledněno také ve způsobu uzavírání dohod o hospodářské spolupráci a obchodní výměně. Praha počítala s tím, že počínaje rokem 1962 s Havanou uzavře dlouhodobou obchodní dohodu s pevnými závazky o dodávkách i odběrech, jak bylo obvyklé mezi zeměmi sovětského bloku (většinou na pět let). V prosinci 1961 za tímto účelem odletěla na Kubu vládní obchod-

³⁰⁸ Zpráva o mnohostranném jednání s Republikou Kuba v Moskvě dne 16. 9. 1961 a návrh směrnic pro další postup. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 323, aj. 410, b. 2

³⁰⁹ Politbyro ÚV KSČ původně uvažovalo akceptovat dokonce cenu 4 US centů za libru.

³¹⁰ „Surový cukr, který nakoupíte, nesmí být reexportován do žádné z následujících zemí: Velká Británie, Irsko, Kanada, Švýcarsko, Japonsko, Chile, Irán, Maroko, Irák, Libanon, Ceylon, USA. Rafinovaný cukr nemůže být reexportován do Irska, Islandu, Velké Británie a Kanady.“ Dopis H. Rodríguez Llomparta, předsedy obchodní delegace Kuby, ing. J. Kohoutovi, předsedovi obchodní delegace ČSSR. AMPO, f. MZO, VI. Republika Kuba, „Právní smlouvy 1960–1971“, nezprac. materiál.

³¹¹ „Výsledky jednání s Republikou Kuba v Moskvě dne 29. září 1961“ ze dne 7. října 1961 předkládané O. Šimůnkem a F. Krajčirem, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 324, aj. 412, bod 15, Příloha III – Zpráva o výsledcích jednání s Republikou Kuba v Moskvě dne 29. 9. 1961“, s. 3. Sovětský svaz se zavázal odebrat z Kuby v letech 1962–1965 každý rok 3 miliony tun cukru (oproti roku 1961 navýšil odběr o 300 tis. tun), PLR se zavázala k odběru 150 tis. tun (oproti roku 1961 snížila odběr o 50 tis. tun), NDR 120 tis. tun (zvýšení o 20 tis. tun), BLR 60 tis. tun (zvýšení o 20 tis. tun), RLR 50 tis. tun (zvýšení o 10 tis. tun) MLR 40 tis. tun (žádné zvýšení, cukr výlučně pro reexport a Maďarsko nebylo ochotno přijmout reexportní podmínky, které stanovila kubánská strana, aby nebyla poškozována na svých tradičních trzích), ČLR 1,2 mil. tun (zvýšení o 200 tis. tun). Jak je patrné, všechny země vyjma Maďarska, které odběr nenavýšilo, a Polska, které odběr snížilo, zvýšily své odběry a Kuba tak pro rok 1962 získala závazky na odběr 4,92 mil. tun cukru.

ně-politická delegace vedená náměstkem ministra zahraničního obchodu F. Marešem. Delegace Kubáncům předložila připravený návrh rozvoje obchodních styků včetně kontingentních listin. Kuba však nebyla na podobný přístup připravena. Během značně vleklých jednání (první dny strávili čs. zástupci „vzhledem k nepřipravenosti kubánské strany na jednání“ prohlídkou kubánských měst) vyšlo najevo, že přísliby a informace kubánské strany o výši některých dodávek (cukru, niklu), poskytnuté dříve čs. obchodnímu oddělení v Havaně a také během pobytu náměstka ministra zahraničního obchodu R. Maldonada v ČSSR, nebyly reálné a nemohou být splněny. Kubánská strana mimo to požádala o zrušení některých již podepsaných kontraktů.³¹² Navzdory nepříjemnému překvapení čs. strany, která musela konstatovat, že Kubánci přecenili své vývozní možnosti a jejich záporné saldo tím pádem nadále poroste, postupovala čs. delegace při jednáních „v rámci směrnic uložených čs. vládou a plně respektovala politický význam našich obchodních styků s Kubou“.³¹³ Asi třetina čs. vývozu na Kubu byla v následujícím roce na úvěr.

Na „politický význam“ našich styků s Kubou měli dbát i všichni čs. zástupci působící na Kubě – diplomaté, obchodní zástupci, experti, učitelé atd. Po návratu čs. ministra zahraničí V. Davida z Kuby v říjnu 1961 podpořilo politbyro ÚV KSČ jeho apel, aby „naši pracovníci na Kubě posuzovali všechny své činy a svoji práci především z politických hledisek. Je třeba zachovávat skromnost a být důstojnými představiteli socialistického světa (...). Doma všechna místa, která uskutečňují politiku strany a vlády vůči Kubě, musí si plně uvědomit, oč na Kubě jde, že je jí třeba účinně pomáhat a provádět úkoly s maximální zodpovědností.“³¹⁴ Vystupování a chování čs. zástupců jako „důstojných představitelů socialistického světa“ souvisí také s otázkou čs. politické propagandy na Kubě, u které se nyní zastavíme.

³¹² „Mimořádná politická zpráva č. 48/61 – Kuba, obchodně politická jednání čs. vládní delegace“ ze dne 4. 1. 1962, AMZV, f. TO-T, Kuba 1960–1964, č. j. 014/62-Št/Zi,

³¹³ Tamtéž, s. 2.

³¹⁴ „Zpráva o návštěvě ministra zahraničních věcí ČSSR s. Václava Davida Kubánské republiky 12. – 16. 10. 1961“, NA, f. PB ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 328, aj. 418, s. 4, 6.

Československé propagandě na Kubě byla věnována značná pozornost od okamžiku zahájení činnosti ZÚ Havana. Paralelně s vývojem ostrova k socialismu se její možnosti značně rozšířily. Jako exportér kvalitního „speciálu“ se sice ČSSR těšila mezi Kubánci dobré pověsti již v počátcích revoluce, z pohledu čs. úřadů však bylo nutné propagovat socialistické úspěchy poněkud sofistikovaněji: „*V nejširších masách [je] jméno ČSSR úzce spojeno s otázkou pomoci v dodávkách zbraní. Tuto sice velmi populární, ale úzkou a proto nevhodnou představu je třeba změnit tak, aby jméno ČSSR a jeho pozice a význam byly chápány jako průmyslově a kulturně vysoce vyspělé socialistické země se svými tradicemi apod.*“³¹⁵ K dosažení tohoto cíle zvolila čs. strana několik strategií. První spočívala v lepší propagaci čs. průmyslových výrobků. V létě 1961 byla v Havaně uspořádána výstava „Československo – země přátel“, jež měla představit ČSSR „*jako spřátelenou, průmyslově vyspělou socialistickou zemi, která svými výrobky může poskytnout kubánskému lidu všestrannou pomoc při výstavbě vlastního, nezávislého hospodářství.*“ Výstava rovněž měla vyjádřit „*přednosti socialistického zřízení, jednotu a ekonomickou sílu zemí socialistického tábora, který je zárukou míru a poskytuje pomoc rozvíjejícím se zemím bez politických podmínek.*“³¹⁶ Akce byla zahájena necelé dva měsíce po vylodění anticastrovských oddílů na Playa Girón, tedy v okamžiku, kdy Havana hledala pevnou oporu v zemích sovětského bloku a demonstrovala svou potřebu spolenectví s nimi. „*Tyto důvody vedly také k tomu, že původně předpokládaná plocha čs. výstavy v rozsahu cca 3.000 m² byla rozšířena na 6.200 m² [takže bude možné] předvést kubánským návštěvníkům větší množství a širší výběr čs. výrobků a uplatnit ve větším rozsahu státní propagaci ČSSR.*“³¹⁷ Výstava se konala ve stejných prostorách jako sovětská výstava v únoru 1960, jež symbolicky odstartovala sovětsko-kubánské hospodářské i politické sblížení. Při slavnostním zahájení darovala čs. vládní delegace Kubáncům vystavovaný autobus a rentgenovou soupravu v hodnotě asi 317 tis.

³¹⁵ „Informace o problémech propagace ČSSR na Kubě“ ze dne 2. 3.1963, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, s. 4.

³¹⁶ „Zpráva do vlády o výstavě v Habaně“ (nedatováno). NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 11.

³¹⁷ Tamtéž, s. 2.

Kčs.³¹⁸ Velvyslanec Pavlíček dokonce navrhoval, aby Kubáncům byl vedle autobusu a rentgenu darován bagr, letadlo, cisternový vůz, radiální vrtačka, osobní vůz Tatra 603, kropicí vůz a jiné předměty v celkové hodnotě asi 1,5 mil. Kčs, přičemž návrh velvyslance Pavlíčka „*byl do značné míry ovlivněn tím, že Čínská lidová republika darovala před několika týdny Republice Kuba celou výstavu.*“³¹⁹ Výstavu osobně zahajovali místopředseda vlády R. Strechaj, ministr všeobecného strojírenství K. Poláček a několik ministerských náměstků. Název výstavy „Československo – Země přátel“ zazníval ve všech propagačních materiálech, v novinových člancích, časopisech, rozhlasu i televizi. Vlastní vstup do výstavy tvořila „*slavnostní dvorana, jejíž první dominantou je snímek ze setkání s. A. Novotného s F. Castrem v New Yorku (...) Pozadí tvoří dva snímky z manifestací československého a kubánského lidu, dokumentující pevné spojení lidu s vládami těchto zemí. Druhou dominantou vstupního prostoru je umělecká plastika, vyjadřující revoluční odhodlání a budovatelské úsilí našeho lidu. Zvukovou kulisu v tomto prostoru tvoří motivy «Hymny demokratické mládeže» se španělským textem.*“³²⁰ Návštěva seznamovala kubánské návštěvníky s dosti příkrášenou československou realitou. Zkreslené nebo zcela nepravdivé údaje o poválečném hospodářském a politickém vývoji v ČSSR byly doplněny atraktivní plastikou Jiřího Trnky, jež měla ilustrovat „*vysokou a všestrannou péči o děti, mládež a rodinu*“ a několika špičkovými exponáty čs. výroby. Hlavní část výstavy tvořila expozice obráběcích strojů a investičních celků. Na dvě velká plátna se promítaly barevné diapozitivy. V dalších expozicích mohli kubánští návštěvníci shlédnout čs. zemědělské stroje, čerpací stroje, chemické polotovary, zdravotnické přístroje, optiku, zařízení pro domácnost, sklo, keramiku, knihy a gramodesky. V pasáži byla „*vytvořena atmosféra večerní pražské ulice s neonovými reklamami a moderními výkladními skříněmi, ve kterých bylo vystaveno vybrané spotřební*

³¹⁸ „Pobyt čs. vládní delegace na Kubě ve dnech 3. – 19. 6. 1961“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 313, aj. 398, b. 7, s. 12.

³¹⁹ „Vládní dar Republice Kuba. Usnesení 147. schůze politbyra ze dne 23. 5. 1961“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 307, aj. 391/9

³²⁰ „Zpráva do vlády o výstavě v Habaně“ (nedatováno). NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 11, s. 3.

zboží.³²¹ V přilehlém kinosále byly promítány propagační filmy čs. podniků zahraničního obchodu a různé dokumentární a naučné filmy. Výstavu doprovázela řízená interview a tiskové konference s čs. technickými experty. „*Tato forma činnosti na úseku propagace přinesla významné místo ve změně celkové představy o socialistickém Československu (...) Kubánští novináři si již zvykli na tuto naši praxi a tiskové konference a interview jsou mezi nimi v oblibě.*“³²² Podstatná část výstavy byla nakonec na velvyslancovo doporučení kubánské straně darována.³²³

Další strategií, jak zefektivnit propagaci ČSSR na Kubě a přesvědčit Kubánce o atraktivnosti socialistického systému, bylo proniknout do oblasti umění, kultury, školství či sportu.³²⁴ V návaznosti na velkou průmyslovou výstavu byla v roce 1961 uspořádána řada menších putovních výstav, např. „Československo ve fotografii“, jež „*vybranými uměleckými snímky poskytuje pohled na život pracujícího lidu v ČSSR*“ nebo „Československo – dobrá matka svých dětí“ či „Československé výtvarné umění“.³²⁵ Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV) na Kubu vypravil putovní expozici „Tělovýchova a sport v ČSSR“ a za účelem jejího slavnostního zahájení byla na ostrov vyslána odborná sportovní delegace.³²⁶ V podzimních a zimních měsících 1961 působili na Kubě manželé Dana a Emil Zátopkovi,

³²¹ Tamtéž, s. 4–5.

³²² „Obecná zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích s Kubou za rok 1962“. AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965,

³²³ Spíš než darována byla výstava ve svém důsledku kubánskými pracovníky rozkradena: „*Část materiálu byla rozebrána pracovníky, kteří na výstavě pracovali, přes všechna opatření, která jsme udělali a přes naši snahu, aby se materiál dostal do rukou příslušných kubánských institucí. Při demontáži (...) byla výstava namnoze demolována a nikoliv demontována.*“ Kuba-výstava. Agenturní zpráva ze dne 20. 9. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011. Čs. průmyslovou výstavu mimochodem havanská rezidentura čs. rozvědky využila při hledání nových spolupracovníků. Několik Kubánců, kteří byli na výstavě zaměstnáni jako pomocné síly a „*dobře se projevovali jak po pracovní, tak po politické stránce*“ pak „rozpracovala“ pro spolupráci. Zpráva z Havany [datum nečitelné], ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11331

³²⁴ Dohoda o kulturní a školské spolupráci mezi Kubou a ČSSR byla podepsána už v prosinci 1960. Na jejím základě pak od r. 1961 vznikaly samostatné smlouvy o spolupráci mezi jednotlivými institucemi, např. mezi Svazem čs. spisovatelů a Svazem spisovatelů a umělců Kuby (UNEAC), ČSTV a INDER, dohody o výměně rozhlasových a televizních pořadů a materiálů apod.

³²⁵ „Zpráva do vlády o výstavě v Habaně (nedatováno)“, NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 11.

³²⁶ „Zápis ze 120. schůze sekretariátu ÚV KSČ, konané dne 7. 4. 1961“. NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 208, aj. 344, b. 11, s. 25.

trenér odbíjené Lumír Mlateček a trenér kopané Jiří Starosta. S jejich prací vyjádřil uspokojení osobně Fidel Castro a požádal, aby ÚV ČSTV vyslal další odborníky na sportovní gymnastiku a šach. Na Kubu potom odletěli i gymnasté J. Šterc a S. Makovská, a v únoru 1962 ještě manželé a trenéři Jan a Hana Vlácilovi, aby připravili kubánské reprezentanty na Karibské a středoamerické hry konané v létě 1962.³²⁷ První čtvrtletí r. 1962 na Kubě strávil také čs. šachista Luděk Pachman, který školil mladé šachové talenty na mezinárodní turnaj „Capablanca Memorial“ v Havaně.³²⁸ Patrně nejeftivnější čs. propaganda v oblasti kultury byla prostřednictvím filmu.³²⁹ V Havaně se pravidelně konaly Týdny čs. filmu (první ročník proběhl ve dnech 8. - 14. května 1961). Paralelně s touto akcí Kubu navštěvovali čs. filmoví režiséři či herci, z nichž někteří – zejména herečky Karla Chadimová nebo Jana Brejchová – byli mezi Kubánci velmi oblíbení. Ne vždy se ale jednalo o „důstojné představitele socialistického světa“, vysílání umělci byli nezřídka naopak politicky závadní, což nezapadalo do čs. propagační strategie. V souvislosti s pobytem čs. hereček Aleny Vránové a Valentiny Thielové si ZÚ Havana například stěžoval, že *„přes několikeré upozornění a telegramy, jež odeslalo velvyslanectví ohledně sestavy delegace, zejména pak herců, nebyla [výběru] věnována patřičná pozornost. Dnes je na Kubě už méně zapotřebí presentovat herce nebo herečky co do krásy neb přitažlivosti, ale spíše politicky natolik vyspělé, aby si náležitě uvědomovali revoluční prostředí a důležitost významu kubánské revoluce pro Latinskou Ameriku. Výběr hereček [Vránové a Thielové] neodpovídal politickému významu Kuby. Obě se rozhodly odjet o dva dny dříve zpět do Prahy, což byl politicky málo promyšlený postup, který nám rozhodně neposloužil. Jsme toho názoru, že při vysílání [herců] na Kubu nejde už o Itálii nebo Francii nebo jiné festivaly.*

³²⁷Československý sport, 21. 12. 1961, 4. 11. 1961.

³²⁸ „Usnesení 154. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 14. 2. 1962, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 224, aj. 379, b. 11. Viz. též PACHMAN, Luděk. „V zemi mladé revoluce“. Československý šach, 1962, č. 7, s. 101–103.

³²⁹ Film byl jednoznačně nejžádanějším čs. kulturním „produktem“ na Kubě. Čs. filmy byly zpočátku prodávány na Kubu prostřednictvím podniku zahraničního obchodu čs. Filmexport, později Kubánci některé snímky získávali i na nekomerční bázi (výměnou). Jen během prvních šesti měsíců roku 1960 se na Kubu prodalo a promítalo se „18 čs. celovečerních filmů a řada filmů krátkých.“ Přehled propagačních publikací ve španělštině, Porada kolegia 24. 11. 1960, AMZV, f. Porady kolegia 1960, s. 42.

*Je třeba zodpovědnějšího výběru. Týden čs. filmu měl velký ohlas a úspěch, při vhodnějším výběru čs. delegace však mohl být ještě větší.*³³⁰ Bez zajímavosti není ani výběr titulů, které Týden čs. filmu tvořily. Kubánci opakovaně vyjádřili zájem o filmy, které čs. strana shledala „především obsahově pro kubánského diváka zatím nesrozumitelné“ – jednalo se o dobrodružné filmy, krimi nebo komedie (např. Smrt v sedle nebo Muži v ofsajdu) – a program přehlídky upravila tak, „aby předváděné filmy svým obsahem co nejvíce podpořily současnou revoluční situaci na Kubě.“ Kubánci pak shlédli snímky jako Vyšší princip, Němá barikáda, Akce B, Únos, Král Šumavy, Jan Žižka, Holubice, Páté oddělení nebo Romeo, Julie a tma.³³¹ Týden čs. filmu měl vysokou návštěvnost a podle čs. ZÚ „pomohl alespoň zčásti paralyzovat některé «italské a francouzské vlivy» z filmu, které se někteří členové ICAICu snaží propagovat.“³³² Poslední kulturně-propagační akce ČSSR, kterou zde zmíníme zejména proto, že se z větší části odehrála na kubánském venkově, bylo turné Brněnského rozhlasového orchestru lidových nástrojů v říjnu a listopadu 1961 pod vedením Jaroslava Juráška. Účastníci turné museli absolvovat předodjezdovou „politickou a propagační přípravu“.³³³ Orchester vystoupil v řadě vnitrozemských měst, rekreačních areálech a zemědělských střediscích. V hlavním městě Kuby účinkoval ve sportovní hale pro několik tisíc diváků. Na programu byly zejména moravské lidové tance a písně, skladby pro cimbálovou muziku, důraz byl kladen „na taneční složku, což odpovídá požadavkům kubánského obecenstva.“ Soubor vystoupil také s několika kubánskými písněmi a pochody. Pobytu orchestru, jenž přišel na bezmála 300 tis. Kčs, bylo „všestranně propagačně využito“

³³⁰ „Mimořádná politická zpráva“ ze dne 12. 6. 1961, čj. 1644/61-Pch/šá. AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965.

³³¹ „Film Únos byl kubánským publikem zvlášť oceněn. Promítání filmu se nakonec stalo protiamerickou demonstrací, neboť divák se zcela šzil s promítaným filmem. Film Němá barikáda přišel shlédnout i Fidel Castro“. Viz „Mimořádná politická zpráva“ z 12. 6. 1961, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 4

³³² Tamtéž. „Nevyhovující“ politické chování představovalo problém i u jiných než filmových delegací, u kulturních delegací však bylo častější než u jiných. Na konci roku 1961 proto politbyro ÚV KSČ rozhodlo „omezit zájezdy kulturních činitelů na Kubu a hojněji vysílat hospodářské pracovníky, novináře a stranické pracovníky.“ Usnesení politbyra, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 340, aj. 431, s. 10

³³³ Usnesení ze 141. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 18. 10. 1961, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 217, aj. 366, b. 8 Vedle Kuby orchestr zavítal také do Mexika, Kolumbie a Ekvádoru.

během tiskových konferencí, besed s novináři, v rozhlase a televizi. Z hlediska propagačního efektu byla akce hodnocena velmi dobře, zejména proto, že se podařilo „kulturně proniknout mimo Havanu. Přímý styk čs. umělců s kubánským vnitrozemím měl proto mimořádný dosah. Zájezd souboru časově vhodně zapadl do období, kdy kubánská vláda připravuje širokou kampaň za povznesení kulturní úrovně lidu.“³³⁴ Jako „politicky a propagačně mimořádně úspěšné“ bylo hodnoceno také turné Armádního uměleckého sboru Víta Nejedlého v roce 1962.³³⁵

Zcela zásadní roli v propagaci Československa na Kubě měl Dům československé kultury (DČK) – Casa de la Cultura Checoslovaca, jehož činnost byla zahájena 15. května 1962.³³⁶ Jednalo se o první a jediné kulturní a informační středisko cizí země na Kubě. Budova DČK se nacházela v centru Havany na 23. ulici (La Rampa) ve čtvrti Vedado. DČK byl mezi Kubánci velmi oblíbený zejména pro filmové projekce, výstavy či koncerty. Návštěvnost DČK v roce 1962 byla 50 tis. osob a každoročně rostla.³³⁷

Raketová krize a vztahy ČSSR a Kuby po říjnu 1962

V rychle se rozvíjejících vztazích Kuby a Československa po roce 1959 představuje raketová krize (nazývaná též říjnová nebo karibská) důležitý mezník a uzavírá také námi studované období. Řešení krize, jež není samo o sobě předmětem našeho zájmu a nebudeme se zde proto této otázce věnovat, silně narušilo důvěru Kuby v sovětský blok, zejména v SSSR, ale i v Československo, jež se v krizi plně postavilo za Moskvu. Nedůvěra vůči eventuální angažovanosti sovětského bloku v obraně Kuby potom poznamenala kvalitu československo-kubánských vztahů, zejména politických, na několik let. Byly značně zredukovány oboustranné ná-

³³⁴ Usnesení politbyra, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 340, aj. 431, Příloha.

³³⁵ Obecná zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích s Kubou za rok 1962. AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965.

³³⁶ Činnost střediska osobně zahájil čs. ministr školství a kultury F. Kahuda. Delegace při té příležitosti podnikla pětidenní cestu po dalších latinskoamerických zemích (vedle Kuby zavítala do Brazílie, Bolívie, Chile a Mexika). „Zpráva o cestě čs. kulturní delegace vedené ministrem školství a kultury do Latinské Ameriky“ ze dne 13. 8. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, Amerika, Latinská Amerika, k. 1 (obal 47)

³³⁷ V roce 1978 do DČK zavítalo kolem 800 tis. osob na více než 200 akcí.

vštěvy oficiálních představitelů, výrazně se zmenšil prostor pro čs. propagandu na Kubě apod. Ve více méně nezměněné podobě přetrvávaly pouze obchodní kontakty, třebaže i v této oblasti dali Kubánci najevo svou nelibost např. snížením dodávek niklu nebo lihu.

Čs. vedení vcelku správně chápalo karibské události jako zcela mimořádnou a nebezpečnou situaci. Vznikl pohotovostní štáb, který generálního tajemníka A. Novotného a jeho nejbližší spolupracovníky zásoboval prakticky nepřetržitě informacemi z ministerstva vnitra (zprávy rozvědky a kontrarozvědky), zahraničního tisku, zprávami MZV apod.³³⁸ Přístup k těmto informacím mělo vedle Novotného jen několik prominentů jeho sekretariátu. Ostatní členové ÚV KSČ měli k utajovaným informacím jen omezený nebo žádný přístup. Informace, které o vzniku a průběhu raketové krize obdržela čs. veřejnost z tisku nebo televizního vysílání, byly jednak značně opožděné, jednak zkreslené a ideologicky pokroucené.

V noci z 22. 10. na 23. 10. 1962 rozhodl A. Novotný o některých opatřeních. V čs. ozbrojených silách i v Lidových milicích byla vyhlášena pohotovost třetího stupně (v armádě byla později snížena na pohotovost druhého stupně, v milicích trval třetí stupeň i po 23. 10). Byl vydán pokyn k posílení obrany západních hranic ČSSR. Počítalo se s tím, že dojde-li k vojenským střetnutím v Evropě (nejpravděpodobnější varianta byl Berlín), jednotky čs. ozbrojených sil budou nasazeny do boje. K bojovému použití bylo ještě na konci října připraveno šestnáct palebních oddílů speciálních útvarů. Pohotovost a stálou službu vyhlásila i všechna ministerstva, ústřední úřady, krajské a okresní národní výbory. Byla přijata bezpečnostní a organizační opatření pro zabezpečení chodu národního hospodářství.³³⁹ Novotný své kroky patrně konzultoval pouze se sovětským vedením. Politbyro, jež muselo být vývojem událostí zaskočeno, a jehož členové slyšeli o dodávkách sovětských atomových hlavic na Kubu s největší pravděpo-

³³⁸ NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 11 (106–113) a 12, složky „Informace pro A. Novotného o situaci a opatřeních v průběhu kubánské krize“, „Dálnopisy a telegramy o průběhu krize“, „Zvláštní bulletiny MZV“ aj.

³³⁹ „Usnesení politbyra ze dne 23. října 1962“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 367, aj. 461, bod 15. „Informace pro s. Novotného“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 11.

dobností vůbec poprvé, vzalo Novotného kroky „se souhlasem na vědomí“ až v následujících dvou dnech. Tehdy také přijalo několik dalších opatření: zaprvé dalo pokyn čs. vládě, aby vydala prohlášení odsuzující Kennedyho projev a „americkou imperialistickou agresí“ a plně se postavila za sovětské vedení (prohlášení bylo zveřejněno 24. 10.). Zadruhé přikázalo uspořádání kampaní na podporu Kuby, do níž byly široce zapojeny masové organizace a čs. média. (Tisk, rozhlas i televize věnovaly nejvíce prostoru obvinění USA za rozpoutání krize. Existence sovětských raket na ostrově byla v čs. médiích popírána až do konce října, a i poté se hovořilo o „zbraních, které USA považují za útočné“. Na mírovém řešení krize se podle čs. médií zasloužil pouze SSSR.³⁴⁰) Zatřetí vydalo rozkaz, aby byly monitorovány nákupy čs. obyvatelstva pro případ, že by se situace začala vymykat kontrole. Evidentně se obávalo vypuknutí paniky na domácím území. Ze stejného důvodu byla ve zvýšené míře zadržována a studována korespondence mezi občany.

K hromadnému skupování potravin skutečně docházelo ve všech krajích ČSSR, zvláště ve větších městech, a množily se žádosti o „posílení občanské kontroly“ v prodejnách. Obavě z dalšího vývoje událostí evidentně propadali i lidé „zevnitř“ systému: „*Nákupní horečky podlehly i některé soudružky na ministerstvu vnitra (...) Major Bobok z ministerstva národní obrany byl zadržen Veřejnou bezpečností, když vezl v autě tři pytle mouky*“.³⁴¹ Důsledkem byly poruchy v zásobování, vytvářely se dlouhé fronty. Pražský národní výbor a krajské výbory rozhodly o omezení prodeje masa, sádla, másla, cukru a mýdla na osobu. Byl zakázán prodej některých uzenin, rybích konzerv, kaka, čokolády, kondenzovaného a sušeného mléka.³⁴² „*V Plzni je velká poptávka po soli. Hovoří se o tom, že sůl je dobrá ochrana proti radioaktivnímu záření.*“³⁴³ Za „znepokojivé“ označilo komunistické vedení také poznatky získané prověrkou korespondence, v níž se

³⁴⁰ *Rudé právo*, 28. 10. 1962, s. 3, 4

³⁴¹ „Informace pro s. Novotného z 26. 10. 1962“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 11, s. 5

³⁴² „Zpráva o situaci na trhu dne 26. 10. 1962 a o opatřeních, která byla provedena k zvládnutí situace a zajištění zásobování“, tamtéž.

³⁴³ „Informace pro s. Novotného z 28. 10. 1962“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 11, s. 3

čs. občané zabývali karibskými událostmi a vyjadřovali obavu, že konflikt přeroste ve světovou válku. „Někteří [občané] očekávají, že válka bude nukleární (...) propadají pasivitě a pijí lihoviny, místo aby pracovali. U řady dalších je vyslovována nechuť cokoli dělat a učit se, protože situace je podle nich beznadějná.“³⁴⁴

Reakce Československa na raketovou krizi, jež ohrozila i jeho vlastní existenci, svědčí o míře, v jaké byla jeho zahraniční politika závislá na SSSR. Československo se plně postavilo na stranu Sovětského svazu a podpořilo všechny jeho kroky. Proto také vzápětí pocítilo ztrátu důvěry kubánského vedení. Rezidentura v Havaně registrovala značný nárůst „nepochopitelných“ a „ne právě přátelských“ akcí kubánských úřadů: „Dne 6. ledna 1963 při příletu našich diplomatických kurýrů na havanské letiště trvali kubánští celníci na prohlídce osobních zavazadel našich kurýrů (...) Jiným krokem kubánských úřadů je požadavek na proclení potravinových zásilek, které přicházejí z ČSSR pro naše zaměstnance na ZÚ od PZO TUZEX. Kubánské úřady předložily dlouhý seznam zboží, které bylo na Kubu dovezeno již před několika měsíci a požadují zaplacení cla ve výši několika tisíc pesos. Skutečností rovněž je, že v poslední době bylo otevřeno a censurováno několik dopisů, které byly zaslány normální poštou z ČSSR na Kubu (...) Bylo vydání nařízení, podle kterého budou [československým] cestujícím příjíždějícím do Havany odebírány na letišti všechny potraviny, které povevou.“³⁴⁵

Po říjnu 1962 projevovalo kubánské vedení o styky s čs. politickými představiteli zhruba stejný zájem jako o styky s Kremlem. Třebaže se sovětsko-kubánské vztahy částečně zlepšily po Castrově návštěvě SSSR v květnu 1963, představitelé kubánského režimu v následujících letech vyhledávaly mnohem více společnost zástupců Číny, Albánie či Vietnamu. Po zbytek 60. let pak Kubánci působili Sovětskému svazu a jeho satelitům starosti zejména svým pojetím boje proti imperialismu v rozvojovém světě, které se shodovalo se stanoviskem Pekingu (třebaže oficiálně Kuba zů-

³⁴⁴ „Poznatky k blokádě Kuby získané prověrkou korespondence“ ze dne 27. 10. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 12, s. 1

³⁴⁵ „Současná vnitropolitická situace na Kubě“ ze dne 7. 2. 1963, příloha č. 2 k čj. A/1-0043/20-63, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, ka 124, obal 12, s. 3

stávala v čínsko-sovětské roztržce neutrální) a odporovalo sovětské politice mírového soužití rozdílných společenských systémů. Moskvě navzdory se Havana zaměřila na „vývoz“ svých veteránů ze Sierra Maestry do zemí, kde probíhal národně osvobozenecký boj. Praha v projektu „exportu revoluce“ do Latinské Ameriky a jiných zemí třetího světa ostatně fungovala jako důležité koordinační centrum a přestupní stanice (viz „Akce Manuel“ v kapitole *Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa*). K návratu Kuby na sovětskou oběžnou dráhu došlo až v roce 1968, kdy Kuba stanula na pokraji hospodářského kolapsu a kdy Castro ukončil svůj „guerillový“ vzdor. Ochotu vrátit se do sovětského tábora demonstroval kubánský vůdce prohlášením, kterým schvaloval okupaci Československa vojsky států Varšavské smlouvy v srpnu 1968.³⁴⁶ Castrovo prohlášení také zahájilo nové období vztahů Kuby a Československa.

³⁴⁶ Viz. *Comparecencia del Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario y Primer Secretario del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, para analizar los acontecimientos de Checoslovaquia. Viernes 23 de agosto de 1968, Año del Guerrillero Heróico*. Habana: Instituto del Libro, 1969.

7. Hospodářské vztahy Kuby a Československa

Jak je patrné z předcházejících kapitol, hospodářské kontakty Kuby a Československa se vyznačovaly silným politickým pozadím a úzkou provázaností s některými mezinárodně politickými událostmi. Přestože je nelze zkoumat odděleně od širšího kontextu, považuji za účelné věnovat jim samostatnou kapitolu. Nejprve nastíním, v jakém stavu se v okamžiku politického sblížení nacházely ekonomiky obou zemí a s jakými omezeními do hospodářské spolupráce vstupovaly. Dále popíši, jakými hlavními rysy se tato spolupráce vyznačovala a jak se v první polovině 60. let vyvíjela. Na několika konkrétních případech se pak zamyslím nad jejími slabinami, politickými souvislostmi a dopady. O dodávkách čs. zbraní na Kubu, které se svou podstatou vymykají běžnému obchodu, pojednává následující kapitola (osmá).

Československé hospodářství po roce 1948

Československé hospodářství se od svého vstupu do RVHP v lednu 1949 orientovalo na SSSR a jeho satelity a fakticky bylo odkázáno plnit „doporučení“ Moskvy. V rámci RVHP zaujímalo Československo velmi nevýhodné postavení. V porovnání ostatními zeměmi Rady se totiž nacházelo na vysokém stupni ekonomického a sociálního rozvoje a jako takové v rámci (proletářským internacionalismem zdůvodňované) „pomoci“ pomáhalo ostatním státům východního bloku s jejich vlastním hospodářským rozvojem, zejména s industrializací. Čs. hospodářství se tak počínaje rokem 1949 zaměřilo na rozvoj těžkého průmyslu, náročného na energii a suroviny, jež musela země dovážet. Tradiční čs. hospodářská odvětví (sklářský, potravinový nebo textilní průmysl) byla utlumena. Zatímco velký důraz byl kladen na růst výrobních prostředků (továren, strojů, přístro-

jů), produkce spotřebního zboží (a jeho kvalita) klesala. Vnitřní trh neodrážel reálný stav a dynamiku poměrů nabídky a poptávky.³⁴⁷

Čs. zahraniční obchod byl po roce 1948 jednak vyhlášen státním monopolem, jehož vrcholným orgánem se stalo MZO, jednak došlo k jeho již zmíněné přeorientaci na země východního bloku. V rámci „koordinovaného postupu v obchodní politice vůči kapitalistickým státům“ byl dovoz ze západních států do Československa omezen na zboží deficitní v zemích RVHP a čs. vývoz na výrobky, které nebyly deficitní v zemích Rady. Podle směrnic RVHP Československo také ostatním členským zemím bezplatně předávalo patenty, licence a technickou dokumentaci,³⁴⁸ čs. náklady na výzkum a vývoj tak měly velmi malou návratnost. Na druhou stranu západní embargo umožňovalo Československu udržet si např. při dodávkách strojů do zemí RVHP faktický monopol, a to i v případech jejich nižší kvality.³⁴⁹ Zahraničněobchodní činnost vykonávaly výlučně *podniky zahraničního obchodu (PZO) a akciové společnosti pro zahraniční obchod* (které byly nicméně rovněž považovány za PZO), každý podle své specializace. PZO zřizovalo a řídilo ministerstvo zahraničního obchodu. Na čs. vývozu na Kubu se v námi zkoumaném období nejvíce podílely podniky zahraničního obchodu Motokov, Technoexport, Strojexport a samozřejmě Omnipol (zbraně).³⁵⁰

³⁴⁷ NEUSTADT, Alois. „Problém propojení světových cen s vnitřními a kontraktními cenami vzájemného obchodu zemí RVHP“ In: *Finance a úvěr*, 1990/40, č. 8., s. 522 a n.

³⁴⁸ Za období 1948–1980 předaly členské země RVHP Sovětskému svazu přes 25 tisíc kompletů různé technické dokumentace a téměř 2000 vzorků produkce, přičemž největší měrou se podílelo Československo (38,4%). Viz *RVHP*. Praha: Institut zahraničního obchodu – ČTK Pressfoto, 1984, s. 126.

³⁴⁹ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 (II. díl 1945–1992)*. Brno: Doplněk, 2009, s. 300–301

³⁵⁰ Např. v roce 1962 kontrahoval Motokov zboží za 80,6 mil. Kčs (11,2 mil. kub. peso), Technoexport za 42,5 mil. Kčs (5,9 mil. kub. peso), Strojexport za 26,9 mil. Kčs (3,7 mil. kub. peso). Kontrakty na nákup kubánského cukru, tabáku a ovoce uzavíral PZO Koospol s kubánskými podniky Cubazúcar, Cubatabaco a Alimpex. Např. v roce 1963 kontrahoval Koospol zboží za celkem 43,5 mil. Kčs (6 mil. kub. peso) vyjma cukru. Protokoly a dodatkové protokoly o výměně zboží mezi ČSSR a Republikou Kuba v roce 1962, 1963, AMPO, f. MZO VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“, nezprac. materiál

Kubánské hospodářství po roce 1959

Transformace kubánské ekonomiky po nástupu Fidela Castra k moci nebyla o nic méně radikální než proměna čs. hospodářství po roce 1948. Kubánská tržní ekonomika se po roce 1959 změnila v centralisticky a byrokraticky plánované národní hospodářství. Experiment se smíšenou ekonomikou neměl dlouhého trvání, jelikož kubánská vláda znárodnila většinu výrobních prostředků již v roce 1960. Centralizace řízení hospodářství měla usnadnit ekonomické plánování a akcelarovat hospodářský růst. Poprvé v kubánské historii připadla státu tak velká role ve výrobní činnosti a řízení ekonomiky, přičemž touto proměnou byli pověřeni někteří nekompetentní lidé (např. lékař Ernesto Che Guevara), kteří se dopustili závažných omylů a způsobili kubánské ekonomice ohromné ztráty. Kubánské hospodářství postihly zejména některé radikální experimenty, jakými byla např. bezplatná doprava a telefonní služby, takřka nulové nájemné, štědré sociální dávky atd. Nevýkonnost kubánské ekonomiky souvisela také s Guevarou prosazovanou politikou eliminace materiálních pracovních stimulů a jejich nahrazením stimuly morálními.³⁵¹ Na hospodářské recesi nesla podíl i pozemková reforma (první vlna v květnu 1959), jež výrazně proměnila zemědělskou výrobu a otřásla samotnými základy kubánské ekonomiky.³⁵² Špatná organizace zemědělského resortu a neschopnost koordinace v jednotlivých odvětvích způsobily nedostatek základních potravin na trhu a později nutnost zavedení přídělového systému (1962). Další vlna reforem pak citelně zasáhla zahraniční kapitál v zemi, ze

³⁵¹ ZIMBALIST, Andrew., „Incentives and planning in Cuba“. *Latin American Research Review*, vol. 24, no. 1 (1989), s. 68–69

³⁵² Cílem pozemkové reformy bylo odstranění velkostatků a zrušení vlastnických práv cizinců (do roku 1959 patřila přibližně třetina půdy, na které se pěstovala cukrová třtina, zahraničním společnostem, zejména americkým – např. známé United Fruit Co.), dále odstranění třtinové monokultury a zavedení nových plodin. Důvod, proč kubánské vedení přistoupilo k realizaci pozemkové reformy tak rychle, byl evidentní: venkovské obyvatelstvo (bezzemci a chudí rolníci) Castra mohutně podporovalo a ten se snažil co nerychleji vyhovět jejich požadavkům. Po druhé fázi reformy v roce 1963 stát vlastnil již 70% půdy, zbytek obhospodařovali malovýrobci sdružení do ANAP – Národního svazu zemědělců. Pozemkovou reformu řídil za tímto účelem zřízený Národní ústav pro pozemkovou reformu (INRA). Viz. např. THOMAS, Hugh. *Cuba. La lucha por la libertad*. Barcelona: DEBATE, 2004, s. 961 a n.

tří čtvrtin americký. Nejprve došlo ke znárodnění amerických cukrovarů, bank, rafinérií nafty a dalších velkých průmyslových podniků. Následovalo znárodnění bytového fondu, lehkého zpracovatelského průmyslu, dopravy, služeb, školství a zdravotnictví, domácího i zahraničního obchodu. Důsledkem byly nefungující nebo špatně fungující služby, doprava atd. Další vlna znárodnění zasáhla už i podniky vlastněné Kubánci.³⁵³

Ještě v roce 1959 (minimálně v jeho první polovině) přitom nebylo zcela jasné, jakou formu bude plánovaná transformace kubánského hospodářství mít. Castrův postoj k soukromým zahraničním investicím i hospodářské pomoci Západu byl sice nestálý, ne však zcela odmítavý. K zásadnímu zlomu došlo na přelomu roku 1959/60. V únoru 1960 byla podepsána první hospodářská smlouva se SSSR, jež obsahovala úvěr ve výši 100 mil. USD, určený na industrializaci a hospodářský rozvoj země, dohodu o poskytnutí technické pomoci aj. Moskva se také zavázala odkoupit od Kuby cukr určený pro americký trh a zajišťovat dodávky ropy, pšenice, železa a spotřebního zboží. Následovala hospodářská smlouva s Čínou a s některými východoevropskými zeměmi včetně ČSSR. Úměrně tomu se zhoršovaly vztahy mezi Kubou a USA. Napětí eskalovalo zejména v létě 1960, kdy vypukla otevřená hospodářská válka. Na podzim dosáhla spirála odvetných opatření maxima. V říjnu 1960 zakázala americká vláda vývoz amerického zboží na Kubu vyjma léků a potravin. Hospodářská blokáda byla zesílena v únoru 1962. Je pravdou, že americké embargo výrazně přispívalo k horšící se hospodářské situaci Kuby (způsobovalo zejména kritický nedostatek náhradních dílů pro stroje a zařízení). Škody ovšem napáchaly i pokračující revoluční ekonomické experimenty. Revoluční lídři se například snažili dosáhnout hospodářského růstu rychlou industrializací. Tradiční závislost kubánské ekonomiky na cukrové třtině a dalších tropických plodinách byla (zejména Guevarou) spatřována jako známka rozvojového světa. Do industrializace směřovaly od roku 1962 obrovské investice (štedré úvěry SSSR a jeho satelitů). Domácí průmysl měl jednak nahradit dovážené zboží, jednak vytvořit nová pracovní místa. Návratnost

³⁵³ Poslední vlna nacionalizace potom proběhla v roce 1968 a týkala se zbývajících spotřebních služeb – restaurací, opraven, občerstvení.

industrializačního experimentu se ukázala jako velmi nízká. Mezi největší slabiny patřila špatná organizace výroby a nízká produktivita práce, způsobená již zmíněnou eliminací materiálních pracovních stimulů. Kuba byla zcela nepřipravena na centrálně řízenou ekonomiku. Stát nedokázal efektivně ovládat výrobní prostředky a služby. Na Kubě prakticky neexistovala znalost ekonomického řízení, v zemi chyběl kompetentní a vzdělaný management. Mnozí kvalifikovaní ekonomové i statistici emigrovali. Plány ekonomického rozvoje formulovali v podstatné míře experti ze SSSR a ze země východního bloku.

Zestátnění zahraničního obchodu a zpřetrhání tradičních hospodářských vazeb mělo pro ekonomiku země, tradičně založená na exportu, fatální důsledky. Byly sice navázány nové obchodní styky se SSSR, sovětskými satelity a Čínou (v roce 1961 se podíl SSSR na kubánském zahraničním obchodě blížil již 50 %), nová partnerství se ovšem nepromítla do devizových příjmů. Kubě se zoufale nedostávalo tvrdé měny a kubánský zahraniční obchod začal trpět pasivní obchodní bilancí, které se po celou šestou dekádu a ani v pozdějších letech nezbavil. Zadluženost Kuby rostla u socialistických i kapitalistických zemí (obchodní styky s některými zeměmi Západu, např. s Velkou Británií, Francií, Španělskem, Kanadou či Japonskem nebyly navzdory americkému nátlaku přerušeny), a byla také hlavní příčinou hospodářských problémů země v následujících letech. V posledním roce námi sledovaného období (1962) kubánská ekonomika de facto zkolabovala. Vláda zmrazila ceny a na většinu spotřebního zboží byl zaveden přidělový systém. Byla stanovena minimální a maximální výše platu.³⁵⁴ V důsledku snah diverzifikovat ekonomiku klesla produkce cukru na třetinu stavu z roku 1961. Dovoz strojů a zařízení určených na industrializaci země v kombinaci s propadem příjmů za cukr vytvořil krizi platební bilance. Po událostech známých jako karibská krize, kdy došlo k ochlazení vztahů se SSSR, se Kubánci obrátili k Číně nejen politicky, ale také s žádostí o ekonomickou pomoc. Čínská ekonomická pomoc Kubě se

³⁵⁴ Vedle toho na konci srpna 1961 proběhla ze dne na den měnová reforma, a řada Kubánců nenávratně přišla o své úspory. O participaci ČSSR na měnové reformě viz. kapitola *ČSR a Kuba: od zřízení čs. ZÚ v Havaně do Playa Girón (únor 1960 – duben 1961)*.

ovšem co do rozsahu ani kvality nemohla konkurovat sovětské a tato spolupráce tak neměla dlouhého trvání. Další propad ekonomiky na konci dekády, důsledek Castrovy „revoluční ofenzívy“ z let 1967–1968,³⁵⁵ pak nechal Kubě jinou možnost než opět se obrátit se s žádostí o zvýšenou pomoc na SSSR. K totálnímu kolapsu ekonomiky nedošlo jen díky sovětské pomoci – podobně jako na počátku desetiletí.³⁵⁶ Kuba se navrátila do náruče SSSR, ze které se v první polovině 60. let částečně snažila vymanit, a definitivně také rezignovala na výraznější diverzifikaci svého hospodářství. V souladu se sovětskými potřebami a požadavky zahájila novou éru masivní produkce cukru a jeho vývozu do zemí RVHP.

Hlavní rysy hospodářských vztahů Kuby a Československa v letech 1959–1962

Československo mělo po Sovětském svazu největší podíl na podpoře kubánské ekonomiky a v námi zkoumaném období představovalo pro Kubu třetího nejdůležitějšího obchodního partnera ze zemí „socialistické-

³⁵⁵ V druhé polovině roku 1967 vyhlásil Castro další kolo „revoluční ofenzívy“, jejímž cílem byla úplná centralizace řízení hospodářství a ještě větší důraz na morální a ideologické stimuly výroby. „Ofenzíva“ ovšem zahrnovala i „útok na byrokratismus“: byly zavrženy klasické prostředky centrálního plánování a kontroly, zmizely roční a střednědobé plány výroby i centrální hospodářský plán. Bylo ochromeno fungování ministerstev a centrálních úřadů. Vedení účetnictví a sledování statistik bylo de facto eliminováno (statistiky byly vedeny jen ve fyzickém množství, např. páry bot) a nebylo možné určit výrobní cenu u většiny výrobků. V říjnu 1967 referoval čs. ZÚ Havana do ústředí: „K vypracování roční zprávy a pro průběžné posuzování vývoje kubánského národního hospodářství je nutno konstatovat, že jsme přecenili naše možnosti z hlediska získání potřebných dat a čísel, neboť sama kubánská strana tyto nemá za pololetí statisticky podchyceny“. V lednu 1968 ZÚ sděloval, že „veškeré údaje o vývoji a situaci národního hospodářství jsou dnes již téměř nedostupné, mají tajný charakter a zásadně nejsou veřejně publikovány, mimo «úspěchových» údajů objevujících se v projevech F. Castra“ Viz. „Změna plánu práce na II. Pololetí 1967 – ZÚ Havana“ z 26. 10. 1967, AMZV, f. TO-T 1965-69, ka 3, čj. 018/67-Kou/Bur a „Hospodářská zpráva – situace ve vývoji kub. nár. hospodářství k 1. 10. 1967“ ze dne 26. 1. 1968, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, s. 1. Srov. též Mesa-Lago, Carmelo. *Historia y evaluación de medio siglo de políticas económico-sociales en Cuba socialista, 1959–2008*. In: Naranjo Orovio, Consuelo (ed.): *Historia de Cuba*. Madrid: CSIC, 2009, s. 516.

³⁵⁶ Samotné dotace kubánskému cukru odebíraného Sovětským svazem v průběhu 60. let představovaly asi miliardu USD. K tomu je nutné připočítat dotované ceny sovětské ropy, kterou Sovětský svaz Kubě dodával nebo kubánskému niklu, který od Kuby odebíral, výhodné investiční úvěry, dodávky vojenského materiálu, technické pomoci atd. Viz. BETHEL, op. cit., s. 504

ho tábora“ (po SSSR a Číně). Podpora poskytovaná Kubě měla pochopitelně politické pozadí, odrážela především zájem Sovětského svazu a jeho satelitů na tom, aby se v samotné „předsíni“ USA rozvíjel a upevňoval prosovětský režim. V neposlední řadě se také jednalo o to nabídnout Kubě štedřejší hospodářskou pomoc, než které byla schopna Čína, a získat tak ostrov v sovětsko-čínském sporu na stranu Moskvy.

Zatímco sovětský vývoz tvořily hlavně suroviny (ropa) a čínský rýže, Československo Kubě mohlo nabídnout stroje a strojní zařízení, dopravní prostředky, spotřební zboží, investiční celky, vojenskou techniku a zbraně. Nabídkou svých tradičních vývozních artiklů, které jiné země sovětského bloku nenabízely, si tak Československo získalo na Kubě dosti privilegovanou pozici. Obchodní výměna mezi Kubou a Československem rychle rostla již v prvním roce po vítězství revoluce.³⁵⁷ Od letních měsíců roku 1959 fungovalo v Havaně prozatímní čs. obchodní zastupitelství. K prudkému nárůstu vzájemného obchodu pak došlo v polovině r. 1960, kdy byl v Havaně zřízen čs. ZÚ a podepsána první hospodářská smlouva. Mezi lety 1960 a 1961 se obrat vzájemného obchodu zvýšil více než čtyřnásobně (viz příloha, tabulka č. 2). Československý vývoz vzrostl o 300% a kubánský dovoz dokonce o 2 300%. Čs. export na Kubu tak v roce 1961 činil 42,2% celkového vývozu do Latinské Ameriky a kubánský dovoz představoval 40% celkového čs. importu z latinskoamerického kontinentu.³⁵⁸ Obchodní oddělení při čs. ZÚ v Havaně mělo začátkem roku 1961 již 36 zaměstnanců.³⁵⁹ V roce 1962 dosáhl obrat vzájemného obchodu 550 mil. Kčs.³⁶⁰

³⁵⁷ Před revolucí nedosahoval vývoz na Kubu ani 7% celkového čs. vývozu do Latinské Ameriky, kubánský dovoz činil asi 0,2% celkového čs. dovozu z Latinské Ameriky. Mezi lety 1959 a 1960 vzrostl čs. vývoz na Kubu o 400%, kubánský dovoz dokonce o 1480 % Viz. *Vývoj zahraničního obchodu ČSSR za léta 1948–1981 (TAJNÉ)*. Ekonomický odbor – oddělení statistiky, Federální Ministerstvo zahraničního obchodu, Praha, s. d. Srov. též. SZENTE-VARGA, Mónika „El lugar de Cuba en el mundo político. Opiniones checoslovacas desde La Habana“ In: *Nación y cultura nacional en el Caribe hispano, IBERO-AMERICANA PRAGENSIA-SUPPLEMENTUM 15/2005*, UK Praha, s. 359

³⁵⁸ *Vývoj zahraničního obchodu ČSSR za léta 1948–1981 (TAJNÉ)*. Ekonomický odbor – oddělení statistiky, Federální Ministerstvo zahraničního obchodu, Praha, s. d.

³⁵⁹ 14 pracovníků MZO, 3 pracovníci HTS, 24 pracovníků PZO a 5 místní síly. „Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST.

Základem obchodních styků mezi ČSSR a Kubou v námi sledovaném období a vůbec v celé první polovině 60. let byla hospodářská smlouva z 10. června 1960. Smlouva obsahovala úvěr na 20 milionů USD při úroku 2,5% (splatný do deseti let), dohodu o poskytnutí technické pomoci a obchodní a platební dohodu. Obchodní dohoda měla platnost do 31. 12. 1961 a množství zboží nebylo stanoveno. Signatáři počítali s tím, že bude každoročně prodlužována a bude docházet jen k případným změnám ve zbožívých listinách. Přílohou k dohodě byla Listina „A“ – seznam čs. zboží pro vývoz na Kubu, a Listina „B“ – seznam kubánského zboží pro vývoz do Československa z Kuby. ČSR projevila zájem o dovoz železné rudy, kysličníku nikelnatého, elektrolytické mědi nebo měděného koncentrátu, manganové rudy, surových hovězích kůží, kakaových bobů, kávy, tabáku, tropického ovoce a šťáv. Seznam čs. zboží pro vývoz na Kubu byl několikanásobně delší a obsahoval zejména zařízení pro elektrárny, důlní zařízení, zařízení pro strojní výrobu, motory a lokomotivy, čerpadla a kompresory, odborné přístroje, položky spotřebního zboží, chemické suroviny a potraviny.³⁶¹ Druhy a objemy zboží pro jednotlivé roky pak byly specifikovány v každoročních protokolech o výměně zboží. Hospodářská pomoc Kubě byla dále rozšířena v říjnu 1960, kdy do Československa přiletěla delegace Ernesta Guevary. V souladu se směrnicí politbyra byly uspokojeny prakticky všechny kubánské požadavky: rozšíření dlouhodobého úvěru o dalších 20 mil. USD (145 milionů Kčs), zkrácení dodacích lhůt u investičních celků dodávaných z ČSR na Kubu, poskytnutí stovek vysokoškolských stipendií pro mladé Kubánce aj. Smlouva o rozšířené hospodářské pomoci Kubě byla podepsána 28. října 1960 jako dodatkový protokol k červnové dohodě a její plnění mělo být vzhledem k „*mimořádné důležitosti*“ zabez-

Usnesení 133. schůze politbyra ze dne 31. 1. 1961“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 294, aj. 377, b. 10

³⁶⁰ Svého maxima (obrat 822 mil. Kčs) dosáhl čs.- kubánský obchod v roce 1963. V roce následujícím došlo k poklesu na 534 mil. Kčs a přibližně stejná čísla (obrat 557 mil. Kčs) přinesl i rok 1965.

³⁶¹ „Obchodní dohoda mezi ČSR a Republikou Kuba“ z 10. 6. 1960, AMPO, f. MZO, „VI. Republika Kuba, Právní, smlouvy 1960–1971“ [nezprac.].

pečeno „i za cenu mimořádných opatření.“³⁶² Nejdůležitější součástí smlouvy bylo zmíněné rozšíření úvěru, který nyní představoval již 290 mil. Kčs (40 mil. USD). Po SSSR a Číně se jednalo o třetí největší úvěr (SSSR poskytl úvěr ve výši 100 mil. USD a Čína 60 mil. USD, po ČSSR následovalo Rumunsko – 15 mil. USD a NDR – 10 mil. USD). Úvěr byl určený na výstavbu traktorového a automobilového průmyslu na Kubě. Dále byla Kubáncům přislíbena technická a materiální pomoc pro niklový závod v Nicaro a Moa. Čs. strana se také zavazovala ke zkrácení dodací lhůty u tří kontrahovaných podniků (šroubárny, zámkárny a závodu na výrobu lisovaných lopat), k dodání 6 parních elektráren o celkovém výkonu 270 až 275 MW do roku 1965 (1 parní elektrárnu o výkonu 20-25 MW v roce 1963, 2 elektrárny o výkonu 50 MW v roce 1965 a 3 elektrárny o výkonu 50 MW v roce 1966).³⁶³ Dodávky manganové, železoniklové a chromové rudy a měděných koncentrátů, což byl vlastně jediný požadavek čs. strany, Kubánci podmínili další konzultací v Moskvě.³⁶⁴ Zejména z technických důvodů zůstal dočasně nesplněný pouze Guevarův požadavek na zřízení přímé letecké linky Praha-Havana.³⁶⁵ Třebaže čs. strana takřka okamžitě vyslala na Kubu skupinu dopravních odborníků, provoz linky mohl být zahájen až v únoru 1962 (letoun typu IL 18 s kapacitu 80 cestujících létal zpočátku dvakrát týdně).³⁶⁶ Linka ČSA z Prahy do Havany byla prvním leteckým

³⁶² „Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 294, aj. 377, b. 10

³⁶³ „Protokol o jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a Republiky Kuba o čs. dodávkách parních elektráren pro Republiku Kuba, podepsaný 14. listopadu 1960 vedoucími delegací F. Krajčírem a E. Guevarou“ čj. MZO/26984/60, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nezprac.), k. 2

³⁶⁴ „Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST“ ze dne 27. ledna 1961, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II., k. 123, obal 9. Po návratu z Moskvy bylo dohodnuto, že Kuba dodá v roce 1961 Československu 100 tis. t železonikelnatých rud, 40 tis. t manganových rud, 7 tis. t niklového sintru a 2,5 tis. t měděných koncentrátů (celková hodnota dodávek 88 mil. Kčs). Tyto dodávky ovšem Kuba nebyla ve zmíněném roce schopna splnit.

³⁶⁵ O zřízení přímého leteckého spojení s Prahou se Kubánci zajímali přinejmenším od poloviny roku 1960. V říjnu telegrafoval velvyslanec Pavlíček do Prahy: „*Neustále prodlužované zodpovídání dotazů a naléhání Fidela, Raúla Castra a Guevary po zřízení letecké linky jsou již trapné (...) Až dosud jsme ani nezodpověděli požadavek o úpravě plochy pro přistávání [letounu] TU. Prosím o informace, co mám odpovědět.*“ Letecká linka Praha-Havana, informace pro R. Baráka z 19. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589

³⁶⁶ *Bohemia*, 4. 2. 1962, roč. 54, č. 5

spojením střední Evropy s karibskou oblastí a vůbec první transatlantickou linkou ČSA.

Původně počítalo Československo s tím, že rozšíření hospodářských kontaktů s Kubou přinese i jisté výhody. V prvních jednáních naznačilo zájem o dovoz jižního ovoce, hovězích kůží, kordového hedbáví, tabáku nebo kávy, nebránilo se „eventuelnímu dovozu cukru k reexportním účelům“.³⁶⁷ Především ale předpokládalo, že z Kuby bude dovážet rudy kovů (nikl, měď, mangan, chrom), nezbytné pro domácí těžký průmysl. Do rozvoje jejich těžby a zpracování proto investovalo značné prostředky. Poskytovalo *know-how* vysíláním odborníků na Kubu nebo školením Kubánců v Praze,³⁶⁸ dodávalo důlní zařízení apod. Poskytnutá pomoc se ovšem navzdory očekávání nepromítla v navýšení dodávek těchto rud do ČSSR, protože Kuba tyto suroviny raději vyvážela na západní trhy za tvrdou měnu. Množství dodávané do ČSSR pak neodpovídalo představě Prahy ani podepsaným smlouvám. Objem dohodnutých dodávek Kubánci nedokázali dodržovat ani u cukru, jenž nakonec představoval hlavní vývozní artikl do ČSSR (což se naprosto rozcházel s dovozními zájmy země, která cukr – řepný – sama tradičně exportovala). Za velmi extravagantní se potom dá označit vážně míněný návrh ministerského předsedy F. Castra a ministra průmyslu E. Guevary, který v létě 1961 přednesli čs. obchodní delegaci v Havaně, že totiž *„by bolo vhodné v ČSSR zvážiť otázku ďalšieho rozširovania výroby cukru. Prehlásili, že (...) by bolo pre ČSSR vhodnejšie nakupovať cukor na Kube a tak vzájemne hospodársky sa doplňovať. Doporučili nezvyšovať oševné plochy cukrovej repy a využiť zbývajúce oševné plochy na pestovanie iných plodín.“*³⁶⁹ Pokud jde o kávu a kakaové boby, Kuba toto zboží dodala jen v roce 1960 a 1961, stejně jako kožešiny a kůže (v roce 1960 tvořily surové hovězí kůže dokonce 22% veškerého kubánského dovozu

³⁶⁷ „Předpokládaná struktura čs. dovozu v příštích letech [nedatováno, počátek r. 1960]“. NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 1, obal „Informační dossier.“

³⁶⁸ V říjnu 1960 např. přijel na roční praxi do ČSR generální ředitel kubánských hutí a rudných dolů César Rodríguez. Praxi poskytovalo čs. ministerstvo hutí a rudných dolů. „RODRÍGUEZ César, záznam o styku ze dne 14. 11. 1960“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629

³⁶⁹ „Pobyt čs. vládní delegace na Kubě ve dnech 3. – 19. 6. 1961“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 313, aj. 398, b. 7, s. 19, 20.

do ČSSR).³⁷⁰ Dodávky ovoce, tabáku a tabákových výrobků v 60. letech značně kolísaly.

Naproti tomu čs. vývoz na Kubu odpovídal požadavkům kubánské ekonomiky. Asi ze dvou třetin jej tvořily stroje, zařízení a dopravní prostředky (zejména automobily a autobusy, zemědělské stroje a traktory, energetická a elektrotechnická zařízení). Důležitou položkou byla zařízení kompletních podniků čili investiční celky, financované vesměs z dlouhodobých úvěrů (viz dále). Suroviny, polotovary a výrobky spotřebního průmyslu se na celkovém objemu podílely asi z 20%. Nejmenší podíl připadal na potravinářské výrobky (chmel, slad).

V souvislosti s čs. vývozem je nutné se zastavit u otázky kvality vyváženého zboží. V konkurenci výrobků z jiných východoevropských zemí nebo z Číny sice československé produkty obstály dobře, pravdou ale je, že nezřídka byly závadové nebo vyloženě nekvalitní. Zboží, které Kubánci přebírali, bylo často poškozené, u strojů a zařízení byly náhradní díly nekompatibilní nebo nekvalitní, množily se potíže s uvedením do provozu. „Traumatickým zážitkem“ se staly dodávky čs. autobusů. Z asi 400 čs. autobusů dodaných na Kubu v roce 1961 (v situaci, kdy celkový počet autobusů na ostrově byl kolem 4000) byla v roce 1962 třetina mimo provoz. *„Čs. strana nebyla s to včas dodat potřebné náhradní součásti a především brzdové obležení. Za rok 1962 nedodal totiž Motokov za více než 920 tisíc kub. pesos – cca 6,5 mil. Kčs – nakontrahovaných náhradních dílů.“*³⁷¹ Také dodávky investičních celků byly doprovázeny stížnostmi. Technická dokumentace byla mnohdy dodávána pozdě, což Kubáncům znemožňovalo uvést zařízení do provozu, nebo neodpovídala kubánským požadavkům.³⁷² Skutečnosti svědčící o rozdílné hospodářské a technické vyspělosti zemí Západu a Východu brzy začali vnímat i obyčejní Kubánci a potíže muselo konstatovat i kubánské vedení. Při návštěvě ČSSR v září 1962 si Ernesto

³⁷⁰ „Výměna zboží mezi ČSSR a Kubou v roce 1960“, NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 1, obal *Informační dossier*.

³⁷¹ „Mimořádná hospodářská zpráva č. 3 O situaci ve veřejné dopravě za rok 1962“ ze dne 31. 1. 1963, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 2.

³⁷² „Pobyt čs. vládní delegace na Kubě ve dnech 3. – 19. 6. 1961“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 313, aj. 398, b. 7, s. 16, 17.

Guevara postěžoval, že „Kuba dříve měla v technických otázkách daleko lepší situaci (...) Technické normy byly jednotné, americké, náhradní díly jednotné, zatímco nyní uplatňuje každá země socialistického tábora své normy. Nabízená technika ze zemí socialistického tábora často zaostává za světovým průměrem.“³⁷³

Nízká kvalita dodávaného zboží a opakované stížnosti znepokojovaly zejména čs. ZÚ v Havaně, kam se Kubánci se svou kritikou obraceli nejčastěji. Pracovníci velvyslanectví a obchodního oddělení se obávali, že nespokojenost s čs. zbožím bude mít dopad na politické vztahy nejen s ČSSR, ale i s ostatními zeměmi sovětského bloku. Tyto obavy sdíleli i lidé na vyšších politických místech v ústředí.³⁷⁴ Starosti vyvolávaly např. již zmíněné autobusy. „Jméno ČSSR má na Kubě stále dobrý zvuk, nutno ovšem přiznat, že naše prestiž na Kubě utrpěla několik tržných ran (...). Při řešení tíživé dopravní situace si kubánští soudruzi mnoho slibovali právě od ČSSR, která dosud dodala na Kubu 450 autobusů RTO 706. K 25. září bylo z tohoto pro nedostatek náhradních dílů vyřazeno 130 a vyřazení desítek dalších je otázkou dnů. Otázka náhradních dílů (...) způsobuje také politické škody a poškozují věc socialismu na Kubě.“³⁷⁵ „Nedostatek náhradních dílů pro stroje dodané z ČSSR může mít špatný vliv na názor Kubánců na ČSSR. V jednom závodě na výrobu obuvi se pracuje na starých amerických strojích. V každé hale stojí jeden čs. stroj Svit, avšak ani jeden nejede. U jednoho chybí železné floky (nejdou použít jiné než naše nebo polské) a u jiného je závada, kterou nedovedou Kubánci odstranit.“³⁷⁶ Výkonnost čs. průmyslu a celého centrálně řízeného hospodářství ovšem byla slabá a Praha nedokázala dodávat kvalitnější zboží ani za cenu „mimořádných opatření.“ Mimo to se Češi se podobně jako Kubánci snažili vyvážet svoji kvalitní produkci do zemí, které platily ve volně směnitelné měně. Čs. vývoz na Kubu potom skutečně

³⁷³ „Záznam o pobytu soudruhů Ernesto Guevary a Emiliano Aragonése“ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 364, aj. 456, K informaci, s. 2.

³⁷⁴ „Dopis ministra zahraničních věcí V. Davida prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ ze dne 2. 6. 1963“, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 123, obal 5.

³⁷⁵ „Situační zpráva za měsíc září 1962“, ze dne 30. 9. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721, s. 4.

³⁷⁶ „Technická pomoc ČSSR Kubě – zpráva“ ze dne 5. 3. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80582, s. 2.

vypadal tak, že „od doby, kdy Kuba byla u nás v obchodním styku zařazena mezi země soc. tábora, jsou dodávány věci, které se nemohou nikde prodat a dodací lhůty jsou značně prodlužovány.“³⁷⁷

Prohlubující se hospodářské problémy Kuby, trvalé přeceňování jejích vývozních možností a nevyváženost dovozu a vývozu způsobily, že Kuba se u ČSSR značně zadlužila. ČSSR, jako věrný spojenec Moskvy, neviděla v dané situaci jinou možnost, než zaujímat k otázce dluhů a vůbec k obchodu s Kubou „*vysoce politický přístup*.“³⁷⁸ Příležitostně také realizovala „improvizované dovozy“ čehokoli, co kubánské hospodářství bylo schopné vyprodukovat a nabídnout, bez ohledu na čs. dovozní potřeby. Pro rok 1962 „*zajistil čs. zahraniční obchod některé zajímavé, dohodou nepředvídané, dovozy: 4 000 tun bavlníkového semene, menší položky ovocných konzerv, čerstvou zeleninu, pletivo yarey, rozpustnou kávu. I pro následující rok bude nutné přistupovat k možnostem nárazových dovozů velkoryse.*“³⁷⁹

V druhé polovině roku 1962 se do obchodních otázek ztatečně promítly dva faktory. Prvním faktorem byly vlastní ekonomické problémy ČSSR, které činily „*velkorysost*“ ke Kubě čím dál obtížnější, druhým byla podrážděnost Kubánců vůči celému sovětskému bloku, jež zavládla po říjnu 1962, a neochota k jakémukoli kompromisu. V československo-kubánských jednáních o výměně zboží na rok 1963, konaných v listopadu a prosinci 1962, „*se obě delegace setkaly s vážnými potížemi týkajícími se možnosti přijmout vzájemné požadavky.*“ Zatímco Češi chtěli řešit rostoucí kubánské záporné saldo, Kubánci naopak žádali, aby čs. strana povolila nevyrovnanost bilance ve výši asi 20 mil. USD, aby urychleně dodala zboží odpovídající kubánským dovozním potřebám a aby „*vzhledem k těžké situaci Kuby z důvodů agrese ze strany severoamerického imperialismu umístila na [čs.] trh celý kontingent [cukru], který Kuba vyveze do Československa.*“ Požadavek nereexportovat ani část kubánského cukru do třetích zemí byl

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ „Řádná hospodářská zpráva za rok 1962“, ze dne 10. 4. 1963, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 23, 24.

pro ČSSR obzvlášť obtížný, protože reexport byl jediný způsob, jak se kubánského cukru vhodně zbavit.³⁸⁰ Kubánci přednesli i další požadavky, kterým Praha v podstatné míře nakonec vyhověla. Od konce r. 1962 se nicméně většina obchodních jednání Kuby s ČSSR neobešla bez jistého napětí a problémy, jež jsme zde nastínili, přetrvávaly i v pozdějších letech.

Investiční celky

Významnou součástí hospodářských vztahů Kuby a Československa ve sledovaném období byly již zmíněné investiční celky. Jen během prvních čtrnácti dnů po podepsání hospodářské smlouvy (červen 1960) byly nakontrahovány dodávky čs. investičních celků na Kubu v hodnotě 24 mil. Kčs.³⁸¹ Vývoz investičních celků na Kubu byl nejprve součástí čs. participace na industrializaci rozvojových, „národně-osvobozeneckých“ nebo „k socialismu směřujících“ zemí, později spadal do účasti Československa na hospodářském rozvoji socialistických států. Dodávky zařízení byly financovány převážně z dlouhodobých vládních úvěrů. Směřovaly do cukrovarnického, mlékárenského, kovo zpracujícího, textilního nebo obuvnického průmyslu, do těžby a zpracování nerostů. Značné byly čs. investice do kubánské energetiky. První dodávky turbín typu *Francis* pro vodní elektrárny, vyrobené v ČKD Blansko, se uskutečnily krátce po vítězství revoluce.³⁸² V průběhu 60. let dodala ČSSR zařízení pro kubánské elektrárny Tallapiedra (Havana), Hanabanilla (R. León) a Río Yara, Punta de Martillo, Regla (Havana), H. Pavón (Santiago de Cuba), Nuevitas (Diez de Octubre), Cienfuegos – O´Bourke (C. M. Céspedes), Parellada aj.³⁸³

³⁸⁰ Série dopisů zaslaných vedoucím vládní delegace Kuby R. Maldonadem Františku Marešovi z prosince 1962, AMPO, f. MZO, I. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“ (nezprac. material)

³⁸¹ „Zpráva pro RVHP za I. pololetí 1960“, NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 11, s. 3

³⁸² „Ayuda y cooperación“ In: *Colaboración, revista trimestral informativa de la colaboración económica y científico-técnica internacional*, 1984, r. 6, č. 20, s. 37

³⁸³ „Informácia o rozvoji kubánskej energetiky“, AMZV, f. Dokumentace TO, Kuba 1979, inv. č. 19, ev. č. 19, Příloha k čj. 3798/79, Tab. č. 2. Čs. účast na výstavbě a rozvoji kubánské energetiky několikanásobně vzrostla v 70. a 80. letech.) V roce 1975 pocházelo 26% celkové energetické kapacity Kuby z čs. dodávek (KOŠTÁK, s. 142). Podle údajů Florida International University Kuba v současnosti vyrábí 30% elektrické energie na čs. zaříze-

Kubánské vedení projevilo zájem o čs. kompletní zařízení už v roce 1959. Cesta od „projevení zájmu“ k realizaci dodávky ovšem nevedla přímo a nebyla prostá komplikací. Klasický byl scénář, kdy osobně F. Castro nebo E. Guevara projevili v rozhovorech s čs. stranou zájem například o továrnu na střelivo, a tento obecně formulovaný zájem už dále nikdo nespécifikoval. Zatímco pak čs. strana váhala, zda je to signál k vypracování konkrétní nabídky a otálela s převzetím iniciativy, jiné země reagovaly pružněji a Československo „předběhly“, což Praha chápala i jako politické selhání. Neschopnost flexibilně reagovat na kubánskou poptávku čs. strana ostatně sama uznávala. *„V případě, že oficiální kubánská místa projeví zájem o větší průmyslové celky, kompletní zařízení nebo jinou výstavbu, nelze čekat, až nezkušení kubánští činitelé poskytnou příslušným podnikům čs. zahraničního obchodu nějaké technické podklady pro realizaci projektů. Je třeba iniciativně projekt rozpracovat a vyčíslit a v naléhavém případě vyslat na Kubu odborníka, aby na místě projekt upřesnil. Např. v červenci 1959 tlumočil Fidél CASTRO čs. obchodní misi zájem o výstavbu továrny na traktory. Přesto, že již uplynulo půl roku, dosud nebyla ze strany ČSR podána nabídka. Podle posledních informací podali nabídku Jugoslávci společně s italskou firmou.“*³⁸⁴ Na obhajobu československé pasivity je třeba uvést, že vypracování projektu a nabídky, časově i finančně značně náročné, Kubánci nebyli zpočátku schopni nebo ochotni finančně zohlednit (poukazovali na to, že v případě Československa se jedná o „internacionální pomoc“, na rozdíl od západoevropských zemí, kterým za vypracované nabídky platili).

Na základě archivních dokumentů – převážně z fondů ministerstev zahraničního obchodu a zahraničních věcí – jsem se pokusila sestavit celkový přehled velkých závodů i menších podniků, které v první polovině 60. let Československo uvedlo na Kubě do provozu (vyjma elektráren).

ních (Viz. <http://www.fiu.edu/~fcf/czech42100.html>) Kubánské zastoupení Česko-kubánské obchodní smíšené komory dokonce uvádí více než 30%.

³⁸⁴ „Perspektivy čs. obchodních styků s Kubou“ ze dne 15. 2. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589

ZÁVOD	UVEDENÍ DO PROVOZU	PZO	KAPACITA (PLÁN)
Závod na tlakové lití kovů (výroba zámků) Cárdenas	1961	Technoexport -Cubaindustrial	
Tužkárna Batabanó	1963	Technoexport -Cubaindustrial	
Šroubárna (výroba vrutů, matek, podložek) Stgo de Cuba	1963	Technoexport -Cubaindustrial	
Závod na výrobu autosvíček Sagua la Grande	1964	Technoexport -Cubaindustrial	2 mil. ks/rok
Závod na výrobu náradí (krumpáčů, lopat) Guantánamo	1961, 1963		325 tis. ks/rok
Závod na výrobu jídelních příborů („příborárna“) Stgo de Cuba	1964 (?)		
Závod na výrobu ložiskových kuliček Santiago de Cuba	1964		
Závod na výrobu obuvi „Nguyen-Van-Troi“ Havana	1965	Kovo -Cubaindustrial	
Závod na výrobu jízdních kol Caibarén	1961, 1965	Technoexport -Cubaindustrial	20 tis. ks/rok
Montovna a výrobní chladniček, sporáků a domácích spotřebičů „INPUD“ Santa Clara	1964	Technoexport/ Kovo/Strojexport Strojimport/Motokov Keramika/Ferromet - Cubaindustrial	40 tis. ks/rok
Výrobní diesel motorů a kompresorů Cienfuegos	1966	Technoexport -Cubaindustrial	3,3 tis. ks/rok
Zbrojní závod Cienfuegos	1965 (?)		
Automobilový servis Havana	1965 (?)	Technoexport -Cubaindustrial	
Učňovská střediska (<i>centros de aprendizaje</i>)	1965 (?)	Technoexport -Cubaindustrial	
Filmové laboratoře ICAIC	1965 (?)	Technoexport -Cubaindustrial	
Transformovny (trafostanice) Manzanillo, Bayamo, Artemisa, Cárdenas, Pinar del Río	1965 (?)	Technoexport -Cubaindustrial	
Závod na výrobu cementu Guayo	1965 (?)	Technoexport -Cubaindustrial	

Jak je patrné z přehledu, třebaže se některé závody začaly budovat už v roce 1960 nebo 1961, kvůli značným skluzům v dodávkách zařízení jich většina nezačala výrobu dříve než v polovině 60. let. Součástí investičních celků byla také technická pomoc, tj. pobyt expertů, kteří prováděli montážní práce dodaných strojů a zařízení a uváděli je do provozu.³⁸⁵ Instalace investičních celků a působení čs. expertů mezi Kubánci doprovázely pochopitelně i některé problémy. Experti si stěžovali na „špatnou pracovní morálku“ nebo nedostatečnou kvalifikovanost kubánských pracovníků, „anarchii“ v organizaci práce apod. Upozorňovali také na nedostatečnou údržbu dodaných zařízení (např. elektrárenských bloků). Po dokončení výstavby závodů a zahájení výroby odjížděli experti domů a Kubánci většinou o navazující technickou asistenci už nežádali – nejčastěji z finančních důvodů. *„S odstupem několika měsíců lze konstatovat, že úplné zrušení technické pomoci má vážné následky na výrobu a produkci v těchto [Československem vybudovaných] závodech. Kapacita závodů je využita od 10 do 30%. Ve třech závodech, a to Sagua la Grande, Cárdenas (zámkárna) a Guantánamo je výroba zastavena. Řada strojů není řádně udržována, materiál a různé komponenty nejsou včas vyobjednány. Výrobní náplň, stroje, zařízení a tím i naše pomoc jsou často nezodpovědně a demagogicky kritizovány.“*³⁸⁶

Na druhou stranu není pravdou, že by kubánská kritika byla vždy „demagogická a nezodpovědná“, naopak byla často logická a zcela oprávněná. Kubánci si stěžovali na nízkou kvalitu zařízení, častou poruchovost dodávek, časové skluzy apod. *„Jak vedoucí pracovníci, tak i dělníci jsou často zklamáni nízkou technickou úrovní mnohých výrobních prostředků ze socialistických zemí, ve srovnání s americkými, západoněmeckými, jež znají z vlastní zkušenosti. Kubánští soudruzi jsou nároční i na vědeckou úroveň*

³⁸⁵ Průměrný počet čs. expertů na jeden závod se pohyboval kolem deseti. Např. v závodě na výrobu ledniček v Santa Clara pracovalo 15–38 čs. expertů, v autoservisu Havana 4–14, šroubárna Stgo 6–12, v závodě na výrobu obuvi 13, v elektrárně O’ Bourke 3. „Zpráva o vědecko-technické pomoci Kubě“ ze dne 29. 12. 1965, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 11, 12. O čs. expertech na Kubě pojednává také samostatná kapitola.

³⁸⁶ „Zpráva o vědecko-technické pomoci Kubě“ ze dne 29. 12. 1965, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 12

(...) Jsou mnohdy zklamáni všeobecností, frázovitostí a nedostačující vědeckostí.“³⁸⁷

Na vývozu investičních celků na Kubu v 60. letech se nejvíce podílely podniky Technoexport, Motokov, Kovo, Strojexport, Strojimport, Keramika a Ferromet. Např. v roce 1965 Technoexport kontrahoval dodávky investičních celků za 100 mil. Kčs (13,9 mil. kub. peso), zejména elektráren a hydroelektráren, cementáren a rozvoden. Na kubánské straně kontrakty na investiční celky realizoval v 60. letech zejména podnik Cubaindustrial.

Úvěrová politika

V souladu s politikou „socialistického internacionalismu“ poskytovala ČSSR Kubě dlouhodobé úvěry s nízkým úrokem (kolem 2%). Stejně jako v případě jiných rozvojových zemí neměla ovšem mnoho záruk, že je Kuba bude schopná splatit. Čs. vládní úvěry lze podle jejich účelu rozdělit na úvěry konsolidační (na vyrovnání zůstatku z výměny zboží) a na úvěry na investiční celky. Zvláštní kategorii představovaly úvěry na dodávky speciálního materiálu, kde byly poskytovány slevy a různé úlevy včetně odpisů velké části pohledávek. Vedle vládních úvěrů, které byly politicky motivované, výhodné a „bezpečné“, mohla kubánská strana využívat také úvěrů podnikových, jejichž čerpání se ovšem řídilo přísnějšími pravidly – podnik se na rozdíl od státu mohl dostat na „černou listinu“

Pro ilustraci se podívejme, jak bylo naloženo s prvním velkým čs. vládním úvěrem z roku 1960. 290 mil. Kčs (40 mil. USD), které Praha Havaně poskytla, bylo původně určeno na výstavbu kubánského automobilového průmyslu. Úvěr počítal s vývozem odpovídajících investičních celků a zařízení z ČSSR.³⁸⁸ Kubánská idea výstavby vlastního automobilového průmyslu byla na podzim 1960 předložena ke zpracování skupině čs. expertů. Výsledkem byl značně megalomanský projekt *AUTOMOTRIZ – San-*

³⁸⁷ „Poznatky vrchního ředitele SBČS Karla Podlahy o situaci na Kubě – některé projevy kritiky vůči ČSSR a ZST“ ze dne 20. 10. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3.

³⁸⁸ „Pamětní zápiska“ ze dne 28. 10. 1960, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nezprac.), k. 2, č.j. MZO/26998/60-27005/60).

tiago de Cuba, který počítal s tím, že do konce roku 1965 ČSSR na Kubě vybuduje nejprve provizorní montovny na traktory a osobní automobily, poté továrnu na stacionární motory (15 tis./rok), motocykly, skútry (10 tis./rok), traktory (15 tis./rok) a pětitonové nákladní automobily (5 tis./rok). V roce 1966 pak měla být ještě zahájena výroba osobních automobilů Škoda (20 tis./rok). Současně s výstavbou automobilky měla být vybudována také „*příslušná slévárna, kovárna a lisovna kovů*“.³⁸⁹ Počítalo se s přítomností stovek čs. pracovníků: v roce 1962 s 564 pracovníky, v roce 1963 již bezmála s tisícovkou.³⁹⁰ Slabiny projektu AUTOMOTRIZ se ukázaly už v roce 1961 a úměrně tomu, jak kubánského hospodářství upadalo a čs. nevzkvétalo, pak byly nerealistické plány korigovány. ČSSR předně nebyla schopná dodávky včas a kvalitně plnit. Na konci roku 1961 bylo zjevné, že projekt se dostává do značného skluzu a že náklady budou podstatně vyšší, nehledě na to, že po vyhodnění anticastrovských sil v dubnu 1961 Kubánci část poskytnutého úvěru použili na nákup čs. a sovětského vojenského materiálu.³⁹¹ Mimo to vážala komunikace mezi československou a kubánskou stranou a akci de facto nikdo nekoordinoval. V polovině roku 1962 přijel do Československa José Estrada, jehož Guevara pověřil vedením traktorového a automobilového průmyslu. V Závodu kuličkových ložisek v Brně si stěžoval na skluzu v dodávkách a v nedodržování harmonogramu výstavby: „[Skluzu] *neodpovídají potřebám národního hospodářství Kuby.*“ Se stížností se obrátil i na ÚV KSČ: „*Sliby, které byly dány čs. stranou, nejsou plněny a celé jednání o výstavbě traktorového průmyslu má více obchodní charakter než charakter přátelské pomoci.*“³⁹² Na Kubu byl po Estradově stížnosti sice vyslán i „politický organizátor“, který ovšem situaci zachránit nedokázal. 23. 10. 1962 uložilo politbyro ministru zahraniční-

³⁸⁹ „Výstavba automobilového průmyslu na Kubě“ a „Ayuda memoria“ (pamětní zápis), NA, f. MZO-KUBA (nezprac.), ka 11, obal „Možnost vybudování autom. průmyslu AUTOMOTRIZ Santiago de Cuba, 1960 – pamětní zápisy, protokoly“

³⁹⁰ „Dodatkový protokol k Hospodářské dohodě mezi Republikou Československou a Republikou Kuba“ ze dne 28. 10. 1960, AMPO, f. MZO, VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“.

³⁹¹ „Usnesení 144. schůze politbyra“ ze dne 25. 4. 1960. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 304–305, aj. 388/17

³⁹² „Informace o průběhu jednání s José Estradou [nedatováno].“ NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 363, aj. 455/k info 1

ho obchodu F. Krajčírovi, aby s Kubánci projednal „zrušení výstavby *auto-průmyslu v doposud navrhovaném rozsahu*“.³⁹³ Na konci roku 1962 byl projekt zredukován na „*pouhou výstavbu traktorárny*“, v dalších letech na něj obě strany z ekonomických důvodů zcela rezignovaly. Zbývající úvěr pak byl z větší části využit na nákup čs. energetických zařízení.

V první polovině 60. let byly Kubě poskytnuty vládní a podnikové úvěry v celkové hodnotě téměř 1,2 mld. Kčs (do r. 1966 splatila jen asi 280 mil. Kčs, takže do druhé poloviny dekády vstupovala s dluhem 900 mil. Kčs).³⁹⁴ Těžko vyčíslitelné jsou vládní úvěry z první poloviny 60. let určené na nákup speciálního materiálu, tedy zbraní. Je možné, že v prosinci 1962 činil kubánský dluh za „zvláštní dodávky“ asi 46 mil. USD.³⁹⁵ Nevýhodná úvěrová politika vůči Kubě se sice zhruba od r. 1964 stala terčem kritiky některých odborníků, hlasy žádající reformu ale byly umlčeny po srpnu 1968. V rámci „normalizace“ vztahů se pak čs. strana k žádostem kubánského vedení o úvěry opět „stavěla pozitivně“ – v lednu 1973 např. podepsala účelový vládní úvěr ve výši 307 mil. Kčs.³⁹⁶

³⁹³ „Zpráva o čs. hospodářské pomoci Kubě, včetně dodávek speciálního materiálu.“ Usnesení politbyra ze dne 23. 10. 1962. NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 367, aj. 461, b. 4

³⁹⁴ „Zpráva o vývoji na Kubě, v její komunistické straně a návrhy na další postup, vypracovaná na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ“ ze dne 22. 11. 1966 [z 6. května 1967], NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3. NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3, s. 20.

³⁹⁵ Zápis z rozhovoru V. Širokého s Carlosem Rafaelem Rodríguezem ze dne 20. 12. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3, s. 9. Kubánské dluhy za dodávky zbraní a munice, jejichž spravování přešlo v roce 1970 ze Státní banky československé na federální Ministerstvo financí, jsou dodnes předmětem utajení. Viz. http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Leta_totality_1948-1989.pdf, s. 7

³⁹⁶ „Vztahy mezi ČSSR a Kubánskou republikou v oblasti hospodářské a vědeckotechnické spolupráce“, NA, f. ÚV KSČ – Gustav Husák, obal „Informace o vztazích mezi ČSSR a Kubánskou republikou“, s. 9. Podle posledních zveřejněných dat (2008) činí stávající kubánský dluh vůči ČR cca 6,3 mld. Kč plus pohledávka ve speciální oblasti, přičemž tato suma stále není přepočtena do konvertibilní měny. Viz. www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/vf_agendaCKA_zahr_pohled_46967.html?year=PRESENT (Roční souhrnná zpráva o stavu a vývoji zahraničních pohledávek ČR rok 2008)

Dary a zvláštní slevy

Součástí čs. hospodářské politiky vůči Kubě bylo také poskytování různých darů a slev. Dary byly ve větší míře poskytovány od poloviny r. 1961 a zdůvodňovány mezinárodní situací („*sílícím americkým imperialismem*“). V polovině roku 1963 dosáhly dary a zvláštní slevy celkové částky asi 582 mil. Kčs. Z toho slevy ve volné měně na dodávky speciálního materiálu činily asi 490 mil. Kčs, prominutí úroků ve volné měně cca 75 mil. Kčs, zbylých 17 mil. Kčs představovaly jednotlivé dary, o kterých rozhodlo politbyro ÚV KSČ.³⁹⁷ Např. v květnu 1962 rozhodlo o darování čs. potravin a spotřebního zboží v hodnotě 7 mil. Kčs. (Zboží bylo uvolněno z rezerv ministerstva vnitřního obchodu a zahrnovalo mj. 50 t kondenzovaného mléka, 20 t sýrů, 100 t konzervovaného hrachu, 50 t trvanlivého pečiva, desítky tisíc kusů oděvů, hygienické a drogistické potřeby, 10 tisíc slunečních brýlí, 200 motocyklů 175 ČZ, 100 motocyklů Pionýr, nástroje a náradí, hračky, rybářské potřeby aj.³⁹⁸) V době pobytu E. Guevary v Praze na konci roku 1960 rozhodlo PB ÚV KSČ o poskytnutí 4330 lahví lidské krevní plasmy (v čs. zdravotnictví nedostatečné) v hodnotě asi 1,7 mil. Kčs.³⁹⁹ Ačkoli MZO a Státní plánovací komise zastávaly názor, že Kubánci by měli za plasmu zaplatit, politbyro z politických důvodů rozhodlo materiál darovat.

³⁹⁷ „Šifra č. 3618 z Moskvy“. Příloha IV/2, Dary poskytnuté Republice Kuba. NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 123, obal 5, s. 5

³⁹⁸ „Poskytnutí daru vládou ČSSR Republice Kuba“, NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), SM – tajná registratura čj. 014.977/62, ka 1931/2

³⁹⁹ „Poskytnutí pomoci republice Kuba“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 281, aj. 364/1 per rollam.

8. Dodávky čs. zbraní na Kubu

Čs. zbrojní výroba po roce 1948, kdy země vstoupila do sovětské sféry vlivu, byla (podobně jako jiná odvětví čs. hospodářství) takřka zcela podřízena požadavkům SSSR. V oblasti vývozu došlo k poměrně rychlé teritoriální přeorientaci, která reflektovala sovětské zahraničněpolitické priority. Československo se stalo ideálním nástrojem pro rozvíjení a naplňování sovětských mocenských plánů na nových územích.

Jako nejprůmyslovější socialistická země s tradicí zbrojní výroby sahající až do časů Rakouska-Uherska a s dobrými předpoklady k navazování obchodních styků se zeměmi třetího světa (upevněnými v letech První republiky), mohlo Československo nepoměrně snadněji než jiné sovětské satelity navazovat kontakty, jejichž předmětem byl obchod se zbraněmi. Vzhledem k rozdělení světa do dvou zneprátelených táborů byl ovšem přístup k některým trhům, např. latinskoamerickým, značně omezen. Obchod v této oblasti byl možný pouze prostřednictvím třetích zemí.

Jak již upozornili někteří autoři,⁴⁰⁰ vedle zmíněných faktorů zde hrála roli i skutečnost, že v československých zbrojovkách se zhruba od roku 1955 výrazně uvolnily výrobní kapacity, což zase souviselo s dohodou se Sovětským svazem z r. 1954 o urychleném přezbrojení čs. armády do roku 1960 (později prodlouženo do 1965), přičemž nová technika měla být vyrobena převážně v SSSR. Výroba speciálního materiálu pro nové prioritní země sovětské zahraniční politiky pak zaručovala, že výrobní kapacita československých zbrojovek zůstane zachována. Vývoz „speciálu“ se také promítl v přílivu volně směnitelných deviz, jež mohly být použity k úhradě části dovozu zboží ze Západu.⁴⁰¹ Starší vyřazené zbraně

⁴⁰⁰ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy*. Brno: Doplněk, 2000, s. 176 a n. Viz. též. ZÍDEK, Petr. „Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962“ In: *Historie a vojenství*, 2002, roč. 51, č. 3, s. 523–567.

⁴⁰¹ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992* (II. díl 1945–1992). Brno: Doplněk, 2009, s. 577.

byly obyčejně poskytovány jako dar (to se týkalo i některých dodávek na Kubu, viz dále).

Československý vývoz zbraní přirozeně diktovala Moskva. Z místních vládních a stranických orgánů, které se v exportním procesu angažovaly, patřilo poslední slovo Politbyru ÚV KSČ (od 1962 Předsednictvu). Za realizaci dodávek zodpovídala Hlavní technická správa (HTS) při ministerstvu zahraničního obchodu (MZO), jež také koordinovala technickou pomoc ve vojenské oblasti.

V případě Kuby se již s koncem roku 1958 začaly rýsovat zajímavé exportní možnosti. Po Castrově triumfálním vstupu do Havany v lednu 1959 se dostatek kvalitního vojenského materiálu stal naprosto nezbytnou podmínkou pro přežití nového režimu. Přestože v roce 1959 byl Castrův přístup k zemím sovětského bloku a ke komunismu ještě spíše rezervovaný, nová vláda se s žádostmi o dodávky zbraní obrátila na SSSR a také na Československo. Vyhovět kubánským požadavkům bylo zcela v zájmu sovětské zahraniční politiky. Československo nejenže pro export na Kubu „dostalo zelenou“, v prvním období sloužilo dokonce jako zástěrka sovětských dodávek. Spolu s SSSR se v 60. letech stalo nejvýznamnějším vývozcem vojenského materiálu, techniky a instruktorů na Kubu.

Historii československo-kubánských obchodních styků, jejichž předmětem byl obchod se „speciálním materiálem“, jak bylo toto zboží čs. orgány eufemisticky nazýváno, lze rozdělit na tři etapy: V první etapě – těsně před a po vítězství revoluce – Kubánci poptávali čs. zbraně buď přes prostředníky z třetích zemí nebo přes členy LSSK, kteří přijížděli do Prahy. Nelze věrohodně doložit, že všechna jednání vedla k realizaci dodávek. Pakliže se některé dodávky realizovaly, stalo se tak prostřednictvím třetí strany a v malém množství. Druhá etapa je vytyčena lednem 1960 a dubnem 1961, kdy Československo obchodovalo s Kubou již bez prostředníků a zároveň sloužilo jako „zástěrka“ pro dodávky zbraní ze SSSR (do dubna 1961). K tomu docházelo proto, že Kuba dosud s jistými obavami sledovala reakce Západu, především USA, a obávala se nařčení z infiltrace komunis-

mu a „opakování Guatemaly v 50. letech“.⁴⁰² Konečně třetí etapa trvala od dubna 1961 (invaze anticastrovských sil na Playa Girón a Playa Larga) do konce roku 1962. V této etapě se kubánský režim ještě pevněji přimkl k zemím sovětského bloku a objem čerpané hospodářské pomoci, včetně štědrých dodávek vojenské techniky, byl za celé sledované období největší. To souviselo s rostoucím napětím v kubánsko-amerických vztazích a s rizikem ozbrojené intervence USA. Československo tehdy dodávalo na Kubu speciální materiál již pouze za sebe. V následujících letech (po roce 1962) začal objem československých dodávek „speciálu“ na Kubu pozvolna klesat. Toto období však již není předmětem zájmu naší práce.

O československé zbraně projevíli kubánští revolucionáři zájem ještě před rokem 1959. Jak již bylo uvedeno jinde v této práci, u prvních rozhovorů o dodávkách československých zbraní antibatistovským partyzánům (v létě 1958) stáli představitelé LSSK. Z přístupných archivních dokumentů ovšem nelze vyvodit, zda tyto první kontakty vedly ke skutečným dodávkám. Pakliže ano, nelze předpokládat, že šlo o velké množství.

Čs. zbraně poptávali Kubánci také prostřednictvím třetích zemí. Počátkem prosince 1958 oslovila čs. obchodního přidělence v Mexiku kostarická firma Polini ze San José „s poptávkou na dodávku vojenské techniky pro Fidela Castra na Kubě“.⁴⁰³ V prvních lednových dnech 1959 pak došla do PZO Ferromet poptávka na dodávky čs. vojenské techniky včetně letadel z venezuelské firmy Intercomer Caracas. Její zástupce A. Pereira Machado sděloval, že o techniku mají zájem „představitelé demokratických ozbrojených sil Kuby.“⁴⁰⁴ MZO informovalo Sověty, kteří 7. 1. 1959 oznámili „kladné stanovisko k úmyslu čs. strany pomoci osvobozovacímu boji na Kubě.“⁴⁰⁵ 20. 1. 1959 schválilo dodávky politbyro ÚV KSČ.⁴⁰⁶ Zda se dodávka

⁴⁰² „Dodávky speciální techniky Kubě“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 235, aj. 314, bod 14.

⁴⁰³ „Zpráva pro politické byro ÚV KSČ o poptávkách na vojenskou techniku z ČSR“, NA, f. 1261/0/11 (KSČ-ÚV-PB 1954–1962), sv. 202, aj. 276, bod 15, Příloha III, s. 1.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 2.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 1.

⁴⁰⁶ [Změna] usnesení 32. schůze PB ÚV KSČ ze dne 20. 1. 1959, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 202, aj. 276, b. 15.

čs. zbraní přes kostarickou či venezuelskou nakonec realizovala, není z dostupných pramenů jasné.

Následovala další jednání. Poté, co člen politbyra ÚV LSSK Severo Aguirre v rozhovoru s Jiřím Hendrychem prohlásil, že pomoc socialistických zemí „nabývá na mimořádném významu (...), zvláště ČSR má na Kubě obzvláště příznivé podmínky k pomoci a může v Karibské oblasti působit jako ledoborec socialistického tábora,⁴⁰⁷ rozhodlo 24. března 1959 politbyro vyslat na Kubu obchodní misi, která měla tlumočit souhlas čs. vlády k jednání o dodávkách zbraní.⁴⁰⁸ Misi realizovali až v červenci pracovníci MZO. Kubánci při jednáních sice potvrdili zájem o zbraně z ČSR, ovšem vzhledem k „napjaté [mezinárodní] situaci jen prostřednictvím třetí země.“⁴⁰⁹ Kubánské stanovisko nepředstavovalo pro čs. stranu problém, sama obchod přes prostředníky navrhovala. V září 1959 schválilo PB ÚV KSČ dodávku 50 000 ks samopalů 9 mm čs. vzoru 23/25 v hodnotě cca 14 mil. Kčs a 80 miliónů nábojů v hodnotě cca 18 mil. Kčs kubánským ozbrojeným silám s tím, že „(...) před uzavřením kontraktu bude věrohodně ověřeno, že zbraně jsou určeny kubánské vládě“. Obchod měl být uskutečněn prostřednictvím švýcarské firmy Philipp Friedländer a materiál měl být uvolněn ze zásob vojenské správy k revisi (jednalo se o zbraně druhé kategorie, tj. již použité) tak, aby mohl být z velké části vyvezen již začátkem prosince 1959.⁴¹⁰ Je patrné, že jak ministerstvo zahraničního obchodu, tak ministerstvo národní obrany bylo akci velmi nakloněno: „I z našeho ekonomického hlediska by bylo vítáno, kdyby příslušný devizový přínos mohl přispět ke splnění úkolů plánovaných na r. 1959 (...) Uskutečnění tohoto obchodu (...) by znamenalo výhodné využití zásob vyřazovaných samopalů, kterých ministerstvo národní obrany uvolní pro vývoz postupně do r. 1964 celkem 160.000

⁴⁰⁷ „Záznam o rozhovoru s představitelem Lidové socialistické strany Kuby“ ze dne 10. března 1959, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB ÚV KSČ 1954–1962, sv. 211, aj. 287, b. 7, Příloha, s. 4

⁴⁰⁸ „s pověřením vyslovit souhlas k eventuálnímu jednání o dodávkách zbraní, bude-li o to požádána.“ Usnesení schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. 3. 1959, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 211, aj. 287/7

⁴⁰⁹ „Zpráva pro politbyro o projednávání dodávek speciální techniky z ČSR kubánským ozbrojeným silám“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 235, aj. 314/14, Příloha, s. 2.

⁴¹⁰ Usnesení 69. schůze politbyra ze dne 29. 9. 1959 k bodu „Dodávky speciální techniky Kubě“, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 235, aj. 314, bod 14.

*kusů. Současně by byla odprodána 9 mm munice starých výrobních ročníků 1946–1951.*⁴¹¹

Zda ovšem dodávka 50 tisíc čs. samopalů na Kubu nakonec dorazila a zda se tak stalo do konce roku 1959, nelze jednoznačně říct. V říjnu a listopadu 1959 jednal o zbrojních dodávkách přímo na Kubě pracovník HTS-MZO Josef Knytl. V dochované Knytlově zprávě se o samopalech ale dočteme jen to, že Kubánci „*potvrdili, že obdrželi vzorky. Vzorky zkoušeli osobně a byli nadšeni jednoduchostí a vynikajícím výkonem čs. typů, které považují za nejlepší, které viděli (...). Jeden ze vzorků měl u sebe náčelník generálního štábu Cienfuego[s] při své poslední cestě. Druhý vzorek slouží jako osobní zbraň Raúla Castra.*“⁴¹²

Knytl jednal s bratry Castrovyými, Guevarou a představiteli LSSK. Informoval je, že čs. vláda je ochotna realizovat dodávky (dalších) zbraní na Kubu, a připomněl, že „*ochota čs. vlády k dodávkám [zbraní] se datuje ještě z doby vedení ozbrojeného povstání proti batistovské diktatuře.*“ Kubánský ministerský předseda stanovisko čs. vlády uvítal a uvedl, že „*již dříve dospěl k názoru, že od Československa by mohl očekávat tuto pomoc (...)*“. Dodal ovšem, že „*dosavadní požadavky kubánské vlády byly bez potíží kryty dodávkami z Belgie*“, a že tyto nákupy jsou pro americkou stranu přijatelnější než nákupy ze socialistických zemí: „*nevzbuzují další zhoršení vztahů mezi USA a Kubou.*“⁴¹³ Ačkoli Knytl se Šporcrem⁴¹⁴ Castrovi zdůraznili, že dodávky by mohly být uskutečněny přes třetí zemi a zbraně by nenesly označení čs. původu (jednalo by se o zbraně kořistní), Castro nevyjádřil jednoznačný zájem a pouze prohlásil, že si „*velmi dobře zapamatuje čs. možnosti dodávek speciální techniky, kterou [sic] ve vhodnou dobu využije.*“ Poněkud v rozporu s předchozími slovy, jež si Knytl se Šporcrem interpretovali jako nezájem, se ovšem kubánský vůdce vzápětí zajímal o možnost

⁴¹¹ Tamtéž, s. 3–4.

⁴¹² „Zpráva ze služební cesty pracovníka HTS-MZO s. inž. Knytla na Kubu a do Venezuely ve dnech 22. 10 až 16. 11. 1959“, NA, f. 315/2 (ÚPV-T), ka 1567.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ O. Šporc byl pracovník prozatímního čs. obchodního zastupitelství na Kubě.

vybudování čs. závodu na výrobu zbraní a munice a o dodávky stíhacích letounů na Kubu.⁴¹⁵

Třebaže neznáme podrobnosti dalšího jednání, je zjevné, že Castrův zájem o závod na výrobu zbraní a munice byl oběma stranami dále konkretizován a že v následujících měsících čs. strana vypracovala nabídku na dodávku. V dubnu 1960 v této věci Blas Roca urgoval Antonína Novotného: „pokud jde o závod na výrobu zbraní a munice, je nutné pokud možno zkráceny dodací lhůty a výstavbu.“⁴¹⁶

Po schůzce s bratry Castrovými se Knytl setkal ještě s představiteli LSSK Blas Rocou a Flaviem Bravem. Ti přednesli žádost, aby Československo vycvičilo kubánské letce (na tryskových stíhacích letounech) a techniky pro údržbu letadel.⁴¹⁷ „Urychlené“ vypracování nabídky na výstavbu zbrojního a muničního závodu urgoval v listopadu 1959 v Praze A. Escalante.⁴¹⁸

Nezávisle na Knytlovi přijela v listopadu 1959 do Československa nákupní skupina vyslaná Raúlem Castrem do několika evropských zemí. Skupinu tvořili zástupci kubánské revoluční armády (vedl M. P. Cardoso) a představiteli americké firmy South American Panama Export Co. Skupina měla zájem o civilní letouny a zbraně.⁴¹⁹

Na základě Knytlova jednání na Kubě a zájmu nákupní skupiny odsouhlasilo politbyro 9. ledna 1960 dodání zbrojního a muničního závodu včetně výrobní licence (7,62 mm samonabíjecí puška vz. 52 čs. a 9 mm samopal vz. 23/25 čs.) a dodání zbraní v hodnotě do 30 mil. Kčs. Na zbrojní a muniční závod byl Kubě poskytnuty dvouprocentní úvěr do výše 20

⁴¹⁵ „Zpráva ze služební cesty pracovníka HTS-MZO s. inž. Knytla na Kubu a do Venezuely ve dnech 22. 10 až 16. 11. 1959“, NA, f. 315/2 (ÚPV-T), ka 1567, příloha „Jednání s bratry Castry“, s. 1

⁴¹⁶Dopis A. Novotnému z 8. 4. 1960, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 123, obal 7. Viz též „Záznam o návštěvě s. Blas Roca z 4. 4. 1960“, tamtéž.

⁴¹⁷ „Zpráva ze služební cesty pracovníka HTS-MZO s. inž. Knytla na Kubu a do Venezuely“, NA, f. 315/2 (ÚPV-T), ka 1567, Příloha III, s. 2

⁴¹⁸ „Další postup při jednání o dodávkách speciální techniky kubánské revoluční vládě“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 245, aj. 326/1 p. r., . Materiál pro politbyro od HTS MZO – Příloha III, s. 4

⁴¹⁹ „Další postup při jednání o dodávkách speciální techniky kubánské revoluční vládě“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 245, aj. 326/1 p. r. Materiál pro politbyro od HTS MZO – Příloha III, s. 4.

mil. Kčs, splatný do pěti let, a na dodávky zbraní také dvouprocentní úvěr, splatný do deseti let. Politbyro odsouhlasilo i vojenský výcvik Kubánců v ČSR, jak o ně žádali Blas Roca a Flavio Bravo.⁴²⁰ Při stanovování platebních a dodacích podmínek „bylo přihlédnuto k stávající ekonomické a politické situaci kubánské vlády a k tomu, že program výstavby, který vláda sleduje, si jistě vyžádá velké finanční oběti a vzhledem k diskriminačním opatřením amerických kruhů“.⁴²¹ Československo zde zároveň poprvé (a nikoli naposledy) předvedlo schopnost „zabít dvě mouchy jednou ranou“: prodávané zbraně MZO charakterizovalo jako „těžko prodejný materiál“.⁴²²

Přestože kubánští představitelé, vědomi si choulostivosti situace ve vztahu ke svému severnímu sousedovi, postupovali v jednáních z počátku velmi opatrně a nákupy byly uskutečňovány jen prostřednictvím třetích (nesocialistických) zemí, návštěvy kubánských delegací v Praze a československých delegací v Havaně v roce 1959 neušly pozornosti Američanů, kteří je sledovali s pochopitelným znepokojením. V lednu 1960 americké *New York Times* označily Československo za původce dodávky dvanácti letounů MIG-15.⁴²³ Přístupné dokumenty nevylučují, že dodávka sovětských letounů se skutečně realizovala prostřednictvím Československa.⁴²⁴

V únoru a březnu 1960 na Kubě opět pobýval zmocněnec HTS-MZO J. Knytl. Bratři Castrové a Guevara projevíli zájem o dodávku 93 vojenských letadel (10 letadel L-60 ve cvičné verzi, 20 letadel Z-326, 13 letadel Avia 14 a 50 tryskových stíhačů MIG), o výcvik 30 proudových stíhacích letců v ČSR do roku 1961 a dalších 100 letců v následujících dvou letech na Kubě. Vyjednaváči se shodli nejen na dodacích podmínkách „speciálu“ (do 4 mil. USD na desetiletý úvěr), letadel a výcviku pilotů; „porozuměli si“ i v otázce dodávky čs. strojního zařízení pro závod se smíšenou civilní a vo-

⁴²⁰ Usnesení politbyra schválené per rollam dne 9. 1. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 245, aj. 326/1 p. r.

⁴²¹ „Další postup při jednání o dodávkách speciální techniky kubánské revoluční vládě“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 245, aj. 326/1 p. r., . Materiál pro politbyro od HTS MZO – Příloha III, s. 6.

⁴²² Tamtéž, s. 7.

⁴²³ *New York Times*, 18. 2. 1960, s. 3.

⁴²⁴ „Další postup při jednání o dodávkách speciální techniky kubánské revoluční vládě“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 245, aj. 326/1 p. r., Materiál pro politbyro od HTS MZO – Příloha III, s. 5 a 6, 7. Srov. též FURSENKO–NAFTALI, op. cit., s. 32, 42.

jenskou výrobu a poskytnutí několikaletého úvěru na dodávku strojního zařízení „pro některé kubánské průmyslové závody, které vláda hodlá v brzké budoucnosti vybudovat“.⁴²⁵ Podrobnosti vojenských dodávek a technické pomoci byly nejspíše doladěny v Československu během následujících měsíců.

Z již zmiňovaných „nadbytečných zásob“⁴²⁶ ministerstva národní obrany pocházela i další velká dodávka „speciálu“ na Kubu, uskutečněná v květnu 1960. Jednalo se již o přímou dodávku, která nebyla uskutečněna prostřednictvím třetí země. První kroky v tomto případě podnikl generální tajemník LSSK Blas Roca, jenž navštívil Československo a další země sovětského tábora v dubnu 1960 „v souvislosti s přiostrěním situace a aby urychlil a požádal o zvýšení vojenského technické pomoci Kubě“. Byl přijat Novotným a Hendrychem, kterým předložil seznam vojenského materiálu požadovaného na Československu.⁴²⁷ Ještě téhož měsíce požádal v Praze další kubánský představitel LSSK, kapitán Pina, o poskytnutí výcviku pro příslušníky kubánských ozbrojených sil.⁴²⁸ Během konzultací sovětského delegáta gen. Sidoroviče s A. Novotným a O. Šimůnkem v dubnu a květnu 1960 byly dohodnuty podmínky a zásady uskutečnění dodávek, které pokryly „prakticky všechny požadavky kubánské strany“.⁴²⁹ Celková hodnota sovětsko-československých dodávek činila 866 mil. Kčs za zbraně a 40 mil. Kčs za civilní techniku. Československý podíl představoval 66% ve zbraních a 20% v civilním zboží, dohromady 576,9 miliónů Kčs.

Z velké části se muselo jednat o zastaralé modely, protože československá strana k nim nemohla zaručit dodání náhradních dílů ani potřebného množství munice: „Požadavky na dodávku munice (...) není možné

⁴²⁵ „K informaci pro s. Hendrycha“ ze dne 23. 3. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346, s. 1 a 2.

⁴²⁶ Slovo „nadbytečný“ takřka automaticky implikovalo, že se jednalo o nekvalitní nebo poškozené zboží, i když tomu tak v některých případech nemuselo být.

⁴²⁷ „Záznam pro s. Hendrycha“ ze dne 4. 4. 1960, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 346.

⁴²⁸ „Dodávky speciálních materiálů kubánské revoluční vládě“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 259, aj. 343, bod 28

⁴²⁹ „Bianko šek“ na libovolné množství zbraní obdrželi Kubánci v okamžiku rostoucí obavy z americké invaze (v březnu 1960 došlo k výbuchu lodi *La Coubre*). Chruščov tak hodlal Castrovi dokázat, že se může na Sovětský svaz „ve všech ohledech“ spolehnout. Viz. např. FURSENKO, op. cit., s. 44–47

*pokryt ze zásob ministerstva a chybějící množství by bylo třeba vyrobit. Výroba munice by byla pro československou stranu krajně nevýhodná.*⁴³⁰ Jako řešení problému munice bylo navrženo „*odkázat kubánskou stranu na nutnost urychlené výstavby muničního závodu, který v současné době ministerstvo zahraničního obchodu - hlavní technická zpráva, projednává*“.⁴³¹

Bylo dohodnuto, že dodávky zbraní budou uskutečněny pouze za třetinu jejich skutečné ceny, tj. za 288 mil. Kčs. Splátky (každoroční ve stejné výši) byly vypočítány na devět let, tedy do r. 1969 „ideálně ve volně směnitelné měně“. Každoroční přínos pro Československo tak měl být 19 mil. Kčs za zbraně a 1,3 mil. Kčs za civilní techniku. Na část požadované technické pomoci (výuku specialistů v Československu) až do výše 50 mil. Kčs byl dále Kubáncům poskytnut maximálně osmiletý úvěr při 2% úroku; vyslání československých specialistů na Kubu se pak mělo dít pouze proti placení v hotovosti.

Politbyro ve svém usnesení z dne 17. 5. 1960 souhlasilo dokonce „*s tím, aby první zásilka speciální techniky se uskutečnila s ohledem na mimořádnou situaci Kuby bez smluvního charakteru s kubánskou stranou*“.⁴³² Tu to první zásilku měli doprovázet českoslovenští specialisté, kteří „by prověřili vhodné skladovací prostory, zajistili provedení dekonzervace a uložení materiálu. Současně by provedli základní instruktáž o použití materiálu.“⁴³³ Náklady spojené s vysláním těchto specialistů měla nést československá strana s tím, že po podepsání kontraktů budou náklady za specialisty vyúčtovány Kubáncům v rámci poskytované technické pomoci. Vzhledem k tomu, že sovětská strana „*odmítla, aby čs. delegace vcházela v jakýkoli styk s představiteli SSSR na Kubě a aby (...) potřební českoslovenští specialisté byli dopraveni na Kubu prvním sovětským transportem speciálního materiálu*“, nevíme, jak a kdy experti na ostrov nakonec odcestovali. Patrně se jednalo o celkem početnou československou delegaci, neboť „*pro zajištění uskladnění, převzetí, dekonzervace a konzervace první zásilky bude*

⁴³⁰ „Dodávky speciálních materiálů kubánské revoluční vládě“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 259, aj. 343, bod 28

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Tamtéž, příloha III.

zapotřebí, aby před příchodem zásilky bylo na Kubě cca 12 československých vojenských odborníků, kteří spolu se členy delegace budou představovat skupinu 25 lidí.“ Mezi účastníky československo-sovětského jednání panovala oprávněná obava, že „takový počet vzbudí značnou pozornost veřejnosti“. Bylo navrženo provést dopravu „po menších skupinách různými trasami, nebo zvážit možnost uskutečnit dopravu československým letounem Il-18.“⁴³⁴

První oficiální dohoda o dodávkách speciální techniky byla uzavřena 11. června 1960. Za čs. stranu kontrakt podepsal ministr zahraničního obchodu F. Krajčír, za kubánskou stranu F. Castro. Československo mělo Kubě dodat materiál v hodnotě 39,5 mil. £ s tím, že Kubánci zaplatí pouze třetinu, tj. asi 13,2 mil. £. Vedle tohoto zboží měla Kuba získat ještě civilní materiál v hodnotě asi 1,4 mil. £, který měla uhradit v jeho plné hodnotě.⁴³⁵ Na konci července 1960 byl ale v Havaně podepsán dodatek, jenž podmínky pro kubánskou stranu ještě zvýhodňoval. Kuba získala materiál v hodnotě asi 31,8 mil. £ (československý podíl byl asi 25 mil. £) za třetinou cenu a další materiál v hodnotě 11,5 mil. £ (československý podíl asi 1,5 mil. £) dostala zcela zdarma.⁴³⁶ Bezplatně získala Kuba 30 těžkých tanků IS-2M, 64 houfnic (122 mm), 64 kanonů (122 mm), 100 protitankových kanonů ZIS-3 (76 mm), 200 protitankových kanonů D-44 (85 mm), 100 protiletadlových kanonů (37 mm), 1 000 minometů (82 mm), 50 tisíc samopalů PPŠ (7,62 mm), 3 500 lehkých kulometů DP (7,62 mm), 300 tisíc min (82 mm) a odpovídající munici, náhradní díly, náhradní motory, vrtule k helikoptérám apod.⁴³⁷

V listopadu 1960 bylo usnesením 121. schůze politbyra ÚV KSČ schváleno ještě „vyhovět žádosti Kuby o dodávku 50 tisíc čepic radiovek pro

⁴³⁴ Tamtéž, s. 9.

⁴³⁵ Dohoda mezi vládou ČSR a Kuby o dodávkách speciálních materiálů z ČSR na Kubu a o placení za tyto dodávky z 11. 6. 1960. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 268, aj. 349, b. 4.

⁴³⁶ „Další rozvoj československo-kubánských vztahů ve speciální oblasti“. Usnesení politbyra ze dne 25. 10. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 280, aj. 363, b. 6. Příloha IV/a – Dodatek č. 2.

⁴³⁷ Tamtéž, příloha 1 k Dodatku 2 podepsanému 29. července 1960, s. 1–2.

doplnění výstroje milice“.⁴³⁸ V prosinci 1960 vyjádřili kubánský prezident O. Dorticos v osobním dopise A. Novotnému (a Fidel Castro v rozhovoru s československým velvyslancem v Havaně Pavlíčkem) naléhavou žádost o poskytnutí pomoci při budování protivzdušné obrany a vojenské spojovací sítě na Kubě.⁴³⁹ Jelikož tento kubánský požadavek přesahoval československé možnosti (jednalo se o speciální radiolokační zařízení a radiostanice), byla vznesena žádost o spolupráci na SSSR. Sovětská vláda se rozhodla „v plném rozsahu vyhovět žádosti vlády Kubánské republiky a dodat kromě dalších prostředků pro protivzdušnou obranu země též prostředky pro obranu pobřeží.“ Vedle toho byla československá strana upozorněna, že vzhledem ke skutečnosti, že „okolnost dodávek výzbroje ze Sovětského svazu na Kubu již není tajemstvím“, pokládají Sověti za vhodné, „aby další dodávky na Kubu byly uskutečňovány bez prostřednictví československých orgánů“.⁴⁴⁰ SSSR souhlasil s vysláním československých specialistů k poskytnutí technické pomoci při organizaci protivzdušné kubánské obrany; vysláni ovšem byli i sovětští odborníci.

Po neúspěšné invazi proticastrovských oddílů na Playa Girón a Playa Larga v Zátocě sviní v dubnu 1961, kdy již nebylo možné před Západem předstírat neexistenci kontaktů se zeměmi východního bloku, se otevřely Československu možnosti uskutečňovat dodávky pouze za sebe. Dva dny po invazi, tedy 18. 4. 1961, schválilo politbyro dodávku 50 milionů kusů nábojů 7,92 mm (v celkové hodnotě 26,6 mil. Kčs), dvou pojízdných divizních dělostřeleckých dílen (za třetinu hodnoty, tj. za 423 tis. Kčs) a 400 tis. kusů zásobníků pro 7,62 mm samonabíjecí pušku vzor 52 (v hodnotě cca 10,5 mil. Kčs). Dále schválilo výstavbu stálé armádní opravny zbraní, poskytnutí potřebné technické pomoci pro uvedení do provozu (v

⁴³⁸ „Pomoc Kubě ve vojenské výstroji“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 282, aj. 363, bod 30

⁴³⁹ „Zájem kubánské revoluční vlády o dodávky další speciální techniky“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962 sv. 303, aj. 387, b. 20, Příloha III a Příloha IV.

⁴⁴⁰ „Zájem kubánské revoluční vlády o dodávky další speciální techniky“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962 sv. 303, aj. 387, b. 20

celkové hodnotě 15 mil. Kčs) a vyslání pětičlenné skupiny čs. vojenských odborníků.⁴⁴¹ Většinu materiálu poskytla čs. strana Kubáncům na úvěr.

30. května 1961 schválilo PB ÚV KSČ dodávku speciálního materiálu z ČSSR na Kubu, jejímž předmětem byly: 1. Za plnou cenu (v celkové hodnotě 165,3 milionů Kčs; jednalo se o nové materiály): 36 raketometů (130 mm), 40 tisíc raket (130 mm), 36 protiletadlových dvojkanonů (30 mm), 2,1 milionů nábojů (trhavých svítcích 30 mm), 193 tisíc nábojů průbojných (30 mm), pojízdná autodílna a soupravy náhradních dílů. Materiál byl dodán na pětiletý úvěr na 2% úrok (platby ve volné měně, v krajním případě z poloviny v československo-kubánském clearing). 2. Za třetinou cenu (jednalo se o použitý materiál): 350 protiletadlových dvojkanonů (30 mm) a soupravy náhradních dílů, optika a měřicí přístroje. Materiál v celkové hodnotě 67,3 mil. Kčs Kubánci získali za 22,4 mil. Kčs na desetiletý úvěr na 2% úrok (platby ve volné měně, v krajním případě z poloviny v československo-kubánském clearing). 3. Zdarma: munice, maskovací sítě, mošny a tlumoky, řemeny, polní lahve, ochranné masky, tablety pro přípravu pitné vody a čtyři pojízdné dělostřelecké dílny (v celkové hodnotě 41,1 mil. Kčs). 4. Vojenští specialisté k zabezpečení provozu a údržby techniky (platby v hotovosti v československo-kubánském clearing).⁴⁴² Dohodu o těchto dodávkách podepsal 5. června v Havaně ředitel HTS-MZO F. Mareš s F. Castrem.

V srpnu 1961 souhlasila čs. strana dodat na Kubu 30 tisíc polních lahví v celkové hodnotě 648 tis. Kčs (za plnou hodnotu, platba v clearing) a 50 tisíc přileb v celkové hodnotě 1,3 mil. Kčs (za třetinu ceny, tj. za 456 tis. Kčs, platba v clearing). O polní lahve i přilby Castro požádal v červnu při jednání s F. Marešem „s tím, že by kubánská strana uvítala zařazení

⁴⁴¹ Usnesení politbyra ze dne 18. 4. 1961, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 303, aj. 387, bod 20

⁴⁴² „Uzavření další dohody o dodávkách speciálního materiálu z ČSSR na Kubu v letech 1961–1962.“ Usnesení politbyra ze dne 30. 5. 1961, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 308, aj. 392, bod 18. Srov. též „Dodávky speciálního materiálu na Kubu.“ Usnesení politbyra ze dne 25. 4. 1961, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962 sv. 305, aj. 388, b. 43.

*těchto položek mezi materiály dodávané z ČSSR na Kubu zdarma.*⁴⁴³ Bezplatně bylo Kubě naopak poskytnuto 179 periskopických dalekohledů typu AST (v hodnotě 1,1 mil. Kčs, ze zásob MZO).⁴⁴⁴

V okamžiku, kdy se sovětská vláda rozhodla prominout Kubáncům veškeré dosud nezaplacené splátky za dodávky speciálního materiálu (počínaje 1. červnem 1962), muselo Československo reagovat adekvátně. Usnesením politbyra ze dne 29. 5. 1962 byly dohody na dodávky „speciálu“ uzavřené mezi československou a kubánskou vládou v letech 1960 a 1961 upraveny takto: Byly prominuty platby ve výši 32,9 miliónů Kčs (10% hodnoty dodaného materiálu) – ve volné měně. Dále byly prominuty platby za technickou pomoc poskytnutou Kubáncům (školení) v ČSSR ve výši 6,75 miliónů Kčs – v československo-kubánském clearing. ⁴⁴⁵

Sovětskému svazu byl o rozhodnutí předán pamětní záznam, Kubánci se o prominutí plateb dozvěděli prostřednictvím československého velvyslance v Havaně. Způsobený výpadek volných měn měl být v následujícím roce (1963) uhrazen „*zvýšeným vývozem speciálních materiálů*“ do různých částí světa.⁴⁴⁶ Přes poskytnuté slevy požádala Kuba v druhé polovině roku 1962 o převedení splátek na clearing na dvacetiletý úvěr.⁴⁴⁷ 23. 10. 1962 upravilo politbyro platební podmínky tak, že kubánský dluh byl z 50% převeden na československo-kubánský clearing a délka úvěru byla prodloužena na patnáct let.⁴⁴⁸

⁴⁴³ „Uzavření smluvních dokumentů o dalších dodávkách speciálního materiálu z Československa na Kubu.“ NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 318, aj. 403, b. 19. Zpráva, s. 3

⁴⁴⁴ Usnesení politbyra ze dne 8. 8. 1961. NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 318, aj. 403, b. 19

⁴⁴⁵ „Úprava dohod na dodávky speciálního materiálu, uzavřených mezi vládou ČSSR a vládou republiky Kuba v letech 1960–1961.“ Usnesení politbyra ze dne 29. 5. 1962. NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 352, aj. 442, bod 18 a „Dodávky technického materiálu Kubě a návrhy vlády SSSR“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 350, aj. 441, bod 24.

⁴⁴⁶ „Úprava dohod na dodávky speciálního materiálu, uzavřených mezi vládou ČSSR a vládou republiky Kuba v letech 1960–1961.“ NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 352, aj. 442, bod 18, s. 6

⁴⁴⁷ „Nová úprava platebních podmínek za dodávky speciálních materiálů z ČSSR na Kubu.“ NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 365, aj. 458, b. 5.

⁴⁴⁸ „Zpráva o čs. hospodářské pomoci Kubě, včetně dodávek speciálního materiálu.“ Usnesení politbyra ze dne 23. 10. 1962. NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 367, aj. 461, b. 4

Hodnota dodávek speciálního materiálu a technické pomoci (vojenských školení) poskytnutých Kubě v letech 1960 a 1961 prostřednictvím HTS MNO činila bezmála miliardu korun (přesně 999,04 miliónů),⁴⁴⁹ přičemž dodávky poskytnuté zdarma představovaly skoro polovinu – 468,6 mil. Kčs. Kubánská platba ve výši 530,44 mil. Kčs měla být uskutečněna z větší části (462,6 mil. Kčs) ve volné měně, zbytek (67,8 mil. Kčs) v clearing. V této situaci kubánské splátky pokrývaly zhruba 2,5% veškerých československých dovozů ve volných měnách.

Důležitou součástí spolupráce ve vojenské oblasti představoval výcvik příslušníků kubánské armády. Od srpna 1960 do srpna 1961 bylo v ČSSR pro Kubánce uspořádáno sedm pozemních kurzů různých specializací, které absolvovalo celkem 115 kubánských příslušníků (pozemních vojenských techniků) a 26 pilotů, v březnu 1962 byl ukončen kurz pro 36 leteckých techniků.⁴⁵⁰ Výcvik probíhal i na Kubě, kde bylo ve stejném období zorganizováno osm kurzů, které vedlo 35 čs. specialistů (patrně včetně tlumočnicků). Celkový počet absolventů-specialistů na dělostřelecké zbraně činil 730. V následujícím roce objem vojensko-technické pomoci patrně značně poklesl: s jistotou působili na Kubě dva čs. letečtí instruktoři a 10 techniků, zatímco v Československu prošli výcvikem tři kubánští piloti.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ V sumě je zahrnut civilní materiál (zařízení pro vojenské továrny, malá letadla, bankovky a mince v celkové hodnotě 64, 66 mil. Kčs a reexport voj. materiálu – nábojů – z Bulharska – v hodnotě 29,35 mil. Kčs)

⁴⁵⁰ Jednalo se o tzv. „Akci 122“. Viz. „Zpráva“ z 1. [11?]. 1960, čj. 00575/12-60, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589/011. Viz též „Přehled čs.-kubánských styků ve speciální oblasti“ ze dne 15. 8. 1961, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 123, obal 6.

⁴⁵¹ „Souhrnná zpráva o poskytování technické pomoci hospodářsky méně vyspělým zemím ze dne 24. 1. 1962“, VÚA, f. MNO – GŠ/SMP, kr. 287, sign. 31, inv. č. 907. Srov. též „Další rozvoj československo-kubánských vztahů ve speciální oblasti.“ Usnesení politbyra ze dne 25. 10. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 280, aj. 363, b. 6. Příloha III, s. 6

9. Vědeckotechnická spolupráce a čs. experti na Kubě

Významnou součástí československo-kubánských vztahů v námi sledovaném období představoval „vývoz“ čs. expertů a poradců na Kubu, jenž oficiálně spadal pod tzv. vědeckotechnickou spolupráci.⁴⁵² Rozdílná úroveň hospodářství a technologické vyspělosti obou zemí ale předurčovala značnou nerovnováhu této „spolupráce“ – fakticky se jednalo o jednostranný „vývoz pomoci“ směřovaný z Československa na Kubu.⁴⁵³

Českoslovenští experti působili takřka ve všech oblastech kubánského hospodářství. Spolu s experty z jiných zemí východního bloku měli nahradit americké odborníky a kubánské specialisty, kteří nesouhlasili s novým režimem Fidela Castra a po r. 1959 emigrovali do zahraničí. Čs. experti směřovali zejména do geologického průzkumu, technologie těžby a zpracování nerostných surovin,⁴⁵⁴ do kvasného a cukrovarnického průmyslu a do energetiky. Řada jich pracovala také v chemickém, textilním a obuvnickém průmyslu, ve stavebnictví, geodézii a kartografii, zdravotnictví, školství a kultuře, zemědělství, dopravě.

Čs. experty vysílané na Kubu v letech 1960–1962 lze rozdělit do několika kategorií. První kategorii tvořili experti vysílání jednotlivými ministerstvy, kteří většinou působili jako vládní poradci na centrálních úřadech (přímo pod ministry nebo náměstky ministrů). Druhou, nejpočetnější skupinu tvořili experti vysílání podniky zahraničního obchodu, zejména

⁴⁵² První protokol o vědeckotechnické spolupráci byl podepsán v rámci hospodářské smlouvy 10. června 1960 a platil do konce roku 1965. Od poloviny 60. let se pak vědeckotechnická pomoc realizovala spíše formou přímé spolupráce (např. ČSAV se významně podílela na založení Kubánské akademie věd – KAV).

⁴⁵³ Pravdou je, že znalosti a zkušenosti získané na Kubě nebyly pro čs. stranu zcela bez významu: specifické klimatické kubánské podmínky např. umožňovaly ověřovat některé výrobní postupy v cukrovarnickém strojírenství, tropické medicíně, veterinárním lékařství apod.

⁴⁵⁴ Např. niklový průmysl, který měl pro chod kubánské ekonomiky zásadní význam, se po vítězství revoluce ocitl zcela bez odborníků.

Polytechnou (což byl podnik zřízený přímo za tímto účelem),⁴⁵⁵ ale také Technoexportem, Strojexportem nebo Kovem (experti vysílání těmito podniky tvořili součást dodávaného investičního celku). Třetí skupinu tvořili specialisté, které vysílalo ministerstvo vnitra (I. správa), a vojenští odborníci, které vysílala hlavní technická správa ministerstva zahraničního obchodu (po schválení ministrem obrany a jejich uvolnění z vojska). Vysílání většiny expertů (první a druhé skupiny) mělo na starosti ministerstvo zahraničního obchodu a na kubánské straně pomoc koordinoval podnik *Centro de asistencia técnica cubano* (později *Cubatécnica*).

Organizované vysílání expertů začalo na podzim 1960. Konkrétní požadavky na čs. experty sdělila kubánská hospodářská delegace vedená E. Guevarou v říjnu 1960 v Praze. První větší (asi dvacetičlenná) skupina odborníků, především geologů a metalurgů, odjela na Kubu v listopadu 1960.⁴⁵⁶ Koncem r. 1960 na Kubě pracovalo už asi 30 čs. expertů. Jednalo se o vůbec první skupinu odborníků ze zemí sovětského bloku. Přítomnost východoevropských expertů na ostrově nicméně vzbuzovala nelibost nejen u Američanů, ale i mezi antikomunisticky naladěnými Kubánci, a zdá se, že kubánské vedení se snažilo jejich přítomnost z počátku ještě tajit (zejména těch, kteří působili ve vyšších funkcích).⁴⁵⁷ Experti také dostávali odpovídající instrukce: „*Nebezpečí provokací – nezúčastňovat se žádných manifestací, neukazovat se v televizi.*“⁴⁵⁸

V průběhu roku 1961 se pak počet čs. odborníků na Kubě zvýšil o několik desítek (průměrný stav byl asi osmdesát). Od ledna do prosince se na Kubě vystřídalo asi 130 čs. expertů (důlní a hutnický průmysl – 28 expertů, státní banka – 9, cukrovarnický a lihovarnický průmysl – 6, zdra-

⁴⁵⁵ Vyhláška ministra zahraničního obchodu ze dne 24. 12. 1958 o zřízení podniku POLYTECHNA, podniku zahraničního obchodu pro zprostředkování technické spolupráce. Úřední list Československé republiky č. 3 a 4/1959, 7. 1. 1959, s. 6.

⁴⁵⁶ Již předtím byli vysíláni jednotlivci, např. v srpnu 1960 na Kubu odjel geolog Hardonay, aby zmapoval zásoby niklové rudy v Nícaru a Moa „Záznam o poskytování technické pomoci Republice Kuba [1970]“, AMZV, f. Dokumentace Teritoriální odbor Kuba: 1961–1981, sešit 8, s. 74

⁴⁵⁷ Svědčí o tom mj. poznámka v denních záznamech experta Fr. Kriegla: „Pokud jde o mou legalizaci = nutná. Není důvodu ke skrývání přítomnosti experta.“ – Záznam ze dne 7. 1. 1961, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, k. 1

⁴⁵⁸ „Rozhovor s Rozsypalem z Polytechny“, záznam ze dne 21. 1. 1961, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, k. 1

votnictví – 4, všeobecné strojírenství – 5, sklářství a keramika – 7, obuvnický a kožedělný průmysl – 5, pivovarnický průmysl – 5, hudebníci – 5, profesoři – 6, překladatelé – 12).⁴⁵⁹ Třebaže Kubánci žádali ještě více expertů, Československo nemohlo jejich požadavkům pokaždé vyhovět, jelikož vhodných odborníků, tzv. „kvalifikovaných kádrů“, byl nedostatek (viz. dále).

V roce 1961 na Kubu vycestovala také asi desítka italských komunistů žijících v československém exilu.⁴⁶⁰ Skupinu tvořili mj. traktorista, dva svářeči, topič na lokomotivě, odborník na geologické vrty, jeřábník, později byl do skupiny zařazen ještě stomatochirurg. Skupina měla sloužit jako „vzorek pomoci“ KSI kubánskému režimu. V případě spokojenosti kubánské strany hodlal sekretariát ÚV KSI vyslat na Kubu „další prověřené soudruhy, specialisty různých oborů, z Itálie přes Prahu“.⁴⁶¹ Zda v následujících letech italští komunisté skutečně Kubáncům přes Prahu poslali další experty, nevíme.

Počet vysílaných expertů je každopádně dobrým indikátorem zájmu o Kubu v tomto období. Podobné množství odborníků nevysílalo Československo do žádné jiné země třetího světa, srovnatelná byla pouze pomoc poskytovaná Afghánistánu (91 vyslaný expert v r. 1961).⁴⁶² V letech 1961–1962 se průměrný počet čs. odborníků na Kubě pohyboval mezi 120 a

150.⁴⁶³ Po roce 1962 ještě mírně rostl, v polovině 60. let se ustálil na necelých dvou stovkách a ke konci 60. let pak začal klesat.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Informační zpráva o zkušenostech a činnosti čs. expertů na Kubě ze dne 6. 5. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 4

⁴⁶⁰ Italští komunisté začali přijíždět do ČSR na podzim 1948. V polovině roku 1951 čítala italská komunistická komunita v ČSR již 261 osob, v červenci 1953 dosáhla čísla 284. Větší část z nich se vrátila do Itálie kolem roku 1954. Na konci roku 1959 pobývalo v Československu už asi jen 70 italských politických emigrantů, většina v Brně. NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 51, aj. 250

⁴⁶¹ „Záznam“ z 24. 11. 1961, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 51, aj. 250, obal „Nota informativa sulla emigrazione politica italiana in ČSSR, 10 dicembre 1961“.

⁴⁶² NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), SM – kolegia ministra 18. 5. 1961. Tabulka č. 1

⁴⁶³ Například v říjnu 1961 skončilo expertizu prvních 22 odborníků, 78 nadále zůstávalo (s nimi na ostrově pobývalo 42 manželek a 23 dětí). V listopadu 1961 odcestovalo zpět do Československa dalších 30, které ovšem záhy nahradila asi čtyřicítka nových expertů. Viz „Zpráva o činnosti čs. expertů a techniků“ ze dne 15. 12. 1961, AMZV, f. TO-T Kuba 1960–1964, karton, č.j. 0266/61-Pv/Zi a příloha

Podle odvětví, ve kterých působili, byli experti na Kubě rozděleni do osmi pracovních skupin.⁴⁶⁵ V prvních dvou letech spolupráce (1960–1961) pracovala převážná část expertů v Havaně, od roku 1962 ale významně narostl počet expertů působících v důlních lokalitách mimo Havanu – z celkového počtu 120 expertů, kteří na Kubě působili k 1. prosinci 1962, jich 50 spadalo do tzv. báňské skupiny. (Kuba trpěla naprostým nedostatkem báňských odborníků a geologů. Podle zprávy jednoho čs. experta byli na Kubě v roce 1962 jen tři vystudovaní kubánští geologové.⁴⁶⁶) Čs. báňští inženýři, technici, měřiči, úpravníci a geologové pracovali např. v dolech na měděnou rudu El Cobre, Matahambre, Francisco a Dora, na manganovou rudu Ponupo, El Cristo, Margarita Cambute a Charco Redondo a v pyritových dolech Mono a Buena Vista.⁴⁶⁷

Skupina „vědecko-výchovná“ čítala v r. 1962 asi 20 vysokoškolských učitelů, z nichž naprostá většina působila na Havanské univerzitě, několik v Santiago de Cuba. Čs. vysokoškolští učitelé byli velmi ceněni. Mnozí z nich nejen přednášeli, ale zakládali laboratoře, podíleli se na přípravě studijních plánů jednotlivých předmětů i celých oborů, sepisovali učební texty, vydávali skripta.⁴⁶⁸ U všech čs. profesorů působících na Kubě v roce 1962 požádali Kubánci o prodloužení jejich expertízy a urgovali čs. stranu, aby vyslala další profesory (zejména na výuku geologie a chemie).⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ V 70. letech se průměrný roční počet čs. expertů na Kubě pohyboval kolem devadesáti. V důsledku úsporných opatření kubánského vedení od roku 1980 pak počet vysílaných odborníků dále klesal, např. v roce 1983 bylo na Kubu vysláno jen 48 čs. odborníků. Nákladné experty z ciziny měli napříště nahradit mladí kubánští odborníci – úměrně tomu byl navýšen počet Kubánců, kteří v ČSSR absolvovali krátkodobá odborná školení (tuto formu pomoci poskytovalo Československo zdarma). Viz. Protokoly ze zasedání Subkomise pro vědeckotechnickou spolupráci československo-kubánského výboru pro HVTS ze 70. a 80. let, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba, nezprac., k. 2

⁴⁶⁵ Skupina báňská, vědecko-výchovná, provozně-inženýrská aj.

⁴⁶⁶ „Závěrečná zpráva Karla Beneše“ ze dne 15. 10. 1964, NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313

⁴⁶⁷ „Zhodnocení současné situace a potřeba dalších pracovníků v oboru hornictví a geologie pro Kubu“ ze dne 16. 8. 1962. NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313

⁴⁶⁸ Viz např. BELIČ, Oldřich. et al: *Problemas 2. Historia Literaria*. La Habana: Instituto de Literatura y Lingüística, [s. d.]

⁴⁶⁹ „Informace o čs. propagandě na Kubě“, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, čj. 229/69/5, s. 16. Dohoda o meziuniverzitní spolupráci byla podepsána 12. 12. 1961. V roce 1964 působilo na Kubě asi 40 čs. profesorů. V druhé polovině 60. let se jejich počet pohyboval kolem 15.

Oficiálně podléhal výběr expertů politickým kritériím a vedle odborných vědomostí a zkušeností byla nutná také znalost španělštiny nebo angličtiny (případně francouzštiny). Tyto požadavky se ovšem navzájem často vylučovaly. Výstižně to popisuje historik P. Zídek: „*Dá se předpokládat, že ti, kteří mluvili dobře francouzsky, anglicky nebo španělsky, nepatřili v Československu přelomu 50. a 60. let s výjimkou důstojníků rozvědky ve většině případů k nejhorlivějším komunistům.*“⁴⁷⁰ Čs. vedení tak stálo před dilematem, zda na Kubu vysílat politicky nespolehlivé odborníky vládnoucí cizími jazyky, anebo kované komunisty, ovšem bez odborných a jazykových znalostí. Výsledkem byla situace, „*kdy mohl jet prakticky každý, kdo splňoval základní kritéria. V politické rovině to nebyla horlivost a zanácnost, postačovala konformnost.*“⁴⁷¹ V roce 1961 bylo 79 % expertů působících na Kubě členy KSČ, 21% bezpartajních.⁴⁷² Co se týče znalosti španělštiny, experti sice před odjezdem museli absolvovat alespoň základní jazykový kurz,⁴⁷³ mnozí se ale na Kubě neobešli bez tlumočnicka (nedostatek tlumočnicků a překladatelů se pak částečně vyřešil vysláním čs. studentů hispanistiky na dlouhodobé stáže). Zajímavý případ jak z hlediska „politické spolehlivosti“, tak z hlediska odborných zkušeností a jazykové vybavenosti představuje František Kriegel, kterému je věnována samostatná podkapitola.

Počtem vysílaných expertů zaujímalo Československo na Kubě dlouhodobě druhé místo (za SSSR).⁴⁷⁴ Také významností pozic, na nichž působili, se čs. experti se řadili ke špičce. Ze svých pracovních míst mohli v podstatné míře ovlivňovat chod jednotlivých rezortů – na tzv. „vedoucích úsecích“, tedy jako poradci ministrů, působilo už v roce 1961 pět čs. exper-

⁴⁷⁰ ZÍDEK, P. *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006, s. 34

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 35

⁴⁷² „Zpráva o činnosti čs. expertů a techniků“ ze dne 15. 12. 1961, AMZV, f. TO-T Kuba 1960–1964, karton, č.j. 0266/61-Pv/Zi a příloha.

⁴⁷³ Pro čs. experty se pořádaly předodjezdové kurzy španělštiny na Univerzitě 17. listopadu (po jejím zrušení na Pedagogické fakultě UK), návštěvnost ovšem byla nízká.

⁴⁷⁴ „Stručná vztahová zpráva k čs.-kubánské relaci ze r. 1965“, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, č.j. 021898/66-2 ze dne 10. 5. 1966, s. 18, Viz též „Informace o vztazích mezi ČSSR a Republikou Kuba“, č.j. 021.604/73-9, NA, f. ÚV KSČ – Gustav Husák, inv. č. Oficiální přátelská návštěva stranické a vládní delegace ČSSR vedené generálním tajemníkem ÚV KSČ G. Husákem v Kubánské republice ve dnech 2. – 7. 4. 1973, s. 14

tů (F. Kriegel,⁴⁷⁵ V. Smrčka,⁴⁷⁶ Záliš, Očko⁴⁷⁷, J. Kňákal), později přibyli další (např. V. Komárek, P. Květoň,⁴⁷⁸ T. Dubrovay, Podlaha,⁴⁷⁹ V. Pavelka a Buneš⁴⁸⁰).

Většinu čs. expertů nicméně tvořil středně technický personál, jehož pracovní pobyt byl zahrnut do ceny investičního celku. Od techniků se očekávalo, že kvalitně provedou montážní práce dodaných strojů a zařízení a uvedou je do provozu. (Odlišnou kategorii tvořila tzv. čistě technická pomoc, jež nebyla součástí investičních celků a kubánská strana ji platila sama a přímo.) „Dovoz“ čs. expertů představoval pro Kubánce nemalé výdaje: v letech 1960–1962 činilo průměrné inkaso za čs. experta 580 kubánských peso (tj. USD) měsíčně. V roce 1964 dosáhlo celoroční inkaso za experty 11 milionů Kčs (v devizách).⁴⁸¹ Experti byli přitom nezřídka využíváni neefektivně. Čs. strana například v roce 1962 vyslala na Kubu odborníky na optická zařízení a diesellové motory, jejichž výroba na Kubě neexistovala, a tito odborníci pak působili na „úseku organizace plánování“. Podobné případy se přirozeně stávaly předmětem kubánské kritiky a vytvářely napětí na pracovištích, kde plat nevyužívaného (nebo nevyužitelného) čs. experta převyšoval „až dvojnásobek platu ředitele závodu“.⁴⁸² Je ovšem třeba říct, že požadavky na experty, které Kubánci do Prahy zasílali, byly mnohdy nekoordinované a protichůdné. Zodpovědnost tedy nesla jen čs. strana.

Příležitostně se čs. experti na svých působištích setkávali také s nesouhlasnými postoji kubánských kolegů, kteří jejich „odborné“ rady odmítali jako nepoužitelné a neaplikovatelné do praxe. „Nelze zapomínat, že (...) naši soudruzi se setkávají s inteligencí, zejména technickou, která je

⁴⁷⁵ Ministerstvo zdravotnictví.

⁴⁷⁶ Ministerstvo vnitřního obchodu.

⁴⁷⁷ Ministerstvo veřejných prací.

⁴⁷⁸ Oba JUCEPLAN/Ministerstvo průmyslu.

⁴⁷⁹ Oba Banco Nacional de Cuba.

⁴⁸⁰ Oba INRA.

⁴⁸¹ Suma zahrnovala platy expertů, výbavné a cestovné pro experty a jejich rodiny. „Zpráva o vědecko-technické pomoci ČSSR Kubě“ ze dne 29.12.1965, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965.

⁴⁸² „Zpráva o vědeckotechnické pomoci ČSSR Kubě“ ze dne 29. 12. 1965, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, čj. 0196/65-VI/Bur, s. 8. Srov. též. Smlouvy mezi Polytechnou a experty. NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313.

odchována kapitalismem. V praxi našich expertů se tato nedávná kubánská minulost prolíná a činí nemalé potíže. Zajištění rad čs. expertů na závodě je pak výhradně v rukou Kubánců a zde (...) většinou není záruka, že navržená opatření jsou prováděna.⁴⁸³ To kontrastovalo s postojem některých vyšších funkcionářů z řad revolučního establishmentu, kteří východoevropské experty a jejich doporučení přijímali naopak velmi nekriticky.

Samotní experti se pak leckdy neubránili dojmu, že v některých oblastech by se čs. strana dokonce mohla učit od Kubánců. „[Kuba má] podstatně nižší nehodovost, [třebaže] se zde jezdí daleko rychleji než v ČSSR a existuje zde podstatně větší provoz. Doprava je zásadně řízena světly, pravidlem pravé ruky, předností v jízdě a šipkami s minimálním zasahováním orgánů veřejné dopravy. Tato skutečnost by zasloužila pozornosti našich soudruhů v řízení veřejné dopravy vzhledem k stále vzrůstající autonehodovosti v ČSSR (...) Jedním z důvodů malého počtu úrazovosti na Kubě je i obsáhlost US vozů. Při stejných srážkách s vozidly našeho typu by zcela určitě byli zranění i mrtví.“⁴⁸⁴

Obecně se ale čs. odborníci u Kubánců těšili značné oblibě (což se, navzdory masivní propagandě, nedá tvrdit například o sovětských expertech). Tento fakt vyplývá z řady archivních dokumentů a ve svém obsáhlém díle o dějinách Kuby jej konstatuje např. i britský historik H. Thomas: „Sovětští odborníci zapůsobili na Kubánce svou pracovitostí, ale jejich «odborné» znalosti se zdály být «průměrné». Mnozí «pili jako duha». Žili izolovaně, o večerech hráli na pláži košíkovou, nikdy nemluvili o politice. Působili jako štědrí, pracovití, ale hlídání a chudí lidé – nepřiliš lákavý obraz «slibné budoucnosti». Čeští experti připadali Kubáncům lidštější, ale bylo jich méně.“⁴⁸⁵ Vedle již zmíněných vysokoškolských profesorů, báňských inženýrů a geologů byli ceněni zejména českoslovenští geodetové a kartografové,⁴⁸⁶

⁴⁸³ „Mimořádná hospodářsko-politická zpráva č. 4 – čs. VTS za rok 1962“ ze dne 4. 2. 1963, AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 9.

⁴⁸⁴ „Mimořádná hospodářská zpráva č. 3 O situaci ve veřejné dopravě za rok 1962“ ze dne 31. 1. 1963, autor zprávy expert Skákal (kub. ministerstvo dopravy), AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 3.

⁴⁸⁵ THOMAS, op. cit., s. 1049, překlad H. B.

⁴⁸⁶ V 60. letech vyšla na Kubě v nákladu 30 tis. ks fyzická školní mapa Kuby v měřítku 1:600 000, kterou vypracovali čs. kartografové. Připravovali také podklady a materiály

lékaři,⁴⁸⁷ veterináři nebo experti na živočišnou výrobu a inseminaci. Přibývalo také čs. specialistů na výrobu cukru a derivátů. Pod vedením čs. expertů v kožedělném průmyslu se v 60. letech například poprvé začaly na Kubě zpracovávat telecí, kozí a koňské kůže, které se dříve dovážely.⁴⁸⁸

Podívejme se nyní, jaké konkrétní cíle čs. stranické a státní vedení vysíláním expertů na Kubu sledovalo a co od nich očekávalo. „*Kubánský lid (...) pohlíží na naše příslušníky s neomezenou důvěrou a úctou a spatřuje v nich do jisté míry svůj vzor. Naši pracovníci musí posuzovat všechny své činy a svoji práci především z politických hledisek. Je třeba zachovávat skromnost (...) být důstojnými představiteli socialistického světa.*“⁴⁸⁹ Expert měl svůj pobyt chápat především jako vysoce odborně-politický úkol, například finanční stránka věci měla být druhořadá. Předodjezdové instrukce zdůrazňovaly, aby svým vystupováním „*nadále rozšiřoval dobrou pověst naší země. Jde hlavně o skromnost, slušné chování, ochotu.*“⁴⁹⁰ Tyto zásady byly expertovi zdůrazňovány také po příjezdu a po celou dobu pobytu. „*Netykat si. Osobní vystupování – velvyslanec chce, abychom se vhodně oblékali. Na úřady chodit v kravatě a bílé [košili].*“⁴⁹¹

Češi se měli chovat tak, aby reprezentovali „ctnosti“ socialistického člověka. Jejich chování mělo kontrastovat s morálními a odbornými „slabostmi“ osob odchovaných kapitalismem. Například čeští důlní experti měli svým „příkladným“ chováním dát co nejvíce vyniknout nedostatkům chilských odborníků. Chilané působící v kubánském důlním průmyslu představovali pro SSSR a ČSR přirozeně konkurenci. Východoevropští odborníci se je snažili eliminovat a sami ovládnout vedoucí místa. „*Zásluhou*

pro výuku. Geodetický a topografický ústav v Praze vydal podrobný karsologický atlas Kuby. Později, v 70. letech, čs. experti vytvářeli a aktualizovali kubánské katastrální mapy.
⁴⁸⁷ Kuba potřebovala hlavně gynekology a epidemiology. Češi působili ve zdravotnických zařízeních v Havaně, Matanzas, Holguín, Camagüey nebo Santiago de Cuba. Mezi nejznámější experty v oblasti zdravotnictví patřil Fr. Kriegel, který na Kubě působil v letech 1960–1963. Viz samostatná kapitola.

⁴⁸⁸ „Mimořádná hospodářsko-politická zpráva č. 4 – čs. VTS za rok 1962“, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, čj. 026/63-Fr/Zi, s. 2

⁴⁸⁹ „Zpráva o návštěvě ministra zahraničních věcí ČSSR s. Václava Davida Kubánské republiky“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 328, aj. 418, s. 5 a 6

⁴⁹⁰ „Některé informace o nárocích a povinnostech experta“ [nedatováno], NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313, s. 9

⁴⁹¹ „Rozhovor s Rozsypalem z Polytechny“ ze dne 21. 1. 1961, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, k. 1

dobré práce čsl. expertů z různých dolů byl zásadně omezen vliv chilských odborníků v této oblasti. Práce čsl. odborníků byla vysoce oceněna a Čilané byli ostře kritizováni. Krátce na to následovaly i kádrové změny, při kterých bylo mnoho Čilanů zbaveno odpovědných míst (...) Po dohodě se sovětskými odborníky bude průzkum i těžba rud na Kubě rozdělena tak, že čs. odborníci by měli měd' a část manganu v Oriente a sovětsí odborníci ostatní.“⁴⁹²

Pozice obsazené svými experty si ČSR z politických i ekonomických důvodů žárlivě střežila. Vzhledem k velkému množství neuspokojených kubánských žádostí o čs. odborníky se zároveň obávala, aby Kuba nezačala hledat experty na Západě. „Odmítnutí zaslání experta může zanechat ne-správný dojem u Kubánců a snahu žádat o odborníky v kapitalistických zemích.“⁴⁹³ Ze stejného důvodu dbala čs. strana i o svou reputaci. Už v roce 1961 byli někteří experti z důvodu „poškození dobrého jména ČSSR na Kubě“ z ostrova odvoláni. „U rodiny Posledních – pitky, u Kocourka, Lípy a skupiny důlních odborníků vedené inženýrem Dobešem návštěvy kasin, nočních klubů a podniků, kde ještě začátkem r. 1961 bujela prostituce“.⁴⁹⁴ Nejčastějším poklesem a důvodem k odvolání experta do Československa byly ve sledovaném období „morální důvody“, zejména nadměrná konzumace alkoholu: „Technici Technoexportu Brudna a Stejskal pracující na montáži v Cárdenasu se systematicky opíjejí a chovají se tak, že pomáhají kontrarevoluci k pomlouvačným kampaním (...) Během krátké doby vypili několik litrů čistého lihu, který dostali na údržbu strojů“.⁴⁹⁵ Groteskní je případ experta Dvořáka, který byl odvolán zpět do Československa ihned po svém příletu na Kubu, jelikož „se opil v letadle ještě před mezipřistáním v Kanadě.“⁴⁹⁶

⁴⁹² „Technická pomoc ČSSR Kubě – zpráva“ ze dne 5. 3. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80582

⁴⁹³ „Technická pomoc ČSSR Kubě – zpráva“ ze dne 5. 3. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80582

⁴⁹⁴ „Informační zpráva o zkušenostech a činnosti čs. expertů na Kubě a připomínky“ ze dne 6. 5. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 4, s. 5

⁴⁹⁵ Dopis pplk. Příbramského (10. odbor II. správy) pro 8. odbor II. správy MV ze dne 9. 7. 1962, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11416.

⁴⁹⁶ „DVOŘÁK – krátkodobý technik Technoexportu, zpráva“ ze dne 7. 9. 1962, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11416

Hlavní motivace čs. expertů k cestě na Kubu byla nepochybně finanční.⁴⁹⁷ Snad s výjimkou sportovců a umělců nebylo možné přijít v tehdejší Československu legálním způsobem k větším penězům. Dvou- či tříletý pracovní pobyt v zahraničí umožňoval vydělat obnos rovnající se celoživotním úsporám (experti si po návratu například mohli za ušetřené peníze koupit auto). Jak také dokládají archivní prameny, většina Čechů a Slováků se snažila na Kubě co nejvíce ušetřit. V letech 1960–1963 byl průměrný měsíční příjem experta na Kubě asi 520 peso (75% dostával v peso na Kubě, zbytek byl poukazován na československé konto).⁴⁹⁸ O něco vyšší platy (kolem 640 peso) pobírali poradci ministrů a náměstků, nižší (kolem 460 peso) naopak překladaatelé a středně technické kádry.⁴⁹⁹ Z dokumentů Polytechny, jež sledovala výši úspor všech expertů, vyplývá, že v některých případech dokázali experti ušetřit až 70% platu.⁵⁰⁰ Spořivost čs. občanů se opakovaně stávala předmětem kritiky velvyslance. „*V Havaně naši soudruzi mnohdy nenacházejí smysl pro proporce (...) šetří se na všem možném, na oblékání, na jídle, spropitném, dokonce i na úhradách za ložní prádlo, čisticí prostředky atd. (...) Je třeba, aby vedoucí funkcionáři na resortních ministerstvech zdůrazňovali odjíždějícím expertům, že jedou na Kubu plnit především vysoce odborně-politický úkol a že hmotné zájmy jsou druhořadé (...). Nutno zdůrazňovat soudruhům, že naši vlast reprezentují nejen svými vědomostmi a znalostmi, ale i dbalostí na své oblékání, reprezentací, oplácením pohostinnosti Kubáncům, vystupováním atd.*“⁵⁰¹ Po zkušenostech z prvních let pak byla otázce nadměrné spořivosti věnována značná pozornost. „Varování“ obsahovaly už předodjezdové instrukce:

⁴⁹⁷ Roli jistě hrála i touha podívat se za hranice, strávit několik měsíců či let v „tropickém ráji“ za železnou oponou. Jiné možnosti, jak legálně vycestovat z Československa, na počátku 60. let prakticky neexistovaly.

⁴⁹⁸ Průměrné ceny na Kubě v roce 1962: kilo vepřového 1,5 peso; dámský konfekční oblek 8–20 peso, dámské střevice 10 peso, pánské kalhoty 6 peso, lístek do divadla 1 peso, oběd v hotelu 1,5 peso. „Ceník Kuba“, NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313, Informace pro vyjíždějící experty.

⁴⁹⁹ Informační zpráva o zkušenostech a činnosti čs. expertů na Kubě a připomínky ze dne 6. 5. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 4, s. 9.

⁵⁰⁰ Informační zpráva o zkušenostech a činnosti čs. expertů na Kubě a připomínky ze dne 6. 5. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 4.

⁵⁰¹ „Zpráva o činnosti čs. expertů a techniků“ ze dne 15. 12. 1961, AMZV, f. TO-T Kuba 1960–1964, karton, č.j. 0266/61-Pv/Zi, s. 4 a Příloha, s. 4.

„Přílišné šetření na úkor reprezentace za hranicemi je nepřijatelné. Reprezentací je myšleno odpovídající oblékání, placení spropitného, opětování pozvání na večeře a další společenský život.“⁵⁰² Spoření čs. občanů nicméně pokračovalo i v následujících letech.

Problémy v zásobování a nedostatek základních potravin, jež se zhruba od roku 1962 staly v kubánském hospodářství běžným jevem, čs. komunistické vedení vnímalo jako „dobrou prověrku expertů“ a případné stížnosti na nedostatek některých potravin apod. byly považovány za „neskromnost“ nebo „malou politickou vyspělost“. *„Ne všichni soudruzi pochopili politickou a hospodářskou situaci Kuby, vyskytla se neskromnost u některých manželek expertů.“⁵⁰³ „Z rozhovorů s našimi odborníky jsem poznal, že někteří z nich nemají dost trpělivosti překonávat nezvyklé obtíže (...) Zvláště si stěžují jejich ženy“⁵⁰⁴ V zájmu objektivit je ovšem třeba říct, že čs. experti příležitostně dostávali speciální dodávky potravin z ČSSR a v pozdějších letech mohli (na rozdíl od běžných Kubánců) nakupovat ve speciálních obchodech pro diplomaty a asesores. Faktem také je, že požadavky některých expertů na materiální zázemí na Kubě byly poněkud přehnané: *„Bydlení v Alamaru není na výši bydlení v Havaně ani na úrovni evropského standardu (...) chybí bazén na koupání a osvěžení se.“⁵⁰⁵**

Bez zajímavosti jistě nejsou některé obecně sdílené zkušenosti z působení na Kubě v prvních letech po vítězství revoluce. Mnohé lze vyčíst například z dochované korespondence zaměstnanců Ústředního geologického ústavu (ÚGÚ) : *„Vše je zde proniknuto nešťastným maňana, takže se musíš obrnit velikou trpělivostí (...) čekal jsem 14 dní na kancelář, pak ještě dva dny na stůl a židli jsem si musel ukrást. Druhou mi osobně donesl vedoucí sekretariátu ministra. Jsou stále ještě potíže s autem (...) Pracovní doba od 8mi do 12 a od 2 do 6ti. Nejvíce práce je ovšem odpoledne a večer [.]*

⁵⁰² „Některé informace o nárocích a povinnostech experta“ [nedatováno], NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313, s. 8.

⁵⁰³ „Informační zpráva o zkušenostech a činnosti čs. expertů na Kubě a připomínky“ ze dne 6. 5. 1962, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 4, s. 5.

⁵⁰⁴ „Některé poznatky a závěry s. Č. Císaře z cesty na Kubu“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 340, aj. 431, s. 8.

⁵⁰⁵ „Závěrečná zpráva Karla Beneše“ ze dne 15. 10. 1964, NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313.

kdy jsou porady a z nich se tady chodí domů kolem půlnoci. Hlavním rysem práce na ministerstvu je jednak veliká desorganizace, jednak to [,] že poctivě a výkonně pracuje tak asi jedna desetina lidí.“⁵⁰⁶

Celá řada čs. expertů na Kubě spolupracovala s rozvědkou. V námi sledovaném období se jednalo zhruba o každého desátého experta (např. v roce 1962 spolupracovalo s rozvědkou 17 expertů z celkového počtu kolem 140). Experti podávali informace o svých kolezích, o zaměstnancích velvyslanectví, obchodního oddělení, Domu československé kultury aj. S rostoucím počtem expertů konstatovala havanská rezidentura na konci roku 1962 nedostatek spolupracovníků: *„Pro získání přehledu o činnosti čs. občanů na Kubě je zapotřebí získat další agenturu, hlavně mezi techniky a montéry PZO Technoexport a Omnipol.“⁵⁰⁷* Nové spolupracovníky se pak rozvědka (s kolísavým úspěchem) snažila naverbovat zejména mezi vysílanými tlumočníky a manželkami expertů. Spolupráce toho či onoho experta s rozvědkou ovšem nezřídka představovala veřejné tajemství. Řada expertů se proto držela stranou svých českých kolegů a stýkala se raději s Kubánci.⁵⁰⁸

Vedle vysílání expertů zahrnovala čs. vědeckotechnická pomoc Kubě ještě poskytování technické dokumentace⁵⁰⁹ a školení a výuku kubánských techniků a odborníků v Československu. První Kubánci „z řad dělní-

⁵⁰⁶ Dopis pro Antonína Brejchu od Petra Květoně ze dne 5. 9. 1962, NA, f. 316 (ÚGÚ 1958–1969), ka 313. Květoň působil jako poradce na Guevarově ministerstvu průmyslu pod Díazem Borregou, prvním náměstkem pro využití přírodního bohatství a těžbu nerostných surovin. Před odjezdem na Kubu pracoval jako náměstek předsedy Ústředního geologického úřadu.

⁵⁰⁷ „Vyhodnocení plánu práce za rok 1962“ ze dne 23. 11. 1962, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11331, s. 8.

⁵⁰⁸ V námi sledovaném období se jako neobvykle snaživý spolupracovník projevil např. Karel Matějka (krycí jméno PRAVDA), delegát Technoexportu, jenž na Kubě působil od podzimu 1960 do léta 1963 a s rozvědkou spolupracoval od ledna 1961. Iniciativně hlásil „řadu závažných signálů k našim občanům“, podával ústní i písemné zprávy o „závadovém jednání“ expertů a pracovníků obchodního oddělení. Viz. „Spolupracovník PRAVDA, vyhodnocení spolupráce“ ze dne 26. 6. 1963, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11416/320, „Povýšené chování Dr. Kriegla“ z 21. 2. 1961, „Vytváření skupiny kolem obch. rady V. Jansy“ z 1. 2. 1961 a jiné (13 dochovaných písemných zpráv), ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11416/320. Srov. též záznamy ze schůzek se spolupracovníkem PRAVDOU z roku 1961, tamtéž.

⁵⁰⁹ Jednalo se např. o projektovou dokumentaci továren, výrobní patenty a podobně. Dokumentace pocházela z čs. výrobních podniků či čs. výzkumných institucí a Kubě byla poskytována zdarma.

ků, mistrů a středních technických kádrů“⁵¹⁰ přicestovali do ČSSR v roce 1961 v počtu asi tří stovek. Jednalo se o tehdy suverénně nejvyšší mezinárodní závazek Československa v této oblasti.⁵¹¹ Kubánci absolvovali zejména školení na strojích a zařízeních, které Československo dodávalo na Kubu. V dalších letech poskytovala ČSSR školení a také v metalurgii, strojírenství, energetice, chemickém, cukrovarnickém, potravinářském a stavebním průmyslu, ve zdravotnictví a zemědělství. Počet kubánských praktikantů přijíždějících do ČSSR se po zbytek 60. let pohyboval v řádu desítek ročně.⁵¹²

⁵¹⁰ Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 294, aj. 377, b. 10. Zpráva o výsledcích jednání, s. 11.

⁵¹¹ Pro srovnání: druhý nejvyšší počet praktikantů – 50 – přijel v roce 1961 z Indie, po třiceti praktikantech přijelo z Tunisu, Iráku, Mali, Ghany). NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), SM – kolegia ministra 18. 5. 1961

⁵¹² „Stručná vztahová zpráva k čs.-kubánské relácii ze r. 1965“, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, čj. 021898/66-2 ze dne 10. 5. 1966, s. 19. „Vztahy mezi ČSSR a Kubánskou republikou v oblasti hospodářské a vědeckotechnické spolupráce“, NA, f. ÚV KSČ – Gustav Husák, inv. č. Oficiální přátelská návštěva 1. tajemníka ÚV KSK a předsedy Kubánské revoluční vlády F. Castra v ČSSR ve dnech 21.– 26. 6. 1972, obal „Informace o vztazích mezi ČSSR a Kubánskou republikou“, s. 13

František Kriegel a Kuba 1960–1963

František Kriegel je fascinující postavou českých dějin 20. století. V obecném povědomí je znám především svým působením v čs. politice v období tzv. pražského jara. Kriegelův život si ovšem zaslouhuje širší pozornost a je s podivem, že o něm dosud nevyšla rozsáhlejší studie.⁵¹³

Cílem této části práce je prezentovat vybrané okamžiky Kriegelova života na Kubě (1960–1963) a reprodukovat některé jeho pohledy na kubánskou realitu počátku 60. let. Abychom lépe pochopili Kriegelovy kubánské zkušenosti a postřehy, bude vhodné podívat se nejprve na několik důležitých momentů z jeho života před rokem 1960.⁵¹⁴

Kriegel se narodil 10. 4. 1908 v polské židovské rodině ve městě Stanislavov⁵¹⁵. Ve Lvově vystudoval gymnázium, pokračovat ve studiu na univerzitě ale nemohl, jelikož na univerzitách v Polsku (v roce 1918 připadla Halič Polsku) existoval antisemitský numerus clausus. V roce 1926 proto odjel do Československa, kde se v Praze zapsal na lékařskou fakultu německé části Karlovy univerzity. Kriegel pocházel z chudé rodiny, jejíž sociální postavení se ještě zhoršilo po smrti otce (1919). Od dětství se také setkával s rasovou diskriminací. Nepřekvapuje proto, že ještě v Polsku vstoupil do levicového mládežnického hnutí a v Praze se záhy po svém příjezdu zapojil do Kostufry (Komunistické studentské frakce). V roce 1931 vstoupil do KSČ (v Praze na Žižkově) a stal se stranickým instruktorem v pražských dělnických organizacích. Dva roky po promoci (to již pracoval na I. interní klinice v Praze) se rozhodl odjet jako dobrovolník do Španělska, kde v létě 1936 vypukla občanská válka. Od prosince 1936

⁵¹³ Nedávno byl publikován výběr z Kriegelovy korespondence *Na smutek není čas: korespondence mezi Františkem a Rivou Kriegelovými a Františkem Janouchem a Adou Kolmanovou (1974-1979)*. Ed. František JANOUCHEK et al. Praha: Nadace Charty 77, 2009.

⁵¹⁴ Při rekonstrukci Kriegelova života jsem vycházela zejména z životopisných materiálů uložených v Kriegelově pozůstalosti (NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 2) a z textu Františka JANOUCHEKA *František Kriegel* [rukopis], 2010, dostupné z <http://www.moderni-dejiny.cz/clanky/soubor/id/963/>. Viz. též VANČURA Jiří. „Muž, který stál v cestě“. In PEČKA, Jindřich – PREČAN, Vilém (ed.) *Proměny pražského jara 1968–1969*. Brno: Doplněk, 1993, s. 67–90.

⁵¹⁵ Dnešní ukrajinské město Ivano-Frankivsk, dříve Stanislavov, bylo v době Kriegelova narození a dětství součástí Rakouska-Uherska, později Polska.

ošetřoval raněné republikány přímo na frontě. V roce 1937 byl povýšen na šéflékaře 45. divize mezinárodní brigády s hodností majora. Po skončení španělské občanské války byl krátce internován v jihofrancouzských internačních táborech (St. Cyprien a Gurs), dokud na výzvu norského Červeného kříže neodjel jako lékař-dobrovolník na čínsko-japonskou frontu (Chu-nan). Na asijských bojištích pak strávil dalších šest let (1939–1945). Na sklonku života se Kriegel ke své účasti ve španělské válce vyjádřil: „Účast v tomto zápase [byla] logická, samozřejmá, patřila jednak ke kontinuitě mého [politického, společenského postoje], jednak [zde bylo] novum: pokus spojit politiku a medicínu.“⁵¹⁶ Za stejně logické považoval i své působení na bojištích asijských. Obě zkušenosti Kriegla významně formovaly, odborně i politicky. V Asii „se mé «vzdělání» doplnilo pohledy na tvář kolonialismu (...) Těm létům jsem vděčil za obohacení v oblasti válečné traumatologie, epidemiologie, organizace, poznání různých lidí četných národů, jazyků, ras a jejich zvyků a psychiky.“⁵¹⁷

Na podzim 1945 se Kriegel vrátil do Československa. Nastoupil do ČKD Sokolovo jako závodní lékař, vedle toho pracoval jako zástupce politického tajemníka pražské organizace KSČ, poté jako organizační tajemník. Dopady války na evropské hospodářství a společnost (rozvrácená ekonomika, miliony vyvražděných Židů atd.) jistě posílily Krieglovo předválečné politické přesvědčení. Podstatnou měrou se podílel na přípravách převzetí moci komunisty. V únoru 1948 stanul Kriegel v čelných řadách Lidových milic jako zástupce velitele a tzv. politruk, tedy poradce pro věci politické. Přesvědčený komunista Kriegel tehdy jistě nepochyboval o tom, že hnutí, v jehož řadách bojuje, přinese zemi světu nový a spravedlivější pořádek. V roce 1949 nastoupil na ministerstvo zdravotnictví. Jako náměstek Josefa Plojhara se významně se podílel na zestátnění a zavedení centrálního řízení čs. zdravotnictví podle sovětského vzoru.

S příchodem politických procesů Kriegel na vlastní kůži pocítil, jak dokáže fungovat systém, který sám tak pilně pomáhal budovat. Jeho ži-

⁵¹⁶ „Poznámky k odpovědi na otázky, 1979“, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 2.

⁵¹⁷ Tamtéž.

dovský původ, interbrigadistická minulost, kontakty na Západě, znalost cizích jazyků atd. zcela odpovídaly profilu „mezinárodního dobrodruha“, „sionisty“ a „zrádce“. Kriegel byl vyšetřován, StB k jeho osobě soustřeďovala kompromitující materiály. Třebaže neskončil ve vězení,⁵¹⁸ na počátku roku 1952 byl odvolán z funkce náměstka ministra a zbaven všech politických funkcí. Se značně oslabenou vírou ve „způsob naplňování“ komunistických ideálů nastoupil na místo závodního lékaře ve smíchovské Tatrovce (OÚNZ 16), po dalším propuštění v roce 1955 pak pracoval jako sekundář ve Vinohradské nemocnici.

V době jistého politického a společenského uvolnění po roce 1956 byl Kriegel postupně rehabilitován. V roce 1956 mu Novotný zrušil stranickou důtku,⁵¹⁹ v r. 1959 byl jmenován primářem revmatologického ústavu (VÚCHR) ve Vinohradské nemocnici. V roce 1960 se habilitoval v oboru revmatologie.

V ovzduší rostoucích sympatií ke Kubě a při příležitosti návštěvy kubánské vládní delegace v Československu byl Kriegel navržen a posléze vybrán do funkce poradce pro výstavbu kubánského zdravotnictví.⁵²⁰

Po návratu z Kuby v roce 1963 se Kriegel sice vrátil k medicíně (do revmatologického ústavu Vinohradské nemocnice, v letech 1965–1969 primář v Thomayerově nemocnici v Krči), zároveň jej rozbíhající se „obrodný proces“ v československé komunistické straně přilákal zpět do politiky. V roce 1964 kandidoval do Národního shromáždění (NS). V následujících letech se výčet Krieglových politických funkcí rychle rozšiřuje: předseda zahraničního výboru NS, od 1966 člen ÚV KSČ, od dubna 1968 předseda ÚV Národní fronty a člen předsednictva ÚV KSČ.

Dočasnost a křehkost „obrodného procesu“ se plně projevila v srpnu 1968. Všeobecně známé jsou pak okolnosti doprovázející invazi Československa vojsky Varšavské smlouvy a podpis tzv. moskevského protokolu, tedy dokumentu, který legalizoval pobyt „bratrských“ vojsk

⁵¹⁸ Nelze vyloučit osobní zásah A. Novotného, s nímž se Kriegel znal už z doby před únorem 1948.

⁵¹⁹ „Revize stranického trestu s. F. Kriegla [z roku 1951], předkládá s. Novotný, 14. 8. 1956“. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 113, aj. 134, b. 27.

⁵²⁰ Některý z členů kubánské delegace údajně znal Kriegla ze Španělska.

v Československu. Kriegel jako jediný člen československé „delegace“ v Kremlu tento protokol nepodepsal. Po návratu z Moskvy byl Kriegel odvolán z funkce člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy Národní fronty, posléze byl zbaven i poslaneckého mandátu. Po nástupu Husáka byl vyloučen z KSČ, bylo mu znemožněno věnovat se medicíně. Do své smrti žil pod dohledem Státní bezpečnosti, byl mu odebrán cestovní pas, řidičský průkaz, odstřiženo telefonní spojení. František Kriegel zemřel v prosinci 1979.

František Kriegel a kubánské zdravotnictví

Před rokem 1959 byla zdravotní péče na Kubě spíš městským fenoménem. Převažovaly soukromé kliniky, jejichž služby si mohli dovolit příslušníci vyšší a střední třídy. Kubánský venkov se spoléhal převážně na lidové léčitele, bylinkářky, porodní báby a *santeros*. Předpokládaná délka života byla 58 let, méně na venkově. Nejčastější příčinou úmrtí byly infekční choroby. Reforma kubánského zdravotnictví, jež bývá řazena k jednoznačným úspěchům kubánské revoluce,⁵²¹ byla zahájena v roce 1960. Výstavbě venkovských nemocnic a klinik předcházela zákon o zdravotnické službě na kubánském venkově z ledna 1960.⁵²² Zákon mj. stanovil, že absolventi medicíny musejí odsloužit rok praxe na venkově, aby ze mi splatili výdaje s jejich studiem. V prvních třech letech revoluce emigrovala asi polovina kubánských lékařů.⁵²³

V roce 1961 byla všechna existující zdravotnická zařízení zahrnuta pod nové ministerstvo zdravotnictví (Ministerio de Salud Pública – MINSAP). Zdravotní péče se nyní stala právem všech občanů a zodpovědností státu. Do roku 1962 překročil rozpočet určený státnímu zdravotnic-

⁵²¹ O spornosti tohoto tvrzení vypovídá např. KRAUSE-FUCHS, Monika. *¿Machismo? No, gracias: Cuba, sexualidad en la Revolución*. Santa Cruz de Tenerife/Las Palmas: Idea, 2007. Autorka se pohybovala v prostředí kubánského zdravotnictví od roku 1962 do konce 80. let.

⁵²² Tzv. Ley del servicio médico-social rural.

⁵²³ SMITH, Lois M. – PADULA, Alfred. *Sex and Revolution. Women in Socialist Cuba*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 58–60.

tví čtyřikrát sumu určenou tomuto odvětví za Batistovy éry. Velký důraz byl kladen na preventivní péči a na boj s infekčními nemocemi (do kampaní byly zapojeny masové organizace typu FMC nebo CDR). Proběhla první masivní očkovací kampaň proti dětské obrně podle sovětského modelu a za použití sovětských vakcín. Na venkově vyrostly tzv. polikliniky, které poskytovaly zubní, porodní, gynekologickou a pediatriickou péči.⁵²⁴

F. Kriegel působil v kubánském zdravotnictví od prosince 1960 do listopadu 1963. Podstatnou měrou se podílel na jeho reorganizaci, přičemž od začátku vyznával cestu co nejrychlejšího zestátnění a zpřístupnění zdravotní péče co nejširšímu okruhu populace. Jistě se snažil uplatnit své zkušenosti se socializací čs. zdravotnictví v 50. letech, přičemž výhodou pro kubánskou stranu mohlo být, že znal „obě strany mince“: čs. pounorové zdravotnictví nejprve sám spoluvytvářel, poté v něm sám jako závodní lékař a sekundář jistě udělal i nejednu trpkou zkušenost.

Inicioval založení antiepidemiologických středisek, organizoval očkovací kampaně, prosazoval zavádění hygieny ve školách, systematickou kontrolu potravin atd. Zasadil se také o zavedení přesnějších statistických metod pro sledování úmrtnosti, porodnosti a nemocnosti.

Jak vyplývá z dochovaných pramenů, u svých spolupracovníků byl Kriegel v oblibě a těšil se značné autoritě. Hlavním důvodem bezpochyby byly jeho bohaté znalosti a zkušenosti z medicíny, zdravotnictví i politiky. Na značně zmilitarizované Kubánce jistě působilo i to, že bezmála devět let strávil na válečných bojištích (Španělsko, Asie). Konečně lze předpokládat, že spolupracovníky si získal i svou přátelskou povahou a tím, že „prostě měl rád lidi“.⁵²⁵

⁵²⁴ Viz DELGADO GARCÍA, Gregorio. *Conferencias de Historia de la Administración de Salud Pública en Cuba*. Cuaderno de Historia de la Salud Pública, No. 81, 1996. Dostupné z Biblioteca virtual en salud (BVS Cuba): <http://www.bvscuba.sld.cu/php/index.php>.

⁵²⁵ Viz. např. JANOUC, František, op. cit., HAVEL, Václav. „Přemýšlení o Františkovi K“. In HAVEL, Václav. *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Praha: LN, 1990, s. 190–198.

V době Krieglova působení na ministerstvu vedl tento rezort José R. Machado Ventura⁵²⁶. Kriegel pracoval pod Machadovým náměstkem Mariem Escalonou. Někteří z Krieglových spolupracovníků (zejména ti mladší, např. José Balaguer Cabrera) byli členy Hnutí 26. července a účastnili se bojů ve Sierra Maestra, jiní (starší, např. Carlos Font Pupo) byli členy LSSK. Poslední – početně nejmenší – skupinu tvořili odborníci s politicky vlažnými názory (např. Escalona). Navzdory tomu, co o Krieglovi hlásilo do Prahy čs. velvyslanectví, totiž že „s. Dr. Kriegel (...) věnuje také mnoho úsilí politickému usměrňování vedoucích pracovníků [ministerstva]. Osobní styky s. Kriegla jsou rozsáhlé a uplatňuje při nich politický vliv na Kubánce“⁵²⁷ se zdá, že třenice mezi jednotlivými skupinami (skupina „profesionálů“ například nerada na ministerstvu viděla komunisty) Kriegla příliš nezajímaly.

Hned po Krieglově příjezdu v prosinci 1960 se objevily zprávy o možném útoku ze strany USA (do vylodění na Playa Girón v dubnu 1961 se tato situace ještě několikrát opakovala). Jednání o organizaci zdravotní služby v případě vojenského útoku patřila mezi první, kterých se Kriegel účastnil. Záhy si uvědomil, nakolik je kubánský systém založen na improvizaci: „*Projednáváme organ. schéma pro případ mimořádné situace (...) Nápadný je nedostatek pochopení pro sanitní službu ze strany armády. Schází jakékoli podklady organizačního a věcného charakteru – přehled o stavu materiálu, nosítek, lidí v jednotkách., o výcviku ani nemluvě.*“⁵²⁸

Zejména v prvních měsících Kriegel po Kubě hodně cestoval, aby si sám udělal představu o stavu kubánského zdravotnictví mimo Havanu. V této době si zaznamenával zejména věci, které považoval za nutné změnit. Na ministerstvu se potom na některé z nich zaměřil. „*Návštěva Santiago de Cuba. Špatná organizace, na pokojích s nemocnými spí příbuzní s nemocnými na jednom lůžku, ředitel slabý (...) Pinar del Río. Návštěva*

⁵²⁶ Narozen 1930, vzděláním lékař. Od roku 1953 člen Hnutí 26. července, od roku 1957 nebo 1958 člen povstaleckého vojska. Ministr zdravotnictví od května 1960 do ledna 1968. Od roku 1975 člen politbyra KSK. V současnosti (2010) první viceprezident Kuby.

⁵²⁷ Mimořádná hospodářsko-politická zpráva č. 4 – čs. VTS za rok 1962. AMZV, f. Zprávy ZÚ, Havana 1945–1965, s. 4.

⁵²⁸ Záznam z 31. 12. 60, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 1

ústavu TBC. Nemocní tam zůstávají 2–3 roky. Říkají, že «bud' se vyléčí nebo zemřou». Mezitím mnohý akutní otevřený případ se do ústavu nedostane. Není přehledu o průměrné ošetř[ovací] době. Vůbec není přehledu o výskytu TBC. Tvrdí se, že je vysoký. Chorobopisy pacientů [jsou] bez záznamů. Není kontrola spotřeby potravin v nemocnici. Možnosti zneužití.⁵²⁹

Časté jsou pracovní záznamy svědčící o naprostém chaosu ve výrobě, dovozu a distribuci léků: „Vracím se velmi pozdě ke 2 hod ranní ze schůzky o zásobování léky. Schůzka svědčí o zmatku a nedostatku organizace a koordinace. Min[isterstvo] zahr[aničního] obchodu dovezlo spoustu zboží, je 14 nebo dokonce 17 plných skladišť, ale neví se, co v nich je. Ministerstvo nemá záznamy o objednávkách, dodávkách, co došlo z které země, komu co předalo, salda etc., etc. Prostě dováží“⁵³⁰

Na ministerstvu Kriegla od počátku zarážela značná nesystematičnost, neefektivita práce a hlavně neochota nadřízených delegovat práci na podřízené: „Pozor[uj] práci ministra. Podepisuje hory spisů. [Panuje zde] značná centralizace, ministr rozhoduje o spoustě věcí sám (...) Náměstek sám se považuje za druhé ego ministra. Nemá upravenou pravomoc. Neexistuje systém pravidelných pracovních porad s pravidelným pracovním programem. Zde asi bude jedna ze slabin úřadu.“ Nedovedl si představit, že takto může ministerstvo fungovat: „Ukazuje na nutnost změny organizace ministerstva, vytvoření 3-4 úseků, do určité míry podobných našemu.“⁵³¹

Podle svědectví pamětníků⁵³² a soudě z dochovaných pramenů byl Kriegel člověk velmi disciplinovaný, který neměl rád lajdáctví, lenost, neschopnost. Jeho poznámky dávají tušit, že těžce snášel nespolehlivost a nedochvilnost svých kubánských kolegů: „Přesnost není vlastností náměstka. Zpoždění zase přesně 1 hod.“⁵³³ „Čekám celé dopoledne, až zavolá ministr. Ve 13 volá Escal[ona–náměstek], omlouvá se, že byl mimo město. Zve [mě] na 14 hodin.“⁵³⁴ Na „uvolněnou“ pracovní morálku na ministerstvu si ne-

⁵²⁹ Záznam z 6. 2. 1961, tamtéž.

⁵³⁰ Záznam z 1. 11. 1961, tamtéž.

⁵³¹ Záznamy z 24. 12. 1960 a 3. 1. 1961, tamtéž.

⁵³² Viz. JANOUC, op. cit.

⁵³³ Záznam z 26. 12. 1960, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 1.

⁵³⁴ Záznam z 9. 1. 1961, tamtéž.

zvykl ani později: „Kolegium se nekonalo, ani ministr ani jeho náměstci nepřišli. Nějak polevuje disciplína, ubývá kázně. Mach[ado – ministr] nestuduje, nestačí do hloubky problematiky, klouže na povrchu, ulpívá na drobnostech (...) O. García se chová jako uličník, hrubě, řve, bouchá o stůl, skáče do řeči, přerušuje (...) hysterické rysy. Zvlášt' mě zklamal Font (...) Nečtou se materiály pro kolegium.“⁵³⁵

Kriegel si dobře uvědomoval, že některé jevy, které „revoluci ve zdravotnictví“ doprovázely, vyvolávaly oprávněné pochybnosti o její efektivitě. Třebaže sám prosazoval kompletní zestátnění zdravotnictví, občas se přeci jen vkradla do myšlenek pochybnost: „Stgo de Cuba. Laboratoř soukromého lékaře, dobře zařízená (...) s dvěma optometry, chladírnami, personálem, dobře rozplánovaným prostorem domu. Utekl. Všechno nechal, dům, zařízení, personál. Jaké asi pohnutky vedly toho člověka opustit svou zem? Strach, neklid, nedůvěra v budoucno země? (...) Nechal zde svůj personál, který mu asi hlídá dům a laboratoř.“⁵³⁶

Krieglovi nedělali starost jen ti, kteří zemi opouštěli, ale i ti, již zůstávali. Znepokojoval jej způsob, jakým Kubánci nakládali se znárodněným majetkem i jejich nízká produktivita práce (což byl přímý důsledek eliminace materiálních pracovních stimulů a jejich nahrazení „stimuly morálními“): „Noční návštěva skladiště ministerstva zdravotnictví v Santa Clara. (...) Ve skladišti opravna sanitních vozidel. Problém vozidel stále nevyřešen. Údržba se zanedbává. Šofér se nepostarává o kontrolu oleje, vody. Dochází k častým haváriím a poškození vozidel. Není žádných sankcí.“⁵³⁷ „Schůzka se šp[anělským] soudruhem. Vypráví o neuvěřitelných nepořádcích ve skladování a výrobě léčiv, v dovozu, přičemž se ulévají tvrdé peníze v cizině (...) Kde končí neschopnost a kde začíná zlý úmysl. Den horký, dusný.“⁵³⁸

⁵³⁵ Záznam z 26.12.1961, tamtéž.

⁵³⁶ Nedatováno [1961], tamtéž, ka 1.

⁵³⁷ Záznam z 8. 3. 1961, tamtéž, ka 1.

⁵³⁸ Nedatováno [květen 1962], tamtéž, ka 2.

„Nový“ život na Kubě

Kriegel pevně věřil, že socialismus na Kubě otevře člověku „nové“ možnosti a podmínky pro „nový“, lepší život (toto slovo často ve svých poznámkách zdůrazňoval podtržením). Doufal také, že v rodícím se kubánském socialismu se nebudou opakovat chyby ze zemí východního bloku.

Na Kriegla silně zapůsobily zejména dva jevy úzce spjaté s prvním obdobím kubánské revoluce: sociální změny na venkově (důsledek pozemkové a zdravotnické reformy) a úspěchy alfabetizační kampaně.

Jak jsme již uvedli, Kriegel zejména v počátcích často opouštěl Havanu. Cesty po chudém kubánském venkově, kde v některých oblastech ještě přetrvával život v primitivních sociálních a hygienických podmínkách (pro Latinskou Ameriku ostatně zcela běžných) a Krieglovo silné sociální cítění umocnilo v československém lékaři víru v možnosti socialismu. Při příležitosti slavnostního otevření vesnické nemocnice v Matías si poznamenal: *„Matías – vesnička na severním okraji Sierra Maestra ve vzdušné čáře asi 20 km od hlavní silnice byla před revolucí „koncem světa“, spojena [se] silnicí jen cestou pro pěší anebo koně a muly. Zdroj obživy především pěstování kávy na svazích kopců. Říkají M. a Pereira, že když někdo dříve onemocněl, tak se čekalo, jak to dopadne, vládl jakýsi fatalismus. Buďto se z toho nějak dostal anebo zemřel (...) doprava k silnici na koni trvala několik hodin, a po silnici bylo třeba zase vozu, který se sotva mohl zaplatit, a pak bylo třeba zaplatit lékaře, a pak léky a pak eventuálně nemocnici. Na to vše nestačil ani celý majetek guajira. Jen takovýto pohled dovoluje ohodnocení významu nemocničky o asi 20 lůžkách. Je (...) součástí obrazu nového života rolníka. Tato vesnička, v malém hodně zmenšeném vydání připomíná starý obraz předrevoluční Číny (...) Ještě než dojedeš do Matías, stará, špinavá její sousedka s příznačným názvem „Los Negros“. Četná bohíos, chalupy z palmoví, podlaha z udusané země, kolem poletují malé děti, pletoucí se vepříkům do cesty, cirkus doplňují slepice (...) V této požehnané zemi žil rolník o hladu, v bídě, špíně, s nemocemi, měl 8-10 dětí, které dost často umíra-*

*ly. Bohíos nejsou dnes vzácností, a i špína i choroby jsou ještě domovem v příbytcích rolníků, ale dnešní přítomnost se rychle mění v minulost, jež slouží jen jako (...) měřítko nového dneška. [Tento] vývoj dovolila revoluce, otevřela a prosekala mu cestu revoluce. Jen takovým okem viděno nemocnička o 20 lůžkách dovoluje správné ocenění jejího významu (...) jako jednoho z projevů «toho nového».*⁵³⁹

Na Kriegla výrazně zapůsobila také alfabetizační kampaň, jež časově koincidovala s jeho prvním rokem pobytu na Kubě. Fascinovalo a dojímalo jej nadšení a nasazení statisíců mladých Kubánců, kteří dobrovolně odcházeli do vzdálených venkovských oblastí. Vedle proměny venkova byla alfabetizační kampaň pro Kriegla dalším projevem „správnosti“ cesty socialismu, důkazem, že kubánská revoluce směřuje k „světlu“: *„Varadero asi 170 km od Havany, jedna z nejlepších pláží Kuby, místo, jež do značné míry vybudoval Batista jako rekreační. Luxusní pláž s hotely, kasinem, parkovišti – prostému člověku nepřístupná. Pěkná štíhlá architektura, lehké 3-4 patrové stavby. Z těchto bytů, hotelů se vydělávaly velké tisíce pesos. Nyní středisko pro přechodné ubytování Brigadas de Alfabetización C. Benítez. Benítez se stal symbolem učitele – mučedníka. Byl zavražděn v Escambray vzbouřenci-kontrarevolucionáři. V jeho osobě chtěli zavraždit celé kulturní poslání, úsilí vlády o osvětu a vzdělání, cestu pryč od minulosti, výraz nového vztahu vlády k lidu (...) Pro lidi na vesnici a na samotách v horách to je cesta pryč od zaostalosti, špíny a parazitismu k světlu.*⁵⁴⁰

Alfabetizační kampaň nesporně představovala jeden z velkých úspěchů Castrova režimu, což uznali a uznávají i jeho největší odpůrci. Procento negramotnosti kleslo z asi 20% na necelá 4%, za rok se naučilo číst a psát asi tři čtvrtě milionu lidí.⁵⁴¹ První slovo, které Kubánci přečetli nebo napsali, ovšem nezřídka bylo „Fidel“ nebo „revoluce“ a režim dokázal alfabetizační akce maximálně využít ke své propagandě. V prosinci 1961 vláda prohlásila cíle alfabetizační kampaně za splněné a na masovém shromáždění na Plaza de la Revolución vyhlásila Kubu „územím osvobo-

⁵³⁹ Záznam z 9. 3. 1961, tamtéž, ka 1.

⁵⁴⁰ Záznamy z 27. a 28. 5. 1961, tamtéž.

⁵⁴¹ THOMAS, Hugh, op. cit., s. 1062 a jinde.

zeným od analfabetismu“. Masová akce na Kriegla zapůsobila, rezonovala s jeho idealismem. V alfabetizátorech spatřoval kontinuitu solidarity, touhy „sloužit člověku“, kontinuitu svého vlastního úsilí z 30. let, kdy jako dobrovolník odešel do Španělska: *„Závěrečný den oslav vítězství nad negramotností. Masy mládeže, veselé, plné smíchu. Korále ze semínek, kříže, svatí, odznáčky zdobí hrud' brigadistů obojího pohlaví. Objevuji zde znovuzrození „mezinárodní brigády“. [Je zde] brigáda složená ze studentů z [různých] latinskoamerických zemí, kteří se zúčastnili alfabetizace. Skoro přesně po 25 letech se znovu setkávám s „mezinárodní brigádou“ s jiným úkolem, avšak s bojovým, protiimperialistickým smyslem, výrazem solidarity. Mezinárodní brigády zasely sémě, které v jiných okolnostech zase vyrůstá v jiné formě. Dojemný moment vztyčení vlajky ohlašující Kubu za territorio libre de analfabetismo – oprávněný důvod k národní hrdosti.“*⁵⁴²

Vedle alfabetizační kampaně a měnícího se obrazu kubánského venkova zde byly i dramatictější události, které posílily Krieglovo přesvědčení, že v boji „dobra a zla“ stojí na správné straně. V době vylovení anticastrovských sil na Playa Girón v Zátocě sviní na jaře 1961 mimo jiné poskytoval první pomoc raněným a lze se domnívat, že v následujících měsících a letech značně vzrostla jeho antipatie k USA. *„Návštěva nemocnice v Matanzas. Obrazy tragedie války, zranění (...) Tito lidé se zapsali vlastní krví do knihy dějin (...) lidstva. Vítězství vždy vyvolává v člověku pocit radosti, triumfu - někdy i když nejde o věc dobrou. Ale zde šlo o věc svrchovaně dobrou proti věci svrchovaně zlé.“*⁵⁴³

Stíny revoluce

Pakliže u Kriegla nikdy nevznikly pochybnosti o správnosti celkového směru, kterým kráčela kubánská revoluce, s mnohými věcmi nesouhlasil. Vnímал politické i společenské změny na Kubě a nezůstával k nim lhostejný.

⁵⁴² Záznam z 22. 12. 1961, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 1.

⁵⁴³ Záznam z 20. 4. 1961, tamtéž.

Nesouhlasil zejména se stylem vládnutí „Nejvyššího vůdce“. Asi v polovině roku 1961 si Kriegel poznamenal: „F[idel] – velmi obtížná osobnost, neukázněnost, stimulace Benzedrinem + potřeba velké dávky hypnotik, aby mohl spát. Značný kult podporován i stranou [LSSK] a jejími vedoucími lidmi (...) F. C. se soustřeďuje osobně na různé velké akce – alfabetizace, úprava okolí silnice k letišti, ale zanedbává otázky výstavby průmyslu, zásobování, zajištění masa, zeleniny, tuků atd., jichž se začíná značně nedostávat (...) Je to osobnost velmi složitá. Půjde-li tak dále, může se stát nebezpečím. Považuje se za osobnost geniální (...) Někdy to dělá dojem maniakálních rysů nálad. Dialogy jsou většinou monology.“⁵⁴⁴ Na Castrův „pracovní styl“ (spontánní a dalekosáhlé zásahy do chodu jednotlivých úřadů a institucí navzdory nulovým nebo jen mizivým znalostem a zkušenostem) a neomezený vliv Kriegel narážel i na ministerstvu: „Schůze kolektivu Dr. Escalony [náměstka ministra]. Organizace jde trochu překotně, bez plánu, bez koordinace. Zase se člověk setkává s tím: «Fidel to nařídil, řekl, aby se to udělalo». E[scalona] říká: «Fidel je jako buldozer, on to projede a my to musíme očistit». Lépe by se všem čistilo, kdyby se předem vědělo, aspoň trochu předem, kam ten buldozer chce, a co chce (...) Okolí F. je, jako všude, kde kult osobnosti je silný, buďto zbabělé a netroufá si (...) mu říci pravdu, anebo jsou to oportunisté, kteří poklonkují Ano-ují a pochlebují – dobře se některým rostlinám žije v záři slunce – anebo jsou to lidé stojící o mnoho poschodí níže a (...) poněvadž to On řekl, je to správné.“⁵⁴⁵

Castrovi a jeho počínání se Kriegel ve svých poznámkách podrobně věnoval na jaře 1962, kdy *caudillo* zaútočil na komunisty z LSSK. Castrův postoj ke „starým komunistům“ byl značně kolísavý a od roku 1959 prošel několika fázemi. Nejprve Castro komunistům nedůvěřoval. Později považoval za nutné delegovat na ně část moci – výměnou za podporu Kremlu. Vedoucí postavení v zemi však mělo nadále zůstat jemu. V létě 1961 ohlásil vznik strany Spojených revolučních organizací (ORI) a její vybudování svěřil komunistům, konkrétně (v Moskvě oblíbenému) Aníbalu Escalante-mu. Strana s komunistickou strukturou měla zapůsobit na SSSR, jehož

⁵⁴⁴ Nedatováno, květen nebo červen 1961, tamtéž

⁵⁴⁵ Záznam z 20. 6. 1961(večer), tamtéž.

hospodářskou a vojenskou pomoc Castro potřeboval. Komunisté v čele s Escalantem ovšem plánovali Castra a jeho skupinu postupně eliminovat, a tento plán patrně podporovala i Moskva. V březnu 1962 se proto Castro rozhodl odstavit komunisty od moci. Escalanteho postavil před soud a vykonal čistku ve vedení ORI. Komunisty nahradil svými nejbližšími spolupracovníky a sám stanul v čele strany jako její první tajemník.⁵⁴⁶

V souvislosti se zmíněnými čistkami, při nichž byli odstraněni všichni „staří“ komunisté, panovaly obavy, že radikální personální změny se nevyhnou ani ministerstvům. Kriegel si poznamenal: *„Ministerstvo ztratilo autoritu, lidé jsou zmateni, ministr a náměstci nemají autoritu. Čekají výměnu kádrů ve vedení (...) Nikdo nic neřekl, nevyslovil kritiku práce ministerstva. Nejhorší příklad zvu, jedno-osobového rozhodování, bez diskuse (...). Až uši bolí, kolikrát se hříšně berou do úst slova marx-leninismus, komunismus, socialismus, a jak hrubě bují soustava, způsob práce, ovzduší, charakterizující širší pojetí „kultu osobnosti“. Tak se tropí spousta škody. Jak pochybní, jak slabí, jak přízemní mohou být tzv. „géniové“. Bolí pohled na to šlapání v porcelánu označované za geniální, za projevy genia (...). Bohužel i „stará garda“ zklamala. Jak mohli nechat stranu dojít tam, kam došla.“⁵⁴⁷*

„Mach[ado – ministr] zhubl v těchto dnech. Je vidět, že trpí. Utrpení nepotřebné. V marxisticko-leninistické, skutečně marxisticko-leninistické straně by se to již stávat nemělo. Aspoň s člověkem mluvit. Kolik reminiscencí.“⁵⁴⁸

„Projevy Fidela... dále [se] ukazuje, jak je vzdálen teorii revoluce i hospodářským problémům. Až zaráží naivita jeho řečí. Tragické je jeho přesvědčení o vlastní neomylnosti. Mluví o nezákonnostech, sám jedná proti zákonům. Sám rozhoduje o propuštěních, odsouzených a sám dává příkazy k zatčení lidí (...) Žalobce, soudce a vykonavatel rozsudku v jedné osobě (...). Svou osobu ztotožňuje s revolucí. (...) Po našich tragických zkušenostech ob-

⁵⁴⁶ Podruhé upadl Aníbal Escalante a prokremelsky orientovaní komunisté v nemilost Nejvyššího vůdce v roce 1968. V tzv. procesu s mikrofrakcí, jenž spíš než cokoli jiného odrážel napětí panující mezi Havanou a Moskvou, padlo asi čtyřicet rozsudků odnětí svobody. Jako „vůdce zrádcovské skupiny“ byl Escalante odsouzen k patnácti letům vězení, neodpykal ovšem celý trest a dožil v exilu v Moskvě.

⁵⁴⁷ Záznam z 2. 4. 1962, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 2.

⁵⁴⁸ Záznam, nedatováno [léto 1962], tamtéž.

dobí kultu [osobnosti] jsme pochopitelně přecitlivělí na každý jeho náznak, ale je zde v celém lesku, zatím bez rudých skvrn a smyček. Ve výloze je vše, i pochlebování i podlézání, i vynášení do nebes, i «kolektivní» rozhodování jedince. Lámání, pokřivení páteří, pocit křivdy u druhých (...). Jak zbaběle se chová Esc[alona – náměstek], čpí z něj kariérismus, strach o místo. Nervosní chování ministra přenáší se na okolí. Rozpadá se kázeň pracovní (...) Kolegium [ministra] ztrácí úroveň.⁵⁴⁹ O práci kolegia se ovšem Kriegel kriticky vyjadřoval už v roce 1961.

Kriegel měl výhrady i ke kubánské armádě, kterou považoval za nedisciplinovanou, a její moc a vliv na chod státu za neúměrně velký. „Vojsko – celý den nic nedělá. [Přehnaný důraz na] zbraně. Hygiena osobní nuluje. Nekoupou se, nemyjí, neholí, nepere se prádlo.“⁵⁵⁰ „Městečko Guina s 60ti lůžkovou dětskou nemocnicí, dosti slušná. Konflikt ředitele [nemocnice] s místním velitelem, který jej donutil k použití ambulance pro převoz vojáka s boláním břicha. Když se lékař vzpíral dát ambulanci [k dispozici], kapitán jej zatkl. Zbytečný konflikt. Odstrašuje lékaře. Kapitán poloviční analphabet.“⁵⁵¹

Kubánské výlohy očima čs. lékaře

Z Krieglových postřehů je dobře vidět, jak se prohlubovaly hospodářské potíže země a jak se tyto těžkosti odrážely v atmosféře ve městě a v náladě mezi lidmi. Zatímco v poznámkách z prvních procházek městem v prosinci 1960 hovoří o přeplněných výlohách a prodeji vepřů na ulici, na konci roku 1962 popisuje „žalostný obraz zásobování ve městě.“

Na Boží hod 1960, patrně při první procházce Havanou, si Kriegel poznamenal: „Velký automobilový hluk, autobusy dělají nesmírný rámus při rozjíždění (...) Život na ulici, kávový pult nebo bar každých několik kroků, až přílišná směstnanost všeho, obchody bohaté zbožím, výlohy nevkusné, přečpané, bez úsilí o zrakový estetický dojem (...) Prodej opékaných vepřů přímo

⁵⁴⁹ Záznam, nedatováno [květen nebo červen 1962], tamtéž.

⁵⁵⁰ Záznam, nedatováno [leden 1961], tamtéž, ka 1

⁵⁵¹ Záznam, nedatováno [asi duben 1961], tamtéž, ka 1.

*na ulici. Ženy skoro výlučně ve vysokých botách.“*⁵⁵² O necelý rok později píše: „*V restauraci nejsou boniatio, yuca ani dobrá káva (...) fronta před barákem řezníka (...) Cigarety lehké nejsou. Ve výlohách výrazně méně zboží, než v první polovině t. r. Ulice těsné, plné parkovaných aut. Drobné stánky (...) nenabízí své zboží křikem, nabízí se samo. Jsou to obtíže poměrně malé, ale nesporně vedou k nespokojenosti, ke ztrátě určitého kapitálu politického. Zřejmě něco neklape na vesnici, nestačí družstva a státní statky, něco neklape s drobnými soukromými vlastníky půdy. Neklape výkup ani distribuce.“*⁵⁵³ Na Vánoce 1961 si Kriegel zapsal: „*Je zde hodně nákupního shonu (...). Nouze o maso a ryby. Nouze o ryby uprostřed toho nekonečného oceánu. Pravdu mluví Kubánci, že stáli de espalda al mar.“*⁵⁵⁴ Třebaže na konci roku 1961 byly hospodářské potíže Kuby již velmi vážné, patrně měl Kriegel pravdu, když si poznamenal, že mezi Kubánci stále vládne optimismus: „*navzdory obtížím přece jen převažuje radost, že končí 1961 v míru.“*⁵⁵⁵

V roce 1962 ovšem kubánská ekonomika de facto zkolabovala. Mezi největší slabiny patřila špatná organizace výroby a nízká produktivita práce, způsobená eliminací materiálních pracovních stimulů a jejich nahrazením stimuly „morálními“. Kuba byla zcela nepřipravena na centrálně řízenou ekonomiku. Stát nedokázal efektivně ovládat výrobní prostředky a služby, chyběl kompetentní a vzdělaný management. Důležitým faktorem v zoufalé hospodářské situaci Kuby samozřejmě bylo i obchodní embargo USA (vyhlášené v listopadu 1960 a zesílené v únoru 1962), jež způsobovalo zejména kritický nedostatek náhradních dílů pro stroje a zařízení. Na jaře 1962 vláda zmrazila ceny a na většinu spotřebního zboží byl zaveden přidělový systém. K totálnímu kolapsu ekonomiky nedošlo jen díky hospodářské pomoci SSSR a jeho satelitů. „*Obraz zásobování v hl. městě i ve velkých městech provincií je žalostný. Dlouhé týdny bez tuků, nouze o ovoce a zeleninu. «Malý» rolník nevyrabí, bojí se. Cenová i výkupní politika je nesprávná. Zlikvidovaná soukromá výkupní a distribuční síť byla nahrazena*

⁵⁵² Záznam z 25. 12. 1960, tamtéž, ka 1.

⁵⁵³ Záznam, nedatováno, [listopad 1961], tamtéž.

⁵⁵⁴ Záznam, nedatováno [konec prosince 1961], tamtéž.

⁵⁵⁵ Tamtéž.

nevýkonnou, byrokratickou státní (...) Způsob placení stvrzenkou je nezvyklý, pro zemědělce, nutí jej, aby šel do banky, ztrácel čas, nadto doprava kulhá. Dobytek je ve špatném stavu, není odborně ošetřován, je vysoký úhyn, nízká produktivita. Mnozí funkcionáři se dopustili mnohé zvlé. «Drobní» zemědělci se odcizují revoluci, značný proces diferenační probíhá i ve středních vrstvách. Je značná nespokojenost ve všech vrstvách pro obtíže zásobovací, v dopravě, ve správě.»⁵⁵⁶

Kriegel pozorovatel

Kriegel byl vnímavý pozorovatel nejen hospodářských a politických jevů. Poutavě psal také o kubánské přírodě, lidech, mentalitě. „*Nápadná [je zde] pestrost barvy pleti. Černoši a černošky, černí jako uhlí, bílé blondýnky, mulati, mulatky všech odstínů, tu a tam šikmooká příměs čínská, někteří krasavci a krasavice velkých očí, smyslných rtů, bujných vlasů, širokého úsměvu. Společný rys (...) je veselost. Veselost jako projev a veselost jako rys, pohotovosti reagovat vesele, smíchem na smích, vtipem na vtip, vycítění žertů. Rys veselosti je zde vůbec nápadnější než u nás. Pohotovost k tanci, ke smíchu, k reprodukci rytmických zvuků.*“⁵⁵⁷

Být Čechoslovákem

Kriegel si přirozeně všímal projevů sympatií k Československu, které v době jeho pobytu byly velmi silné, a podrobně je zaznamenával. Těmito postřehy také často a rád prokládal dopisy známým a přátelům. Kriegel pevně věřil zejména v politický rozměr kubánských sympatií k ČSR. Po vyloštění anticastrovských sil v Zátocě sviní si Kriegel zapsal: „*Národní hrdost. Sympatie k ČSSR (...). Malá epizoda. Poskakoval jsem blízko bojiště s fotoaparátem, dělal jsem nějaké snímky. Bohužel nevypadám moc na Kubánce. Aparát + obtloustlý, plešatý pán dávají dohromady samozřejmě Ame-*

⁵⁵⁶ Nedatováno [přelom 1962-1963], tamtéž, ka 2.

⁵⁵⁷ Záznam z 22. 12. 1961, tamtéž, ka 1.

ričana (...) Hned jsem byl obskočen, hned mi chtěli sebrat aparát. Především poněvadž jsem americano. Řekli jim, že jsem čeko (...) hned mě poklepávali mě po ramenech a plácali po břiše na znamení sympatií. Nemálo tomu přispěl čtyřhlavňový protiletadlový kulomet [čs. výroby] nastavený asi 2 m od scény. Kulomet je «muy bueno». Mladá, asi 16-17 letá osádka měla již na kontě sestřelené letadlo. (...) Vše se pak odehrávalo v srdečném, škádlivém přátelství (...) cítil jsem se dobře. Bylo mi dobře být Čechoslovákem, občanem socialistické země a nebýt Američanem. Tak často zde člověk (...) cítí se velmi hrdě. Toto vítězství dělá člověka nějak lepším.⁵⁵⁸

Z podobných epizod pramenil Krieglův neskrývaný pocit hrdosti na Československo. Cítil se hrdý na „vyspělost čs. lidu, který chápe, o co na Kubě jde.“ Pomoc, kterou Československo Kubě poskytovalo, chápal zcela v souladu s čs. oficiální linií, tedy jako „morální povinnost“ vůči zemi, jež si zvolila cestu socialismu, přičemž nepochyboval, že tato pomoc povede k větší hospodářské a politické nezávislosti Kuby.

„Na našinci nějak snadno poznají, že není Kubáncem. Que es? Ruso? Checo? Aahh, checo a už tě desítky rukou žádají o autogram na baretu, rukávu, košili, památním zápisníčku (...) Bůh ví co s tím. Člověku to dělá dobře, cítit jaké [tu jsou] sympatie k vlasti – ČSSR. Je výsledkem poctivého úsilí lidu doma. Vyspělosti našeho lidu doma, správné politiky, pochopení oč zde jde.“⁵⁵⁹

Podobné poznámky vypovídají nejen o Krieglově hlubokém přesvědčení, že bratrská pomoc Kubě je politickou a morální nutností. Svědčí také o jeho vztahu k Československu, které se mu už v mládí stalo druhým domovem. „Stgo de Cuba. Sluncem zalitý kraj (...) Nádherně modré nebe, modř vzácné krásy. Připomíná modř našeho tatranského nebe v krásný, slunný, letní den, ve výškách pod Gerlachem anebo pod Lomnickým. Až se mi někdy láskou k té mé Republice doma svírá srdce. Kdyby člověk tak mohl na tu dálku ji obejmout, vyříkat jí celou lásku k té mé opravdově milované vlasti.

⁵⁵⁸ Záznam z 20. 4. a 21. 4. 1961, tamtéž, ka 1.

⁵⁵⁹ Nedatováno [prosinec 1961], tamtéž, ka 1.

*Tak často naplňuje srdce hrdostí na její jméno. Na to, co domov dokázal udělat.*⁵⁶⁰

Kriegel neúnavně propagoval myšlenku zbudování československého kulturního střediska (vzniklo v květnu 1962), které si představoval jako „ideologické velvyslanectví“ Československa s působností nejen pro Kubu, ale pro celou Latinskou Ameriku. Hned v počátku svého pobytu napsal do Prahy: *„ČSSR se těší velké úctě jako průmyslová země. Má velkou popularitu. Nelze ovšem podceňovat během dlouhých let vypěstovaný strach z komunismu (...) Potřebovali bychom zde informační středisko ČSSR, ovšem pod velmi schopným vedením. Mluvílo by nejen ke Kubě, ale i k Latinské Americe. Je třeba pečlivě promyslet obsah a druh filmů, které se sem posílají, aby se postupně získal zájem o nové myšlenky (...)“*⁵⁶¹ O nutnosti vybudování čs. kulturního a informačního střediska se opakovaně zmiňoval také v osobně laděných dopisech generálnímu tajemníkovi A. Novotnému.⁵⁶²

„Uskutečňování našeho“

Jak Kriegel vnímal svoji misi na Kubě? Čeho chtěl dosáhnout? Vybráme úryvek z Vánoc 1961, kdy Kriegel bilancoval první rok svého působení. *„Má práce zde [by měla zanechat] něco trvalého, trvalého ve smyslu relativním i absolutním. To, co se udělá, nemá ani mít charakter něčeho trvalého, zkonstatělého od samého začátku. Trvalý by měl být především určitý rys práce, způsob práce (...) kolektivnost, politický pohled na denní úkoly, schopnost poznat, kdy dnešní forma a náplň práce chce změnu.“*⁵⁶³

Několik dnů před odjezdem si Kriegel poznamenal: *„Zmocňuje se mě ten známý již pocit, který jsem již tolikrát prožíval, když jsem opouštěl místa, s nimiž mne pojila dlouhá doba práce a intenzivní zážitky. Pocit smutku z loučení, zanechávání kouska sebe, let života, práce, úsilí, zklamání, krizí,*

⁵⁶⁰ Záznam z 13. 11. 1961, tamtéž, ka 1.

⁵⁶¹ Dopis F. Kriegla Boženě (?) z 25. 1. 1961, tamtéž, ka 5, obal „Koncepty dopisů blíže neurčeným osobám“, s. 4–5.

⁵⁶² Dopisy F. Kriegla A. Novotnému, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 312, aj. 397/ k info 2 a sv. 352, aj. 442/ k info 2.

⁵⁶³ Záznam z 24. 12. 1961, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 1.

úspěchů. Pocit úzkosti a tlaku kolem srdce. Snad to jen potvrzuje těsnou spjatost s tím zde viděným a prožívaným. Byly to 3 léta intenzivního života, tvůrčího, která zde na Kubě, aspoň ve zdravotnictví, zanechají pečeť na delší dobu. [Byla to] příležitost k předání nejedné myšlenky (...) Více než 1000 dnů uteklo rychle, obohatilo obzor, zkušenosti, estetický svět, svět moře, hor, třtiny (...) soužití s lidmi, dělání přátel, prosazování našeho, bytí svědkem postupného uskutečňování našeho. (...) Těžké je loučení, velká je touha po domovu. Obojí proniká smutek z vědomí, že zbývá již málo let pro tu spoustu práce, kterou by se chtělo udělat. Se zkušenostmi, zráním, se jasný pohled na velikost úkolů, zejména v této etapě hluboké přestavby (...) ideové⁵⁶⁴

Co měl Kriegel asi na mysli „touto etapou hluboké přestavby ideové“? Měl na mysli změny, jež vyvrcholily srpnem 1968 a Krieglovým definitivním pádem?

Vraťme se na začátek této kapitoly, kde jsme Kriegla označili za fascinující postavu českých dějin 20. století. Čím Kriegel fascinuje? V čem spočívá rozporuplnost a jistá tragičnost⁵⁶⁵ jeho života a osobnosti? Snad v tom, že zatímco se jako lidský jedinec celý život snažil zachovat si morální integritu a neslevit ze svých ideálů spravedlnosti a demokracie, jako politik sloužil straně, která svou podstatou i praxí zmíněné principy svobody a demokracie znemožňovala, potlačovala, eliminovala.

Jak již podotkli jiní,⁵⁶⁶ není důvod Kriegla dekomunizovat. Kriegel si v mládí zvolil komunismus. Měl řadu důvodů domnívat se, že komunistické cíle jsou správné, morálně čisté, že komunismus vytvoří podmínky pro šťastný život lidí. Krieglův vstup do komunistické strany, jeho odjezd do Španělska brzy po promoci, jeho dobrovolný pobyt na asijských bojištích druhé světové války – všechny tyto kroky pramenily z přesvědčení, že stojí na straně „dobra“ proti „zlu“. Služba „dobru“ a „člověku“ se pak Krieglovi stala celoživotním cílem a náplní. Nástrojem mu byla medicína a politika –

⁵⁶⁴ Záznam z 16. 11. 1963, tamtéž, ka 2.

⁵⁶⁵ O „tragickém rozměru“ Krieglovy osobnosti pojednává originálním a nám blízkým způsobem V. HAVEL ve své úvaze „Přemýšlení o Františkovi K.“ In HAVEL, V. *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Praha: LN, 1990, s. 190–198.

⁵⁶⁶ Rozhovor s Adamem Michnikem „Chvála lenosti“, *LISTY – dvouměsíčník pro kulturu a dialog*, 2008, č. 2, elektronická verze, dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=082&clanek=020802>

toto spojení mu patrně umožňovalo uzavřít sám se sebou jistý kompromis. V komunistické ideály pak Kriegel věřil do konce života, třebaže nesouhlasil vždy se způsobem, jakým byly „naplňovány“ v sovětském bloku. Můžeme se jen dohadovat, co by Kriegel soudil o způsobu, jakým tyto ideály byly a jsou naplňovány na Kubě.

Zůstane paradoxním rysem Krieglova života, že zemřel jako člověk uštvaný systémem, kterému celý život věřil a za nějž bojoval. Ke svým životopisným poznámkám z roku 1979 si připsal: *„Motto: I have known something of action in my life, it is a life of battled hopes and wasted energies.“*⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ „Poznámky F. K. k periodizaci vlastního životopisu (1979)“, NA, f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost, ka 2, obal „Životopisné poznámky“, s. 2. Autorem motto je britský státník s židovskými kořeny Benjamin Disraeli-Beaconsfield (1804–1881).

10. Spolupráce tajných služeb Kuby a Československa

Jak vypovídají dokumenty dochované v archivu bývalé rozvědky,⁵⁶⁸ spolupráce mezi I. správou ministerstva vnitra a kubánskou G-2 byla živá. Podobně jako v jiných oblastech československo-kubánských vztahů i v tomto případě ležela tíha spolupráce převážně na čs. straně.

V období, jež je předmětem zájmu této práce, představovala čs. rozvědku patrně nejdůležitější státní instituci podílející se na zahraniční politice obecně i vůči Kubě konkrétně. Měla monopol na velmi důležité informace, kterými nedisponovala žádná jiná instituce. Oficiálně sice byla v podřízenosti ministerstva vnitra a organizačně spadala pod StB, ve skutečnosti se ale těšila naprosto výlučnému postavení a jako jediná instituce nepodléhala přímému dohledu aparátu ÚV KSČ. K nejcennějším, tedy nejvíce utajovaným informacím rozvědky měl přístup velmi omezený počet osob. V podstatě se jednalo o ministra vnitra (po větší část námi sledovaného období vykonával tuto funkci Rudolf Barák; v červnu 1961 jej vystřídal Lubomír Štrougal) a prvního tajemníka Antonína Novotného. Někteří historikové dokonce věří, že jisté informace nedostával ani Novotný a že rozvědku je předávala pouze sovětské zpravodajské službě, které byla zcela podřízena.⁵⁶⁹ Moskva a sovětsští poradci v Praze definovali zaměření a úkoly čs. rozvědky a stanovovali činnost pražské centrály i zahraničních rezidentur. Více než čs. zahraniční politice – jež beztak byla kopií a podporou sovětské – tak čs. rozvědku sloužila sovětskému zpravodajství a sovětské zahraniční politice.⁵⁷⁰

Šéfem rozvědky (náčelníkem I. správy) byl ve sledovaném období plk. Jaroslav Miller, v listopadu 1961 stanul v jejím čele plk. Josef Houska. Nelze pochybovat o tom, že zkoumaná léta (1959–1962) patřila v historii

⁵⁶⁸ Dnes Archiv bezpečnostních složek (ABS).

⁵⁶⁹ ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika*, s. 51. Srov. též KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*, Praha: ÚSD, 1993, s. 23–25.

⁵⁷⁰ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy, díl IV. Struktura moci*. Brno: Doplněk, 2002, s. 286. TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha: Vyšehrad, 2009 s. 110–111.

čs. rozvědky k těm úspěšnějším, třebaže celková úroveň její výzvědné a analytické činnosti nebyla nejvyšší. Při výběru svých spolupracovníků totiž kladla rozvědka hlavní důraz na jejich politickou způsobilost a kvalitu kádrového posudku, a odborné kvality, vzdělání, znalosti jazyků a prostředí, v němž měli tito lidé působit, nezřídka stály až na druhém místě. Zahranční rezidenti čs. rozvědky, byť ideologicky spolehliví, mnohdy žili odtrženi od okolního prostředí a při získávání informací se obraceli na ideologicky stejně smýšlející osoby. To se týkalo i některých rezidentů v Havaně – zprávy o vnitropolitické situaci na Kubě vypracovávali z oficiálních materiálů, „vytěžením“ vedoucích činitelů kubánského politického života a „vlastním pozorováním“, mnohdy nepříliš pronikavým.

Hlavním úkolem čs. rozvědky bylo získávat v zahraničí politické, hospodářské a vojenské informace a přispívat ke stabilitě a kontinuitě komunistického režimu v ČSSR a v dalších zemích sovětského bloku a k oslabení „vnějšího nepřítele“. Vnější nepřítelem byly všechny země „nepřátelské k socialismu a demokracii“, zejména USA, SRN a další západní státy. V souladu se sovětskou zahraniční politikou se činnost čs. rozvědky na počátku 60. let zaměřila také na podporu národně osvobozených hnutí v zemích třetího světa (zejména v Africe) a na eliminaci „vlivu imperialistických mocností“ v této části světa. Do kategorie málo vyvinutých zemí bojujících za politickou a hospodářskou nezávislost spadala do roku 1960 také Kuba.

Problematikou Latinské Ameriky se zabývalo 2. oddělení I. odboru I. správy, jehož náčelníkem byl ve zkoumaném období kpt. Jan Stehno (krycí jméno SKOŘEPA). Ten také ministrovi vnitra předkládal návrhy na vyslání jednotlivých pracovníků do rezidentury v Havaně. Prvním rezidentem v Havaně byl v červnu 1960 jmenován kpt. Zdeněk Kvita (krycí jméno PETERKA), který byl na Kubu přeložen z rezidentury Mexiko.⁵⁷¹ V souladu

⁵⁷¹ PETERKA byl do Havany vyslán ještě před oficiálním zahájením činnosti rezidentury, a sice v rámci „akce GNOM“. Zdá se, že akce spočívala v mapování politické a hospodářské situace Kuby a v navazování kontaktů na nejvyšší úrovni. Z archivních dokumentů vyplývá, že probíhala přinejmenším od dubna 1960. PETERKA během akce „navázal styky s nejvyššími představiteli kubánské bezpečnosti a revoluční armády.“ Viz. „Zpráva o situaci

s obvyklou praxí, kdy rozvědka vysílala své příslušníky do zahraničí prostřednictvím tzv. legalizačních institucí jako diplomaty, pracovníky ministerstva zahraničního obchodu, ČTK aj., byl PETERKA legalizován jako II. tajemník čs. velvyslanectví. V létě se rezidentura rozšířila o pracovníka politické rozvědky, legalizovaného jako dopisovatele ČTK,⁵⁷² a jednoho příslušníka pověřeného obrannou prací, legalizovaného jako hospodáře a účetního zastupitelského úřadu. V září 1960 se řady pracovníků havanské rezidentury – „jedné z politicky nejdůležitějších a pracovně nejsložitějších našich rezidentur“ – rozrostly o dalších pět osob.⁵⁷³ V únoru 1961 převzal velení rezidentury kpt. Bedřich Kubeš (krycí jméno ROGL),⁵⁷⁴ v červenci 1962 potom kpt. Zdeněk Vrána (krycí jméno VELEBIL).

Mezi rezidenturou a velvyslanectvím a mezi rezidenturou a čs. vojenským oddělením v Havaně panovala značná rivalita. Rezidentura například „žárčila“ na velmi dobré vztahy velvyslance Vladimíra Pavlíčka s nejdříve postavenými osobnostmi kubánského režimu. „Příliš zvědavý“ vojenský přidělenec kpt. Válek, který se provinil tím, že od Kubánců šikovně získával informace z vojenské oblasti, byl po stížnostech rezidentury odvolán a nahrazen kpt. Křížem.⁵⁷⁵

Až do září 1960, kdy bylo vybudováno šifrové oddělení, bylo spojení rezidentury s pražskou centrálou „velmi sporadické přes rezidenturu v Mexiku“⁵⁷⁶. Mimo to se rezident, legalizován jako II. tajemník ZÚ, musel v počátečním období věnovat i činnosti na velvyslanectví, které se potýkalo s nedostatkem personálu. Už na přelomu let 1960/61 ale byla rezidentura v Havaně co do počtu telegramů a šifrové práce hodnocena jako čtvrtá

a perspektivy rozvědné práce na Kubě“ ze dne 29. 6. 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226.

⁵⁷² Jednalo se o kpt. Jaromíra Kábrta. V červnu 1960 obsadil v Praze obdobnou pozici člen LSSK José L. Pérez Hernández, jako stálý dopisovatel Prensy Latiny a poradce ČTK pro vysílání zpráv pro Latinskou Ameriku. Dopis ředitele ČTK J. Šmída R. Barákovi ze dne 19. 4. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

⁵⁷³ „Vyslání čs. pracovníků na Kubu“, usnesení 116. schůze politbyra ze dne 27. 9. 1960, NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 278, aj. 360, b. 32. Dopis rezidentovi [podpis Linhart] z 23. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

⁵⁷⁴ Legalizován jako I. tajemník čs. ZÚ v Havaně.

⁵⁷⁵ Koordinace práce naší rezidentury a odd. čs. vojenského přidělence na Kubě, návrh ze dne 28. 12. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

⁵⁷⁶ Zhodnocení činnosti rezidentury v Havaně v roce 1960 z 15. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629, s. 4

„nejvýkonnější“ po Vídni, Paříži a Londýnu. V březnu 1961 se „v důsledku přepracování nervově zhroutil náš šifrer s. Šroubek.“⁵⁷⁷

Kubánské tajné služby byly už v roce 1960 v podstatné míře obsazeny komunisty z LSSK, kteří také uplatňovali značný vliv ve výběru dalších kádrů.⁵⁷⁸ První rezident v Havaně PETERKA komunikoval vedle ministra vnitra gen. Ramira Valdése⁵⁷⁹ a náčelníka rozvědky Manuela Piñeira⁵⁸⁰ zejména s Osvaldem Garcíou, členem ÚV LSSK. Konspirační byt, kde se čs. rezident scházel jak s Kubánci, tak se sovětskými „přáteli“, se nacházel na rohu ulice Paseo a Línea v Havaně,⁵⁸¹ schůzky se nezhřídko nalaly také v restauraci Hong-Kong na 23. ulici nebo v bytě rezidenta.⁵⁸²

Havanské rezidentuře byl vzhledem k jejímu geopolitickému umístění přisuzován velký význam a byly na ni kladeny značné nároky. Měla fungovat jako „odraziště“ k provádění akcí v celé Latinské Americe a v USA. Hlavní úkoly rezidentury, stanovené ministerstvem vnitra (podle sovětských požadavků) byly „přispívat k upevňování kubánské revoluce“ a „odhalovat záměry imperialismu proti Kubě“. Rezidentura se měla soustředit zejména na „realisaci aktivních opatření, namířených k podkopání posic a diskreditaci politiky USA v Latinské Americe.“⁵⁸³ Politických, hospodářských a vojenských informací o latinskoamerických zemích, které zachytila (nebo které obdržela přes centrálu od jiných rezidentur),⁵⁸⁴ měla obratně a pohotově využívat k „prohlubování existujících rozporů mezi jednotlivými

⁵⁷⁷ Posílení TŠO v Havaně o jednoho pracovníka, ze dne 14. 3. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629.

⁵⁷⁸ Rozhovor pracovníků I. správy s Ramiro Valdésem a Wilkinsem del Río v Havaně v září 1960. „Záznam [pro R. Baráka] o mimořádné cestě příslušníků I. správy MV na Kubu a návrh na formu a obsah spolupráce kubánské a čs. rozvědky a kontrarozvědky“ ze dne 14. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589, s. 5.

⁵⁷⁹ krycí jména DIN, JAIME.

⁵⁸⁰ krycí jména IMON, AJA. Celým jménem Manuel Piñeiro Losada, šéf kubánské rozvědky v letech 1961–1964.

⁵⁸¹ Později bylo konspiračních bytů více.

⁵⁸² „AJA – schůzka dne 27. 2. 1961“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013, „Záznam o schůzkách s DEMETRIEM v prosinci 1960“, tamtéž.

⁵⁸³ Dopis rezidentovi [podpis Linhart] z 23. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589. Rozvědné úkoly [nedatováno, prosinec 1960], tamtéž, r. č. 80629.

⁵⁸⁴ V rámci akce MACEO získala čs. rozvědka od Kubánců kopie šifer zastupitelských úřadů latinskoamerických zemí v Havaně. Je možné, že některé se jí podařilo dešifrovat a získávala pak zprávy ze šifrového styku mezi ZÚ v Havaně a jejich ministerstvy zahraničních věcí. Viz „Rozvědné úkoly pro rok 1961“ z 2. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589/011.

státy L[atinské]A[meriky] a USA a k podpoře růstu národně demokratických sil v celé této oblasti. Při provádění aktivních opatření se přednostně zaměřovat na ty země v LA, kde pozice USA je nejzranitelnější, tzn. Venezuela, Guatemala a Bolívie, a našimi opatřeními přispívat k definitivnímu svržení US vlády.“⁵⁸⁵ Mezi „aktivní opatření“, jež měla diskreditovat Spojené státy v Latinské Americe, patřilo např. vytváření a šíření dezinformací. Rezidentura se k tomuto úkolu snažila využívat zejména kubánskou zpravodajskou agenturu Prensa Latina. Cílem „aktivního opatření“ uloženého rezidentovi v září 1960 bylo „využít zemětřesení v Chile k obvinění USA z uspíšení sopečné činnosti v Americe v důsledku provádění podzemních nukleárních výbuchů v oblasti And“ (akce SOPKA).⁵⁸⁶ Kubánský tisk měl publikovat článek a prostřednictvím Prensy Latiny zprávu rozšířit do zemí Latinské Ameriky. Podobná provokace byla příliš laciná patrně i v očích Kubánců a akce se nerealizovala, přestože rezident věc dvakrát u Kubánců urgoval. Ani další podobné akce nepřekročily fázi návrhu: „Kubánští přátelé (...) těmto akcím nepřikládají patřičnou důležitost a nechápou v plném rozsahu jejich význam.“⁵⁸⁷ Také v pozdějších letech rezidentura s politováním konstatovala, že „u kubánských přátel jsme nacházeli malé pochopení pro tuto formu práce.“⁵⁸⁸

Jak vyplývá z archivních dokumentů, neúspěchem skončily také některé akce vědeckotechnického rozvědného charakteru. Rozvědka předpokládala, že na Kubě získá tajnou americkou technickou dokumentaci, kterou využije čs. průmysl. Instruovala např. čs. experty působící v kubánském hornickém průmyslu, aby získali americké patenty na výbušniny. Materiály měly být předány čs. závodům zabývajícím se výbušninami pro zefektivnění výrobního postupu. Tento a podobné pokusy ovšem končily spíš fiaskem. „Americké patenty z oboru výbušniny, které jste nám

⁵⁸⁵ Rozvědné úkoly [nedatováno, prosinec 1960]. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629.

⁵⁸⁶ Zhodnocení činnosti residentury v Havaně v roce 1960 z 15. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629, s. 2.

⁵⁸⁷ Zhodnocení činnosti residentury v Havaně v roce 1960 z 15. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629, s. 2.

⁵⁸⁸ Zpráva s. kpt. B. Rogla o práci na residentuře v Havaně ze dne 17. 7. 1962. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

zaslali, obsahují řadu údajů neutajovaného charakteru a problematické použitelnosti. Pocházejí z běžné patentové knihovny a jsou veřejně dostupné. Obsahují známé údaje, jsou značně staré a ve světovém měřítku již překonány (...) Prosíme vás, abyste nám zasílali jen materiály, které nejsou dostupné běžnými cestami.“⁵⁸⁹

Spolupráce čs. a kubánské rozvědky se uskutečňovala v několika oblastech. První oblast představovala výměna zpráv. Zprávy putovaly zejména směrem od čs. rozvědky ke Kubáncům. „Od září do prosince 1960 bylo kubánským přátelům předáno více než 30 zpráv, vesměs o činnosti kubánské reakční emigrace a o přípravách ozbrojené agrese USA. Československu bylo předáno pět zajímavých zpráv.“⁵⁹⁰ Třebaže o kvalitě zpráv poskytovaných čs. stranou by leckdy bylo možné pochybovat, kubánská bezpečnost je v prvních letech revoluce hodnotila jako cenné a zařazovala je pro informaci vládě a vedení LSSK. Pravdou také je, že čs. rozvědky Kubáncům poskytovala mnohem větší množství zpráv než například sovětská (v roce 1961 předala čs. rozvědky Kubáncům 220 zpráv, sovětská 35).⁵⁹¹ Situace, kdy výměna zpráv mezi Kubou a ČSSR byla značně nevyvážená, se nezměnila ani v pozdějších letech, kdy kubánská bezpečnost již samostatně fungovala. V atmosféře ochlazení vztahů v druhé polovině 60. let bylo „předávání informací kubánskou rozvědkou dokonce zcela zastaveno, přičemž odůvodnění reorganizací informačního úseku kubánské rozvědky nezní zcela věrohodně. Čs. rozvědky původně předávala poměrně velký počet hodnotných informací, ovšem podle rozboru z poloviny 1966 jsme došli k závěru, že ukazujeme příliš přesně šíři našich zájmů a bylo přikročeno k selektivnímu předávání informací.“⁵⁹²

⁵⁸⁹ Dopis náčelníka 16. odboru I. správy kpt. M. Daňka 10. odboru II. správy MV ze dne 10. 4. 1963, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11416.

⁵⁹⁰ Piñeiro Manuel, informace ze dne 2. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589/011, s. 2 a „Zhodnocení činnosti residentury v Havaně v roce 1960“ z 15. 12. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629, s. 3.

⁵⁹¹ „K výměně informací“, zpráva z Havany z 10. 1. 1963, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723/011, Zpráva s. kpt. B. Rogla o práci na residentuře v Havaně ze dne 17. 7. 1962, tamtéž, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

⁵⁹² Spolupráce čs. a kubánské rozvědky, 11. 1. 1967, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647/104.

Přinejmenším stejný význam jako předávání zpráv měla pro kubánskou bezpečnost tzv. technická spolupráce. Také tato forma spolupráce se odehrávala zejména jako materiální pomoc čs. rozvědky své kubánské kolegyni. Výjimku představovala akce MÝDLO, jež spočívala v dodávkách zbraní amerického původu z Kuby do Československa. „*K provádění některých akcí naší rozvědky potřebujeme naléhavě speciální vojenský materiál severoamerického původu. Tohoto materiálu je v ČSSR velmi málo. Ukazuje se však možnost uvedený materiál opatřit na Kubě, kde je jednak z dřívější doby, jednak z poslední intervence [dubnové invaze 1961]. Spojte se osobně s DINEM [ministr vnitra R. Valdés] a AJOU [šéf rozvědky M. Piñeiro] a zjistěte, zda kubánská místa zásadně souhlasí s přenecháním určeného množství speciálního US materiálu ČSSR. Jde především o poloautomatické a automatické ruční zbraně. Žádost tlumočte jako přání čs. MV. Jsme samozřejmě ochotni za uvedený materiál poskytnout odpovídající množství materiálu čs. původu. Akce je schválena ministrem s. Štrougalem.*“⁵⁹³ Fidel Castro s požadavkem vyslovil „zásadní souhlas“. Kompenzaci zboží čs. materiálem kubánská strana nejprve odmítla („*to vůbec nepřichází v úvahu*“), avšak poté, co množství požadované čs. stranou patrně přesáhlo kubánské očekávání, byla dohodnuta kompenzace a do Havany bylo zasláno asi 700 pistolí ráže 9 mm.⁵⁹⁴ V srpnu 1962 byl do Havany v rámci akce MÝDLO dodán další materiál v celkové váze 900 kg.⁵⁹⁵ Materiál z Kuby byl do ČSSR definitivně přepraven patrně až v r. 1963.

Podruhé pak kubánská rozvědka poskytla I. správě technickou pomoc dodáním amerických psacích strojů. O jaké množství materiálu se jednalo a kdy přesně byla akce provedena, nevíme (s jistotou se tak stalo v první polovině 60. let).⁵⁹⁶

⁵⁹³ Akce MÝDLO. Dopis rezidentu Roglovi [nedatováno, druhá polovina 1961], ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011.

⁵⁹⁴ Akce MÝDLO, zpráva rezidenta Rogla ze dne 5. 11. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011. Viz též „Zpráva do Havany č. 26/V“ ze dne 10. 2. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

⁵⁹⁵ Zpráva do Havany č. 55/62-N ze dne 13. 8. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723 a Zpráva do Havany č. 73/62-A ze dne 14. 8. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

⁵⁹⁶ Spolupráce čs. a kubánské rozvědky. 11. 1. 1967, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647/104.

Jinak nesla tíhu technické spolupráce čs. strana. Množství materiálu obdržela Kuba jako dar, v některých případech ČSR dodala zboží za velmi výhodných podmínek. Při příležitosti návštěvy příslušníků I. správy⁵⁹⁷ na Kubě v červenci 1960 bylo Kubáncům předáno množství operativní techniky, přičemž bylo přihlédnuto k požadavkům, které skupina Raúla Castra formulovala dříve téhož měsíce během návštěvy v Praze.⁵⁹⁸ Zásilka obsahovala mj. zařízení pro telefonní odposlech na 60 účastníků, mikrofony pro bytový odposlech, zesilovače, magnetofony, fotoaparáty, vysílače a přijímače, tajné inkousty s vyvolávacími, zařízení pro mikrotečku, censurní odpařovač (vše se španělskými manuály), instruktážní filmy a kriminalistické příručky.⁵⁹⁹ Pracovníci kubánské bezpečnosti byli osobně obdarováni množstvím pistolí a fotoaparátů.⁶⁰⁰ Zaslaný materiál „doplňovalo“ několik čs. techniků, kteří měli naučit Kubánce zacházet s poskytnutou aparaturou, zejména odposlechovou. V následujících měsících a letech pak byli kubánští technici na telefonní odposlech školeni v Praze.

Poměrně rozsáhlá akce technické pomoci se uskutečnila od ledna do března 1961, kdy na Kubě pobývala skupina čs. instruktorů, kteří učili pracovníky kubánské bezpečnosti pracovat se služebními psy. Darem pak kubánská bezpečnost obdržela vycvičené psy i s příslušenstvím (speciální obojky a vodítka, náhubky, léky apod.).⁶⁰¹ Třebaže Kubánci měli o rozvoj služební kynologie a o vyškolení vlastních psovodů značný zájem – „*má velký význam v boji proti kontrarevolučním skupinám, které odešly do hor (...) mají před vycvičenými psy panický strach*“⁶⁰² – výcvik vedený čs. in-

⁵⁹⁷ kpt. Skořepa (skutečné jméno Jan Stehno), náčelník 2. oddělení I. odboru (Latinská Amerika), a mjr. Linhart, náčelník I. odboru I. správy.

⁵⁹⁸ „Zajímali se zejména o vysílací a přijímací aparaturu pro sledující orgány pěší i jedoucí v autě (...), o tajné písmo, které po vyvolání zůstává čitelné jen několik minut a poté úplně zmizí, používání mikrotečky, »tajné foto«, odposlechy telefonů a techniku provádění censury korespondence.“ Záznam pro náčelníka 9. správy MV ze dne 26. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589, s. 2–3.

⁵⁹⁹ Příloha k návrhu na cestu delegace čs. MV na Kubu, seznam materiálu pro kubánské přátele, IX. správa MV. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

⁶⁰⁰ „Dary s. ministra pro Blase Rocu, Raúla Castra, Valdése Menéndeze a [vedoucích] jednotlivých správ MV [.] pro Mas Martína a náčelníky rozvědky, kontrarozvědky, techniky a veřejné bezpečnosti.“ ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

⁶⁰¹ Informace pro soudruha ministra vnitra, 13. 9. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647.

⁶⁰² „DIN, schůzka dne 19. 9. 1961“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011

struktury se neobešel zcela bez problémů: „Výcvik psovodů probíhá na zvláštní farmě. Naši instruktoři narážejí na řadu obtíží, které spočívají hlavně v malé kázni kubánských psovodů, způsobené hlavně jejich nízkým věkem od 14 – 17 let, a v nezkušenosti jejich velitele (...) Naši soudruzi se musejí starat nejen o instruktáž, ale i takticky upevňovat kázeň, zejména při raních nástupech a večerkách.“⁶⁰³ V září 1961 potom na pozvání ministra vnitra Štrougala absolvovali v ČSSR šestitýdenní kynologický výcvik tři pracovníci kubánské bezpečnosti.⁶⁰⁴

Třetí okruh spolupráce zahrnoval školení, poskytování odborných informací a konzultací. I. správa uspořádala pro Kubánce řadu kurzů v ČSSR. Náplní byla většinou státní bezpečnost. Jedním z prvních absolventů školení v ČSSR byl ministr vnitra a hlavní náčelník kubánské rozvědky gen. Ramiro Valdés. Valdésovým „odborně bezpečnostním školením“, označovaným jako „akce DIN“, byl pověřen Barákův náměstek plk. Kudrna. Školení trvalo s přestávkou tři týdny.⁶⁰⁵ Byť lze o efektivním využití času v době školení do jisté míry pochybovat,⁶⁰⁶ už v září 1960 pracovníci I. správy po návratu z Kuby s uspokojením hlásili: „Potěšitelné bylo zjištění, že generál Valdés spolu s ministrem Raúlem Castrem začínají uplatňovat do praxe zkušenosti získané v ČSSR. Generál Valdés hrdě upozornil na [nově zavedené] oddělení kubánské policie, jež vydává osobní doklady (...) pro vycestování všech osob z Kuby byl zaveden obdobný systém, jaký je v ČSSR, tj. bez příslušného povolení nelze opustit území Kuby.“⁶⁰⁷

Na přelomu roku 1961/62 přijela do Prahy na dvě krátkodobá školení skupina vedená náměstkem ministra vnitra Oscarem Padillou (krycí

⁶⁰³ Průběh výcviku kubánských psovodů – informace ze dne 14. 2. 1961. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629. K pobytu instruktorů-psovodu na Kubě ze dne 2. 3. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629.

⁶⁰⁴ „DIN, schůzka dne 19. 9. 1961“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011.

⁶⁰⁵ Generál Ramiro Valdéz [sic], souhrnná práva o rozvědném a kontrarozvědném školení vedeném nám. ministra s. plk. Kudrnou, ze dne 31. 8. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589.

⁶⁰⁶ „11. 7. 1960 jsme v době od 14.30 do 18.00 byli na Barrandovských terasách a od 18.15 do 21.30 v restauraci U mecenáše. Celkové výlohy 167 Kčs.“ „Organisační přehled o schůzkách s gen. VALDÉZEM [sic]“ ze dne 18. července 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226.

⁶⁰⁷ „Záznam [pro R. Baráka] o mimořádné cestě příslušníků I. správy MV na Kubu a návrh na formu a obsah spolupráce kubánské a čs. rozvědky a kontrarozvědky“ ze dne 14. 9. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589, s. 5.

jméno FELIX). Skupina předtím delší dobu pobývala v SSSR, kde se seznamovala s vězeňskými nápravnými zařízeními. V Praze konzultovala s náměstkem ministra vnitra plk. J. Kotalem „otázky spojené s převýchovou vězňů dospělých i mladistvých, zkušenosti z potírání prostituce a věznění žen, boj proti zahalečství a chuligánství.“⁶⁰⁸

Školení v ČSSR absolvovali např. i kubánští požárníci (požární služba spadala pod ministerstvo vnitra). Efektivita kubánské požární služby byla od konce 50. let velmi nízká – v některých městech ani neexistovala. Pobyt Kubánců v ČSSR byl doplněn vysláním několika čs. odborníků na protipožární ochranu na Kubu. Jelikož čs. požární specialisté nespádali pod Státní bezpečnost, o podmínkách vyslání (včetně finančních) jednalo s Kubánci čs. ministerstvo zahraničního obchodu, které se „vývozem expertů“ obecně zabývalo. Pobyt čs. požárníků ovšem nebyl lacinou záležitostí a Kubánci se jednání s MZO vyhýbali, protože obnášela „řadu komerčních aspektů, jako podmínky placení, úhrada ubytování [expertů] atd.“⁶⁰⁹ „JAIME [ministr R.Valdés] s tímto člověkem z HTS již nechce vůbec jednat, protože v takovém jednání se neustále hovoří o podmínkách placení atd. a on z tohoto hlediska tuto otázku řešit nemůže.“⁶¹⁰ JAIME se raději obrátil na svůj čs. protějšek a požadovanou pomoc získal levněji (čs. strana hradila expertům diety a cestu, Kubánci jen pobyt).

V rámci krátkodobých pobytů poskytovali pracovníci čs. bezpečnosti svým kubánským kolegům různé konzultace. V únoru a březnu 1961 se na Kubě v rámci případu „Matoušek“ (viz dále) zdržoval zástupce náčelníka správy vyšetřování MV pplk. Lédl. Poskytoval konzultace na téma vedení vyšetřování („jsou to pro ně všechno nové věci a nemají představu o tom, co všechno lze vyšetřováním získat“), způsoby zatýkání („většinu případů realizují překotně, při zatčení dochází často ke střelbě“) nebo režim ve věznicích. S Kubánci se rovněž podělil o zkušenosti z „našeho boje proti nepřátel-

⁶⁰⁸ „Požadavky kubánských přátel ze dne 6. 12. 1961“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647.

⁶⁰⁹ „Žádost kubánských přátel o pomoc při budování požární ochrany ze dne 19. 5. 1962“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

⁶¹⁰ „Žádost JAIMEHO s. ministrovi Štrougalovi“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

ské činnosti katolického kléru.“ V souvislosti s nedostatečnou kapacitou kubánských věznic (značné množství odpůrců nového režimu bylo drženo na ostrově Pinos), Lédl doporučil, „aby uvažovali o zřízení pracovních táborů ve vnitrozemí.“ Lédlovy konzultace se setkaly s velkým úspěchem a na žádost Kubánců svůj pobyt dokonce prodloužil. „Chtějí čerpat co nejvíce zkušeností z práce čs. státní bezpečnosti, protože naše země mají mnoho společného a mentalita našeho lidu je jim blízká (...) Potřebovali by naše experty. Fidel Castro a Raúl Castro jsou téhož názoru.“⁶¹¹

Spolupráce rozvědek Kuby a Československa a práce rezidentury v Havaně byla přirozeně konzultována s Moskvou. Třebaže čs. rozvědka měla v Latinské Americe díky předválečným stykům před KGB předstih a do roku 1960 jí opatřovala většinu zpravodajských informací o Kubě, od druhé poloviny roku 1960 a zejména od r. 1961 sovětská tajná služba rázně omezila pole působnosti své čs. kolegyně na Kubě a přesunula ji do podřízeného postavení. Přílišné sblížení čs. a kubánské bezpečnosti nebylo vítáno. Konzultace podobné těm Lédlovým dovolovala jen výjimečně. Kubánský zájem o bezpečnostní *know how* rázně přesměrovala na sebe. Už na podzim 1960, kdy ministr vnitra Valdés žádal do Prahy o poradce, kteří by vyškolili kubánské rozvědčíky, nechal R. Barák do Havany vzkázat, že „pokud se týká otázky konsultantů, po vzájemné dohodě se sovětskými soudruhy dáváme vám v úvahu, aby zatím tuto oblast prováděla jedna strana – my na příklad doporučujeme sovětské soudruhy.“⁶¹² Kubánci si však opatrnost Prahy vyložili po svém a dál žádali o čs. poradce. Ministr gen. Valdés „jde dokonce tak daleko, že hovoří s residentem o tom, že by chtěl obsadit funkce vedoucích odborů v rozvědce a kontrarozvědce našimi orgány z Prahy, kteří by vychovávali nové vedoucí kádry pro kubánskou bezpečnost a přímo řídili naléhavě současné konkrétní bezpečnostní práce. Říká rezi-

⁶¹¹ „Záznam pplk. Lédla, informace R. Baráka pro A. Novotného“, Příloha k čj. M-001560/61, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12. Ve zprávě Lédl popisuje pracovníky kubánské bezpečnosti jako „velmi odvážné, obětavé, nesmírně oddané revoluci, avšak bez odborných znalostí. Poznal jsem několik řadových pracovníků, bývalých rolníků a dělníků, většina z nich nečte ani denní tisk.“ V souvislosti s nedostatkem kádrů v kubánské bezpečnosti se také zmiňuje o „skupině krasavic, které [šéf rozvědky Piñeiro] používá k rozpracování cizích zastupitelských úřadů.“ Tamtéž, s. 3–4.

⁶¹² „Koncept dopisu pro DINA [říjen 1960]“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589, s. 2. Zpráva z Havany ze dne 6. 10. 1960 a Pozn. s. ministra, tamtéž.

dentovi, že je třeba vidět společného hlavního nepřítele.“⁶¹³ Náčelník rozvědky M. Piñeiro se prakticky při každém setkání s rezidentem „táže na postup při budování rezidentur (...) Ted' si sedni, myslí si, že jsi můj člověk a já že Tě posílám do Panamy jako residenta. Řekni mi, co po příjezdu uděláš? Co zařídiš, jak se budeš chovat atd.“⁶¹⁴ V březnu 1961 čs. rozvědka konstatovala, že „kubánští přátelé mají zájem na mnohem těsnějším vztahu, než stanoví dohoda, že naše pomoc bude spočívat pouze v poskytování informací (...) Požadují od našich soudruhů odborné konzultace nebo chtějí znát alespoň osobní názory soudruhů na výstavbu a organizaci bezpečnosti, zejména na úseku rozvědky a na řešení konkrétních případů.“⁶¹⁵ Představa vyslání odborníků do Havany I. správu nicméně lákala. Vypracovala dokonce konkrétní návrh na dvacetičtyřčlennou skupinu poradců.⁶¹⁶ Moskva ale s pobytem čs. pracovníků bezpečnosti na Kubě nesouhlasila. Zástupce sovětských „přátel“ v Havaně jej označil za „neúčelný“. „K čemu bych pak byl na Kubě já sám?“⁶¹⁷

Od poloviny roku 1961 byla kompetence čs. rozvědky ve vztahu ke Kubě se sovětskými soudruhy pravidelně „vzájemně vyjasňována“. Čs. strana například nesměla „zásadně a v žádném případě“ provádět jakoukoliv konsultační činnost k rozvědné i kontrarozvědné problematice. V případě, že Kubánci podobnou konzultaci žádali, měli být „odkázáni vý-

⁶¹³ „Záznam pro informaci s. ministra. Současný charakter spolupráce naší rezidentury v havaně s kubánskými přáteli na úseku bezpečnosti“, ze dne 16. 3. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647/104, s. 3.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 2.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 4.

⁶¹⁶ Počítalo se i s vysláním náčelníka I. správy plk. J. Millera. Rozpočet akce byl vyčíslen na 118 tis. USD (851 tis. valutových korun). „Návrh na vyslání skupiny expertů čs. bezpečnosti na Kubu“ ze dne 29. 3. 1961 a „Návrh na sestavení skupiny expertů čs. bezpečnosti, určených vybudovat ministerstvo vnitra na Kubě [plk. Miller]“, ze dne 27. 3. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647/104.

⁶¹⁷ „Záznam o rozhovoru se s. Roglem v Havaně dne 27. 3. 1961“ ze dne 29. 3. 1961 [Peterka], ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647/104. Jako náhražku za neuskutečněnou poradní činnost pak nechala čs. rozvědka pro Kubánce přeložit a vytisknout několik bezpečnostních příruček („Konspirace“, „Budování a řízení agentury“, „Sledování“, „Operativní dokumentace“, „Výchova a kontrola agentů“, „Práce s agenty provokatéry“, „Metody a formy podvratné činnosti“, „Vysílání agentury do zahraničí“ aj.) Viz. Přednášky a operativní problematika, překlad do španělštiny. Konečný překlad připravený k vytištění [nedatováno], tamtéž.

*hradně na sovětské přátele.*⁶¹⁸ Schválení sovětských soudruhů podléhalo rovněž poskytování materiální pomoci (operativní techniky). Zprávy získané čs. rezidenturami v Latinské Americe mohla čs. rozvědka předávat Kubáncům až poté, co je zkontrolovala sovětská rezidentura v Havaně. „Vyjasnění pozic“ čs. a sovětské rozvědky na Kubě přirozeně proběhlo bez vědomí samotných Kubánců. V létě 1961 ministr Valdés požádal svůj čs. protějšek o zaslání zkušeností z výstavby ministerstva vnitra. Nad Štrougalovým dopisem sdělujícím, že *„materiály, jež jsou plně v linii vašeho požadavku, již připravují sovětské přátele (...) zaslání našeho materiálu by znamenalo zbytečnou duplicitu“*, se kubánský ministr *„pozastavil, prohlásil, že neví, kdo sovětské přátele o tento materiál požádal, byl rozladěn a řekl, že si to prošetří.“*⁶¹⁹

V souvislosti s již zmiňovanou materiální (technickou) pomocí nelze nezmínit i hmotné dary, kterými si čs. rozvědka své kubánské kolegy zavazovala, nebo jen uspokojovala jejich přání, aniž by to druhou stranou bylo nutně chápáno jako závazek k protislužbě. Kubánci se velmi rychle osmělili a prostřednictvím rezidenta žádali I. správu nejen o zbraně a střelivo, ale i o některé oblíbené československé potraviny nebo předměty pro vlastní potřebu. R. Valdés například požádal I. správu o *„zaslání olejových barev pro potřeby malířského kroužku při kubánském ministerstvu vnitra.“*⁶²⁰ Z tohoto důvodu byla rezidentura vybavena poměrně bohatým dárkovým fondem. Fond většinou sestával z několika desítek pistolí ráže 7,65 mm a sportovních pistolí s koženými pouzdry, zásobníky a náboji, z luxusního broušeného skla a některých menších darů. Na jeho průběžné doplňování se bedlivě hledělo.⁶²¹ Důležitou součástí fondu rezidentury bylo

⁶¹⁸ Dopis rezidentu Roglovi ze dne 29. 12. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011.

⁶¹⁹ Dopis ministra vnitra ČSSR Ramiru Valdésovi, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647 a Zpráva z Havany č. 92 ze dne 10. 8. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647.

⁶²⁰ JAIME, ze dne 25. 4. 1963, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723/011.

⁶²¹ Do dárkového fondu rezidentury byla s největší pravděpodobností určena také kurýrní zásilka, jež se při cestě z ČSSR na Kubu v prvních lednových dnech 1961 ztratila. Obsahovala *„mimo jiné pistole s náboji a zásilku z HTS“*. Kurýr, který zásilku vezl, ji v letadle KLM zapomněl (!) a let poté pokračoval přes Curaçao do USA. Kurýrní pytel byl nakonec vrácen dne 18. 1. 1961 *„z Miami USA v takovém stavu, že bylo zřejmé, že jeho obsah byl kontrolován“*. Zásilku doprovázel jako kurýr nám. předsedy Státního úřadu

také plzeňské pivo a párky, u Kubánců velmi oblíbené. „DIN mě požádal o možnost opatřit pro Fidela plzeňské pivo a pražské párky, které má Fidel velmi rád a na zasedání vlády projevil přání znovu [je] zkusit. V žertu prý kritizoval ministra vnitřního obchodu, že všichni členové vlády popíjí plzeňské pivo a jedí české párky a na něho [Fidela] si nikdo nevzpomene.“⁶²² Plzeňské pivo a párky byly přítomné i na konspiračních schůzkách: „Ve večerních hodinách volal JAIME, že by mohl přijít ihned do mého bytu a tázal se, zda mi to vyhovuje. Požádal, aby manželka dala ihned na plotnu párky a abych dal řádně vychladit plzeňské pivo.“⁶²³

Na kubánskou žádost vybavilo čs. ministerstvo vnitra v září 1961 kubánské diplomatické kurýry pistolemi ráže 7,65 mm ze skladu Hlavního týlu MV.⁶²⁴ Také zbraně, které používali důstojníci a spolupracovníci kubánské rozvědky pro osobní obranu, byly darem čs. ministerstva vnitra.⁶²⁵

Akce MANUEL

Po roce 1962 leželo těžiště spolupráce čs. a kubánské rozvědky v akci s krycím názvem MANUEL,⁶²⁶ jež byla součástí kubánského projektu DOBLE JUEGO. Cílem projektu DOBLE JUEGO bylo „zažehávat nová ohniska revoluce“ v různých částech světa a roztržít tak síly Spojených států, které nakonec budou muset na potlačení revolučních hnutí ve světě rezignovat. V první fázi se projekt soustředil na země Latinské Ameriky, později se pozornost přesunula na některé africké nebo blízkovýchodní země. Budoucí *guerrilleros* prodělávali výcvik jak ve svých domovských zemích,

plánovacího Kurt Rozsypal. „Výpis ze šifry ze dne 25. 1. 1961 z Havany“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80582.

⁶²² DIN, schůzka 19. 7. 1961 ve 13,00, zpráva Rogla z 22. 7. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80629/011.

⁶²³ JAIME, ze dne 25. 4. 1963, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723/011

⁶²⁴ Žádost kubánských přátel o poskytnutí pistolí, Praha 20. 9. 1961, dopis náčleníka I. správy Millera ministru Štrougalovi. ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647.

⁶²⁵ „Žádost kubánských přátel o poskytnutí 100 ks pistolí“, ze dne 28. 11. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

⁶²⁶ Krycí jméno MANUEL měla i akce z roku 1961, jež spočívala ve vyslání pracovníků kubánské rozvědky na roční studium češtiny do Mariánských Lázní. „Žádost kubánského MV o přijetí 3 příslušníků do kursu češtiny v ČSSR“ ze dne 9. 10. 1961 a „Zpráva z Havany č. 20/Bo“ ze dne 19. 10. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647.

kam Kubánci vysílali instruktory se zkušenostmi ze Sierra Maestry, tak na Kubě. Akce MANUEL pak spočívala v pomoci čs. rozvědky při zajišťování návratu těchto latinskoamerických státních příslušníků z Havany do míst svého budoucího působení, zejména Venezuely, Argentiny, Ekvádoru. K akci bylo využito přímého leteckého spojení mezi Havanou a Prahou, která fungovala jako přestupní stanice, kde čs. rozvědka partyzánům zfalšovala doklady a vytvořila „legendu nezávadného pobytu“ ve světě. Od prosince 1962 do roku 1970, kdy akce skončila, zajistila čs. rozvědka cestu asi tisícovce stoupenců partyzánského hnutí.⁶²⁷

Třebaže akce MANUEL byla zahájena až v prosinci 1962 (průjezdem sedmi venezuelských komunistů z Havany přes Prahu), svoji podporu ozbrojenému levicovému hnutí v zemích Latinské Ameriky vyjádřila čs. strana už na počátku r. 1962, kdy dodala menší množství zbraní pro latinskoamerické zástupce revolučních hnutí, pobývající na Kubě. V lednu 1962 rezident informoval DINA, že *„v Praze je připravena zásilka 100 pistolí ráže 9 mm a 60 pistolí ráže 6,35 mm a další materiály. DIN mi řekl, že pistolí ráže 9 mm by potřebovali mnohem víc (...) vysvětloval, že pro každé počáteční hnutí odporu, pro rodící se partyzánské skupiny je třeba mít především krátké zbraně, tj. pistole. Řekl mi, že prakticky všichni delegáti, kteří přijedou na Kubu z LA, žádají zbraně (...) zdůraznil, že tyto zbraně, které od nás dostanou, půjdou všechny do LA, že na Kubě nic nezůstane.“*⁶²⁸

Další krok, jenž signalizoval zájem Prahy na spolupráci, byl učiněn v první polovině října 1962. Syn generálního tajemníka Antonín Novotný ml., pracovník sekretariátu ministra zahraničního obchodu, a bývalý rezident kpt. Z. Kvita-PETERKA přijeli na Kubu *„projednat otázky HTS ve vztahu ke Kubě a ostatním státům Latinské Ameriky.“*⁶²⁹ Jak vyplývá

⁶²⁷ O akci MANUEL podrobně pojednává článek Prokopa TOMKA „Akce MANUEL“. In *SECURITAS IMPERII 9. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*. Praha: ÚDV, 2002, s. 326–333. V Národním archivu a v Archivu bezpečnostních složek se k tématu nachází bohatý archivní materiál. NA, f. 05/11 KSČ-ÚV (Branně-bezpečnostní oddělení ÚV KSČ), sv. 92, aj. 33 (MV–akce „MANUEL“). ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. kor. r. č. 80723/100, 018, 019, 111 aj.

⁶²⁸ „DIN, schůzka 30. 1. 1962 [Rogl, nedatováno]“, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

⁶²⁹ „Zpráva č. 27/BO“ ze dne 3. 10. 1962 do Havany, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

z některých dokumentů, měli ověřit, zda čs. zbraně dodávané na Kubu neputují bez vědomí Prahy dále do Latinské Ameriky (zejména do Brazílie), a naznačit Kubáncům, že dodávky čs. speciálního materiálu by případně rádi uskutečňovali sami. Fidel Castro delegaci ubezpečil, že „z Kuby nebyla nikdy odeslána ani jedna zbraň československé nebo sovětské výroby“ a že Kubánci pomáhají revolučním hnutím „výhradně zbraněmi výroby USA nebo západních zemí.“ Připustil pouze, že „se několik kusů mohlo z Kuby dostat při útěku kontrarevolucionářů.“⁶³⁰ Jinak ovšem „kubánští přátelé pochopili správně účel naší cesty, s potěšením přijali náš zájem o aktivní pomoc latinskoamerickému protiimperialistickému hnutí (...). Ministr Valdés měl dotaz, které země Latinské Ameriky nás z hlediska perspektiv prodeje našich zbraní nejvíce zajímají. Jmenovali jsme Brazílii, Venezuelu, Ecuador, Kolumbii a Paraguay.“⁶³¹ V témže jednání také ministr Valdés čs. hosty nenápadně seznámil s plánem zapojit I. správu do dopravy revolucionářů na Kubu či zpět. „Nelze vyloučit, že vedoucí činitelé latinskoamerického revolučního hnutí budou mít americkými opatřeními zcela znemožněny přímé cesty na Kubu a v důsledku toho budou muset volit okliku přes Evropu. V tomto případě by Praha byla klíčovým místem“.⁶³² Za dva měsíce Praha zajistila přepravu první skupinky „manuelců“ z Havany do Venezuely.

Novotný s Kvitou informovali o jednáních sovětského velvyslance a bývalého zástupce KGB v Havaně A. Alexejeva, jenž se sice o kubánské podpoře ozbrojeného hnutí v Latinské Americe vyjádřil s jistou dávkou kritiky – „je to Fidelův hlavní koníček“ – proti čs. pomoci však nic nenamítal.⁶³³

Jednání čs. delegace s nejvyššími představiteli Kuby a nabídku čs. pomoci jistě nelze interpretovat jako souhlas s kubánským projektem „vývozu revoluce“. Jako v jiných zahraničněpolitických otázkách se i v této

⁶³⁰ „Rozhovor s Fidelem“ ze dne 18. 10. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

⁶³¹ „Zpráva o jednání s kubánskými představiteli o některých otázkách pomoci protiimperialistickému a národně osvobozenkému hnutí v Latinské Americe“, tamtéž, r. č. 80723/011, s. 7.

⁶³² Tamtéž, s. 10.

⁶³³ „Rozhovor s velvyslancem Alexejevem“ ze dne 18. 10. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

Praha „plně ztotožňovala“ s Moskvou, jejíž postoj byl, jak známo, poměrně chladný. Od podpory latinskoamerických ozbrojených hnutí (včetně akce MANUEL) si spíše slibovala rozšíření exportních možností ve „speciální oblasti“. Tohoto cíle nejenže nebylo dosaženo, akce MANUEL navíc od poloviny 60. let představovala pro Prahu značnou finanční zátěž, a vzhledem ke kubánské neopatrnosti při provádění akce i nemalé politické riziko. *„Pomoc, kterou čs. rozvědka [v akci MANUEL] poskytuje, neznamená v žádném případě souhlas s jejím politickým obsahem. Také sovětsí přátelé se na akci podílejí jen z nevyhnutelnosti. V zásadě nechtějí vyvolat komplikace, které by nutně vznikly odmítavým postojem.“*⁶³⁴ Účast Prahy v akci MANUEL nicméně pokračovala až do úplného ukončení v roce 1970.

Zvláštní kapitolu spolupráce mezi rozvědkami, jež se vyznačovala přímým dopadem na život jednotlivce, představovalo předávání „poznatků na osobu“, její lustrace, sledování, případně zatčení, uvěznění nebo deportace (někdy souhrnně nazývané jako „operativní spolupráce“). Havana dostávala zprávy nejen o Kubáncích pobývajících v ČSSR, ale také o kubánských emigrantech žijících v Mexiku nebo Brazílii, kde měla čs. rozvědka kontakty. Praha zase žádala Havanu o spolupráci při sledování, zadržení či vydání osob českého původu, většinou politických emigrantů, kteří v 50. letech uprchli z ČSR do USA a poté se usadili na Kubě. Vyřizování čs. požadavků bylo ovšem nezřídka zdlouhavé a neefektivní.

Rozvědky se přirozeně soustředily zejména na osoby, jejichž vztah k socialistickému zřízení nebo k revoluci byl považován za nepřátelský. Žádost na předání „poznatků“ ale mohla mít i „preventivní důvody“ (Fidel Castro například osobně vyžadoval a četl zprávy čs. rozvědky o chování a prospěchu kubánských stipendistů v ČSSR).⁶³⁵ Následující text pojednává o třech případech tohoto druhu spolupráce mezi rozvědkami.

⁶³⁴ Výpis ze zprávy „Spolupráce čs. a kubánské rozvědky“, předloženo s. ministru vnitra a ved. 8. odd. ÚV KSČ, ze dne 11. 1. 1967, NA, f. 05/11 KSČ-ÚV (Branně-bezpečnostní oddělení ÚV KSČ), sv. 92, aj. 33 (MV – akce „MANUEL“).

⁶³⁵ Vypracování zprávy o kubánských stipendistech v ČSSR ze dne 21. 3. 1963, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723/011, Kubánští stipendisté v ČSSR (Studijní prospěch – Politické vystupování – Morální život), kurýr 28. 5. 1963, tamtéž.

„Akce MARCOS“

Čs. rozvědka sehrála důležitou roli ve známé a silně zpolitizované kauze Marcose Armanda Rodrígueza.⁶³⁶ Rodríguez, od r. 1955 člen kubánské komunistické strany, údajně v roce 1957 vyrazil Batistově policii skrýš čtyř studentů-členů Revolučního direktoria, již se předtím neúspěšně pokusili generála Batistu fyzicky zlikvidovat, a kteří byli po dopadení policií popraveni. V roce 1958 se patrně z obavy před odplatou za smrt studentů „uklidil“ do Mexika, a bez problémů se včlenil do komunity kubánských komunistických exulantů (v Mexiku mimo jiné pobývali J. Ordoqui nebo E. Garcíová Buchacová, kteří na počátku 50. let našli dočasný exil v Československu). Možná z přetrvávajících obav po odplatě si na čs. velvyslanectví, s jehož pracovníky – jak se zdá – udržoval kontakt,⁶³⁷ vyjednal vysokoškolské stipendium na studia v ČSR (čs. vláda nabízela pět stipendií pro studenty ze zemí Latinské Ameriky). Před odjezdem do ČSR se sice nevyhnul návratu na Kubu a výsledku ve věci spolupráce s Batistovou policií, pro nedostatek důkazů však byl propuštěn. V létě 1959 proto mohl odcestovat do Prahy a zapsal se ke studiu. V červenci obdržel první stipendium 600 Kčs a příspěvek na studijní pomůcky a na oblečení.⁶³⁸ Po normalizaci diplomatických styků mezi Kubou a ČSSR jej vlivní komunisté doporučili na pozici kulturního ataše kubánského ZÚ v Praze. Vedle studia na FAMU se učil česky, a tlumočil prvním vládním návštěvám – R. Castrovi, E. Guevarovi. V Praze se často setkával se členy LSSK. V legalizaci kulturního ataše pracoval pro kubánskou rozvědku. V prosinci 1960 ovšem čs. rozvědka zachytila signál, že by Rodríguez mohl pracovat také pro „druhou stranu“ jako agent západoněmecké nebo americké zpravodajské služby, a upozornila kubánské kolegy. Ti obratem žádali jeho za-

⁶³⁶ Celým jménem Marcos Armando Rodríguez Alfonso (nar. 1937 v Havaně).

⁶³⁷ Na přelomu let 1958/1959 rezident čs. rozvědky v Mexiku Rodrígueza „vytěžoval“ k situaci na Kubě, viz kapitola *ČSR a Kuba: od vítězství „vousáčů“ do normalizace diplomatických vztahů (leden 1959 – únor 1960)*.

⁶³⁸ „[Marcos] Armando Rodríguez – Kuba, stipendium na červenec 1959“, NA, f. MŠK ČSR, „Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba“ (inv. č. 26, nezprac.), čj. 30.765/59.

tčení a vydání.⁶³⁹ Pokyn k zadržení dal člen ÚV LSSK Osvaldo Sánchez čs. rezidentovi v Havaně PETERKOVI, který jej tlumočil pražské centrále. „*Vedení LSSK nás žádá, abychom taktně znemožnili Rodríguezovi odjezd z ČSSR*“. O Vánocích dorazila oficiální žádost kubánského ministra vnitra Valdése (krycí jméno DIN), aby čs. bezpečnost „*okamžitě provedla zadržení a izolaci kubánského diplomata v Praze*“.⁶⁴⁰ O případu nesměl být informován ani kubánský velvyslanec (Ángel Ruiz Cortés), s jehož dcerou byl Rodríguez podle všeho zasnouben. Asi v polovině ledna 1961 byl MARCOS zatčen a po konzultaci s „přáteli“ přepraven z ČSSR do Oděsy, kde jej převzala kubánská eskorta a sovětskou lodí jej dopravila na Kubu.⁶⁴¹ Mezitím bylo na žádost kubánského ZÚ po zmizelém vyhlášeno v Československu pátrání. Na konci února kubánské velvyslanectví „*stále urguje na našem MZV a to zase nejvyšší funkcionáře vnitra ohledně zmizení MARCOSE. Žádáme rezidenta, aby okamžitě zařídil přes AJU [šéf rozvědky Piñeiro], aby MZV Kuby urychleně vhodným způsobem zalegalizovalo na jejich ZÚ jeho zmizení. Nejlépe by bylo, aby potvrdili do Prahy telegramem, že MARCOS doletěl do Havany, aby se již o něho nestarali a toto také sdělili našemu MZV. Je tedy třeba (...) vhodnou legendou celou záležitost, která se dostává do nepříjemného stadia, ukončit*“.⁶⁴² MARCOS dorazil do Havany 13. března a byl „*uvězněn v samostatné cele*“.⁶⁴³ V době, kdy kubánské ZÚ stále nemělo o MARCOSOVI zprávy, byl jeho únos a deportace mezi západními diplomaty v Praze veřejným tajemstvím: „*Západní diplomaté v Praze hodnotí zmizení MARCOSE jako senzaci a dokonce se mezi nimi proslýchá, že o této věci nemá vědět ani samotné kubánské velvyslanectví*“.⁶⁴⁴

Předáním MARCOSOVÝCH osobních věcí, které měl v okamžiku zadržetí u sebe („*kapesní zrcátko, brýle, opasek, cigarety a svatý obrázek*“),

⁶³⁹ I. správa zachytila telegram brazilského tituláře v Havaně a osobního Rodríguezova přítele Cunhy na brazilské ZÚ v Praze, „*z něž vyplynulo, že Rodríguez je agentem nepřátelské rozvědky, nejspíše americké*“ „Z Havany č. 30“ ze dne 14. 11. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80589/011.

⁶⁴⁰ „Zpráva z Havany č. 25“, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013.

⁶⁴¹ „Zpráva z Havany č. 39“ 2. odbor 1. oddělení, ze dne 4. 2. 1961, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013.

⁶⁴² „Zpráva do Havany č. 3/Bo“ ze dne 24. 2. 1961, tamtéž.

⁶⁴³ „Zpráva z Havany č. 95 ze dne 20. 3. 1961“ ze dne 28. 3. 1961 (2. odbor, 1. oddělení), ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013.

⁶⁴⁴ „Zpráva do Havany č. 38/Bar“ ze dne 6. 4. 1961, tamtéž.

kubánské rozvědce v září 1961 byla akce pro I. správu „operativně skončena“.⁶⁴⁵ MARCOSOVY zabavené peníze byly v lednu následujícího roku použity na uhrazení soukromých výdajů (nákup zimního oblečení, kadeřník, dárky) zástupce náčelníka kubánské rozvědky Pabla Portuonda (krycí jméno JESÚS, LOT) a jeho manželky, kteří se léčili v Mariánských lázních.⁶⁴⁶

V kubánském vězení, kde strávil poslední tři roky života, byl MARCOS přinucen „přiznat se“ k odpovědnosti za smrt čtyř studentů v r. 1957. Zda se přiznal i ke spolupráci se CIA, což byl primární důvod jeho zatčení a deportace na Kubu, není jasné. Podle některých autorů s americkými tajnými službami skutečně spolupracoval.⁶⁴⁷ V březnu 1964 byl odsouzen k trestu smrti a popraven.

Historický význam Rodríguezovy kauzy spočívá v tom, že „obyčejný“ soud s údajným policejním informátorem (jediným důkazem Rodríguezovy viny bylo jeho „přiznání“) se proměnil v obžalobu kubánské komunistické strany a některých jejích nejvlivnějších funkcionářů. Jednalo se o jeden z největších veřejných soudních procesů na Kubě a o první trest smrti vyneseny nad členem komunistické strany po vítězství revoluce. Otázka Rodríguezovy viny v událostech z roku 1957 i jeho údajná spolupráce se CIA byla druhořadá, proces byl především odrazem zostřujícího se boje o moc (v tom se podobal procesu s Hubertem Matosem v roce 1959 nebo s Aníbalem Escalantem v r. 1968). Případ Rodríguez významně otrásl pozicemi LSSK.

⁶⁴⁵ „Armando Alfonso RODRIGUEZ – předání osobního majetku“ ze dne 15. srpna 1961, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013.

⁶⁴⁶ Portuondo byl v září 1961 v Havaně „převezen na psychiatrickou kliniku ve stavu totální pomatenosti – důsledek pracovní přetíženosti.“ Čs. ministerstvo vnitra souhlasilo s jeho léčbou v ČSSR „k upevnění nervové soustavy“ a zařídilo mu pobyt v Mariánských lázních od listopadu 1961 do ledna 1962. Zpráva z Havany č. 343 ze dne 27. 9. 1961, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80647, Zpráva z Havany č. 430 ze dne 20. 11. 1961, tamtéž, r. č. 80723, Vyúčtování částky 1665 Kčs (MARCOS) ze dne 10. 1. 1962, tamtéž.

⁶⁴⁷ Viz např. QUIRK, op. cit, s. 546 a n.

„Akce PLATO“

Čs. rozvědka požádala Kubánce o zatčení a vydání Maxmiliána Loma (nar. 1900), který v r. 1951 uprchl z ČSR.⁶⁴⁸ Lom, od roku 1945 člen KSČ, pracoval do své emigrace jako úředník ministerstva zahraničního obchodu. V letech 1948–1950 byl zástupcem čs. obchodního přidělence v New Yorku nebo ve Washingtonu a je možné, že v této době začal spolupracovat s americkou rozvědkou. V r. 1952 se usadil se na Kubě a otevřel si importní obchod. V listopadu 1960 získala čs. rozvědka „poznatek“, že Lom žije na Kubě, a dojednala s kubánskou bezpečností „zatčení celé rodiny formou únosu“ a deportaci do ČSSR.⁶⁴⁹ Lom byl ovšem od r. 1958 kubánský státní příslušník a také jeho děti a žena byly Kubánci. Z obav, že případný *proval* při zatýkání nebo při přepravě by mohl „*politicky ohrozit Kubu v mezinárodním měřítku*“ kubánská strana navrhovala, aby byla rodina „*zatčena ve svém bytě v noci a okamžitě přepravena v uzavřené dodávce mimo Havanu, poté by se s nimi najelo přímo na palubu lodi, která by je odvezla do Československa.*“⁶⁵⁰ Únos celé rodiny byl schválen na nejvyšších místech: „*RAUL [Castro] věc přijímá tak jako [Osvaldo] SANCHEZ a DIN [Ramiro Valdés] s naprostým politickým pochopením (...) Zásadní souhlas vyslovil i FIDEL.*“⁶⁵¹

Akce ovšem skončila neúspěchem. Při přípravách Kubánci zjistili, že Lom opustil Kubu již počátkem dubna 1959, kdy se odstěhoval do USA. Skupina určená ke sledování Loma „*sledovala v důsledku nezkušenosti od počátku jinou rodinu bydlící ve stejném [...] domě.*“⁶⁵²

⁶⁴⁸ Trestní oznámení ze dne 18. června 1952, tamtéž, obj. sv. r. č. 11226/300.

⁶⁴⁹ Maxmilián LOM, zpráva rezidenta Peterky ze dne 4. 12. 1960, tamtéž, sv. oper. koresp. r. č. 80589/011.

⁶⁵⁰ Maxmilián Lom, zpráva ze dne 4. 12. 1960, tamtéž.

⁶⁵¹ „Zpráva z Havany č. 46“ ze dne 5. 12. 1960, tamtéž, obj. sv. r. č. 11226/011.

⁶⁵² Záznam o schůzkách s DEMETRIEM v prosinci 1960. Viz. též „Zpráva z Havany č. 52“ ze dne 16. 12. 1960, tamtéž, obj. sv. r. č. 11226/300.

„EL CHECO“

Zdeněk Matoušek „El Checo“ (nar. 1928) byl čs. emigrant „s vyhraněně nepřátelským postojem“ k čs. poúnorovému režimu, člen „organísovaného hnutí inspirovaného ze zahraničí s cílem svrhnout lidově demokratické zřízení v Československu“, jenž po nezdařeném pokusu „o státní převrat“ v únoru 1949 uprchl do západního Německa. Při útěku zastřelila Matouškova skupina dva příslušníky pohraniční stráže.⁶⁵³ V červenci 1949 byl v nepřítomnosti odsouzen za velezradu „na 18 let těžkého žaláře a k peněžitému trestu 20.000 Kč, ke konfiskaci celého jmění a ztrátě občanských práv“.⁶⁵⁴ Z dochovaných dokumentů se zdá, že z Německa emigroval do Kolumbie, kde se sblížil s kubánskou komunitou. Krátce po vítězství revoluce přijel na Kubu a stal se členem osobní stráže prezidenta Urrutii. Podle jedné ze zpráv „nebyl nikým jmenován a nedostával žádný plat“, bydlel v prezidentském paláci a působil v armádě „ve velitelské funkci“. Měl kolumbijské občanství. Po několika měsících odešel do oblasti Escambray, kde podle Kubánců projevoval „zvýšený zájem o nějaké významné místo v ozbrojených silách“, což podle G-2 nasvědčovalo tomu, že „jde o amerického agenta“.⁶⁵⁵ V pohoří Escambray byl nejspíš zapojen do boje proti anticastrovským oddílům, jeho konkrétní činnost je ovšem hádankou. Některé zprávy rozvědky uvádějí, že pracoval jako geodet Institutu kartografie, jiné, že působil jako politický instruktor ve škole Frank País, což bylo středisko pro výchovu vedoucích kádrů milice. Měl „pověst odborníka ve zbraních a vojenské taktice“ a „pro své vojenské a kartografické znalosti si u Kubánců získal vážnost a obdiv svého okolí.“⁶⁵⁶ Na podzim 1960 upadl Matoušek v nemilost, když vyšlo najevo, že v horách poslouchá anticastrovské

⁶⁵³ „Zdeněk Matoušek – záznam“ ze dne 11. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/011.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 3.

⁶⁵⁵ „Zdeněk MATOUŠEK – poúnorový emigrant – návrh na stažení z Kubu do ČSSR“, dopis náčelníka I. správy plk. Millera ministru vnitra R. Barákovi ze dne 13. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. r. č. 11226/011.

⁶⁵⁶ „Důvěrná zpráva z Havany ze dne 3. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/013.

Radio Swan.⁶⁵⁷ Kubánská bezpečnost Matouška prolustrovala a předala čs. rozvědce na čs. emigranta „poznatek“.

Třebaže čs. rozvědka později tvrdila, že Matoušek byl zatčen na základě kubánského podezření, že se jedná o amerického agenta,⁶⁵⁸ Praha o zadržení emigranta a jeho vydání jako kriminálního zločince oficiálně požádala. „*Matoušek je kriminálním zločincem se spoluúčastí na vraždění příslušníků SNB (...) Jde o člověka s vyhraněně nepřátelským postojem ke komunistickému režimu, u něhož se dá očekávat, že odsouzení v ČSSR na 18 let žaláře tento (...) postoj ještě znásobilo. Bylo by nelogické, aby nyní inklinoval ke kubánské revoluci, v mnohých směrech obdobné naší*“.⁶⁵⁹ Dohoda mezi rozvědkami zněla tak, že Matoušek bude „stažen“ z Kuby a v ČSSR nastoupí k výkonu svého osmnáctiletého trestu.⁶⁶⁰ Jako odměna za spolupráci na „stažení“ měly být Kubáncům předány výsledky vyšetřování, které by objasnily, „*jaké úkoly plnil na Kubě proti revoluční vládě*“. V případě, že by Matouškova kontrarevoluční činnost na Kubě nebyla doložena (důkazy, že Matoušek pracoval pro americké tajné služby, neexistovaly ani v okamžiku zatčení, ani později), primární bylo, aby v ČSSR nastoupil svůj osmnáctiletý trest. Matoušek byl na požádání čs. rozvědky zatčen na konci října 1960. Existovalo ovšem riziko, že vydání kolumbijského občana vzbudí nechtěnou pozornost zahraničních diplomatů a médií. „*Máme zájem na tajném vydání M., jež by nevzbudilo žádnou pozornost veřejnosti*“.⁶⁶¹ Patrně z obav před skandálem se Kubánci rozhodli Matouška hned nevydat a nejprve jej sami vyslyšali. Na žádost rezidenta čs. rozvědky v Havaně bylo Matouškovi zakázáno setkat se s kolumbijským konzulem. Po necelých třech měsících, v prosinci 1960, pracovníci kubánské bezpečnosti oznámili čs. straně, že „El Checovi“ nebyly dokázány žádné kontrarevoluční akce. Souhlasili s jeho vydáním, žádali ovšem, aby byla zvolena „*taková forma, která by*

⁶⁵⁷ Tamtéž.

⁶⁵⁸ „Zpráva z Havany 6“ ze dne 10. 10. 1960, tamtéž.

⁶⁵⁹ „Zdeněk Matoušek – záznam“ ze dne 11. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, sv. r. č. 11226/011, s. 3.

⁶⁶⁰ „Zdeněk MATOUŠEK – poúnorový emigrant – návrh na stažení z Kuby do ČSSR“, dopis náčelníka I. správy plk. Millera ministru vnitra R. Barákovi ze dne 13. 10. 1960, tamtéž, s. 3.

⁶⁶¹ „Případ MATOUŠEK – návrh na další postup“ ze dne 1. 11. 1960, tamtéž.

imperialistickým rozvědkám ani náznakem neprozradila existenci přímého spojení po bezpečnostní linii mezi Kubou a ČSSR.“ Navrhovali buď legální postup, tj. podepsání mezinárodní smlouvy o extradici, která by sloužila jako právní podklad pro vydání Matouška, „*a znemožnila by imperialistickou kampaň proti Kubě v Latinské Americe*“, nebo tajné vydání Matouška, pokud bude „*zcela zajištěno, že tento způsob v budoucnu nevyjde najevo a to nejlépe zastřelením Matouška v ČSSR.*“⁶⁶² Čs. strana však nebyla s to učinit v této otázce rozhodnutí a záležitost se vlekla. K případu byl v únoru 1961 na dobu asi šesti týdnů vyslán pplk. Josef Lédl ze správy vyšetřování MV. Výsledky trvaly 8–12 hodin denně. „*Vyšetřováním byly zjištěny v podstatě ty skutečnosti, za které byl Matoušek odsouzen v nepřítomnosti naším soudem [v r. 1949] k 18 letům odnětí svobody.*“⁶⁶³ Toto předvídatelné zjištění ale nepřineslo posun ve věci emigrantova vydání. Zdá se, že na podepsání smlouvy o extradici neměla čs. strana z nějakého důvodu zájem a tajné vydání zase připadalo příliš riskantní Kubáncům. Třetí možnost – propuštění Matouška na svobodu – Praha nehodlala dopustit. Matoušek tak nadále pobýval ve vězení, třebaže mu z kubánské strany nebyla dokázána ani spolupráce se CIA, ani žádná jiná „kontrarevoluční“ činnost, a případ začal být pro Kubánce značně nepohodlný.

I. správa Kubáncům doporučila, „*aby byl Matoušek souzen a potom dán do pracovního tábora, kde by byl pod kontrolou. V případě, že s ním budou v táboře nesnáze, nenamítáme nic proti jeho případné likvidaci. Doporučujeme zacházet s ním jako s kolumbijským občanem a kontrarevolucionářem. Na jeho dalším osudu nemáme zájem.*“⁶⁶⁴ To Kubánci odmítali. V polovině roku 1962 se již „případ El Checo“ stal zdrojem značného napětí. Ministr vnitra Ramiro Valdés opakovaně urgoval Prahu, aby navrhla jiný, pro Kubánce přijatelný, kompromis. Poukazoval na to, že „*Matoušek se nedopustil na Kubě žádného trestného činu, za který by měl být odsouzen*

⁶⁶² „Zdeněk Matoušek – zpráva“ kpt. Peterky ze dne 30. 10. 1960, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11226/011, s. 3.

⁶⁶³ „Záznam pplk. Lédl, informace R. Baráka pro A. Novotného“, Příloha k čj. M-001560/61, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 124, obal 12.

⁶⁶⁴ „Výpis ze zprávy do Havany č. 9/Bo“ ze dne 27. 4. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80721.

*a vězněn. Jeho další vazba je již naprosto neúnosná a v rozporu s revolučními zákony. Je nutno záležitost ukončit. Matoušek je dnes asi naším nejlepším vězněm na Kubě, je velitelem v cele, udržuje vzorný pořádek, cela pod jeho vedením ráno iniciativně cvičí, od zatčení se celkově chová vzorně.*⁶⁶⁵

Případ „El Checa“ končí otazníkem. Zda byl Zdeněk Matoušek na návrh kubánského ministra vnitra nakonec propuštěn na svobodu nebo eskortován do ČSSR, není za současného stavu výzkumu jasné. Pozdější emigrantovy osudy bude pravděpodobně možné zrekonstruovat na základě studia dalších archivních materiálů.

⁶⁶⁵„V přítomnosti JAIMEHO...“ [první strana dokumentu chybí] ze dne 4. 5. 1962, ABS, f. I. správa SNB, sv. oper. koresp. r. č. 80723.

11. Kubánští stipendisté v Československu

Rostoucí politické, ideologické a hospodářské sblížení Kuby se Sovětským svazem a jeho satelity se promítlo i v oblasti stipendijní politiky vůči Kubě. Přibližně od konce roku 1960 nabízely východoevropské režimy mladým Kubáncům plně hrazené studium na místních vysokých školách. Udělování stipendií představovalo jednu z forem „bratrské internacionální pomoci“ (později „socialistické“). Vedle kvalitního odborného vzdělání měli mladí Kubánci během svého několikaletého pobytu získat také kladný postoj ke komunismu a očekávalo se, že po návratu na Kubu se budou mj. aktivně podílet na rozvoji kubánsko-sovětských, kubánsko-československých aj. vztahů.

O udělení prvních stipendií čs. vlády pro kubánské studenty bylo rozhodnuto během pobytu náměstka čs. ministra zahraničí J. Hájka na Kubě v létě 1960.⁶⁶⁶ Počet stipendií byl poměrně nízký (deset), gesto ovšem mělo svůj význam politický. Kubánci se zajímali zejména o technické obory (především elektroinženýrství), agronomii a ekonomii.⁶⁶⁷ Studenti se o možnosti stipendia dozvěděli z novinového inzerátu. Za výběr uchazečů bylo zodpovědné kubánské ministerstvo školství, čs. strana kladla jako jedinou podmínku přijetí ukončené středoškolské vzdělání. V září 1960 pak bylo Kubáncům „vzhledem k politické a hospodářské blokáde ze strany amerických imperialistů“ poskytnuto ještě několik míst na odbornou praxi pro středně-technické a odborné kádry (textilní výroba, organická a analytická chemie, mikrobiologie).⁶⁶⁸

O nástupu podstatně většího počtu mladých Kubánců na čs. vysoké školy pak bylo rozhodnuto na konci roku 1960 během Guevarova pobytu

⁶⁶⁶ „Kuba – poskytnutí stipendií“ ze dne 14. 7. 1960, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba.

⁶⁶⁷ Záznam z rozhovoru I. tajemníka čs. velvyslanectví Štrosse s Gerardem Perez-Puellesem, ředitelem Dirección de Enseñanza Tecnológica“ ze dne 7. 7. 1960, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba, čj. 721/60-Št.

⁶⁶⁸ Dopis zahraničního odboru skupiny technické pomoci Polytechny pro Ministerstvo školství ze dne 29. 9. 1960, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba.

v zemích sovětského bloku. Československo souhlasilo udělit stipendium „250 studentům různých oborů, kromě inženýrů pro stavbu lodí a leteckého průmyslu.“⁶⁶⁹ Jednalo se o nezvykle velký počet stipendií, což reflektovalo značný vzestup politického významu Kuby pro ČSR. Stipendia v takovém rozsahu byla udělována obvykle jen zemím tzv. přednostního zájmu,⁶⁷⁰ přičemž ani u těchto zemí se počet udělených stipendií zdaleka neblížil kubánským dvěma a půl stovkám.

V jednáních se zmíněnou Guevarovou misí na podzim 1960 se Československo zavázalo přijmout také „350 středně-technických kádrů na praxi a výcvik do různých odvětví československého průmyslu“.⁶⁷¹ První skupina asi 40 praktikantů přicestovala do ČSSR už na přelomu listopadu a prosince 1960.⁶⁷²

Do konce roku 1960 spadala Kuba do kategorie „koloniálních a hospodářsky méně rozvinutých zemí“ a poskytnutá stipendia do výdajů na „internacionální pomoc.“ Od roku 1961 se stipendia udělovala na základě dohody o kulturní a školské výměně z prosince 1960. Nelze přitom zcela hovořit o „výměně“: počet čs. vysokoškoláků vysílaných na Kubu se pohyboval kolem 10 ročně (možnosti studia na Kubě využívali zejména čs. studenti hispanistiky).⁶⁷³ Stipendia do Československa dostávali také kubánští aspiranti a vědečtí pracovníci (na základě smlouvy o vědeckotechnické spolupráci). Kubánská strana hradila studentům i vědeckým pracovníkům cestu⁶⁷⁴, všechny ostatní náklady spojené s pobytem a studiem hradilo Československo.

⁶⁶⁹ Dopis F. Krajčíra Dr. E. Che Guevarovi ze dne 14. 11. 1960, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nesetříděné), k. 2. Viz. též Výsledky jednání mezi vládními delegacemi ČSSR a republiky Kuba a delegacemi ostatních ZST. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 294, aj. 377, b. 10. Zpráva o výsledcích..., s. 11.

⁶⁷⁰ V této době např. Írán, Irák, Alžírsko či některé země subsaharské Afriky.

⁶⁷¹ Dopis F. Krajčíra Dr. E. Che Guevarovi ze dne 14. 11. 1960, AMPO, f. MZO, „Právní, mez. smlouvy“, Kuba (nesetříděné), k. 2

⁶⁷² korespondence Polytechna-MŠ ČSSR z listopadu 1960, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba a Zahraniční stipendisté v ČSR 1960–1963.

⁶⁷³ „Zpráva o československé propagandě na Kubě“, nedatováno, AMZV, f. TO-T Kuba 1965–69, čj. 229/69/5

⁶⁷⁴ Kubánská vláda hradila studentům také dvě prázdninové cesty na Kubu a zpět (během 5 let studia). První skupina kubánských stipendistů, která na studia v Československu nastoupila na podzim 1960, přicestovala letecky se společností KLM. Zdolání trasy

Z výpovědí pamětníků lze usuzovat, že výběr stipendistů, který v prvních letech revoluce provádělo kubánské MES (ministerstvo vysokého školství) a MINREX (ministerstvo zahraničních věcí), podléhal poněkud svérázným kritériím. Samozřejmou podmínkou bylo „být revolucionářem“ (*ser revolucionario*). V některých případech adepti podstupovali také různé zatěžkávací morální zkoušky. Citujeme úryvky z rozhovorů s bývalými stipendisty čs. vlády:

Me presenté en el MINREX para informarme [sobre] lo de las becas y lo primero que uno tenía que hacer para participar en la convocatoria era subir y bajar el Pico Turquino. [Después] me otorgaron la beca y entonces estuve tres meses sembrando eucalipto, había que reforestar el país, entonces cogían a los estudiantes que se iban [a estudiar a los países socialistas], éramos como dos mil en total.⁶⁷⁵

Te veía el psicólogo, tenías las notas (...) y entonces te pasaban un tiempo de trabajo voluntario en lugares bien difíciles para ver si tú aguantabas. Nosotros por ejemplo [trabajamos] dos meses [en] la repoblación forestal de la península de Guanahacabibes (...) Allí mandaban a todos a los que castigaban y allí mandaban [también] a nosotros, allí estuvimos los estudiantes.⁶⁷⁶

Para todos se llenaba un modelo de solicitud de ir a estudiar al extranjero, y eso podía tener respuesta o no tener respuesta o tener respuesta a los 3 años (...) Un requisito obvio era estar a favor de la Revolución pero nadie te lo preguntaba, no se escribía en ningún lugar porque todos los que eran estudiantes en aquella época estaban a favor de la Revolución porque el que no estaba (...) se había ido a Miami.⁶⁷⁷

Havana-Jamajka-Aruba-Curacao-Caracas-Barbados-Lisabon-Madrid-Ženeva-Amsterdam-Frankfurt-Praha trvalo 4 dny. Od šk. r. 1961 cestovali kubánští stipendisté lodí. Připlouvali buď do Varny, Oděsy nebo do některého německého či polského přístavu, odkud byli dopraveni vlakem do svých cílových destinací v ZST.

⁶⁷⁵ „Šel jsem se informovat na ministerstvo zahraničí, jak je to s těmi stipendii a první, co člověk musel udělat, aby se mohl účastnit výběrového řízení, bylo vylézt na Pico Turquino [nejvyšší hora Kuby – 1974 m, pozn. HB]. [Potom] mi udělili to stipendium a tři měsíce jsem pak vysazoval eukalyptus, země se musela zalesnit, tak [na to] brali studenty, kteří odjížděli [studovat do socialistických zemí], bylo nás celkem tak dva tisíce.“ Rozhovor s J. B. (SVŠT Bratislava, fakulta strojná 1961–1968) ze dne 22. 9. 2009, Havana, překlad autorka.

⁶⁷⁶ „Dělali ti psychologický test, roli hrály i známky (...) no a pak tě na čas zapojili do dobrovolných prací, do [fyzicky] náročné práce, aby viděli, jestli vydržíš. My jsme například [pracovali] dva měsíce [na] reforestaci poloostrova Guanahacabibes (...) Tam posílali lidi na výkon trestu no a [taky] studenty. Tak jsme tam pracovali.“ Rozhovor s E. M. (VŠT Košice, fakulta hutnická 1961–1967) ze dne 12. 9. 2009, Havana, překlad autorka.

⁶⁷⁷ „S každým se vyplňoval formulář, žádost o studium v zahraničí, a na tuhle žádost mohla nebo nemusela přijít odpověď, nebo přišla za tři roky (...) Evidentní požadavek [na udělení stipendia] bylo být revolucionář, ale na to se tě nikdo neptal, nikam se to nepsalo, protože

Jaké byly motivace mladých Kubánců ke studiu ve vzdálené socialistické zemi? Z rozhovorů s bývalými stipendisty je zřejmé, že v období, jež je předmětem našeho zájmu (tj. první polovina 60. let), jednoznačně převažovala motivace ideologická a vlastenecká.⁶⁷⁸ Ve výpovědích dominují zdůvodnění „*cumplir con mi país*“, „*era un llamado de la Revolución*“, „*queríamos ayudar al país*“ apod.

Nosotros entendíamos que los dos países que tenían (...) el socialismo más adelantado era la Unión Soviética y Checoslovaquia (...) y yo quería ver cómo se comportaba ese sistema y... lógicamente pedí ir a la Unión Soviética, la mayoría quería ir a la Unión Soviética, pero ya no había plazas entonces podía elegir entre otros países y elegí Checoslovaquia. La mayoría éramos muy jóvenes, diecinueve veinte años, entonces todos queríamos ayudar al país y nos convocaron y en aquél momento el que era el ministro de industria era Che Guevara y Che Guevara tenía mucha influencia entre la juventud. Entonces él hizo la convocatoria y definió que había que desarrollar el país industrialmente para tener un futuro más promisorio y que los jóvenes que se sintieran con actitudes revolucionarias y desearan ayudar al país pudieran estudiar en países socialistas que nos brindaban como amigos esa posibilidad. Y yo pedí ir.⁶⁷⁹

El objetivo principal era cumplir con mi país que me había enviado a estudiar (...) Para comprender nuestra generación tienes que verla con los ojos de los años sesenta (...) había un fervor revolucionario muy grande, muy fuerte, todos éramos patriotas, todos queríamos... hasta los que después cambiaron de idea pero en aquél momento todo el mundo quería mucho a Fidel y la Revolución y entonces el hecho de ser seleccionados dentro de una masa grande de cubanos, de estudiantes para ir a un país socialista a estudiar, era un honor, un honor que no se podía fallar.⁶⁸⁰

všichni, kdo v té době studovali, byli revolucionáři; protože ten, kdo nebyl pro revoluci, už byl většinou v Miami.“ Rozhovor s J. Z. (VŠCHT Praha, 1964–1971) ze dne 2. 9. 2009, Havana, překlad autorka.

⁶⁷⁸ Přihlédneme-li k politickým a společenským změnám na Kubě v pozdějších letech (zavedení cenzury, omezení svoboda pohybu aj.), je logické, že v 70. a 80. letech přibývají pragmatické motivace: ve výpovědích dominují zdůvodnění „podívat se do světa“, „poznat svět“ atp.

⁶⁷⁹ Rozhovor s M. C. (VŠCHT a PřF UK Praha 1961–1968) ze dne 18. 9. 2009, Havana.

⁶⁸⁰ Rozhovor s J. Z. (VŠCHT Praha, 1964–1971) ze dne 2. 9. 2009, Havana.

Druhou nejčastěji zmiňovanou motivací je obdiv k vyspělosti čs. průmyslu a přitažlivost československých strojírenských výrobků (známých ještě z doby Batistovy vlády). V polovině roku 1961 uspořádalo Československo v Havaně velkou průmyslovou výstavu „Země přátel – Československo“, jejímž cílem bylo „*představit ČSSR jako spřátelenou, průmyslově vyspělou socialistickou zemi, která svými výrobky může poskytnout kubánskému lidu všestrannou pomoc při výstavbě vlastního, nezávislého hospodářství.*“⁶⁸¹ Jednoznačně se jednalo o jednu z nejúspěšnějších akcí propagujících Československo na Kubě.

Yo trabajaba de mecánico, era mecánico tornero. Tenía algún conocimiento de Checoslovaquia, había visto una feria, una feria que dieron aquí en La Habana. Una feria de todo tipo de técnica y eso. De los países socialistas Checoslovaquia era el país que más tipos de técnica tenía, que fabricaba un 68% del surtido mundial. El surtido que tenía Checoslovaquia, los tornos que tenían, eran fabulosos, para aquella época eran fantásticos, y yo me llevé [de la feria] una cantidad de libros y leí sobre Checoslovaquia. Estaba muy bien enterado de todos los productos que fabricaba Skoda, sabía que de cada [avión] transatlántico, la hélice, era todo hecho por Skoda. Todo lo que hacía Skoda era muy famoso, las turbinas... Elegí Checoslovaquia porque me gustaba mucho la mecánica de precisión... y donde más avanzado estaba era allí.⁶⁸²

Po příjezdu do Československa absolvovali Kubánci nejprve roční jazykovou přípravu,⁶⁸³ kterou zajišťovala Univerzita 17. listopadu (USL) ve „studijních centrech“ rozetých po celé republice (v Dobrušce, Českých Budějovicích, Holešově, Mariánských Lázních, Poděbradech, Topolčiankách, Teplicích, Zahrádkách a jinde).⁶⁸⁴ Výuka jazyka trvala rok. Stipendis-

⁶⁸¹ Zpráva do vlády o výstavě v Havaně (nedatováno). NA, f. MZO 1945–1968 (nezprac.), Kuba, ka 11.

⁶⁸² Rozhovor s J. B. (SVŠT Bratislava, fakulta strojní 1961–1968) ze dne 22. 9. 2009, Havana.

⁶⁸³ V 70. letech se systém změnil a Kubánci absolvovali jazykovou přípravu na Kubě v ústavu Hermanos País při Havanské Univerzitě. Oddělení češtiny vedla po dlouhá léta Věra Hoffmanová. Kubánské vedení ústavu zajišťovalo politickou výchovu vyjíždějících studentů. Do hodin jazyka byla zařazena práce s tiskem, tj. Rudým právem, a výuka terminologických základů marxismu-leninismu. Viz. „Příprava kubánských studentů ke studiu v ČSSR“ ze dne 12. 4. 1978, AMZV, f. Dokumentace TO, Kuba 1978, inv. č. 19, ev. č. 14, s. 2

⁶⁸⁴ Agenda spojená se studiem cizinců v ČSR spadala nejprve pod oddělení pro zahraniční studenty MŠ (do r. 1959), poté pod katedru pro organizování studia zahraničních studen-

té pobírali měsíční stipendium 700 Kčs, postgraduanti 1 200 Kčs. Ze stipendia si hradili ubytování na koleji a stravování v menze. Měli nárok na bezplatnou lékařskou péči a na všechny výhody běžné u čs. studentů. Dva-krát za dobu studia obdrželi částku 500 Kčs na ošacení a jednou za rok dostávali 400 Kčs na učební pomůcky.⁶⁸⁵ Na rozdíl od studentů z jiných rozvojových zemí, převážně z Afriky, kteří pocházeli z dobře situovaných rodin a disponovali kapesným ve formě tuzexových poukázek,⁶⁸⁶ byli Kubánci v naprosté většině případů odkázáni jen na stipendium. Do roku 1964 si mohli u studia přivydělávat (oblíbené byly brigády v pivovarech, méně oblíbené v ocelárnách Kladno).⁶⁸⁷ V první polovině 60. let poskytovalo kubánské ZÚ studentům jisté množství tuzexových poukázek na nákup oblečení.⁶⁸⁸ Později ovšem nákupy v Tuzexu studentům naopak z „ideologických důvodů“ zakazovalo, což se pochopitelně jednak nesetkávalo u studentů s pochopením, jednak byl zákaz běžně obcházen:

Supuestamente nosotros no tenemos por qué tener otra moneda que no fuese la corona, y la Embajada nos lo prohíbe, pero claro, todo el mundo sabía que allí [en Tuzex] era donde la mejor mercancía tú comparabas. Y uno mismo decía: ¿Qué tiene de malo? ¿Por qué yo no puedo comprar en Tuzex, qué tiene que ver esto, en qué me afecta eso ideológicamente?⁶⁸⁹

tů při VŠE Praha (1959–1961). V roce 1961 přešla na Univerzitu 17. listopadu (USL), zřízenou podle vzoru moskevské Univerzity Patrice Lumumby – cílem obou institucí bylo formovat mladé odborníky ze zemí třetího světa nejen odborně, ale i ideologicky. Na USL nastupovali všichni zahraniční studenti, i ti, kteří studovali na jiných čs. školách (což byla v případě Kubánců naprostá většina). Po zániku USL v roce 1974 byla agenda zahraničních stipendistů rozdělena mezi Dům zahraničních služeb a Dom školských stykov MŠ ČSSR.

⁶⁸⁵ Dopis náměstka min. školství Křístka nám. min. zahr. obchodu Kohoutovi ze dne 8. 11. 1960, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba, s. 1

⁶⁸⁶ Zídek, P. *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006, s. 39

⁶⁸⁷ Rozhovor s M. C. (VŠCHT a PřF UK Praha 1961–1968) ze dne 18. 9. 2009, Havana a s J. Z. (VŠCHT Praha, 1964–1971) ze dne 2. 9. 2009, Havana.

⁶⁸⁸ Rozhovor s J. M. (VŠT Košice, fakulta hutnická 1961–1967) ze dne 12. 9. 2009, Havana a s E. M. (VŠT Košice, fakulta hutnická 1961–1967) ze dne 12. 9. 2009, Havana

⁶⁸⁹ „Údajně nebyl důvod, proč používat jinou měnu než korunu a naše velvyslanectví nám to [nákup tuzexových bonů] zakazovalo, jenže jasně, všichni věděli, že právě tam [v Tuzexu] bylo k dostání to nejlepší zboží. A člověk sám si říkal: Co je na tom špatného? Proč tam nemůžu nakupovat? Jak to souvisí s... jak mě to ideologicky ovlivňuje? Rozhovor s M. M. (VŠT Košice, fakulta hutnická 1977–1982) ze dne 19. 9. 2009, San Augustín, překlad autorka.

Podobně jako jiní zahraniční studenti byli i Kubánci studující v Československu organizováni v národním svazu, který v jejich případě spadl pod Federaci latinskoamerických studentů. Ve srovnání s africkými studenty se sice Kubánci projevovali méně živelně (účast na demonstracích na podporu Palestiny či Vietnamu Kubánci obvykle předem hlásili na velvyslanectví), přesto docházelo k některým konfliktům jak ve styku s obyvatelstvem, tak s čs. úřady. Mladí Kubánci nezřídka kritizovali československé oficiální postoje jako zapšklé, „nerevoluční“ a podobně; výhrady měli také k politické vlačnosti svých spolužáků. Roli hrál i kubánský nacionalismus, který jejich čs. kolegové nebyli vždy s to dobře pochopit:

Me decían los compañeros de clase: ustedes los cubanos son unos bobos porque ustedes no quieren nada con los americanos.⁶⁹⁰

Podobně jako Afričané se černí a mulatští Kubánci v ČSSR příležitostně setkávali s projevy xenofobie a rasismu, zejména ve velkých městech. Na rasistické útoky reagovaly čs. úřady obyčejně vlačně: *„Kubánští studenti tmavé pleti se v poslední době stali několikrát obětí provokatérů (...). Vzhledem k přibývajícím incidentům se [patrně] jedná o organizovanou akci ze strany žvlů nepřátelských socialistickému zřízení. Ve spolupráci s ČSM by bylo možno působit výchovně na čs. mládež k vyřešení tohoto problému.“*⁶⁹¹ V první polovině 60. let například v Brně docházelo k průměrně deseti *„větším agresím proti kubánským studentům“* ročně.⁶⁹²

V následujících letech (1962–1963) přijíždělo do Československa asi 40 kubánských stipendistů ročně (včetně postgraduátů).⁶⁹³ V roce 1965 studovaly v ČSSR asi tři stovky Kubánců. V druhé polovině 60. let,

⁶⁹⁰ Rozhovor s M. M. (VŠT Košice, fakulta hutnická 1977–1982) ze dne 19. 9. 2009, San Augustín.

⁶⁹¹ „Návštěva s. Parra z kubánského ZÚ v Praze na MŠK – podání zprávy USL“ ze dne 23. 11. 1962, NA, f. MŠK (nesetříděné) – stipendia, inv. č. 26, Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba

⁶⁹² „Informace o stálých provokacích o útocích proti kubánským stipendistům v Brně“ ze dne 5. 5. 1967, NA, f. ÚV KSČ, mez. odd. (nezprac.část) KUBA 1967–1969, obal Kuba, zprávy MŠK o studentech.

⁶⁹³ „Obecná zpráva o kulturních, školských a vědeckých stycích s Kubou za rok 1962“ ze dne 2. 3. 1963, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1945–1965, s. 1

kdy v Československu došlo k jistému politickému a společenskému uvolnění, ovšem kubánská vláda z ideologických důvodů počet svých studentů v ČSSR omezila. Na Kubu byli odvoláni zejména studenti humanitních oborů (politické ekonomie, filosofie, ale také např. studenti posledního ročníku střední průmyslové školy filmové v Čimelicích).⁶⁹⁴ *„Ve školním roce 1966–67 se řízení [kubánských] studentů ze strany ZÚ stalo mnohem více direktivní, projevila se snaha co nejvíce izolovat kubánské studenty nejen od čs. občanů, ale i ostatních zahraničních studentů. Bylo odvoláno 26 kubánských studentů, z toho jich bylo již 12 ve čtvrtém a pátém ročníku vysoké školy. Jedna studentka z VŠE byla odvolána dokonce tři dny před obhajobou diplomové práce. O odvolání nejsou jednotlivé školy ani Univerzita 17. listopadu předem informovány (...). Dle informací od některých odvolávaných studentů jim bylo vytýkáno přejímání našich «maloburžoazních a revizionistických marx-leninských teorií» a přejímání «škodlivých maloburžoazních návyků» z našeho života. Navenek je odvolávání studentů zdůvodňováno naléhavou potřebou odborníků na Kubě s tím, že studium dokončí doma. O těchto důvodech lze pochybovat, poněvadž např. velmi dobrá studentka z VŠE byla poslána manuálně pracovat na plantáži.»⁶⁹⁵*

Poté, co byly československo-kubánské vztahy na přelomu 60. a 70. let „normalizovány“, se počet Kubánců nastupujících ke studiu na čs. vysokých školách ustálil asi na 27 ročně. V roce 1980 studovalo v Československu 56 vysokoškolských studentů a 67 aspirantů.⁶⁹⁶ *„Příjemným překvapením pro mne bylo, když mne česky oslovil děkan přírodo-*

⁶⁹⁴ Kubánští studenti odvolaní ze studia v ČSSR ve šk. roce 1966/1967. NA, f. ÚV KSČ, mez. odd. (nezprac.část) KUBA 1967–1969, obal Kuba, zprávy MŠK o studentech.

⁶⁹⁵ „Informace o studentech z Kuby“ z 23. 10. 1967, NA, f. ÚV KSČ, mez. odd. (nezprac.část) KUBA 1967–1969, obal Kuba, zprávy MŠK o studentech. NA, f. DZS (nezprac.), KUBA, kartotéční lístky.

⁶⁹⁶ Kartotéční lístky 1970–1989 uložené ve fondu Dům zahraničních služeb, NA, f. DZS (nezprac.), KUBA. Podle našich hrubých odhadů prošlo čs. vzdělávacím systémem v letech 1960–1989 asi tisíc Kubánců a Kubánek, přičemž toto číslo představuje spíše horní hranici. V čs. archivech lze dohledat základní údaje (doba studia, obor) k asi sedmi stovkám kubánských stipendistů.

*vědecké fakulty Dr. Aguilar Castro,*⁶⁹⁷ poznamenal rektor Univerzity Karlovy Z. Češka po návštěvě Havanské univerzity.

Řada kubánských absolventů čs. vysokých škol obsadila po návratu na Kubu vedoucí pozice ve státních úřadech, ministerstvech (zejména metalurgie a energetiky), podnicích a službách nebo na čerstvě zřízených školských a výzkumných pracovištích.

⁶⁹⁷„Zpráva o pracovní cestě prof. JUDr. Z. Češky, CSc., rektora UK, na Kubě ve dnech 5. -12. ledna 1978“, AMZV, f. Dokumentace TO, Kuba 1978, inv. č. 19, ev. č. 14, s. 2.

12. Československá propaganda a Kuba

Třebaže v pozdějších letech a desetiletích politické blízkosti Československa a Kubu udělalo na ostrově osobní zkušenost tisíce a možná desetitisíce čs. občanů (experti, učitelé, studenti, diplomaté, obchodní zástupci, jejich příbuzní a kolegové apod.), v počátcích vnímala čs. veřejnost Kubu jako vzdálený exotický ostrov a kubánské povstalce spíše jako postavy z romantických příběhů. Mladí nebojácní muži s bujnými plnovousy a doutníky v ústech zapůsobili zejména svým rebelstvím, vášní, odhodlaností a spontánností – projevy, pro něž nebylo v sovětském společenském a politickém systému místo. Osobní zkušenost z Kubu mělo v roce 1959 nebo 1960 naprosté minimum lidí. V r. 1962 byly sice zahájeny organizované turistické zájezdy,⁶⁹⁸ čs. turisté jich ovšem brzy začali využívat k emigraci do Kanady (linka měla mezipřistání v Ganderu). Navzdory předsevzetí Státní bezpečnosti, že výpravám bude z tohoto důvodu věnována maximální pozornost⁶⁹⁹ a snaze čs. tisku odradit potenciální emigranty zdůrazňováním „liduprázdného, pustotou obklopeného“ charakteru ganderského letiště,⁷⁰⁰ emigrace čs. občanů pokračovala – např. v březnu 1964 emigrovala asi čtvrtina zájezdu. Turistické zájezdy na Kubu proto byly v listopadu 1964 usnesením předsednictva ÚV KSČ zastaveny.⁷⁰¹

Hlavním zdrojem informací o Kubě byla pro čs. občana tedy média, zejména tisk. Vznik a šíření informací v Československu podléhalo kontrole vládnoucí komunistické strany, konkrétně ministerstvu vnitra a jeho

⁶⁹⁸První zájezd čs. turistů na Kubu organizovaný Čedokem se uskutečnil v květnu nebo červnu 1962. Jednalo se o poměrně velkou – asi třicetičlennou – skupinu. Jeden z účastníků zájezdu shrnul své dojmy na stránkách *Zemědělských novin*. JEDLIČKA, I. M. „Saludo desde Cuba“ (na pokračování), *Zemědělské noviny*, 22. 6. – 15. 7. 1962, s. 4.

⁶⁹⁹Havanská rezidentura čs. rozvědky konstatovala u zájezdů nejen nedostatky spolupracovníků, výpravy často tvořili „problematičtí“ účastníci. „Výpravy [ČEDOKU na Kubu] jsou nedostatečně obsazovány agenturou, takže jejich sledování na Kubě je téměř nemožné. Ve výpravách jsou osoby, které se chovají nesprávně. Shánějí americké zboží, o kubánském zboží se vyjadřují hanlivě, vyžadují jídlo, na které nemají nárok.“ „Vyhodnocení plánu práce za rok 1962“ ze dne 23. 11. 1962, ABS, f. I. správa SNB, obj. sv. r. č. 11331, s. 8

⁷⁰⁰Viz. např. POLÁKOVÁ, Míla. „Nový život v novém světě, I. díl“, *Práce*, 13. 7. 1962, s. 4.

⁷⁰¹Usnesení 89. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 17. 11. 1964, b. 32. Zájezdy byly obnoveny opět v roce 1967. „Obnovení výměny turistů mezi Kubou a ČSSR, předkládá J. Uher“ ze dne 29. 9. 1966, NA, f. 1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II, KUBA, k. 122, obal 3.

cenurního orgánu – Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD).⁷⁰² Smyslem a náplní práce tohoto orgánu bylo – zjednodušeně řečeno – to, aby čs. občanům-čtenářům byly předkládány pouze takové údaje a informace, které byly již „vhodně“ upravené nebo ideologicky interpretované. Cílem bylo vyvolat u příjemců těchto informací žádoucí postoj, zajistit jejich podporu politice komunistického vedení, politice SSSR a dalších zemí bloku. Tato záměrná a systematická manipulace informacemi s cílem vytvářet nebo ovlivňovat veřejné mínění, jež nazýváme propagandou, tvořila neoddělitelnou součást čs. komunistického režimu po roce 1948.

Kontrola komunistického aparátu podléhal nejen přístup ke kvalitním (většinou západním) informačním zdrojům, který byl vyhrazen pouze prověřeným a politicky spolehlivým novinářům a některým vědeckým odborníkům, ale také vysílání těchto osob do zahraničí. Novináři, kteří se dlouhodobě dostali mimo hranice ČSSR, byli takřka bez výjimky pracovníci *Rudého práva*, ČTK nebo Čs. rozhlasu. Tyto novináře lze pak rozdělit na dvě kategorie: tzv. stálí dopisovatelé, tedy novináři trvale akreditovaní v zahraničí, kteří uskutečňovali cesty i do dalších zemí regionu,⁷⁰³ a novináři, kteří byli do zahraničí vysíláni pouze příležitostně a na kratší dobu.⁷⁰⁴ V obou případech schvaloval jejich vyslání sekretariát ÚV KSČ, žurnalisté museli být prověřeni a shledáni politicky „vhodnými“. Jejich práci a působení v zahraničí potom určovala politická směrnice, vydaná rovněž sekretariátem ÚV KSČ, jež ukládala „především zajištění plnější a bezprostřednější informovanosti československého čtenáře o úspěších dosahovaných v budování socialismu a komunismu ve světě.“⁷⁰⁵

⁷⁰² K cenzuře v tehdejším Československu viz. např. BÁRTA, Milan. „Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968“. In *SECURITAS IMPERII 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“*. Praha: ÚDV, 2003, s. 7–51.

⁷⁰³ Mezi stálé zpravodaje ČTK v Havaně v námi sledovaném období patřil „španělák“ Antonín Vavruš nebo Jaroslav Bouček, zároveň dopisovatel *Rudého práva*. O jeho novinářské činnosti viz. BOUČEK, Jaroslav. *Reportérem na třech kontinentech*. Praha: Epoque, 2008.

⁷⁰⁴ Tímto způsobem byl na Kubu v počátku 60. let opakovaně vyslán např. J. Hochman, redaktor a zástupce vedoucího zahraničního oddělení *Rudého práva*, J. Volařík nebo J. Holler.

⁷⁰⁵ „Cesty čs. novinářů do zahraničí v roce 1960“, porada kolegia MZV 16. 3. 1961, AMZV, f. Porady kolegia 1961.

Typy propagandy a propagandistická média

Pokud jde o čs. propagandu ve vztahu ke Kubě, je potřeba rozlišovat mezi propagandou domácí, určenou čs. publiku, a propagandou zahraniční, zaměřenou na kubánské příjemce. Cílem zahraniční propagandy, jíž se zde však nebudeme zabývat,⁷⁰⁶ bylo představit Kubáncům socialismus jako atraktivní politický a společenský systém pomocí prezentace různých aspektů života v socialistickém Československu. Prezentovaná „skutečnost“ byla přitom značně zkreslená a idealizovaná. Efektivními nástroji čs. propagandy na Kubě bylo např. vysílání Čs. rozhlasu, Týdny čs. filmu organizované Domem čs. kultury v Havaně, výstavy apod.

Cílem domácí propagandy bylo přesvědčit čs. veřejnost o správnosti čs. zahraniční politiky vůči Kubě, získat podporu pro aktivity stranického a státního vedení a Sovětského svazu v této oblasti a vykreslit Kubu a Latinskou Ameriku jako důležitý region, kde americký imperialismus ztrácí na síle a kde již zanedlouho dojde k zásadnímu střetnutí mezi socialismem a kapitalismem, přičemž socialismus bez pochyby zvítězí. Nejdůležitějším médiem této propagandy byl tisk.

Vedle tisku lze domácí propagandu studovat také na tehdejší „odborné“ literatuře zabývající se Kubou.⁷⁰⁷ Vzhledem k její značně hybridní povaze je nesnadné určit, do jakého oboru tato literatura vlastně spadá. Obsahově se částečně jedná o historii, geografii, mezinárodní vztahy či sociologii, formou nejčastěji připomíná reportážní cestopis nebo kulturně-historického průvodce. Dobovým jazykem řečeno je tato literatura „*svědecktvím o podstatě a podobách třídního zápasu a jejich doprovodných zjevů.*“⁷⁰⁸

„Odborná“ literatura, nazývaná také „vědecká“ nebo „vědecko-politická“, byla z velké části dílem stejných lidí, kteří publikovali na stránkách tisku. Rozdíl mezi novinovými nebo časopiseckými články a „odbor-

⁷⁰⁶ Tomuto tématu se částečně věnuji v kapitolách *ČSR a Kuba: od zřízení čs. ZÚ v Havaně do Playa Girón (únor 1960 – duben 1961)* a *ČSSR a Kuba: od Playa Girón do raketové krize (duben 1961 – říjen 1962)*.

⁷⁰⁷ K výběru tohoto propagandistického média mne inspirovala kniha P. Zídka *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*, kde autor analyzuje čs. propagandu vůči Africe právě na tomto druhu literatury.

⁷⁰⁸ FENCL, Otakar. „První cestopisy z revoluční Kuby“, *Plamen* 1962, č. 7, s. 107–108.

nou“ literaturou tedy nebyl velký a až na úplné výjimky se „odborná“ literatura vyznačovala stejnou mírou ideologického nánosu jako tisk. „Odborné“ publikace, které jsou předmětem našeho zájmu, vydávalo nejčastěji Státní nakladatelství politické literatury (SNPL), Státní pedagogické nakladatelství (SPN), Naše Vojsko (NV), ale také Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ nebo Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí.

Motivy a témata domácí propagandy zabývající se Kubou

Jak v tisku, tak v „odborných“ publikacích, které se týkají Kuby, lze vysledovat opakování několika základních témat a motivů, často navzájem provázaných, které mají argumentačně podpořit některá předem formulovaná tvrzení.

1. Španělské koloniální období je prezentováno takřka výlučně negativně. Je popisováno jako doba kruté nadvlády španělských „imperialistů“ a utlačovatelů nad místními domorodci a dovezenými otroky. Krutost španělských „vykořisťovatelů“ je přirovnávána k německému gestapu a nacistickým vyvražďovacím metodám. Španělští „imperialisté“ ovládali ostrovní lid pomocí církve a velkostatkářů.
2. Američané, kteří na konci 19. stol. ostrov „lživě ukořistili“ od Španělů za zády lidových osvoboditelů, se nijak nelišili od kolonizátorů bývalých. *„Pán se změnil, metody se změnil, jen ponižovaný a ubíjený lid byl na tom stále stejně.“*⁷⁰⁹
3. Počátkem 20. století povstali Kubánci proti americkým okupantům pod vlivem ruské buržoazní revoluce. Také *„jasné světlo“* revoluce bolševické *„zazářilo ze Sovětského svazu a zasáhlo svými paprsky i Kubu.“*⁷¹⁰

⁷⁰⁹ HOLLER, Josef. *S Fidelem Castrem napříč Kubou*. Praha: Mladá fronta, 1961, s. 26.

⁷¹⁰ LANDOVSKÝ, Vladimír. *Kuba*. Praha: SNPL, 1960, s. 15.

4. Je výrazně přeceňována role kubánských komunistů jako politické opozice v době vlády A. Machada i F. Batisty. Kubánská komunistická strana měla lví podíl na svržení obou těchto vůdců a od začátku podporovala činnost Fidela Castra.
5. Fulgencio Batista je prezentován jako smrtonosný diktátor, který v zemi nastolil fašistickou diktaturu (Castrovi muži jsou v této souvislosti označováni za „protifašistické bojovníky“). Krutostí Batista předčil dokonce španělské kolonizátory – jeho vláda byla „léty nejkřutější tyranie, jakou zná Latinská Amerika.“⁷¹¹ Je zcela opomíjeno první období jeho vlády v letech 1940–1944, stejně jako je zamlčován fakt, že Batista jako první latinskoamerický prezident přijal členy komunistické strany do svého vládního kabinetu. Kubánský diktátor a američtí imperialisté způsobili zemi také vážné hospodářské problémy. Zdeformovali národní ekonomiku. Nedostatek potravin na Kubě je především jejich vinou.
6. Je soustavně odsuzováno působení církve na Kubě. V koloniálním období byli duchovní „katoličtí hrdlořezové“, za Batisty falangisté, kteří osobně vraždili lidové funkcionáře (komunisty), po vítězství revoluce „svatoušci organizující pátou kolonu“ a „reakčníci a kontrarevolucionáři.“⁷¹² Kritizovány jsou také církevní školy, kde církev „ovládala a otravovala mysl kubánské mládeže.“⁷¹³ Výuka měla nízkou úroveň, mladé Kubánce učili „církevníčtí Tartuffové“, ve školách vládla „tmářská licoměrnost“.⁷¹⁴
7. Je zdůrazňována podpora Sovětského svazu a jeho satelitů Kubě. Do popředí je stavěna moudrost moskevské politiky vůči

⁷¹¹ MAREK, Karel. „Revoluce zvítězila. Vítězství protifašistických bojovníků na Kubě. Kdo je Fidel Castro“. *Hlas Revoluce*, 1959, č. 2, s. 3.

⁷¹² DRDA, Jan. *Bitva o výchovu*. Praha: SPN, 1962, s. 16. ŠTRÁFELDA, Miroslav. „Katolická církev a kubánská revoluce“ *Mezinárodní politika*, 1961, č. 6, s. 347. „Oč jde na Kubě?“, *Fakta a argumenty*, 1959, roč. 4, č. 6, s. 17 a 18.

⁷¹³ ŠTRÁFELDA, Miroslav. „Katolická církev a kubánská revoluce“ *Mezinárodní politika*, 1961, č. 6, s. 347.

⁷¹⁴ DRDA, Jan. *Bitva o výchovu*. Praha: SPN, 1962, s. 7.

Kubě. Sovětské rakety, kterými Chruščov už v létě 1960 přislíbil chránit Kubu, jsou „zbraní míru“.⁷¹⁵ Jsou vyzdvihovány dobré vzájemné vztahy ČSSR s Kubou, jejich „partnerský“ rozměr (ten-to rozměr naopak absentuje ve vztazích kapitalistického Západu ke Kubě). Poskytovaná čs. hospodářská pomoc není takřka nikdy nahlížena kriticky, naopak převládá teze, že „*nesmíme prohodopodřit čistý vztah, který k nám kubánský lid má.*“⁷¹⁶ „Morální čistota“ vzájemných vztahů je nezřídka stavěna do popředí. Zatímco předrevoluční Havana byla „*pařeništěm morálního úpadku*“;⁷¹⁷ život země byl určován „*ziskuchtivostí amerických společností a ctižádostí kubánských buržujů*“, s pomocí sovětského bloku Kuba nyní odstraňuje tyto nešvary. Odborníci ze socialistických zemí přijíždějí na Kubu „*pomoci co nejrychleji překonat včerejšek.*“⁷¹⁸

8. Fidel Castro je vykreslován značně romanticky a s velkým obdivem, jako statečný a čestný revolucionář. Zároveň je patrné jisté tápání ohledně charakteru Castrova režimu. S tím také souvisí potřeba zařadit Castra a jeho politiku do ideologického rámce. Děje se tak někdy dosti krkolomně. „*Fidél revolučním citem svého srdce uhodl to, co Lenin vyslovil s tak úchvatnou přímočarostí génia.*“⁷¹⁹
9. Kuba symbolizuje boj „mírumilovného“ světa proti „agresivnímu“ americkému imperialismu: hovoří se o „holubici“ mladé kubánské svobody a „tygřích spárech“ Washingtonu nebo o „rdousící americké chobotnici“. Oblíbeným obrazem je „filištínský Goliáš“, jenž chce mrštit o zem „malým, leč smělym Davidem“. Naštěstí pro Kubu svět však vstoupil do epochy, jejíž hlavní náplní je přechod od kapitalismu k socialismu. Je rozvíjena teze, že komunistická budoucnost Kubu a Latinské Ameriky

⁷¹⁵ FIŠER, Lubomír. „Patria o Muerte – díl 3“. *Večerní Praha*, 9. 8. 1960, s. 2.

⁷¹⁶ POLÁKOVÁ, Míla. „Nový život v novém světě, díl 6“. *Práce*, 28. 7. 1962, s. 5.

⁷¹⁷ LANDOVSKÝ, Vladimír. *Kuba*. Praha: SNPL, 1960, s. 10.

⁷¹⁸ POLÁKOVÁ, Míla. „Nový život v novém světě, díl 2“. *Práce*, 15. 7. 1962, s. 4.

⁷¹⁹ DRDA, Jan. *Bitva o výchovu*. Praha: SPN, 1962, s. 7.

je nevyhnutelná. „*Dějiny Kuby od roku 1492 do roku 1958 jsou předlouhým a nepřestajným řetězem útlaku, krutostí a hoře.*“⁷²⁰ Nyní, poprvé v dějinách, bude kubánský lid šťastný.

Tisk a „odbornou“ literaturu zabývající se Kubou na přelomu 50. a 60. let lze rozdělit na dvě období: 1. Od druhé poloviny roku 1958 zhruba do konce roku 1959. V tomto období je počet přímých svědectví z Kuby velmi malý a k čs. příjemci se dostanou zejména zprávy přejaté ze sovětských zdrojů nebo kratší články v tisku odsuzující imperialistickou politiku USA. Tyto příspěvky až na výjimky obsahují velmi málo relevantních informací o samotné Kubě. 2. Léta 1960–1962. V tomto období má ČSSR na Kubě stálé dopisovatele, zemi navštěvují reprezentanti různých společenských a politických organizací a účastníci oficiálních delegací, kteří po návratu publikují své dojmy v periodickém i neperiodickém tisku.

Léta 1958 a 1959

První zmínky o situaci na Kubě se v čs. tisku začaly objevovat až poté, co ÚV KSSS vydal směrnici vlastním médiím, aby vystupovala na podporu „bojujícího kubánského lidu“. V polovině února 1958 otiskla moskevská *Pravda* patrně první článek odsuzující „proamerickou vládu diktátora Batisty“ a vyjadřující solidaritu s kubánskými komunisty. Několik dnů poté pak doporučilo mezinárodní oddělení ÚV KSČ publikovat v *Rudém právu* a slovenské *Pravdě* podobné texty. Redakcím zaslalo „podkladové materiály“, které měly být de facto doslovně otisknuty.⁷²¹ Začátkem března 1958 otisklo *Rudé právo* jeden z prvních článků o situaci na Kubě, několik dalších následovalo v letních měsících.⁷²² Na jaře 1958 se začaly objevovat

⁷²⁰ Tamtéž, s. 5.

⁷²¹ Záznam pro soudruha Hendrycha z 19. 2. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

⁷²² „Batistova vláda terorizuje kubánský lid“, *Rudé právo*, 6. 3. 1958, s. 4. „Nová vojenská intervence USA – americká námořní pěchota se vylodí uje na Kubě“, 31. 7. 1958, s. 3. „Nové vydání americké intervence – tentokrát na Kubě“, 2. 8. 1958, s. 3. „Vlna teroru na Kubě. Diktátor Batista vraždí odborové předáky“, 26. 8. 1958, s. 3. V roce 1958 vyšlo v *Rudém právu* celkem deset článků o situaci na Kubě.

články s kubánskou tematikou také v dalších periodikách, přičemž některé – např. v *Zemědělských novinách* nebo *Tvorbě* – překvapivě objektivně a věcně popsují tamní společenskou a politickou situaci.⁷²³ Méně objektivní a dosti radikálně laděné příspěvky otiskoval nově vzniklý měsíčník *Mezinárodní politika*.⁷²⁴ Články sovětských autorů publikovala v českém překladu *Nová doba*.⁷²⁵ Redakcím čs. novin a časopisů byla na konci roku 1958 zaslána směrnice mezinárodního oddělení ÚV KSČ, která ukládala, aby „v plánu na leden 1959 počítaly s články o současném vývoji na Kubě, přičemž by hlavně upozorňovaly na možnost imperialistické intervence podobného typu jako v Libanonu. Totéž se týká přenosů rozhlasu a televize.“⁷²⁶

Po nástupu Fidela Castra k moci se Kuba stala předmětem zájmu médií celého světa. Také v čs. sdělovacích prostředcích došlo k podstatnému (ve srovnání s r. 1958 asi pětinasobnému) nárůstu příspěvků s kubánskou tematikou. O vítězství Castrových oddílů informovala v prvních dnech a týdnech roku 1959 vedle *Rudého práva*⁷²⁷ celá řada periodik, mj. *Hlas Revoluce*, *Tvorba*, *Mezinárodní politika*. Články zdůrazňovaly zejména „fašistický“ charakter Batistova režimu a odsuzovaly podporu, kterou Batistovi poskytovaly USA. Pád diktátora byl interpretován jako vítězství kubánského dělnictva a rolnictva nad fašismem a jako důkaz toho, že dochází k oslabování pozic amerického imperialismu v Latinské Americe.⁷²⁸ Zprávy o Castrově vítězství přinesly v únoru 1959 také *Literární noviny*, které zároveň otiskly oslavnou báseň slovenského básníka Štefana Žáryho věnovanou Fidelu Castrovi.⁷²⁹

⁷²³ ŠTEFAN, Evžen. „Kuba v bouřích“. *Tvorba - týdeník pro politiku, kulturu a hospodářství*, 1958, č. 14 (3. 4.), s. 330. MAKOVEC, K. L. „Boj proti diktatuře Batisty na Kubě“, *Zemědělské noviny*, 25. 3. 1958, s. 4.

⁷²⁴ ZAJÍČEK, Ladislav. „Vlastenci, diktátoři a americké monopoly“, *Mezinárodní politika*, 1958, roč. II, č. 5 – květen, s. 328 a n.

⁷²⁵ KREMŇOV, M. „Planoucí ostrov“. *Nová doba*, 1958, č. 40, s. 17 a n.

⁷²⁶ „Akce solidarity s LSS Kuby v ČSR“ ze dne 30. 12. 1958, NA, f. 1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3, sv. 107, aj. 344.

⁷²⁷ „Velké vítězství kubánského lidu“, *Rudé právo*, 3. 1. 1959, s. 3.

⁷²⁸ MAREK, Karel. „Revoluce zvítězila. Vítězství protifašistických bojovníků na Kubě. Kdo je Fidel Castro“. *Hlas Revoluce*, 1959, č. 2, s. 3. [Autor: tt] „Středoamerický ostrov Kuba“. *Tvorba*, 1959, č. 2, s. 42. JANÁČEK, Vít. „Porážka diktatury a imperialismu na Kubě“, *Mezinárodní politika*, 1959, č. 2, s. 102–105.

⁷²⁹ ŽÁRY, ŠTEFAN. „Castro v Havaně“. *Literární noviny*, 1959, č. 9, s. 7. Castro je v básni stylizován do podoby rytíře španělského románu. „(...) Vtáhl Fidel Castro do Havany / na

V létě 1959 vyšla v časopise *Svět v obrazech* jedna z prvních porevolučních reportáží, poměrně stručná, sestávající především z bohatého fotografického materiálu a popisků k nim. Autor v nich pozitivně kvituje „vskutku revoluční změny“ jako vyvlastňování půdy amerických společností a s uspokojením popisuje protiamerickou náladu v Havaně.⁷³⁰ V srpnu 1959 přineslo *Svobodné slovo* zprávu, že se chystá mezinárodní imperialistické protikubánské spiknutí vedené z USA. „*Vše je připraveno, intervence může vypuknout.*“⁷³¹ Konkrétním kauzám („zrada“ Manuela Urrutii, uprchnutí Pedra Díaze Lanze a „špinění revoluce“ apod.) se poměrně zevrubně věnovaly příspěvky v *Mezinárodní politice*.⁷³² Listopadové číslo magazínu *Co vás zajímá* přineslo vcelku věcný článek B. Baďury o historickém vývoji ostrova (patrně vůbec první text tohoto typu), třebaže pasáže věnované moderním dějinám jsou přirozeně i zde značně ideologizované.⁷³³

Zmínku zasluhují také první příspěvky na kubánské téma ve specializovaných ideologických periodikách, jako byly např. sešity *Fakta a argumenty*. V této speciální edici nakladatelství ÚV KSČ, určené pro potřeby osobní agitace, se v červenci 1959 objevil „studijní“ text objasňující „kubánskou otázku“, jenž pojednává takřka výlučně o zásluhách a významu kubánské komunistické strany – například ústava z r. 1940 byla z velké části dílem kubánských komunistů, komunisté sehráli rovněž „zcela zá-

šedáku, plnovous jak bouře rozvichřen / tam už jeho druzi z boje v rokováni / dleli v palácových sálech celý den / Přivázal si koně na hřeb v bráně / a po pěti mramorové schody bral / a když rozkročil se ze široka ve dvoraně / svezl se mu s ramen overal / Pohladil ten člověk hustou bradu / a jal se v ní vážně probírat / «Dal jsem slovo: dokud syčí klubko hadů / nebudu se stříhat ani holívat / Dnes je den, kdy hroznýš, krajty, zmije / mrtvé jsou či rozežnané do džunglí / naše republika, volná, žije / a my vracíme se, nazí, pohublí» / Blyškly perly lehkých kapek v pádu / tu dva ostré nože pozdvihl / zkřížil je a tu svou krásnou bradu / jako nůžkami si zastříhl.“

⁷³⁰ KOSECKÝ, Vítězslav. „Noví majitelé na třtinových plantážích“. *Svět v obrazech - obrazový týdeník*, 1959, roč. XV, č. 34, s. 10–11.

⁷³¹ NOVOTNÝ, V. „Ostrov pokroku na západní polokouli“, *Svobodné slovo*, 8. 8. 1959, s. 2

⁷³² ZEMAN, Jan. „K současné situaci na Kubě“, *Mezinárodní politika*, 1959, č. 7, s. 411–414, Tentýž, „Karibské drama“, tamtéž, č. 9, s. 547–550.

⁷³³ BAĎURA, Bohumil. „Kuba bojující a vítězná“, *Co vás zajímá*, 1959, č. 11/12 (listopad/prosinec), s. 44–50.

sadni“ roli v povstaleckých bojích a měli „lví“ podíl na vypracování pozemkové reformy.⁷³⁴

Léta 1960–1962

Od roku 1960 působili na Kubě stálí dopisovatelé ČTK a *Rudého práva* a krátkodobé zájezdy podnikali také další novináři. Zpravodajství tak bylo častější a podrobnější. Texty nově doprovázelo množství fotografií. Autorem prvních obsáhlejších reportáží z Kuby byl Josef Volařík, jehož příspěvky otiskoval *Mladý svět*, *Květy* nebo *Mladá fronta* a jenž v roce 1961 vydal své dosti průměrné cestopisné reportáže také knižně.⁷³⁵ Kubánskému tématu věnoval v létě 1960 několik čísel i časopis *Tvorba*,⁷³⁶ osobní svědectví z Kuby otiskla rovněž *Práce mladých* – jednalo se o zápisky Stanislava Neumanna,⁷³⁷ vedoucího redaktora tohoto časopisu, jenž se v dubnu 1960 zúčastnil jako zástupce ČSM sjezdu Socialistické mládeže Kuby v Havaně.⁷³⁸ Neumannovy poznámky z cesty vyšly ve zkrácené formě už v květnu 1960 v *Mladé frontě*,⁷³⁹ o rok později potom vyšly do třetice knižně.⁷⁴⁰ Dalším nikoli nezajímavým přispěvatelem byl Lubomír Fišer, náměstek ředitele ČTK, jenž Kubu poprvé navštívil v prvních týdnech roku

⁷³⁴ „Oč jde na Kubě“, *Fakta a argumenty*, 1959, roč. IV, č. 6 Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1959, s. 18.

⁷³⁵ *Mladý svět*, 1960, č. 43, 47. *Květy*, 1960, č. 48. *Mladá fronta*, 14. 7. 1961, s. 2, 19. 8. 1960, s. 2 aj. VOLAŘÍK, Josef. *Kuba včera a dnes*. Praha: Mladá fronta, 1961. Tentýž, *Taková je Kuba*. Praha: Naše vojsko, 1961. Volařík se realizoval také překladatelsky: v r. 1960 vydala Mladá fronta v jeho překladu partyzánské zápisky Luise Más Martína *Reportajes e impresiones de Sierra Maestra* (MÁS MARTÍN, Luis. *Povstalci ze Sierry Maestry*. Praha: Mladá fronta, 1960). Más Martín byl spolubojovníkem a později osobním tajemníkem Raúla Castra.

⁷³⁶ Pod názvem „V revoluční Kubě – dojmy a poznámky z cesty“ vycházely v *Tvorbě* na pokračování zápisky Zdeňka Tomeše. *Tvorba*, 1960, č. 32–35

⁷³⁷ Vnuk S. K. Neumann pracoval v aparátu Čs. svazu mládeže (ČSM) od počátku 50. let, nejdříve jako tajemník mezinárodního výboru, později jako člen ÚV ČSM. Jako svazácký funkcionář hodně cestoval po mezinárodních mládežnických festivalech. Jako vedoucí redaktor časopisu *Práce mladých* působil do r. 1963, kdy odešel do diplomatických služeb.

⁷³⁸ NEUMANN, Stanislav. „Neexotická Kuba“, *Práce mladých*, 1960, č. 13–18

⁷³⁹ NEUMANN, Stanislav. „Jitro Kuby“. *Mladá fronta*, 1960, 20. a 28. 5., 7., 14. a 21. 6., s. 2

⁷⁴⁰ NEUMANN, Stanislav. *Neexotická Kuba*. Praha: SNPL, 1961.

1960.⁷⁴¹ Jeho zápisky „Patria o Muerte“ vycházely na pokračování ve *Večerní Praze*. Fišer byl Kubou a revolučním nadšením jejích obyvatel uchvácen. Ve svých textech popisoval, jak se na Kubě se ve dne v noci buduje, zemědělci pracují 22 hodin denně, kubánští brigádníci vysazují milióny eukalyptových sazenic a ostrov rychle spěje k prosperující budoucnosti.⁷⁴²

V létě 1960 se k čs. čtenáři dostaly také vybrané pasáže ze světoznámých Sartrových reportáží „Uragán nad cukrem“, které tehdy na pokračování vydával francouzský deník *France-Soir*. V českém překladu jich část otisklo *Svobodné slovo*.⁷⁴³ V r. 1961 potom vyšly knižně v SNKLU.⁷⁴⁴

V roce 1960 se v čs. knihkupectvích a knihovnách objevila také první „odborná“ publikace pojednávající o Kubě po r. 1959. Jejím autorem byl Vladimír Landovský, hispanista, novinář a redaktor zahraničního vysílání Čs. rozhlasu.⁷⁴⁵ V témže roce vydala Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí práci autorské dvojice Kubín – Šrom *Revoluce na Kubě*.⁷⁴⁶ Také Kubín byl prověřený autor ideologických publikací z oblasti Latinské Ameriky.⁷⁴⁷ Kubínova i Landovského práce se vyznačují vysokou mírou ideologického nánosu a je prakticky nemožné oddělit její odbornou stránku od čistě propagandistické.

Dalším „odborným“ titulem zabývajícím se Kubou, který vyšel v roce 1961, byly sebrané reportáže Jiřího Hochmana, novináře *Rudého Práva*,⁷⁴⁸ jenž strávil na Kubě asi tři měsíce. Kniha je sestavena z příspěvků, které počátkem roku 1961 otiskovalo na pokračování *Rudé právo*. Sám autor publikaci charakterizuje jako „text o patnácti statích, ve kterých jsou čistě reportážní záběry s historickými pohledy (...) někdy je do

⁷⁴¹ Fišer stál mimo jiné u počátků spolupráce ČTK a Prensy Latiny. V době Pražského jara se politicky angažoval a po sovětské okupaci uprchl na Západ. Dobové zprávy StB o něm hovoří jako o „arcikontrarevolucináři“.

⁷⁴² FIŠER, Lubomír. „Patria o Muerte“. *Večerní Praha*, 1960, 2. – 9. srpen, s. 2

⁷⁴³ „Sartre o Kubě“, *Svobodné Slovo*, 27. 7. 1960, s. 2

⁷⁴⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Uragán nad cukrem*. Přel. Miloš Veselý. Praha : SNKLU, 1961.

⁷⁴⁵ LANDOVSKÝ, Vladimír. *Kuba*. Praha: SNPL, 1960. Od r. 1960 se Landovský soustředil už takřka výlučně na psaní „vědeckých“ publikací o hispanofonních a lusofonních zemích. Po *Kubě* mu vyšlo v r. 1966 *Mexiko*, v70. letech *Chile*, *Argentina*, *Portugalská republika*.

⁷⁴⁶ KUBÍN, M. – ŠROM, J. *Revoluce na Kubě*. Praha: Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1960.

⁷⁴⁷ Viz např. KUBÍN, M: *Latinská Amerika - kontinent v pohybu* (1962) nebo KUBÍN, M. – VARTA, J. *Země za La Platou*, (1964).

⁷⁴⁸ J. Hochman, narozen 1926. Novinář, redaktor, v r. 1974 odešel do emigrace.

historických poznámek vmontováno několik aktuálních zkušeností,⁷⁴⁹ což je patrně nejvýstižnější charakteristika tehdejší „odborné“ literatury. Hochmanův text je argumentačně vystavěn na tvrzení, že vzdálenost mezi Kubou a sovětským blokem byla dosud umělou, po léta budovanou bariérou, která nyní padá a osvobozuje Kubu.

Třetím autorem této kategorie je Josef Holler, novinář a publicista dlouhodobě působící v oblasti mládežnického hnutí. Jeho kniha *S Fidelem Castrem napříč Kubou* vyšla v nakladatelství Mladá fronta v r. 1961. Podobně jako u Hochmana se i v Hollerově případě jedná o reportáže publikované již předtím časopisecky (v *Mladém světě*)⁷⁵⁰ a obsahově nepřekračující propagandistický účel.

Důležitým okamžikem pro čs. propagandu zabývající se Kubou byly události na Playa Girón v dubnu 1961. Vylodění anticastrovských sil podpořené z USA představovalo ideální materiál pro zesílení antiamerické a antiimperialistické propagandy. Oblíbeným prostředkem se staly fotoreportáže. V jarních a letních měsících roku 1961 jejich počet výrazně narostl. Ty nejrozsáhlejší vycházely v časopise *Svět v obrazech*, *Květy* a *Mladý svět*.⁷⁵¹ Jejich stránky se hemžily fotografiemi usměvavých, ale odhodlaných rolnických a dělnických milicionářů krácejících do boje v ranních hodinách 17. dubna. V kontrastu k nim jsou na fotografiích obyčejně zachyceni po zuby ozbrojení a zákeřně se šklebící členové anticastrovských jednotek, které ovšem milicionáři hravě skolí k zemi. Výcvik kubánských „žoldnéřů“ je přirovnáván k německým jednotkám SS. Autorem podstatné části doprovodných textů, značně emotivních, byl již zmiňovaný Josef Holler.⁷⁵² V období po Playa Girón přinášel *Mladý svět* také český překlad kubánských revolučních písní i s notami.⁷⁵³ Písně vysílala rovněž redakce pro mládež Čs. rozhlasu ve svém pravidelném pořadu „Podvečer s písničkou“.

⁷⁴⁹ HOCHMAN, Jiří. *Patria ó muerte. Reportáže z Kuby*. Praha: SNPL, 1961, s. 5

⁷⁵⁰ HOLLER, Josef. „Compañero Fidel“ (díl I–VIII), *Mladý svět*, 1961, č. 18–25.

⁷⁵¹ *Svět v obrazech*, 1961, č. 21, 46. *Květy* 1961, č. 15, 19. *Mladý svět*, 1961, č. 17, 18, 20–22.

⁷⁵² „Nesnáším americké supermany (...) jsou horší než nacisté, teď je nenávidím, můj hněv je jen kapičkou v té bouři rozhořčení, která se žene světem. Kuba se stala obětí zákeřného útoku.“ HOLLER, J. „Americký imperialismus rozpoutal agresí proti Kubě“, *Mladý svět* 1961, č. 17, s. 3.

⁷⁵³ Viz. např. „Kubánská revoluční píseň – Kubánče vpřed!“ *Mladý svět*, 1961, č. 18, s. 9.

Prudký vzestup článků a „odborných“ publikací o Kubě od poloviny r. 1961 souvisel také s vnitropolitickým vývojem na Kubě a s ideologickým posunem kubánského vedení směrem k marxismu-leninismu sovětského typu. Připomeňme, že právě v dubnu 1961 oznámil Fidel Castro socialistickou orientaci země a v prosinci téhož roku se osobně prohlásil za marxistu-leninistu. Od tohoto okamžiku a až do konce námi sledovaného období pak čs. propaganda týkající se Kuby zesílila nejen co do ce,⁷⁵⁴došlo i k její radikalizaci a tematické diverzifikaci, přičemž společným rysem zůstává zdůrazňování solidarity ČSSR a SSSR s Kubou. Do popředí je stavěna zejména čs. pomoc s industrializací země, hospodářská a vědeckotechnická spolupráce apod. Zásadně však není zmiňován vývoz čs. vojenského materiálu, maximálně se hovoří o tom, že „Čeko-Čech má na Kubě znamenitý zvuk, každý nás zná jako dodavatele mnohých věcí, které právě ve chvíli napětí a blokády vyztužily národní sebevědomí.“⁷⁵⁵ O dodávkách čs. zbraní na Kubu se čs. veřejnost částečně dovídá až po říjnové krizi v r. 1962. „Vděčným“ propagandistickým tématem tohoto období je také alfabetizační kampaň, kterou kubánský režim vyhlásil za jednu z priorit roku 1961. Jan Drda jí věnoval celou knihu.⁷⁵⁶ Čtenář se mohl například dozvědět, že negramotnost na Kubě před revolucí dosahovala 40%. Ve skutečnosti byla Kuba před r. 1959 čtvrtou nejgramotnější zemí Latinské Ameriky – číst a psát uměly asi tři čtvrtiny dospělých Kubánců.⁷⁵⁷ Pravdou je, že

⁷⁵⁴ Kubánské téma se v této době začíná objevovat také v regionálním tisku – deníky *Jihočeská pravda*, jihomoravská *Rovnost* nebo západočeská *Pravda* zavádějí příležitostné „kubánské“ rubriky, viz např. KOKEŠ, V. „V zemi Fidela Castra“, *Pravda*, 1961, č. 139–145. „V zemi cukru“, *Pravda*, 1961 č. 187 a 193, „Havanská neděle“, *Pravda*, 1961, č. 199. PROCHÁZKA, Václav. „Obrázky z Kuby“, *Jihočeská pravda*, 1961, leden – březen. KUCHAR, Jaroslav. „Byl jsem na Kubě“, *Rovnost*, 1961, srpen.

⁷⁵⁵ FRÝD, Norbert. „El Caballón“. *Literární noviny*, 1961, č. 5 (únor), s. 9

⁷⁵⁶ DRDA, Jan. *Bitva o výchovu*. Praha: SPN, 1962. Drda byl na Kubu vyslán v r. 1961 jako člen delegace Čs. společnosti pro mezinárodní styky na pozvání nově založené organizace ICAP, což byla kubánská obdoba ČMSM. Viz. Usnesení 131. schůze sekretariátu ÚV KSČ ze dne 12. 7. 1961, NA, f. 1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4 (sekretariát), sv. 213, aj. 356, b. 16

⁷⁵⁷ BETHEL, Leslie (ed.). *The Cambridge History of Latin America. Vol. VII – Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press, 1990, s. 484. Srov. též SMITH, Kirby – LLORENS, Hugo. „Renaissance and Decay: A Comparison of Socioeconomic Indicators in Pre-Castro and Current-Day Cuba“. In *Cuba in Transition, volume 8. Papers and Proceedings of the 8th Annual Meeting of the Association for the Study of the Cuban Economy (ASCE)*, 1998. Dostupné z: <http://lanic.utexas.edu/la/ca/cuba/asce/cuba8/>

obyvatelstvo kubánského venkova bylo na konci 50. let z větší části negramotné nebo pologramotné, což se po alfabetační kampani změnilo.

Patrně nejradikálnější propagandu, operující s nejvíce zmanipulovanými fakty a údaji, nalézáme v tiskovinách jako *Osvětová práce*, *Odborář* nebo *Práce*.⁷⁵⁸ Totéž platí o čistě ideologických časopisech jako *Otázky míru a socialismu*,⁷⁵⁹ *Život strany* nebo *Nová Mysl*, což byl „teoretický a politický časopis ÚV KSČ“.⁷⁶⁰ Na stránkách těchto periodik se čtenáři měli možnost seznámit především s vybranými pasážemi z projevů Fidela Castra a Nikity Chruščova a jejich podáním „ostudných“ dějin americké agrese na latinskoamerické scéně a na Kubě zvláště.⁷⁶¹ Na závěr nechyběly vize nové, lepší, šťastné budoucnosti karibského ostrova. V lednu 1962 zavítal na Kubu šéfredaktor *Nové Mysli* Čestmír Císař, jenž po návratu publikoval text překypující takovými výjevy. „Kubánské citróny, pomeranče, ananasy jsou darem přírody, například na kávu se sem chodí do lesa jako u nás na maliny. Divoce rostou i banány, mandarinky, kakao, v duchu si představuješ, jaké bohatství šlechtěného jižního ovoce bude Kuba mít, až sem vstoupí moderní «mičurinská» věda a začne vytvářet nové druhy a odrůdy. Příklad Kuby nasvědčuje, že nastal čas definitivního odchodu kapitalismu ze scény dějin také na americkém kontinentě. Kuba podstatně přispěje k rozhodnutí soutěže mezi socialismem a kapitalismem ve prospěch socialismu.“⁷⁶²

⁷⁵⁸ Viz. např. HORÁK, Robert. „Cuba sí - Yanquis no!“ *Osvětová práce*, 1961 (roč. XV), č. 6, s. 96–97. HAMERNÍK, Emil. „Kuba, svobodná země Ameriky“. *Odborář*, 1961, č. 17, s. 947–951. SOUČEK, Antonín. „Obrázky z revoluční Kuby“. *Odborář*, 1961, č. 18, s. 1002–1005, 1063. FUČÍKOVÁ, Gusta. „Kuba sí, yankee no!“ *Práce*, 10. 9. 1961, s. 3.

⁷⁵⁹ *Otázky míru a socialismu*, 1961 (roč. IV), č. 2, 5, 10, 11

⁷⁶⁰ Viz. např. články VOKROUHLICKÝ, Zbyněk. „Vítězný postup kubánské revoluce“, *Nová Mysl*, 1961, č. 6, s. 754–762, 1962, Tentýž., „Cesta kubánské revoluce“, tamtéž, 1962, č. 7, s. 882 a n.

⁷⁶¹ LANDOVSKÝ, Vladimír. „Kubánská revolúcia víťazí“. *Život strany*, 1961, č. 9, s. 565–569

⁷⁶² CÍSAŘ, Čestmír. „Kuba, svobodné území Ameriky“. *Nová Mysl*, 1962, č. 4, s. 468 a n. Zcela jinak než text pro *Novou Mysl* vyznívá Císařova zpráva z pobytu určená politbyru ÚV KSČ, v níž autor nejenže neopakuje propagandistická klíše, situaci na Kubě vidí značně kriticky. „Pracovní aktivita a disciplína je nevalná. Lidé žijí živelným revolučním nadšením, a to jim zatím pomáhá přenést se přes různé obtíže. Natrvalo však je současný stav neúnosný (...) U některých vrstev se počíná objevovat «revoluční únava». Střední buržoazie a úřednictvo ostřeji pocítují nedostatek spotřebního zboží a také bývalá dělnická aristokracie a obsluhující personál (služby jsou tu ohromně rozvinuté) pocítuje pokles své životné úrovně. Venkov není touto «únavou» zasažen jako města, neboť prožívá stále ještě velký vzestup po pozemkové reformě. Pomoci socialistických zemí si váží... dokonce mají někteří nesprávnou představu, že my jsme tak bohatí, že všechno můžeme. Vede to k názoru – co nemáme, socialistické země pošlou. Orientace na vlastní budovatelské úsilí je zatím nepřilíš

Méně radikální a čtenářsky „stravitelnější“ texty týkající se Kuby lze nalézt na stránkách takových periodik, jakými byl např. *Lidé a země*,⁷⁶³ *Literární noviny*, *Kultura* nebo *Československý sport*. Ten získal atraktivní přispěvatele v osobě Emila a Dany Zátokových. Redakce otiskovala jejich dopisy z Kuby, kde manželé pobývali v rámci oficiální čs. pomoci jako trenéři, od října do prosince 1961.⁷⁶⁴ Zátokovi popisovali kubánské sportovní tradice, stadiony a zařízení. Svá vyprávění příležitostně prokládali historkami z osobních setkání s „Nejvyšším vůdcem“. V porovnání s mnoha jinými, státní ideologii více než poplatnými příspěvky lidí, kteří na Kubě také působili jako oficiální delegáti nebo experti, působí „seriál“ manželů Zátokových svěžím dojmem. V *Československém sportu* publikovali své dojmy z Kuby na přelomu let 1961 a 1962 také trenéři gymnastiky J. Šterc a S. Makovská, trenér kopané J. Starosta nebo šachista L. Pachman.⁷⁶⁵ *Literární noviny* našly kvalitního přispěvatele v Norbertu Frýdovi, autorovi s bohatými zkušenostmi z Latinské Ameriky (v letech 1947–1951 působil jako kulturní atašé na čs. ZÚ v Mexiku; jeho poutavé cestopisy a reportáže z Mexika a Guatemaly vyšly v Československu v 50. letech).⁷⁶⁶ Podobně cenné svědectví nabídl i časopis *Kultura*, kde svůj kubánský cestopis na pokračování publikoval romanista, básník a překladatel Lumír Čivrný.⁷⁶⁷ Čivrný navštívil Kubu v únoru 1961 jako reprezentant Svazu spisovatelů. Z Prahy znal kubánského komunistického básníka Nicoláse Guilléna, který v 50. letech žil v Evropě v exilu a jehož tvorbu Čivrný překládal. V Havaně Guillén Čivrnému zprostředkoval řadu literárních a uměleckých kontaktů. Čivrného poznámky vydal v knižní podobě v roce 1961 také Československý spisovatel.⁷⁶⁸ Okouzlení revoluční Kubou pak Čivrný krátce před svou smrtí problematizoval ve autobiografii *Co se vejde do života*.⁷⁶⁹

znatelná.“ Viz. „Některé poznatky a závěry s. Č. Císaře z cesty na Kubu“, NA, f. ÚV KSČ 1261/0/11 1954–1962, sv. 340, aj. 431, s. 4, 6

⁷⁶³ Viz. např. KOŽEŠNÍK, Jaroslav. „Moje cesta na Kubu“, *Lidé a země*, 1961, č. 6, s. 241 a n.

⁷⁶⁴ „Zátokovi píší z Kuby“, *Československý sport*, 1961, č. 215, 224, 226, 228, 231, 233, 241, 244, 253, 255, 260.

⁷⁶⁵ *Československý sport* 1961, č. 216, 219, 236, 252 a *Československý sport* 1962, č. 44, 60.

⁷⁶⁶ FRÝD, N. „Kuba – ano!“ *Literární noviny*, 1961, č. 3. „El Caballón“, tamtéž, č. 5.

⁷⁶⁷ ČIVRNÝ, Lumír. „Ostrov mladé svobody“, *Kultura*, 1961, č. 13–24.

⁷⁶⁸ ČIVRNÝ, Lumír. *Ostrov mladé svobody*. Praha: Československý spisovatel, 1961.

⁷⁶⁹ ČIVRNÝ, Lumír. *Co se vejde do života*. Praha: Hynek, 2000.

Paralelně s tím, jak rostl její politický význam a jak Kuba zaujala své místo v „socialistickém táboře“, byly zvýšeny i nároky na politickou „vhodnost“ článků a knih, které o Kubě vycházely. V polovině r. 1962 označilo ideologické oddělení ÚV KSČ redakční činnost některých periodik ve vztahu ke Kubě za nevyhovující. *„Autoři ne vždy věnují ve svých reportážích a člancích o Kubě pozornost hlavním a podstatným otázkám. Zejména se ne vždy dostatečně vidí revoluční změny, které se odehrávají, a věnuje se pozornost jakési exotičnosti, podceňují se revoluční vymoženosti.“*⁷⁷⁰ Za „zvláště pochybný“ byl označen text Jiřího Weisse uveřejněný v časopise *Plamen* v květnu 1962.⁷⁷¹ *„V některých statích je přímo urážlivý vůči kubánské revoluci.“* Weissovu reportáž *Náš člověk v Havaně aneb Kuba bez reklamy* lze přitom označit za jedno z neobjektivnějších svědectví o Kubě, která se ve sledovaném období na stránkách čs. tisku objevila. Autor se totiž nevyhýbá takovým politicky citlivým tématům jako přetrvávající prostituce, rasismus, machismus a podobně. *„Po jednom z tříhodinových rozhovorů s mladými filmovými pracovníky z Havany zeptal jsem se, zda by i mně bylo dovoleno položit několik velmi soukromých otázek. První zněla: kolik z přítomných mladých lidí mělo nějakou erotickou zkušenost? Ze čtrnácti dva neměli. Další otázka: kolik z mých mladých přátel má děvče? Měli je všichni. Další otázka: Který z nich se miloval se svým děvčetem nebo s někým, koho má rád? Odpověď: Ani jeden. Všichni získali své erotické zkušenosti u prostitutek (...). Kubánci nejsou rasisté, ale jen málokdy, vlastně jen jednou jsem viděl bělocha s černoškou spolu na ulici. Jakoby v tichém ujednání jsou spárováni bílý s bílou, černý s černou a mulat s mulatkou. Dědictví minulosti neodstraníš za rok, ani za pět let (...) Ptám se na to Lázara, našeho šoféra. Chodí s mulatkou, kreslí ve vzduchu plné tvary a vzdychá při vzpomínce. Ale samozřejmě se ožení s běloškou. Proč? Mulatky prý jsou špatnými manžel-*

⁷⁷⁰ NA, f. 1261/2/2 KSČ-ÚV-05/3, sv. 21, aj. 139, s. 4

⁷⁷¹ Jiří Weiss, narozen 1913, čs. režisér a scénárista. Autor filmů *Vlčí jáma* (1957) nebo *Romeo, Julie a tma* (1959). Oba tyto filmy byly s velkým úspěchem uvedeny na Kubě už v roce 1960 a 1961 (viz. např. *Bohemia*, 1961, č. 2 a 1962, č. 2). Po srpnové okupaci Weiss emigroval do USA.

*kami. S mulatkami se člověk nežení.“*⁷⁷² Vedle toho se ve Weissově textu objevují špatně skrývané pochybnosti o účelnosti sovětské hospodářské pomoci, o schopnosti Kubánců šetřit, chovat se disciplinovaně apod.

Zvláštní kapitolu představuje čs. propaganda během karibské krize. Jak naznačili někteří autoři,⁷⁷³ je možné, že náhlý vzestup článků s kubánskou tematikou v hlavních státních denících v létě 1962 představoval propagandistickou přípravu čs. tisku na eventuální krizi na Kubě. Tato teze by napovídala, že čs. vedení bylo o rozmístění sovětských vojenských zařízení na Kubě informováno. Na základě vlastního empirického archivního výzkumu se však domnívám spíše opak. Faktem zůstává, že propagandisticky znamenala říjnová krize značnou diskreditaci, neboť čs. tisk existenci jaderných zbraní na Kubě po celou dobu popíral. Zdůrazňoval zejména „agresivní“, „zločinný“, „zlořádný“ charakter americké zahraniční politiky a situaci v Karibském moři přirovnával k Mnichovu a amerického prezidenta k Hitlerovi, což u čs. příjemců rezonovalo. Naplňoval tím rozhodnutí politbyra, které ve věci propagandy vydalo usnesení už 23. 10. 1962: *„Na stránkách tisku přinášet články a komentáře, ve kterých bude zdůrazněn agresivní a provokativní charakter prohlášení presidenta Kennedyho. Na druhé straně ukázat klidnou, i když velmi důraznou odpověď vlády SSSR. Citovat odsuzující hlasy k prohlášení presidenta Kennedyho.“*⁷⁷⁴

⁷⁷²WEISS, Jirí. „Náš člověk v Havaně aneb Kuba bez reklamy“. *Plamen*, 1962, č. 7 (květen), s. 64–77.

⁷⁷³ŠPAŇÁR, M. *Karibská krize a její čs. reflexe*. Magisterská práce. FSV UK, 1996, s. 57–81

⁷⁷⁴Usnesení politbyra ze dne 23. října 1962. NA, f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962, sv. 367, aj. 461, bod 15

13. Závěr

Kubánská revoluce a vzestup levicových tendencí nejen na Kubě, ale v celé Latinské Americe vytvořily pro Československo příznivé podmínky pro politické, hospodářské i kulturní pronikání v této části světa. ČSR mohla navázat nové nebo obnovit staré kontakty, které na latinskoamerickém kontinentě vytvořila v době první republiky – s Kubou navázala diplomatické vztahy už v r. 1924, a třebaže za Batisty nebyly aktivní, oficiálně nikdy nedošlo k jejich přerušení. Tradice obchodních kontaktů sahala dokonce do 19. století, kdy české země začaly do karibské oblasti „vyvážet“ odborníky na cukrovarnictví i samotná cukrovarnická zařízení.⁷⁷⁵ Obchodní výměna mezi Kubou a ČSR existovala i v 50. letech. Tím se ČSR zásadně lišila od většiny zemí sovětského bloku, které na Kubě ani jinde v Latinské Americe neměly diplomatická zastoupení a se zeměmi kontinentu neudržovaly významnější obchodní kontakty, a to ji také předurčovalo k roli důležitého prostředníka sovětského vlivu v oblasti, podobně jako jím byla např. již v Africe.

Motivace Prahy k navázání užších kontaktů s Havanou spočívala zejména v ekonomické oblasti. Kuba zdánlivě skýtala dvojí výhodu: představovala zajímavé (dolarové) odbytiště pro čs. zboží a byla potenciálním dodavatelem některých surovin, zejména rud barevných kovů, které ČSR potřebovala pro chod svého průmyslu a jež jinak musela dovážet za valuty ze západních trhů.

Na druhé straně byla čs. aktivita na Kubě jasně určována zájmy a cíly, které v oblasti sledoval Sovětský svaz. S revoluční Kubou navázala ČSR kontakty primárně jako „prodloužená ruka“ Sovětského svazu, prostor pro vlastní iniciativu byl minimální. O něco lepší byla situace v obchodních otázkách, kde se Praze příležitostně podařilo prosadit i své vlastní zájmy.

Jako sovětský agent působila ČSR na Kubě přinejmenším od poloviny r. 1959. Předtím již několikrát iniciovala jednání o normalizaci diplo-

⁷⁷⁵ SCHEJBAL, Jan. „Los especialistas azucareros en Cuba y España alrededor del 1900“. In *Ibero-Americana Pragensia*, 1980, č. XIV, s. 155–167.

matických styků. V letních měsících vyslala na Kubu několik obchodních delegátů, přičemž mezi nabízeným čs. zbožím nechyběl „speciální“ materiál, tedy zbraně. V létě 1959 byla pravděpodobně zahájena také spolupráce zpravodajských agentur ČTK a PRELA. Zatímco stanovisko kubánského vedení k normalizaci diplomatických styků se sovětským satelitem bylo v této době ještě rezervované, zájem o rozšíření obchodu, zejména o dovoz čs. investičních celků, byl evidentní. Na podzim 1959 se Castro osobně zajímal o možnost vybudovat na Kubě čs. továrny na výrobu antisolárního skla, traktorů, ale také zbraní a munice. V atmosféře rostoucího napětí mezi Havanou a Washingtonem a ve snaze hledat jistou protiváhu amerického vlivu v posílení politických a hospodářských vztahů s Východem pak v prosinci 1959 vyjádřilo Castrovo vedení souhlas s normalizací diplomatických vztahů s ČSR na úrovni velvyslanectví. V následujících měsících rychle narůstala vzájemná obchodní výměna. Dodávky čs. zbraní na Kubu se do konce roku 1959 uskutečňovaly pouze přes třetí zemi.

Další vývoj vztahů Kuby a ČSR byl především důsledkem pokračující snahy Washingtonu všestranně Kubu izolovat. V důsledku této politiky hledala Havana stále pevnější oporu ve státech, s nimiž ji spojovala protiamerická linie, primárně v SSSR. Moskva na potřebu Havany pružně zareagovala a ke své infiltraci ve vojenské a hospodářské oblasti využila zejména Československo, které si během roku 1959 na ostrově vytvořilo dobrý základ pro další pronikání. Od prvních měsíců r. 1960 až do dubna 1961 pak Československo působilo jako prostředník sovětských vývozů zbraní na Kubu (zároveň Kubě dodávalo velké množství vlastních zbraní). Jako efektivní nástroj sovětského vlivu se osvědčilo také v diplomatických a politických otázkách.

Praha si od role sovětského agenta na Kubě slibovala zejména ekonomické výhody. Na počátku roku 1960 Kuba působila jako hospodářsky vyspělá země a čs. strana měla tendenci schopnosti kubánské ekonomiky dosti přeceňovat. Neznalost skutečného stavu věcí se projevila i v politické oblasti. Toto „euforické“ období, trvající od počátku roku 1960 zhruba do poloviny roku 1961, se vyznačovalo především poskytováním štědrých

úvěrů a široké hospodářské a vojenské pomoci, díky které (spolu s pomocí SSSR a Číny) byla Kuba schopna čelit následkům amerického hospodářského embarga. Praha se však na Kubě angažovala i v mnoha dalších směrech. Podílela se například na organizaci kubánských bezpečnostních služeb, poskytovala odborné *know-how* ve vnitropolitických otázkách („očistování“ státního aparátu od politicky závadných osob, oslabení vlivu církve), na Kubu vysílala odborníky nejrůznějších technických a průmyslových oborů, učitele, lékaře apod. Tím vším významně participovala na konsolidaci kubánského režimu a na jeho sblížení se sovětským blokem. Do konce roku 1960 Havana přejala sovětský systém bezpečnostních služeb, v oblasti ekonomiky výrazně podpořila cestu centrálního plánování, státní aparát byl „očistěn“ od antikomunistů apod. V zahraničněpolitické oblasti se čím dál zřetelněji odvolávala na sovětskou jadernou garanci, která v této době již naprosto ovládla její vztahy s Washingtonem. Invaze anticastrovských sil na Playa Girón v dubnu 1961, při jejíž likvidaci byly hromadně použity také čs. zbraně, pak umožnila Castrově vedení odhalit před Kubánci i před světem svůj záměr orientovat Kubu na Východ a přetvořit ji v socialistický stát. Třebaže její otěže nadále třímal v rukou nevypočitatelný *caudillo*, vývoj kubánské revoluce byl od tohoto okamžiku pevně spjatý se sovětským blokem a „rozkvět“ Kuby se stal otázkou prestiže všech východoevropských režimů. Jako podporovatel marxismu-leninismu na Západní polokouli Kuba zdaleka převyšovala význam jakéhokoli jiného „pokrokovému“ režimu ve třetím světě. To se mj. odráželo jak ve všestranné vstřícnosti Novotného vedení, které považovalo sovětské velmocenské zájmy za vlastní, vůči Kubě, tak v pozornosti, kterou karibské zemi věnovala domácí československá propaganda.

Konec „euforického“ období vztahů Kuby a ČSSR, který nastal v souvislosti s říjnovými událostmi v roce 1962, předznamenávala již na počátku roku 1962 rostoucí nespokojenost Prahy s neschopností a v některých případech i neochotou Kuby splácet poskytnuté úvěry, dodávat nasmlouvané zboží apod. Přinejmenším v hospodářské oblasti pak byl přístup Prahy čím dál rezervovanější. Třebaže setrvala ve službách so-

větské velmocenské strategie a s Kubou nadále udržovala široké (a nepříliš výhodné) hospodářské styky, nehodlala se už pouštět do riskantních investičních podniků, kterým byl například značně megalomanský projekt *AUTOMOTRIZ – Santiago de Cuba*, v jehož rámci měla ČSSR vybudovat na Kubě několik továren na traktory, automobily a motocykly a na jehož realizaci měla být nasazena asi tisícovka čs. pracovníků. V roce 1962 čelila ČSSR vážným hospodářským problémům, došlo k rozpadu třetí pětiletky, následovala ekonomická krize. Kritika poskytování vydatné hospodářské pomoci rozvojovým státům „socialistické orientace“, mezi nimi i Kubě, zaznívala stále hlasitěji jak z řad odborníků, kteří upozorňovali na nevýhodnost nebo nelogičnost obchodních vztahů s některými zeměmi (v případě Kuby prosazovali získání více výhod např. v oblasti těžby a zpracování niklu, který čs. ekonomika potřebovala), tak veřejnosti. Nespokojenost se zahraničněobchodní politikou státu pregnantně vyjadřovalo i nepřístojné provolávání „*Živíme Kubu, sušíme hubu*“, které podle výpovědí pamětníků a soukromého sdělení bývalého čs. velvyslance na Kubě Vladimíra Pavlíčka občas zaznívalo v prvomájových průvodech.⁷⁷⁶ V druhé polovině 60. let potom hrála komerční hlediska v čs. politice ke Kubě čím dál větší roli.

Ochlazení československo-kubánských vztahů na politické rovině, které primárně pramenilo z naprosto rozdílných postojů Havany a Moskvy ke způsobu řešení raketové krize a z hněvu Castra, který dlouho nemohl sovětským satelitům odpustit, že v říjnu 1962 Moskvě „poslušně zatleskaly“ Moskvě, bylo viditelné také v omezení oboustranných návštěv politických představitelů. Cesty Antonína Novotného na Kubu a Fidela Castra do ČSSR, domlouvané již několik let, byly odloženy na neurčito.

Další zhoršení vztahů, které bylo mj. odrazem Castrova nesouhlasu s pozvolna se ohlašujícím uvolňováním politických a společenských poměrů v ČSSR, nastalo na začátku druhé poloviny 60. let. Už od šk. roku 1966/67 byli z Československa odvoláváni kubánští studenti, aby od čs.

⁷⁷⁶ Jedná se o tzv. *hearsay evidence*. Větu Pavlíčkovi údajně citoval B. Laštovička v rozhovoru o čs. hospodářské pomoci Kubě a postoji čs. obyvatel, kteří na průvodech takto vyjadřovali svůj nesouhlas s ní. Autorem rozhovoru s Vladimírem Pavlíčkem je historik Karel Sieber.

obyvatel nepřejímali „škodlivé maloburžoazní návyky.“⁷⁷⁷ Ochlazení ve vztahu k ČSSR pociťovali osobně také čs. diplomaté v Havaně: „*Naše aktivita nás mírně řečeno staví do studeného prostředí a do situace, kdy se osobní styk s námi pomalu stává kompromitující. Není jistě náhodné, že více jak půl roku se ve zdejších kinech neobjevují naše filmy. Doby, kdy nám [kubánský] tisk, rozhlas a televize braly [propagační] materiály z ruky, jsou pryč,*“⁷⁷⁸ referovali na konci r. 1967 do ústředí. Napjaté vztahy dále umocnila série kritických článků o Kubě uveřejněných v čs. tisku, které ostře kritizovaly fidelismus a myšlenky Régise Debraye.⁷⁷⁹ V počátcích r. 1968 bylo Československo na Kubě hojně „přetřásáno“ v souvislosti s tzv. mikrofrakcí (členové mikrofrakce byli mj. obviněni ze styků s čs. občany). Castro demonstrativně negratuloval Alexandru Dubčekovi po jeho zvolení prvním tajemníkem ÚV KSČ a podobně. Stav československo-kubánských vztahů v první polovině roku 1968 „diplomatically“ charakterizoval ZÚ Havana: „*Naše [styky] jsou dány na jedné straně skutečností, že jsme jedním z významných kubánských obchodních partnerů, přičemž skladba našich vývozu je pro kubánskou stranu zvláště zajímavá, na druhé straně skutečností, že názory kubánského vedení na základní otázky (...) jsou ve velmi markantním rozporu s naší současnou skutečností i politikou a postojem KSČ. Kubánské vedení zřejmě také velmi těžce snáší skutečnost, že naše veřejnost je objektivně informována o událostech na Kubě i o kubánských názorech a postoji Kuby v mezinárodních otázkách.*“⁷⁸⁰

Proslov, kterým Castro 23. srpna 1968 ostře odsoudil československou „kolaboraci“ se Západem a schválil okupaci Československa armáda-

⁷⁷⁷ „Informace o studentech z Kuby“ z 23. 10. 1967, NA, f. ÚV KSČ, mez. odd. (nezprac.část) KUBA 1967–1969, obal Kuba, zprávy MŠK o studentech. NA, f. DZS (nezprac.), KUBA, kartotéční lístky

⁷⁷⁸ „Situace v kubánských propagačních prostředcích a náš další postup v informační činnosti“ ze dne 13. 12. 1967, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, s. 11

⁷⁷⁹ Rozruch způsobil mj. článek J. Dienstbiera „První, druhá, kolikátá cesta“ otištěný v časopise *Reportér* 2. 6. 1967 (1967, č. 10). V říjnu a listopadu 1967 vyšlo několik „protikubánských“ článků také v *Rudém právu* a v *Práci*. Články byly doslovně otištěny v bulletinu Komise pro revoluční orientaci (COR) ÚV KSK a vedoucí kubánští činitelé neskrývali svou nelibost.

⁷⁸⁰ „Souhrnná informativní zpráva“ ze dne 19. 3. 1968, AMZV, f. Zprávy ZÚ Havana, 1966–1975, čj. 060/68-ha, s. 4

mi států Varšavské smlouvy,⁷⁸¹ značil především ukončení Castrova „partyzánského“ vzdoru a jeho ochotu vrátit se do sovětského tábora. Kuba, jež v létě 1968 stála na samém pokraji hospodářského kolapsu a zoufale potřebovala pomoc Moskvy, se znovu zařadila na sovětskou oběžnou dráhu. Castro zmírnil svůj domácí i zahraniční radikalismus, což bylo v sovětském bloku a zejména v Moskvě přijato s úlevou. Tím se otevřela také nová etapa vztahů Kuby a Československa. Při své návštěvě Československa v r. 1972 už „zkrotlý“ kubánský ministerský předseda veřejně vyzdvihl příspěvní Československa při obraně kubánské revoluce a zmírnil tím svá silná slova ze srpna 1968. U příležitosti převzetí čestného doktorátu práv na Univerzitě Karlově v roce 1972 zapsal do pamětní knihy Karolina: *„Byla to pro mne nesmírná pocta, krásný a dojmající akt (...) Obyčejně nedůvěřuji tradičním věcem a excesívním formám, tuhým ceremoniím, ale dnes jsem se poučil, že zvyklosti, formy a světské ceremonie se mohou spojit s nejsolidnější a nejhlubší revoluční motivací. Díky!“*⁷⁸²

⁷⁸¹ *Comparecencia del Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario y Primer Secretario del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, para analizar los acontecimientos de Checoslovaquia. Viernes 23 de agosto de 1968, Año del Guerrillero Heróico.* Habana: Instituto del Libro, 1969

⁷⁸² POLIŠENSKÝ, Josef et al. (ed.) *Alma Mater Carolina Pragensis. Výbor svědeckv cizích návštěvníků.* Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 200–201.

14. Prameny a literatura

Archivní dokumenty

Národní archiv (NA)

- f. Komunistická strana Československa - Ústřední výbor. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného - II. část (1261/0/44 KSČ-ÚV-AN II)
- f. Komunistická strana Československa - Ústřední výbor. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962 (1261/0/11 KSČ-ÚV-PB 1954–1962)
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966 (1261/0/4 KSČ-ÚV-P 1962–1966)
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (1261/0/5 KSČ-ÚV-P 1966–1971)
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor. Mezinárodní oddělení 1945–1962 (1261/2/4 KSČ-ÚV-100/3)
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962 (1261/0/14 KSČ-ÚV-02/4)
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor. Ideologické oddělení ÚV KSČ 1951–1961 (1261/2/2 KSČ-ÚV-05/3)
- f. 316: Ústřední geologický úřad (ÚGÚ) 1958–1969
- f. 05/11 KSČ-ÚV (Branně-bezpečnostní oddělení ÚV KSČ), sv. 92, aj. 33 (MV-akce „MANUEL“)
- f. 315/2: Úřad předsednictva vlády-Tajná spisovna (ÚPV-T)
- f. Ministerstvo školství a kultury (MŠK ČSR) – složky „Zahraniční stipendisté v ČSR 1960–1963“ a „Zahraniční stipendisté v ČSR 1959–1964 Kuba“ (inv. č. 26, nezprac.)
- f. Dům zahraničních služeb (DZS) MŠ ČSR, KUBA, kartotéka, kartotéční lístky (nezprac.)

f. Dům zahraničních služeb (DZS) MŠ ČSR, Praha, 1960–1977, k. 1259 (nezprac.)

f. Dům zahraničních služeb (DZS) MŠ ČSR, Praha, 1970–1987, k. 1261 (nezprac.)

f. MUDr. František Kriegel – pozůstalost

f. MZO 1945–1968 (nezprac.), SM – tajná registratura čj. 014.977/62, ka 1931/2, SM – kolegia ministra (výběr) 1960–1964

f. MZO-KUBA (nezprac.), ka 1 a 11

Archiv Ministerstva průmyslu a obchodu (AMPO)

f. MZO, „Právní, mez. smlouvy, Kuba“ karton 1 a 2, nesetříděný materiál

f. MZO, VI. Republika Kuba, „Právní, smlouvy 1960–1971“, nesetříděný materiál

f. MZO, KUBA, k. 31/347, nesetříděný materiál

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

f. Porady kolegia 1954, 1956, 1959–1969

f. Teritoriální odbor – tajné (TO-T): Kuba 1955–1959, Kuba 1960–1964, Kuba 1965–1969

f. Teritoriální odbor – obyčejné (TO-O): Kuba 1960–1964

f. Zprávy ZÚ. Havana, 1945–1947 a 1960–1965

f. Dokumentace Teritoriální odbor Kuba: 1961–1981

f. Diplomatický protokol - tajné 1955–1964

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

f. I. správa SNB (Hlavní správa rozvědky). Objektové svazky:

KUBA Jižní Amerika, samostatný obj. svazek (r. č. 11226)

Bezpečnost ZÚ Kuba La Habana (r. č. 11331)

Techničtí experti na Kubě (r. č. 11416)

Kubánská problematika v Bolívii (r. č. 11480)

Svazky operativní korespondence:

r. č. 80582, 80589, 80629, 80647, 80692, 80721, 80723 a 80799

Vydané dokumenty

8. sjezd Lidové socialistické strany Kuby [Materiály a diskusní příspěvky, předmluva Blas Roca]. Praha: SNPL, 1961.

Comparecencia del Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Ministro del Gobierno Revolucionario y Primer Secretario del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, para analizar los acontecimientos de Checoslovaquia. Viernes 23 de agosto de 1968, Año del Guerrillero Heróico. Habana: Instituto del Libro, 1969.

Facts on Czechoslovak Foreign Trade. Praha: Rapid, 1963, 1964.

KAPLAN, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty.* Praha: ÚSD, 1993.

Revoluční Kuba. Bibliografický leták č. 1. Výběrový seznam knižních novinek a časopiseckých článků z fondů Universitní knihovny z let 1959–31. října 1962 [kolektiv věcné katalogizace Universitní knihovny]. Praha: Státní knihovna ČSSR, 1962.

The Declaration of Havana. The 26th of July Movement in the United States, 1960.

Tisk

Bohemia, 1959, 1960–1963, 1968–1969

Cizí jazyky ve škole, 1961/62 (roč. V), č. 2

Co vás zajímá, 1959, č. 11–12

Československý sport, 1961, říjen – prosinec; 1962, březen

Československý svět, 1961, 5. 10.

Československý šach, 1962, č. 7

Československý voják, 1958 (roč. VII), č. 2 a 5

Fakta a argumenty, 1959, roč. 4, č. 6

Hlas Revoluce, 1958 (roč. XII), č. 2

Jihočeská pravda, 1961, leden – březen

Květy, 1960, č. 48; 1961, č. 15, 19

Kultura, 1961 (roč. V), č. 13–24; 1962 (roč. VI), č. 20–23

Lidé a země, 1961, č. 6

Lidová demokracie, 1961, 13. 12.

Literární noviny, 1959 (roč. VIII), č. 9; 1960 (roč. IX), č. 29; 1961 (roč. X), č. 3, 5, 38–44

Mezinárodní politika, 1958 (roč. II), č. 5; 1959 (roč. III), č. 2, 7, 9; 1961 (roč. V), č. 6

Mladá fronta, 1960, květen – srpen

Mladý svět, 1960, č. 43, 47; 1961, č. 17, 18, 20–23, 25

Mundo estudiantil, 1959, č. 1 a 2

Nová doba, 1958, č. 40

Nová mysl, 1961, č. 6; 1962, č. 4, 7

Obrana lidu, 1960, 24. 7.

Odborář, 1961, č. 17, 18, 19

Osvětová práce, 1961 (roč. XV), č. 6

Otázky míru a socialismu, 1959 (roč. II), č. 8; 1960 (roč. III), č. 6; 1961 (roč. IV), č. 2, 5, 10, 11

Plamen, 1961, č. 11; 1962, č. 7

Práce, 1961, č. 218; 1962, č. 165, 167, 170, 172, 178, 182, 252

Práce mladých, 1960, č. 13–18

Pravda, 1961, červen – srpen

Průboj, 1962, 22. 4.

Rovnost, 1960, 21. 8.

Rudé Právo, 1958–1962

Svět v obrazech, 1959 (roč. XV), č. 34; 1961 (roč. XVII), č. 21, 46; 1962 (roč. XVIII), č. 34

Svobodné Slovo, 1959, 1960, 1961, 1962

Večerní Praha, 1960, červenec – srpen; 1961, duben – květen; 1962, únor

Vysoká škola, 1962/63 (roč. XI), č. 4

Tvorba, 1958, č. 14; 1959, č. 2; 1960, č. 32–35; 1961, č. 3, 10, 25; 1962, č. 6, 44

Zemědělské noviny, 1958, 1962 červen – červenec

Život strany, 1961, č. 9

Paměti a vzpomínky

CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. Praha: ETC Publishing, 1998.

ČIVRNÝ, Lumír. *Co se vejde do života*. Praha: Hynek, 2000.

HÁJEK, Jiří. *Paměti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997.

KOMÁREK, Valtr. *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. století*. Praha: Academia, 2004.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Historik v měnícím se světě*. Praha: UK, 2001.

HORSKÝ, Otto. *Osm roků na Kubě*. Ostrava: Repronis, 2008.

ŠEJNA, Jan. *We Will Bury You*. London: Sidgwick and Jackson, 1982.

Publikace vydané v Československu do r. 1990

BOŠ, J. A. – NOVÁK, Jan. *Pěvecké sdružení pražských učitelů v Americe*. Praha [nákladem PSPU], 1929.

BOUŠKA, Vladimír. *Kuba začíná v Santiagu*. Praha: Panorama, 1979.

BRANCOVSKÝ, Miroslav. *Kubánská revoluce na pochodu*. Praha: Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1964.

CASTRO, Fidel. *Projevy*. Praha: SNPL, 1962.

Československo a Latinská Amerika po druhé světové válce. Sborník materiálových studií. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1977.

ČIVRNÝ, Lumír. *Ostrov mladé svobody*. Praha: Československý spisovatel, 1961.

HOLLER, Josef. *S Fidelem Castrem napříč Kubou*. Praha: Mladá fronta, 1961.

ROCA, Blas. *Základy socialismu na Kubě*. Praha: SNPL, 1961

MÁS MARTÍN, Luis. *Povstalci ze Sierry Maestry*. Praha: Mladá fronta, 1960

SARTRE, Jean Paul. *Uragán nad cukrem*. Praha: SNKLU, 1961.

Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Obchodně ekonomické sborníky. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1984.

KOŠŤÁK, Vítězslav, a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980.

NEUMANN, Stanislav. *Neexotická Kuba*. Praha: SNPL, 1961.

HOFFMEISTER, Adolf. *Mrakodrapy v pralese*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

KUBRYCHT, Jaroslav. *Kubánská republika*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975.

DOKULIL, Miloš. *KUBA*. Praha: NPL, edice Zeměmi světa, 1965.

LANDOVSKÝ, Vladimír. *Kuba*. Praha: SNPL, 1960.

- HOCHMAN, Jiří. *Patria ó muerte. Reportáže z Kuby*. Praha: SNPL, 1961.
- DRDA, Jan. *Bitva o výchovu*. Praha: SPN, 1962.
- KUBÍČEK, Ivan. *Loviti žraloky dovoleno. Sedmnáct reportáží z Kuby*. Praha: NPL, 1964.
- VOLAŘÍK, Josef. *Taková je Kuba*. Praha: Naše vojsko, 1961.
- VOLAŘÍK, Josef. *Kuba včera a dnes*. Praha: Mladá fronta, 1961.
- KUBÍN, Miroslav – ŠROM, Josef. *Revoluce na Kubě*. Praha: Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1960.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Stručné dějiny Kuby*. Praha: NPL, 1964.
- POLIŠENSKÝ, Josef et al. (ed.) *Alma Mater Carolina Pragensis. Výbor svědectví cizích návštěvníků*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

Literatura

- BÁRTA, Milan. „Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968“. In *SECURITAS IMPERII 10. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“*. Praha: ÚDV, 2003.
- BETHEL, Leslie (ed.). *The Cambridge History of Latin America. Vol. VII – Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press, 1990.
- BOUČEK, Jaroslav. *Reportérem na třech kontinentech*. Praha: Epocha, 2008.
- BRENNER, Philip. „Cuba and the Missile Crisis“. *Journal of Latin American Studies*, 1990, vol. 22, č. 1, s. 115–142.
- BROM, Bohumír. *Dokumenty z českých archivů k historii mezinárodních hospodářských vztahů v období studené války. Studie o pramenech*. Praha: Karolinum, 2002.

CLISSOLD, Stephen (ed.). *Soviet Relations with Latin America 1918–1968. A Documentary Survey*. London/New York/Toronto: Oxford University Press, 1970.

DEMBICZ, Andrzej (ed.). *Cuba 2009. Reflexiones en torno a los 50 años de la revolución de Castro*. Warszawa: CESLA, 2009.

DESFOSES, Helen – LEVESQUE, Jacques. *Socialism in the Third World*. New York/Washington/London: Praeger Publishers, 1975.

DOMÍNGUEZ, Jorge I. „US-Latin American Relations During the Cold War and Its Aftermath“. In BULMER-THOMAS, Victor – DUNKERLEY, James (ed.). *The United States and Latin America: The New Agenda*. London: Institute of Latin American Studies, 1999, s. 33–50.

DUNCAN, W. Raymond. „Soviet Interests in Latin America: New Opportunities and Old Constraints“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1984, vol. 26, č. 2, s. 163–189.

EVANSON, Robert K. „Soviet Political Uses of Trade with Latin America“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1985, vol. 27, č. 2, s. 99–126.

FEINSILVER, Julie M. „Cuba as a «World Medical Power»: The Politics of Symbolism“. *Latin American Research Review*, 1989, vol. 24, č. 2, s. 1–34.

FURSENKO, Aleksandr – NAFTALI, Timothy. *One Hell of a Gamble. Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958–1964*. New York/London: W. W. Norton & Co., 1998.

GADDIS, John Lewis. *We Now Know. Rethinking Cold War History*. Oxford/New York: Oxford University Press, 1998.

GALLARDO, Emilio J. *El martillo y el espejo. Directrices de la política cultural cubana (1959–1976)*. Madrid: CSIC, 2009.

- GLEIJESES, Piero. *Conflicting Missions. Havana, Washington, and Africa 1959–1976*. Chapel Hill/London: The University of North Carolina Press, 2002.
- GLEIJESES, Piero. *La Esperanza Destrozada. La revolución guatemalteca y los Estados Unidos 1944–1954*. Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 2004.
- HAVEL, Václav. „Přemýšlení o Františkovi K.“ In HAVEL, Václav. *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Praha: LN, 1990, s. 190–198.
- HILLMAN, Richard S. – D’AGOSTINO, Thomas J (ed.). *Understanding the Contemporary Caribbean*. Boulder/London: Lynne Rienner, 2009.
- HOROWITZ, Irving L. – SUCHLICKI, Jaime (ed.). *Cuban Communism 1959–2003*. New Brunswick/London: Transaction Publishers, 2003.
- JACKSON, D. Bruce. *Castro, the Kremlin, and Communism in Latin America*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1969.
- KAPCIA, Anotni. *Cuba in Revolution. A History since the Fifties*. London: Reaktion Books, 2008.
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: I. Československo a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky*. Brno: Doplněk, 2000.
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968: III. Změny ve společnosti, IV. Struktura moci*. Brno: Doplněk, 2002.
- KATZ, Mark N. „The Soviet-Cuban Connection“. *International Security*, 1983, vol. 8, č. 1, s. 88–112.
- KAUFMAN, Edy. *The Superpowers and Their Spheres of Influence. The United States and the Soviet Union in Eastern Europe and Latin America*. London: Croom Helm, 1976.

KOZOLCHYK, Boris. *The Political Biographies of Three Castro Officials*. Santa Monica (USA): RAND, 1966.

KRAUSE-FUCHS, Monika. *¿Machismo? No, gracias: Cuba, sexualidad en la Revolución*. Santa Cruz de Tenerife/Las Palmas: Idea, 2007.

LEOGRANDE, William M. „Party Development in Revolutionary Cuba“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1979, vol. 21, č. 4, s. 457–480.

LEVESQUE, Jacques. *L'URSS et la Révolution Cubaine*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 1976.

LÜTHI, Lorenz M. *The Sino-Soviet Split. Cold War in the Communist World*. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2008.

MESA-LAGO, Carmelo. „Ideological, Political, and Economic Factors in the Cuban Controversy on Material Versus Moral Incentives“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1972, vol. 14, č. 1, s. 49–111.

MOISÉS, Asís. „Judaism in Cuba 1959–1999“. *ICCAS Occasional Paper Series*. Miami: ICCAS, University of Miami, 2000. Dostupné z: <http://www6.miami.edu/iccas/AsisJUDAISMCUBA-New.pdf>

NÁLEVKA, Vladimír. „La colonia checoslovaca en Cuba durante la Segunda Guerra Mundial“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 1970, č. IV, s. 231–235.

NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972.

NÁLEVKA, Vladimír. *Fidel Castro. Podzim diktátora*. Praha: Epoque, 1996.

NARANJO OROVIO, Consuelo (ed.). *Historia de Cuba*. Madrid: CSIC, 2009.

NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. „Las relaciones comerciales entre Checoslovaquia, México y Centroamérica, 1918–1938 (Análisis de datos estadísticos) - 2ª parte“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 2003, č. XXXVI, s. 153–183.

NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. „Las relaciones comerciales entre Checoslovaquia, México y Centroamérica, 1918–1938 (Análisis de datos estadísticos) - 1ª parte“. *IBERO-AMERICANA PRAGENSIA*, 2002, č. XXXV, s. 137–175.

OPATRŇÝ, Josef. *Kuba*. Praha: Libri, 2002.

OPATRŇÝ, Josef. „Československo-kubánské vztahy v období 1945–1989“. *Zahraničná politika* [online verze, publikováno 30. 6. 2007]. Dostupné z: <www.zahranicnapolitika.sk>

OPATRŇÝ, Josef. „Tradice české iberoamerikanistiky“. In: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999, str. 48-54.

PÉREZ, Louis A., Jr. „Army Politics in Socialist Cuba“. *Journal of Latin American Studies*, 1976, vol. 8, č. 2, s. 251–271.

PÉREZ, Louis A., Jr. „Dependency“. *The Journal of American History*, 1990, vol. 77, č. 1, s. 133–142.

PÉREZ, Louis A., Jr. „Fear and Loathing of Fidel Castro: Sources of US Policy Toward Cuba“. *Journal of Latin American Studies*, 2002, vol. 34, č. 2, s. 227–254.

PÉREZ, Louis A., Jr. „In the Service of the Revolution: Two Decades of Cuban Historiography, 1959–1979“. *The Hispanic American Historical Review*, 1980, vol. 60, č. 1, s. 79–89.

PÉREZ, Louis A., Jr. *Cuba and the United States. Ties of Singular Intimacy*. London: University of Georgia Press, 1997.

PÉREZ-STABLE, Marifeli. *The Cuban Revolution. Origins, Course, and Legacy*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1999.

PRŮCHA, Václav, a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992 (II. díl: 1945–1992)*. Brno: Doplněk, 2009.

QUIRK, Robert E. *Fidel Castro. O jeho cestě k moci, jeho režimu a jeho společníkům a protivníkům*. Přel. Jan Hrdina. Ostrava: OLDAG, 1999.

RAPOPORT, Mario. „Argentina and the Soviet Union: History of Political and Commercial Relations (1917–1955)“. *The Hispanic American Historical Review*, 1986, vol. 66, č. 2, s. 239–285.

RIORDAN, James. „Soviet Sport and Soviet Foreign Policy“. *Soviet Studies*, 1974, vol. 26, č. 3, s. 322–343.

SCHOULTZ, Lars. *Beneath the United States. A History of US Policy Toward Latin America*. London/Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1999.

SCHOULTZ, Lars. *That Infernal Little Cuban Republic*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2009.

SMITH, Kirby – LLORENS, Hugo. „Renaissance and Decay: A Comparison of Socioeconomic Indicators in Pre-Castro and Current-Day Cuba“. In: *Cuba in Transition. Papers and Proceedings of the 8th Annual Meeting of the Association for the Study of the Cuban Economy*. Miami: ASCE, University of Texas at Austin, 1998. Dostupné z:

⟨<http://lanic.utexas.edu/la/ca/cuba/asce/cuba8>⟩

SMITH, L. M. – PADULA, A. *Sex and Revolution. Women in Socialist Cuba*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1996.

SUHLICKI, Jaime. „Soviet Policy in Latin America: Implications for the United States“. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 1987, vol. 29, č. 1, s. 25–46.

SZENTE-VARGA, Mónika. „El lugar de Cuba en el mundo político. Opiniones checoslovacas desde La Habana“. In *Nación y cultura nacional en el Caribe hispano (IBERO-AMERICANA PRAGENSIA, SUPPLEMENTUM 15/2005)*. Praha: FF UK, 2005, s. 357–366.

THOMAS, Hugh. *Cuba. La lucha por la libertad*. Barcelona: DEBATE, 2004.

- TOMEK, Prokop. „Akce Manuel“. In *SECURITAS IMPERII 9. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*. Praha: ÚDV, 2002, s. 326–333.
- TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha: Vyšehrad, 2009.
- VANČURA, Jiří. „Muž, který stál v cestě“. In PECKA, Jindřich – PREČAN, Vilém (ed.) *Proměny pražského jara 1968–1969*. Brno: Doplněk, 1993, s. 67–90.
- WALTERS, Robert S. „Soviet Economic Aid to Cuba: 1959–1964“. *International Affairs*, 1966, vol. 42, č. 1, s. 74–86.
- WESTAD, Odd Arne. *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel. *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009.
- ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.
- ZÍDEK, Petr. „Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962“. *Historie a vojenství*, 2002, roč. 51, č. 3, s. 523–567.
- ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006.
- ZIMBALIST, Andrew. „Incentives and planning in Cuba“. *Latin American Research Review*, 1989, vol. 24, č. 1, s. 65–93.

Interní publikace a literatura nevydaná tiskem

Checoslovaquia de Hoy. Habana: Embajada de la República Socialista de Checoslovaquia en Cuba, 1965.

Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1974.

MARINELLO, Juan. *Viaje a la Unión Soviética y a las democracias populares. Dos charlas*. La Habana, 1950

Pokyny pro vývoz do Latinské Ameriky. Československo-latinskoamerická obchodní komora, 1948.

První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945–1990. Odbor spisové a archivní služby ÚZSI, 2000.

Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1985. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1987.

SANTAMARINA, Víctor. *Informe sobre el viaje de estudios a la República Socialista de Checoslovaquia y a la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas*. Habana: Ministerio de Salud Pública, 1961.

SEGEČOVÁ, Monika. *Československo-kubánské vztahy v 60. letech*. Magisterská práce, FF UK, 2000.

ŠPAŇÁR, Michal. *Karibská krize a její čs. reflexe*. Magisterská práce, FSV UK, 1996.

Vývoj zahraničního obchodu ČSSR za léta 1948–1981 (TAJNÉ). Praha: Federální Ministerstvo zahraničního obchodu, ekonomický odbor – oddělení statistiky [s. d.]

Osobní svědectví

Rozhovor s M. C. (student VŠCHT a PŘF UK Praha 1961–1968) ze dne 18. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s M. M. (student VŠT Košice, fakulta hutnická 1977–1982) ze dne 19. 9. 2009, San Augustín.

Rozhovor s J. Z. (student VŠCHT Praha, 1964–1971) ze dne 2. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s J. M. (student VŠT Košice, fakulta hutnická 1961–1967) ze dne 12. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s J. B. (student SVŠT Bratislava, fakulta strojní 1961–1968) ze dne 22. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s H. P. (student VŠST Liberec a VŠE Praha 1960–1967) ze dne 15. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s L. Ch. (studentka FF UP Olomouc, 1977–1981) ze dne 11. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s L. G. (studentka FCHT VUT Brno, 1977–1982) ze dne 15. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s E. M. (student VŠT Košice, fakulta hutnická 1961–1967) ze dne 12. 9. 2009, Havana.

Rozhovor s E. G. (studentka SAS Bratislava 1980–1982) ze dne 9. 9. 2009, Havana.

Internetové zdroje

Cuadernos de Historia de la Salud Pública. Biblioteca Virtual en Salud Cuba: <http://www.bvscuba.sld.cu/php/index.php>

Discursos e intervenciones del Comandante en Jefe Fidel Castro Ruz:
<http://www.cuba.cu/gobierno/discursos>

Latin American Network Information Center (LANIC), University of Texas at Austin, Association for the Study of the Cuban Economy:
<http://lanic.utexas.edu/project/asce>

Latin American Network Information Center (LANIC), University of Texas at Austin, Fidel Castro Speech Database:
<http://www.lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/castro.html>

Institute for Cuban & Cuban-American Studies, University of Miami:
<http://www6.miami.edu/iccas/iccas.htm>

Partido Comunista de Cuba, documentos:
http://www.pcc.cu/documentos/otros_doc/otros.php

Woodrow Wilson International Center for Scholars, Virtual Archive – Cold War International History Project:
http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2 browse&sort=Collection

15. Seznam použitých zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
a.j.	archivní jednotka
AJR	Asociación de Jóvenes Rebeldes – Sdružení mladých povstalců
AMZV	Archiv ministerstva zahraničních věcí
AN	fond Antonín Novotný
ANAP	Asociación Nacional de Agricultores Pequeños (Národní svaz drobných zemědělců)
CDR	Comités para la Defensa de la Revolución (Výbory na obranu revoluce)
CTC	Central de Trabajadores de Cuba (Ústředna kubánských pracujících – národní odborový svaz)
č. j.	číslo jednací
ČSA	Československé aerolinie
ČSAV	Československá akademie věd
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSTV	Československý svaz tělesné výchovy a sportu
ČTK	Československá tisková kancelář
f.	fond
FF	filosofická fakulta
FMC	Federación de las Mujeres Cubanas (Federace kubánských žen)
GS	generální sekretariát
GŠ	generální štáb
HMVZ	hospodářsky málo vyvinuté země
HTS	hlavní technická správa

ICAIC	Instituto Cubano de Arte e Industria Cinematográficos (Kubánský institut filmového umění a průmyslu)
ICAP	Instituto Cubano de Amistad con los Pueblos (Kubánský institut přátelství s národy)
INDER	Instituto Nacional de Deportes, Educación Física y Recreación (Národní ústav pro sport, tělesnou výchovu a rekreaci)
INRA	Instituto Nacional de Reforma Agraria (Národní ústav pro pozemkovou reformu)
JUCEPLAN	Junta Central de Planificación (Ústřední plánovací komise)
k, ka	karton
KGB	Výbor pro státní bezpečnost (SSSR)
KS	Komunistická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KSI	Komunistická strana Itálie
KSK	Komunistická strana Kuby
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
LSSK	Lidová socialistická strana Kuby
MES	Ministerio de Educacion Superior (Ministerstvo vysokého školství Kuby)
MI	Ministerstvo informací
MINREX	Ministerio de Relaciones Exteriores (MZV Kuby)
MNO	Ministerstvo národní obrany
MO ÚV KSČ	mezinárodní oddělení ÚV KSČ
MSS	Mezinárodní svaz studentstva
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
MV	Ministerstvo vnitra
MZO	Ministerstvo zahraničního obchodu

MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NA	Národní archiv
obj. sv.	objektový svazek
ORI	Organizaciones Revolucionarias Integradas (Sjednocené revoluční organizace)
PB ÚV	politické byro Ústředního výboru KSČ
PCC	Partido Comunista de Cuba (Komunistická strana Kuby)
PSPC	Partido Socialista Popular de Cuba (Lidová socialistická strana Kuby, LSSK)
PURS	Partido Unido de la Revolución Socialista (Jednotná strana socialistické revoluce)
P ÚV	předsednictvo Ústředního výboru KSČ
PZO	podnik zahraničního obchodu
r.č.	registrační číslo
ROH	Revoluční odborové hnutí
RP	Rudé právo
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOF	Světová odborová federace
SPK	Státní plánovací komise
SSM	Socialistický svaz mládeže
sv. oper. koresp.	svazek operativní korespondence
TO	teritoriální odbor
TO-O	teritoriální odbor-obyčejné
TO-T	teritoriální odbor-tajné
UJC	Unión de Jóvenes Comunistas (Svaz mladých komunistů)
UNEAC	Unión de Escritores y Artistas de Cuba (Svaz spisovatelů a umělců Kuby)

ÚRO	Ústřední rada odborů
USL	Univerzita 17. listopadu
ÚV	Ústřední výbor
VHTS, Výbor HTS	Výbor pro hospodářskou a technickou spolupráci
ZST	země socialistického tábora
ZÚ	zastupitelský úřad

16. Abstrakt

Práce analyzuje dosud málo probádané téma vztahů Kuby a Československa v prvních letech kubánské revoluce (konkrétně 1959–1962). Opírá se především o archivní dokumenty tehdejšího čs. komunistického vedení, ministerstva zahraničních věcí, ministerstva zahraničního obchodu a civilní rozvědky (součást tehdejšího ministerstva vnitra). Kapitola, jejímž předmětem je čs. propaganda zabývající se Kubou, je výsledkem studia dobového tisku a tzv. odborných publikací.

Československo na Kubě působilo jako důležitý prostředník sovětského vlivu. Čs. výrobky, známé na Kubě už z meziválečného období, ale i z časově méně vzdálené éry Batistovy, zpočátku vhodně doprovázely export sovětské ideologie (léta 1959–1960), později – od druhé poloviny roku 1961, kdy Kuba vstupuje do „socialistického tábora“ – se staly nezbytnou součástí tzv. internacionální pomoci, kterou sovětský blok Kubě poskytoval. Hospodářská pomoc, zejména investiční celky hrazené ze štědrých úvěrů a dodávky čs. zbraní pak tvořily pilíř čs. politiky vůči Kubě. V souladu se sovětskými zájmy participovalo Československo na konsolidaci kubánské socialistického režimu ještě dalšími způsoby: pomáhalo organizovat kubánské bezpečnostní služby, příslušníkům kubánských ozbrojených sil poskytovalo vojenský výcvik nebo na Kubu vysílalo své armádní experty. Důležitou roli hrála také vědeckotechnická pomoc, kam spadalo vysílání expertů a poradců na Kubu, nebo poskytování stipendií mladým Kubáncům ke studiu na čs. vysokých školách.

Dynamický rozvoj vztahů s Kubou na přelomu 50. a 60. let způsobil také vzestup zájmu Československa o latinskoamerický region. V roce 1960 existovala představa, že Československo by v Latinské Americe mohlo přes Kubu působit jako „ledoborec socialistického tábora“. Třebaže tato koncepce měla jepičí život, vlny zájmu o Latinskou Ameriku se podařilo využít pro vytvoření akademického zázemí a zlepšení studijních a badatelských možností. Řada čs. hispanistů a iberoamerikanistů měla poprvé od r. 1939 možnost vycestovat do hispanofonní země. Značně vzrostla také

překladatelská činnost, v českém překladu například poprvé vyšly dějiny literatur zemí Latinské Ameriky. V příhodné atmosféře druhé poloviny 60. let pak bylo na FF UK založeno Středisko ibero-amerických studií.

Klíčová slova: mezinárodní vztahy, studená válka, Sovětský svaz – Československo – Kuba, československá zahraniční politika, hospodářské vztahy Kuby a Československa, dodávky čs. zbraní na Kubu, vědeckotechnická pomoc a čs. experti na Kubě, poradce kubánského ministerstva zdravotnictví František Kriegel, spolupráce tajných služeb Kuby a Československa, kubánští stipendisté v Československu, čs. komunistická propaganda o Kubě.

17. Resumen en español

El trabajo analiza el hasta hoy poco investigado tema de las relaciones entre Cuba y la antigua Checoslovaquia en los primeros años de la Revolución Cubana (en concreto 1959–1962). Se basa ante todo en documentos de archivos de la dirección comunista checoslovaca de entonces, del Ministerio de Asuntos Exteriores, del Ministerio de Comercio Exterior y del Servicio de Inteligencia Civil (que en aquellos tiempos formaba parte del Ministerio de Interior checoslovaco). El capítulo que trata el tema de la propaganda comunista checoslovaca en torno a Cuba es resultado del estudio de la prensa de la época y de la llamada «literatura especializada».

Checoslovaquia actuó como un mediador importante de la influencia soviética en Cuba. La mercancía checoslovaca, conocida en Cuba desde la época de entreguerras así como de la era menos lejana del general Batista, al principio complementó de manera propicia el exporte de la ideología soviética (1959–1960) y más tarde –a partir de la segunda mitad del año 1961 cuando Cuba ya había entrado en el «campo socialista»– llegó a formar parte indispensable de la llamada ayuda internacional que el bloque soviético proporcionaba a Cuba. La ayuda económica, ante todo los suministros de los equipos de establecimientos industriales completos financiados con créditos estatales generosos, y los suministros de armas checoslovacas, eran la columna vertebral de la política checoslovaca hacia Cuba. De conformidad con los intereses soviéticos, Checoslovaquia igualmente asistió a la consolidación del régimen socialista cubano a través de diversas formas: ayudó a crear los servicios secretos cubanos, proporcionó entrenamiento militar a los miembros de las fuerzas armadas cubanas en Checoslovaquia, envió a Cuba sus expertos militares, técnicos y científicos. Una parte importante de la política checoslovaca hacia Cuba eran también las concesiones de becas a los jóvenes cubanos para cursar estudios en universidades checoslovacas.

El desarrollo dinámico de las relaciones con Cuba entre finales de los años 50 y principios de los 60 produjo también creciente interés de

Checoslovaquia en Latinoamérica. En 1960 existió la idea de que a través de Cuba Checoslovaquia podría actuar en Latinoamérica como el «rompehielos del campo socialista». A pesar de que este concepto haya tenido vida efímera, la ola de interés por América Latina pudo ser aprovechada para crear un ambiente académico más favorable al estudio e investigación de los temas latinoamericanos y para mejorar las condiciones de estudio en dicho campo. Los hispanistas e ibero-americanistas checoslovacos tuvieron la oportunidad de viajar a un país hispanohablante, muchos de ellos por primera vez desde principios de la Segunda Guerra Mundial en 1939. Aumentaron considerablemente las traducciones del castellano al checo y eslovaco. Por primera vez fue publicado en checo un libro de historia de la literatura de los países latinoamericanos. En el ambiente políticamente favorable de la segunda mitad de los años 60 fue fundado el Centro de Estudios Ibero-Americanos de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Carolina en Praga.

Palabras clave: relaciones internacionales, guerra fría, Unión Soviética – Checoslovaquia – Cuba, política exterior de Checoslovaquia, relaciones económicas entre Checoslovaquia y Cuba, suministros de armas checoslovacas a Cuba, ayuda técnica y científica, expertos checoslovacos en Cuba, asesor del Ministerio de Salud Pública de Cuba František Kriegel, colaboración de los servicios secretos de Cuba y Checoslovaquia, becarios cubanos en Checoslovaquia, propaganda comunista checoslovaca en torno a Cuba.

18. Příloha – tabulky

Tab. 1 – Obchod mezi Československem a Kubou před rokem 1959⁷⁸³

Hodnoty v mil. Kčs

Rok	Obrat	Vývoz	Dovoz	Bilance
1937	26,0	21,0	5,0	16,0
1948	1,9	1,9	0,0	1,9
1949	1,3	1,3	0,0	1,3
1950	4,6	4,4	0,2	4,1
1953	5,2	4,9	0,3	4,6
1954	6,5	6,3	0,2	6,2
1955	24,1	9,8	14,3	-4,5
1956	22,8	16,3	6,5	9,9
1957	20,1	19,6	0,5	19,2
1958	17,0	16,4	0,6	15,9

⁷⁸³Zpracováno na základě údajů z „Vývoj československého zahraničního obchodu podle zemí“ In: *Vývoj zahraničního obchodu ČSSR za léta 1948–1981 (TAJNĚ)*. Ekonomický odbor – oddělení statistiky, Federální Ministerstvo zahraničního obchodu, Praha [s. d.]. Srov. též: KOŠTÁK, Vítězslav a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980, s. 132–141.

Tab. 2 – Obchod mezi Československem a Kubou v letech 1959–1963⁷⁸⁴

Hodnoty v mil. Kčs

Rok	Obrat	Vývoz	Dovoz	Bilance
1959	21,3	20,7	0,6	20,1
1960	98,6	89,4	9,2	80,2
1961	443,5	234,4	209,1	25,3
1962	550,0	281,0	269,0	12,1
1963	822,0	536,0	286,0	250,0

⁷⁸⁴Zpracováno na základě údajů z „Vývoj československého zahraničního obchodu podle zemí“ In: *Vývoj zahraničního obchodu ČSSR za léta 1948–1981 (TAJNĚ)*. Ekonomický odbor – oddělení statistiky, Federální Ministerstvo zahraničního obchodu, Praha [s. d.]. Srov. též: KOŠTÁK, Vítězslav a kol. *Kuba. Obchodně ekonomické sborníky*. Praha: Institut zahraničního obchodu, ČTK – Pressfoto, 1980, s. 132–141.

Tab. 3 – Čs. vývoz na Kubu v letech 1961–1963 podle vybraných položek zboží (vyjma tzv. speciálního materiálu)⁷⁸⁵

Hodnoty v tis. Kčs

	1961	1962	1963
Kovodělná zařízení	1 967	3 213	2 234
Energetická a elektrotechnická zařízení	7 744	11 591	21 601
Důlní, hutnické a naftařské zařízení	1 544	702	-
Zdvihací a dopravní zařízení	2 977	5 279	5 007
Zařízení potravinářského a lehkého průmyslu	1 759	2 877	5 171
Zařízení stavebního průmyslu	-	753	8 668
Dřevoobráběcí stroje	159	1 196	157
Rypadla a stroje na stavbu vozovek	3 665	4 169	4 109
Zařízení čerpací a kompresorová	4 252	4 224	5 174
Zařízení komunální a protipožární	781	3 272	3 151
Zařízení spojová	60	2 203	622
Kancelářské stroje	2 703	287	-
Zařízení kompletních podniků	16 877	39 668	48 960
Přístroje, laboratorní a zdravotnická zařízení, kuličková ložiska, nástroje a nářadí, brusiva	5 030	10 577	13 492
Zemědělské stroje a traktory	17 113	17 455	5 861
Automobily (včetně náhradních dílů)	28 519	43 410	91 442
Jednostopá vozidla (včetně náhradních dílů)	1 890	4 940	9 615
Zařízení motorových vozidel	1 953	1 979	-
Kovy (včetně polotovarů)	7 368	11 404	22 348
Chemické výrobky, barviva, laky	4 053	5 360	9 103
Přípravky proti škůdcům v zemědělství	1 751	1 683	1 480
Přyzové a osinkopřyzové výrobky	1 163	2 879	10 784
Stavební materiály	6 015	7 600	7 521
Papír, lepenka, buničina (celulóza)	6 980	10 695	5 493
Chmel a slad	11 768	9 911	14 792
Maso a masné výrobky	2 208	3 906	4 344
Tkaniny (vyjma technických)	12 719	17 997	23 732
Galanterní zboží	1 830	810	3 539
Obuv	-	34	3 003
Skleněné, keramické, porcelánové zboží	2 577	1 671	2 799
Léčiva	3 180	5 934	10 521
Stroje, přístroje a kovové výrobky pro spotřebitele	6 475	4 816	10 542
Tiskařské výrobky	566	1 144	926
Rýsovací a kancelářské potřeby	2 918	883	3 066
Hračky	-	97	4 189
Kinofilmy	-	-	2 249

⁷⁸⁵ Zpracováno na základě údajů z ročenek zahraničního obchodu *Facts on Czechoslovak Foreign Trade*. Praha: RAPID, 1963 a 1964.

Tab. 4 – Čs. dovoz z Kuby v letech 1961–1963 podle vybraných položek zboží⁷⁸⁶

Hodnoty v tis. Kčs

	1961	1962	1963
Rudy kovů a kovy (včetně polotovarů)	78 887	64 437	42 698
Chemické výrobky, barviva, laky	6 829	2 120	-
Textilní suroviny a polotovary	4 684	9 635	6 210
Kožešiny, koželužské suroviny a kůže	9 987	-	-
Tabák a tabákové výrobky	6 252	24 505	9 884
Technické tuky a oleje	1 622	2 461	1 729
Olejnata semena	-	1 245	1 807
Káva a kakaové boby	6 665	3 603	-
Výrobky škrobáren. a sirupového průmyslu	4 250	4 480	-
Zelenina, ovoce, bobule a plody	2 629	8 955	8 250
Cukr	83 978	143 376	212 222
Konzervované ovoce	-	2 339	-
Šťávy ovocné a bobulové, zahuštěné	-	-	1293

⁷⁸⁶ Zpracováno na základě údajů z ročenek zahraničního obchodu *Facts on Czechoslovak Foreign Trade*. Praha: RAPID, 1963 a 1964.

19. Obrazová příloha